

INTERNATIONAL IV CONFERENCE THE WEST OF THE EAST, THE EAST OF THE WEST

EAST

WEST

Proceedings & Abstracts Book

**PRIZREN
KOSOVO**

**25-27
JUNE 2019**

INTERNATIONAL CONFERENCE: THE WEST OF THE EAST, THE EAST OF THE WEST

Since: 2013

CO-EDITORS

Dr. Serdan **KERVAN**

Dr. Shemsi **MORINA**

Book Designer: Selda GORA & Ceyda TABAK

ISBN: 978-605-68882-8-1

**KOSOVA EĞİTİM ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ
SHOQATA PËR HULUMTIM NË ARSIMIN E KOSOVËS
KOSOVO EDUCATIONAL RESEARCH ASSOCIATION**

KEAD

All Rights Reserved. The photographs, pictures and texts in this book may not be copied, reproduced, printed or published by any means, including photocopying, without the permission of DBBD.

Congress Chairman

Assoc. Prof. Dr. İsmet TEMAJ (Rector) (Prizren Ukshin Hoti University)

Organizing Board

Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ (Trakya University)
Prof. Dr. Bilal DUMAN (Muğla Sıtkı Koçman University)
Dr. Shemi MORİNA (Prizren Ukshin Hoti University)
Dr. Serdan KERVAN (Prizren Ukshin Hoti University)
Dr. Ayhan GÜLER (Hakkari University)

Scientific Board

Prof. Dr. Asuman Seda Saracaoğlu	Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Altin SHEGANI	Tiran Üniversitesi
Prof. Dr. Battal ASLAN	Hakkari Üniversitesi
Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN	İstanbul Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan TEZCİ	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Gazi UÇKUN	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya GÜR	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Kerim GÜNDOĞDU	Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AÇA	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZASLAN	Gaziantep Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet GÜROL	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Şener BÜYÜKÖZTÜRK	Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar ÖZBAY	Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Arif RİZA	Prizren Ukshin Hoti Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Bekim BERİSHA	Prizren Ukshin Hoti Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Behxhet BRAJSHORİ	Prizren Ukshin Hoti Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Ceylan YANGIN ERSANLI	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Drita KRASNIÇI	Prizren Ukshin Hoti Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Ercüment ERSANLI	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Engin DEMİREL	Trakya Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Fahri SEZER	Balıkesir Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Hasan Hüseyin ŞAHAN	Balıkesir Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Kemal Oğuz ER	Balıkesir Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Nuran MUHAXERİ	Priştina Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Suzana CANHASI	Priştina Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Uğur GÜRGAN	Balıkesir Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Tugay AYAŞAN	Doğu Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü
Assoc. Prof. Dr. Halil KUKAJ	Prizren Ukshin Hoti Üniversitesi
Assoc. Prof. Dr. Hakan CANDAN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Assist. Prof. Dr. Ali KONAK	Karabük Üniversitesi
Assist. Prof. Dr. Duygu ÖZYILMAZ MİSCAN	Sinop Üniversitesi
Assist. Prof. Dr. Elsev Brina LOPAR	Prizren Ukshin Hoti Üniversitesi
Assist. Prof. Dr. Eva TAFİLİ	Tiran Üniversitesi
Assist. Prof. Dr. Halim BAJRAKTARİ	Prizren Ukshin Hoti Üniversitesi
Assist. Prof. Dr. Hasan EŞİCİ	Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Assist. Prof. Dr. Hysni TERZİU	Prizren Ukshin Hoti Üniversitesi
Assist. Prof. Dr. İsuF LUSHİ	Prizren Ukshin Hoti Üniversitesi
Assist. Prof. Dr. Latife ÖZAYDIN	Hasan Kalyoncu Üniversitesi
Assist. Prof. Dr. Münevver M. YILDIRIM	Prizren Ukshin Hoti Üniversitesi
Assist. Prof. Dr. Nihat UYANGÖR	Balıkesir Üniversitesi
Assist. Prof. Dr. Onur AYKAÇ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Assist. Prof. Dr. Serkut MUSTAFA DABBA	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Assist. Prof. Dr. Soner YILDIRIM	Prizren Ukshin Hoti Üniversitesi
Assist. Prof. Dr. Artan NİMANİ	Prizren Ukshin Hoti Üniversitesi
Assist. Prof. Dr. Ekrem Yaşar AKÇAY	Hakkari Üniversitesi

Prizren / Kosova
June 25-27, 2019

INTERNATIONAL CONFERENCE
IV THE WEST OF THE EAST,
THE EAST OF THE WEST

Assist. Prof. Dr. İhsan Seddar KAYNAR
Assist. Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA
Assist. Prof. Dr. Selim DEMEZ
Assist. Prof. Dr. Habip BEYTER
Assist. Prof. Dr. Ahmet DÖNGER
Assist. Prof. Dr. Ferit GÜRBÜZ
Assist. Prof. Dr. Ayşe ERTUŞ
Dr. Nalan KAZAZ
Dr. Yasin AKAY
Dr. Luan VARDARI
Dr. Mehmet Sedat İPAR

Hakkari Üniversitesi
Hakkari Üniversitesi
Hakkari Üniversitesi
Hakkari Üniversitesi
Hakkari Üniversitesi
Hakkari Üniversitesi
Hakkari Üniversitesi
Hakkari Üniversitesi
Prizren Ukshin Hoti Üniversitesi
Milli Eğitim Bakanlığı
Prizren Ukshin Hoti Üniversitesi
Sinop Üniversitesi

* Presenting Author

Contents

FULLPAPERS	9
POEZIJA POSLEDNJEG BOŠNJAČKOG DIVANSKOG PESNIKA ARIF HIKMET-BEGA RIZVANBEGOVIĆA	9
OKUL MÜDÜRLERİNİN ÖĞRETİMSEL LİDERLİK DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN ALGILARI.....	20
CLOUD COMPUTING APPLICATIONS IN LOGISTICS PROCESSES: A CONCEPTUAL OVERVIEW AT CLOUD LOGISTICS	28
EDEBİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN OKUDUĞUNU ANLAMA FARKINDALIKLARININ FEN BİLİMLERİ OKURYAZARLIĞINA ETKİSİ.....	37
SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN HASTA MAHREMIYETİ KONUSUNDAKI TUTUMLARI	51
BUXHETI DHE ROLI I PARLAMENTIT NË PROCEDURËN BUXHETORE ME KËNDVËSHTRIM TË POSAÇËM NË KOSOVË	63
ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİNDE CİNSİYETİN ETKİSİ	77
EXAMINING ENTREPRENEURSHIP, PROFESSIONALISM AND LEADERSHIP ASPIRATIONS IN CAREER PLANNING OF STUDENTS THAT HAVE TAKEN ENTREPRENEURSHIP COURSE: THE CASE OF BIGADIC VOCATIONAL SCHOOL	90
ULUSLARARASILAŞMA SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN ENGELLER: TÜRKİYE ÖRNEĞİ BARRIERS IN INTERTANITONALIZATION PROCESS: CASE OF TURKEY	103
RURAL TOURISM POTENTIAL AT TUZ GÖLÜ (SALT LAKE) AND SURROUNDINGS.....	125
ABSTRACTS.....	135
INCLUSIVE EDUCATION IN MULTICULTURAL ENVIRONMENTS IN EUROPE AND THE BALKANS*.....	136
ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE JURIDICAL SYSTEM IN THE REPUBLIC OF KOSOVO DURING 1999/2019	137
SPEAKING ACTIVITIES IN TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE (EFL) TO YOUNG LEARNERS*	138
THE IMPLEMENTATION OF NEW CURRICULUM IN PRIMARY EDUCATION IN KOSOVO AND OPINIONS OF TURKISH TEACHERS*	139
THE IMPORTANCE OF PRE-SCHOOL INSTITUTIONAL EDUCATION IN THE OVERALL DEVELOPMENT OF CHILDREN, IN PARTICULAR IN THE DEVELOPMENT OF LANGUAGE AND COMMUNICATION SKILLS*	140
ARNAVUTÇA İNTERNET GAZETE HABERLERİNDE KULLANILAN TÜRKÇE KELİMELER: (KOSOVA ÖRNEĞİ)*	141
TEACHER'S ATTITUDES TOWARDS EDUCATIONAL RESEARCH: AN CROSS-	

CULTURAL COMPARISON	143
GÖLLER BÖLGESİ SERAMİK GÜLABDANLARI	146
SINIF ÖĞRETMENLERİNİN EMPATİK YÖNELİMLERİNİN İNCELENMESİ (PRİZREN İLİ ÖRNEĞİ)	148
İLKÖĞRETİM’DE GÖREV YAPAN SINIF ÖĞRETMENLERİNİN SINIF İÇİ DİSİPLİNİ SAĞLAMADA KULLANDIKLARI YÖNTEMLER (Prizren ili örneği)	149
ANADOLU ÇAY KÜLTÜRÜNDE SERAMIĞIN YERİ.....	150
KËRKIMI SHKENCORË NË KOSOVË	152
PEĆKA OBLAST (1912-1914) [PECH’S AREA (1912-1914)]	153
INTERNATIONAL CYBER NETWORK CRIMES AND ITS IMPACT ON OUR SOCIETY	154
SINIF ÖĞRETMENLERİNİN STRES KAYNAKLARI VE STRESLE BAŞ ETME YOLLARINA İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ.....	155
A VALUABLE MECMÛ‘A WRITTEN in 19TH CENTURY.....	156
MOTIV POBUNE U ROMANIMA PROKLETA AVLİJA IVE ANDRIĆA, TVRĐAVA MEŠE SELIMOVIĆA I FENIKS MUHAMEDA ABDAGIĆA	158
GARANCIONET QE OFRON KODI I PROCEDURES PENALE TE KOSOSVES, PERKITAZI ME TE DREJTAT E TE PANDEHURIT NE PROCEDUREN PENALE.....	159
ÇINARLAR SAYGI BEKLER.....	160
RURAL TOURISM POTENTIAL AT TUZ GÖLÜ (SALT LAKE) AND SURROUNDINGS.....	161
ORTA DOĞUDAN GELEN KIZ ÖĞRENCİLERDE ELEMENTLER KONUSUNUN ANLAŞILMA DÜZEYİ	163
RELATIONSHIP BETWEEN HEALTH EXPENDITURES AND GROWTH IN TURKEY: COINTEGRATION ANALYSIS	165
THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON THE DEVELOPMENT OF TOURIST BUSINESSES (CASE STUDY-RUGOVA REGION).....	166
RELATIONSHIP BETWEEN EXPORTS AND OIL PRICES: THE CASE OF TURKEY	167
BALKANS AND TURKEY: THE EAST OF THE EUROPE, THE WEST OF THE ASIA.....	168
AKADEMİSYENLERİN ÇOKKÜLTÜRLÜ EĞİTİME İLİŞKİN TUTUMLARI (KOSOVA ÖRNEĞİ)	169
SHKATHTËSITË KOMUNIKUESE TË DREJTORIT NË MIRËMENAXHIMIN E SHKOLLËS	170
HOW DO SUBSIDIES AFFECT THE PERFORMANCE OF THE FARM FROM THE THEORETICAL AND EMPIRICAL ASPECTS? EVIDENCE FROM KOSOVO	171
TAKSA 100% KUNDËR SERBISË DHE BEH, LUFTË EKONOMIKE APO PRESION POLITIKO-DIPLOMATIK	172

NARRATORI GRUA NË ROMANIN “BOLERO NË VILËN E PLEQVE”	173
BETEJA E KOSOVËS E VITËT 1389 NË BURËMET E KOHËS.....	174
ETHICAL INVESTIGATION OF CONSUMER BEHAVIOR: THE CASE OF YALOVA VOCATIONAL SCHOOL.....	176
IMPACT EVALUATION OF LEADING BY EMOTIONAL INTELLIGENCE IN PERFORMANCE IMPROVEMENT	178

POEZIJA POSLEDNJEG BOŠNJAČKOG DIVANSKOG PESNIKA ARIF HIKMET-BEGA RIZVANBEGOVIĆA

Ahmed BIHORAC
Assoc. Prof. Dr., Universiteti
Ukshin Hoti Prizren, Kosovo
ahmed.bih61@gmail.com

Hivzo GOLOŠ
Prof. Dr. , Universiteti Ukshin
Hoti Prizren, Kosovo
goloshivzo@gmail.com

Kemal DŽEMIĆ
Assoc. Prof. Dr., Internacionalni
Univerzitet u Novom Pazaru,
Republika Srbija
kemal.dzemic@uninp.edu.rs

APSTRAKT

U radu smo analizirali poeziju poslednjeg bošnjačkog divanskog pesnika, Arif Hikmet-bega Stočevića Rizvanbegovića, u Turskoj poznatog kao Hersekli Arif Hikmet, težeći da proniknemo u značenja koja su u njoj prikazana. Korpus našeg analiziranja je bio Divan, ovog znamenitog Bošnjaka, koji je bio koliko pesnik toliko i filozof, publicista, pravnik, reformator. Ispitali smo značaj divanske poezije u bošnjačkoj književnosti istakavši osobine koje su se izdvojile kao bitne za istraživanje. Detaljnom analizom izdvojenih stihova ispitano je njihovo simboličko i alegorijsko značenje. U radu smo težili da ispod nivoa višeznačnosti proniknemo u osnovni sloj značenja. Kroz njegove pesme, posvećene Bogu i Poslaniku, što je uobičajeno u divanskoj poeziji, istakli smo i Mevlud¹, spevan u četvorostihu, ciklus pesama posvećenih Ehli-bejt (Muhammedu s.a.v., njegovoj ćerki Fatimi az-Zehri, zetu hazreti Aliji al-Murtezi, halifi četvrtom i njegovim unucima, šehidima, hazreti Hasanu i Huseinu). U fokusu našeg istraživanja našla se sufi poezija, u kojoj središnje mesto zauzimaju gazele. Osnovna ideja vodilja u njegovoj poeziji je Kur'an, kao početak i kraj filozofske meditacije. Temu ovog rada čini sažetak motiva i simbola koji će se kasnije u radu detaljno analizirati. Cilj rada je pokušaj da se pozabavimo složenim pitanjima simbolima prisutnim u njegovoj poeziji radi dekodiranja njihovog značenja i pronicanja u osnovno značenje ispod nivoa višeznačnosti.

Ključne reči: *Arif Hikmet-beg, divan, poezija, sufi...*

UVOD

U radu smo analitičko-sintetičkom metodom ispitali poeziju Arif Hikmet-bega, težeći tome da proniknemo u značenja koja su u njoj prikazana. Korpus naše analize čini Divan poslednjeg bošnjačkog divanskog pesnika, zatim značaj ove poezije u književnosti kojoj pripada i one osobine koje su je izdvojile kao bitnu za istraživanje. Detaljnom analizom izdvojenih stihova ispitali smo njihovo simboličko i alegorijsko značenje. Glavni oslonac u tumačenju simbola činila je literatura o divanskoj književnosti i njenim simbolima. Proučavajući poeziju ovog autora pokušali smo da ispod nivoa višeznačnosti proniknemo u osnovni sloj značenja. Iznoseći presek najbitnijih biografskih podataka o Arif Hikmet - begu, navedenih iz raznih

---

¹ Mevlud predstavlja hvalospev poslaniku Muhammedu a.s. u čast njegovog rođendana.

dela, imali smo cilj da se upoznamo sa biografijom i bibliografijom navedenog pesnika i nađemo mu mesto u divanskoj književnosti.

Kroz poeziju Arif Hikmet-bega smo rezimirali teme, motive i simbole vezane za Divan ovog pesnika. Stihovi posvećeni Svevišnjem, Ehil Bejtu i poznatim islamskim filozofima su svojevrsan uvod u Divan, gde dominira ljubav prema Stvoritelju. Valja pomenuti slojevitost značenja u gazelima Arif Hikmet-bega, kao uvod u analizu jedne od dominantnih vrsta Divana, radi dekodiranja njihovog značenja. Kroz pesme spevane u tekijama težili smo ispitivanju duhovnih stanja pesnikove duše i ekstaze koja je svojstvena boravku u tekiji. Cilj nam je bio da proniknemo u tesavufsku ideologiju iz koje je ponikla ova Arif Hikmet-begova poezija i da otkrijemo na koji način je stanje blaženstva uticalo na stvaranje ovako specifičnog dela kao što je Divan. Aforizmi u stihu čine politički angažovane stihove Arif Hikmet-bega važne za dekodiranje poruke koje je autor pokušao da prenese, u cilju da poduči i kritikuje loše strane društva koje teži materijalnosti odstupajući od verskih postulata.

POJAM, VRSTE I VREMENSKO OGRANIČENJE DIVANSKE KNJIŽEVNOSTI

Nakon dolaska Osmanlija u Bosnu u 15. i 16. veku, bošnjačka književnost je nastajala i razvijala se na temeljima islamske civilizacije i kulture. Imajući na umu da se celokupna turska književnost temeljila na persijskim uzorima i razvijala u okviru islamske kulture, konstatujemo da je tako bilo i u bošnjačkoj književnosti. Stoga, mnogi autori, kao Hazim Šabanović, podvlače da je „bošnjačka književnost na orijentalnim jezicima ustvari dio osmansko-turske književnosti“ (Šabanović 1973: 16). Šabanović navodi da: „već od 15. stoleća mnogi naši muslimani pišu pjesme i razna druga književna i naučna djela na turskom, arapskom i perzijskom jeziku“ (Šabanović 1973: 15). Po rečima Lamije Hadžiosmanović i Emine Memija, pod tim pojmom, orijentalne književnosti Bošnjaka stvarane na tim jezicima, „podrazumijevamo bogato i raznoliko stvaralaštvo u prozi i poeziji, koje je trajalo više od četiri stoleća“ (Hadžiosmanović, Memija 1995: 5).

Preuzimajući iz islamske kulture i tradicije žanr, formu i većinu motiva, autori ove književnosti su, pored svega, unosili i svoje duhovno nasleđe i zavičajnost. U tom vremenskom periodu dominira divanska književnost.² Ona je podrazumevala posebnu metriku i rimu, pa je stavljala stroge zahteve i pred autora i pred čitaoca. To je pesništvo počivalo na bejtu.³ Divan⁴ je bio komponovan prema posebnim pravilima i sastojao se iz deset različitih žanrova. Neki od njih se javljaju kao obavezan deo divana, poput tevhida ili tevhila,⁵ zatim munadžat i nat,⁶ kasida,⁷ gazel,⁸ rubaija.⁹ Kao deo divana, a nekad i kao zasebno pesničko delo, javlja se i mesnevija,¹⁰ a nekad se u divanu mogu naći i pesme o gradovima, kao i tarihi.¹¹ Divan ne mora da sadrži sve ove vrste, retki su oni koji sadrže sve nabrojane i još poneke. ¹²

² Divanska književnost je definicija za književnost nastalu sa dolaskom Osmanlija, koja i odlazi sa njima. Za nju je karakteristično da je vezana za visokointelektualne krugove i obiluje terminima i frazama iz osmanske i persijske tradicije kao i simbolima iz predislamske i islamske epohe.

³ Distih koji je podrazumevao zasebnu sadržajnu jedinicu, poruku, koja proizilazi iz pesme a ne narušava njenu celinu.

⁴ Zbirka divanske poezije.

⁵ Uvod u celinu.

⁶ Ode Bogu i poslaniku Muhamedu.

⁷ Pohvala neke ličnosti.

⁸ Lirska pesma preuzeta od Persijanaca, kojom se izražava ljubav, duševna stanja, meditacije...

⁹ Njome se izražava filozofska misao, doživljaj ljubavi, sanjarenje.

¹⁰ Verska pesma koja uzima sadržaje iz Kur'ana i hadisa, ili opisuje život i smrt poslanika Muhameda.

¹¹ Po sadržaju epigram epitaf, nastaje u spomen bitnim datumima.

¹² Više o žanrovima: Fehim Nametak. *Vrste i oblici u našoj književnosti na orijentalnim jezicima*, 1983: 234-244.

Divansku poeziju, možemo podeliti na sufijsku i laičku. Predmet našeg proučavanja je sufijska poezija Arif Hikmet-bega, koja je nastala na elementima tesavvufa¹³ i koja je sledila divansku tradiciju, kao i onaj deo poezije koji odstupa od klasične divanske forme. Sufije su u svojoj poeziji težile da odgovore na neka bitna pitanja, pitanja univerzalnog značaja, čovekovog postojanja, o tajnama života i smrti. Odgovorom na ta pitanja, pesnik želi da dospe do svetlosti, odnosno, do Boga. Osnova ove poezije je višeznačnost, „treba razgrnuti njen prvi sloj, da bi se došlo do pravog značenja i pesnikove ideje, puna je simbola koji traže pojašnjenje i koji su tipični, statični i obilato se koriste za iskaz osećanja i viđenja“ (Hadžiosmanović, Memija 1995: 17). Značaj ove poezije je upravo u njenoj višeznačnosti i kompleksnosti.

REKLI SU O ARIF HIKMET-BEGU

Arif Hikmet-beg Stočević rođen je u Stocu 1839. godine, a umro 1903. Bio je sin Zulfikarpaše, unuk valiye Ali-paše. Nakon dolaska Omer-paše Latasa, Hikmet-begova porodica se seli u Sarajevo, a nakon toga u Istanbul, napustivši zauvek svoj zavičaj. U Turskoj je Hikmet poznat kao Hersekli Arif Hikmet-beg. Sa njim se završava epoha divanske poezije. Pored pesništva, bavio se i filozofijom, publicizmom, bio je i pravnik, reformator. Bio je član derviškog reda „kaderi“¹⁴. U Istanbulu nastavlja svoje obrazovanje i vojnu titulu zamenjuje titulom hadžegana, što znači da se zaposlio kao službenik vlade. Ne želeći da se povinuje tuđoj volji, napušta taj posao i odlazi u Bosnu. Po povratku u Istanbul osniva društvo pesnika koje se godinu dana kasnije razišlo. Poslednje godine provodi kao službenik Ministarstva pravde, često degradiran i neshvaćen. Posle smrti majke vraća se u Istanbul. Potom dobija posao u Bitolju, pa u Janjini (Grčka), Kastamoniji, Adani, Alžiru, da bi se 1896. vratio u Istanbul gde dobija posao savetnika suda, a tri godine kasnije postaje savetnik Vrhovnog suda i na tom položaju ostaje do smrti, 1. maja 1903. godine.

Uticao zavičaja napuštenog u mladosti nosio je u sebi. Ponoseći se svojim poreklom, unosi hercegovački zanos u svoju poeziju. Polemisao je o svom jeziku koji je nazivao bosanskim, smatrajući da je on ispred turskog jezika. Iako je davao prednost bosanskom jeziku, morao je da piše na turskom, jer je jedino tako mogao da nađe čitalačku publiku u Istanbulu. ¹⁵

Prvi biograf Arif Hikmet-bega bio je Ibn ul-Emin Mahmud Kemal, njegov bliski prijatelj, čijim je zalaganjem Divan objavljen deset godina nakon piščeve smrti, koji je u predgovoru napisao podatke o životu i delu Arif Himket-bega..

---

¹³ Islamska filozofija, filozofski pravac nastao pojavom islama.

¹⁴ kader (sudbina) je Allahovo određenje, ono za čije vrijeme, mjesto, karakteristike i način dešavanja zna samo Allah, dž.š. Temeljni principi vjerovanja u kader podrazumijevaju:

a) vjerovanje u Allahovo vječno, praiskonsko znanje svih stvari, općenito i pojedinačno, oduvijek i zauvijek, bilo to vezano za Njegovo djelovanje ili djelovanje Njegovih robova (v. npr. El-Bekare, 255; El-Hašr, 22; Et-Talaq, 1);

b) vjerovanje da je uzvišeni Allah u Lehv-i mahfuzu (Ploči čuvane memorije) zapisao sve pojedinosti sudbine svih stvorenja i sve šta će se njima dešavati;

c) vjerovanje da volja Uzvišenog Allaha mora biti provedena u djelo, da je Njegova moć neograničena i sveobuhvatna, da biva što On želi da se desi, a da se nikada neće dogoditi ono što On ne želi da se dogodi (v. npr.: El-Qasas, 68; Et-Tekwir, 29, El-Kehf, 23–24);

d) vjerovanje da je Uzvišeni Allah stvorio sve što postoji i sve mimo Njega je stvoreno: Allah je Stvoritelj svega... (Ez-Zumer, 62) (šire v. u: M. I. el-Hamed, Vjerovanje u Allahovo određenje i sudbinu, Sarajevo, 2013, 81–91).

¹⁵ Biografski podaci navedeni su prema: Nametak 1997: 84-91

Osim Divana, ostala dela ovog autora su: Tablice mudrosti, Aspekti retorike, Bljesak misli, Rasprava o nestanku nekih delova iz časopisa, Svetiljka pojašnjenja, Suština islama i Poroci Turaka. To su pretežno rasprave iz filozofije i misticizma. Samo Poroci Turaka je iz političke istorije. U njemu je oštro kritikovao aktuelnu vlast, što ga je skupo koštalo. Napisao je i dosta tekstova u časopisima i novinama, uglavnom polemičkog sadržaja. Njegova dela ovakvih polemičkih sadržaja su većinom uništena. Međutim, to mu nije smetalo da zauzme značajno mesto u bošnjačkoj književnosti.¹⁶ Bašagić navodi da je napisao i učenu raspravu o Medželi, u kojoj je izložio „ kao dobar pravnik nedostatke i protuslovlja i dokazao da ne odgovara savremenom zakonodavstvu“(Bašagić 1986: 221).

Kako navode Trako i Hadžiosmanović u tekstu Izbor gazela iz „Divana“ Arif Hikmet-bega Rizvanbegovića Stočevića, prvu veću studiju o Arif Hikmet-begovom životu napisao je Ibn ul-Emin Mahmud Kemal, koji ga ovako opisuje: „Hikmet je bio srednjeg rasta, krupnog tijela, pognut malo naprijed, poveće glave, gustih obrva, crnih očiju, poduzeg nosa, svijetlog, širokog čela, prosijede brade, bijele puti, umilnog lica, malih nogu i ruku, urednih noktiju, duboka, prepukla glasa“ (Trako, Hadžiosmanović 2002: 330). O Arif Hikmet-begu se nije znalo ništa na našim prostorima do pojave dela Safvet-bega Bašagića Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti 1912. godine. Govoreći o značaju Hikmetovog književnog rada, Handžić, se kratko osvrće na njegov život i delo, navodeći, delimično, poreklo, životnu putanju i na kraju natpis na nadgrobnom spomeniku, kao i Hikmetovu skromnu, ali vrednu bibliografiju. Smatra ga dobrim pesnikom i filozofom, koji je, kako navodi „na zavidnoj razini pisao pjesme na turskom jeziku“(Handžić 1999: 207-209). Kakav je bio Hikmetov značaj u širim pesničkim krugovima možemo naslutiti iz nadmetanja pisaca i pesnika ko će sastaviti bolji tarih o njegovoj smrti. Iako je ostavio skroman književni opus iza sebe, jer je veliki broj njegovih dela zaplenjen i uništen, Arif Hikmet-beg je dobio zasluženno veoma važno mesto u bošnjačkoj književnosti i kulturi.

O POEZIJI ARIF HIKMET-BEGA

Poeziju Arif Hikmet-bega, možemo podeliti na tri međusobno različita, ali ipak povezana toka: Prvi tok čine pesme posvećene Bogu i Poslaniku, što je i svojstveno samoj divanskoj poeziji. U svom Divanu pesnik ima i Mevlud,¹⁷ spevan u četvorostihu, ciklus pesama posvećenih Ehli-bejtu (Muhammedu a.s. i njegovoj ćerki Fatimi az-Zehri, zetu hazreti Aliji al-Murteza, halifi četvrtom, njegovim unucima – šehidima, hazreti Hasanu i Huseinu). Ovom toku pripadaju i pesme o Mesnevi¹⁸ Mevlane Dželaluddina Rumija, Ibn Arabija,¹⁹ mevlevijskom²⁰ i kadirijskom tarikatu²¹ i slično.

U drugom toku poezije, koji možemo uslovno nazvati mešovitim pesmama, nalazimo preplitanje različitih stanja, od sufijskog zanosa, do uskakanja u neka druga emocionalna

¹⁶ Bibliografija navedena prema Handžić 1999: 207-209.

¹⁷ Mjesto rođenja; vrsta pjesme u slavu Muhammeda a.s. koja govori o njegovoj biografiji od rođenja do smrti, sa naročitim naglaskom na mudžize (čudesu) kojima je bio obdaren, na Mi'râc, na njegov moral, njegove bitke, izgled i ponajviše na Objavu koja mu je poslana od Boga. U tradiciji Bošnjaka ove se pjesme, kao i sama proslava Muhammedovog rođenja, zovu mevlûd (Nametak 2007: 174-175).

¹⁸ Popularan naziv za poznatu *Mesnevi-i ma'nevî*, najpoznatije djelo Mevlana Dželaluddina Rumija (um.1273.), poznatog filozofa i sufije, na osnovu čijih su učenja njegovi sljedbenici utemijili red mevlevik (Nametak 2007: 173).

¹⁹ Jedan od glavnih učitelja sufizma. Veliki sistematičar mističkih učenja i islamske duhovnosti. Zbog svog velikog znanja i ugleda među sufijama, često se naziva aš-šayh al-'akbar (najveći učitelj) ili, na latinskom, doctor maximus (Vukomanović 2008: 130).

²⁰ Derviški red nastao na osnovu učenja Mevlana Dželaluddina Rumija (Nametak 2007: 175).

²¹ Kadirijski derviški red koji je osnovao Abdulkâdir Geylâni. U zikru kadirijskih derviša uči se Kur'an, izriču se dove za Abdulkâdira Geylânija, svira se na def. Ovaj red pridaje važnost osamljivanju radi molitve i isposničkom životu od 40 dana, jedući sve manje, da bi se posljednja tri dana prešlo na potpuno gladovanje (Nametak 2007: 143).

stanja. Pesme ovog toka, donekle, imaju i političku konotaciju i vezu sa negodovanjem prema društvenim normama koje teže materijalnosti, pa možemo reći da su politički angažovane.

Treći tok čini izrazito sufijska poezija u kojoj se izdvajaju gazeli. Arif Hikmet-begova sufijska poezija se odlikuje slojevitošću, pa je potrebno razgrtati zavese, da bi se došlo do osnove, do suštine motiva. U ovom toku dominira pevanje u slikama, simbolima, da bi se slikom prekrilo pravi motiv, jer ova poezija nije dijalog između pesme i čitaoca, koliko je dijalog između čoveka i Boga. Gazeli obiluju stalnim sufijskim simbolima nasleđenim iz orijentalne tradicije. Poezija je hermetična i bez dobrog poznavanja sufijske i tesavvufske simbolike i terminologije, nije je moguće protumačiti.

U sufijskoj poeziji osnovni simboli su vešto skriveni ispod slojeva višeznačnosti, konstantni i sedimentirani, nalaze se pored srca kao izvora duhovnosti, i Vino, Ljubav²² i Lepota. Pod vinom se podrazumeva duhovno piće kojim se sledbenik određenog tarikata²³ etapno opija u želji da se približi Stvoritelju. To su, u stvari, učenja šejha određenog derviškog reda, kojima se njegovi sledbenici ritualno opijaju u cilju spoznaje Istinitog. Vino je jednako s ljubavlju od koje se duh napaja. Reč je o duhovnom, a ne telesnom opijanju.

Lepotom se kazuje sveprisutnost Boga, i povezanost s ljubavlju i spoznajom ljubavi. Kako tvrdi Stjelja u tekstu Bit sufijske poezije: „Trenutak kada mistik spoznaje lepotu je trenutak kada se razvija ljubav, jer su lepota i ljubav, kao najuzvišenije vrline, međusobno čvrsto povezane, i pretpostavljaju jedna drugu“ (Stjelja 2012: 212). Lepota se samo lepoti otkriva. Lepota je u zikru²⁴, u ljubavi prema Svevišnjem, u spoznaji, u duhovnosti gde su svi gazeli Hikmet-bega prožeti temeljnim sufijskim motivom, Ljubavlju prema Svevišnjem. Kroz ovu poeziju autor iskazuje svoju čežnju prema sastanku sa Svevišnjim traga za putem ljubavi koji ga jedini može dovesti do cilja.

U Divanu Arif Hikmet-bega ljubav je dominantna tema. Pesnik se vezuje za fenomen mistične ljubavi sufizma, misleći pod tim na duhovnu ljubav, ljubav roba prema Gospodaru, čoveka prema Bogu i cilj je da se to osećanje osvetli. Druga tema je put spoznaje, put do sjedinjenja sa Svevišnjim, kao osnovni cilj pesnikovog putovanja. Treća, ali ne i manje bitna tema jeste posvećena životu poslanika i verovesnika i pozivanje na njihov život kao putokaz u pesnikovom životu. Tematski niz se ovde ne zaustavlja, već su sledeće teme Arif Hikmet-begove poezije vezane za kritiku sveta koji zaboravlja na pokornost Bogu, a okreće se materijalnosti. U ovaj politički angažovan tematski okvir Arif Hikmet-beg unosi i autobiografsku notu, jer je usled sopstvene nepokornosti ovom svetu i sam bio na meti. Sve teme su inspirisane islamom. U poeziji Hikmet-begovog Divana dominiraju alegorijske predstave koje oslikavaju ljubav. Takva predstava je o leptiru i sveći, koja se smatra jednom od najlepših alegorijskih slika u sufijskoj poeziji, a i u Hikmetovom Divanu. Metaforičnost je

---

²²U sufizmu, ljubav se odvija pre svega na duhovnom planu, u predelu duše i uma. Iz tog razloga sufijski pesnici pevaju o ljubavi kao o unutrašnjem svetu svakog čoveka, toliko razvijenom da postoji kao svet za sebe (Stjelja 2012: 211).

²³Tarikat je, prema tumačenju bosanskog šejha Fejzulaha Hadžibajrića, a navedeno prema Vukomanoviću, „plan i program, te metoda i režim nekog sufijskog reda“. Tarikatska pravila ponašanja, koja podrazumevaju režim života u tekiji, ali i propise vezane za zikr i druge aktivnosti, nazivaju se adabima (Vukomanović 208: 130).

²⁴ Zikr je izgovaranje jezikom, uz osjećanje u srcu rijeci koje upućuju na slavljenje Uzvisenog Allaha, Njegovo veličanje i zahvalu Njemu.

još jedno bitno obeležje njegove poezije. Jedna od tih metafora odnosi se na veo i lice pod njim, kao metafora za čoveka kojeg veo odvaja od Boga, kao i metafora za tajnu, spoznaju, koju treba otkriti. Njegov Divan sadrži dva kratka munadžata, jedan tehliil, jednu tezarru, duži tevhid, jedan na't, opis Poslanikovog rođenja, pesma posvećena halifi Aliji, pesma Husejinu, Alijinom sinu, pesma o pesnikovom pristupu kadirijskom redu, pesma u slavu Ibn Arabija, pesma u Hasib-babinoj tekiji, pesma spevana u Bederijevoj tekiji u Uskudaru, pesma o Mesneviji Mevlane Dželaluddina Rumija, pesma Rumiju, dva hasibihala,²⁵ dva mussedesa,²⁶ pesma Jusuf Kamil-paši, jedna kasida i jedna pesma Mahmud-paši. Poglavlje Gazelijat se sastoji iz 158 završenih i 38 nedovršenih gazela. Posle toga sledi nazira (paralela) Nadžifendijinoj pesmi, paralela pesmi Galiba Leskovčanina. U Divanu se nalaze i dve pesme na kojima su, pored Hikmeta, radili i Namik Kemal, Halet-bey i Kazim-paša. Divan se završava sa 24 kit'e,²⁷ 63 matla'a (početni bejt gazela) i 79 mufreda (samostalnih distiha).

STIHOVI POSVEĆENI SVEVIŠNJEM, EHIL BEJTU I POZNATIM ISLAMSKIM FILOZOFIMA

Prvi deo Divana posvećen je Bogu, Muhammedu a.s. i poznatim islamskim filozofima. Ovaj prvi tok poezije Hikmet-bega čini, uslovno rečeno, „očigledna poezija“, kojom započinje njegov Divan (Hadžiosmanović 2009: 20). U sklopu njega, pored pesama koje su neizostavan deo svakog divana ovog žanra, kao što su munadžat, nat, tehliil i slično, ovde nailazimo i na one pesme koje nisu svojstvene baš svim divanima. Pored pesme o skrušenosti, tezar'u, posebno je zanimljiv i mevlud o rođenju Poslanika, koji odstupa od ostalih mevluda dotad spevanih. Prva i druga pesma nose naziv Munadžat. U prvom je tema obraćanje Allahu u želji da se iz srca ne iseli ljubav, niti Allahova prema svome robu, niti roba prema Svevišnjem. Ljubav je temelj sufijskog iskustva, „ne samo da je ljubav ono što spaja Boga i čovjeka, već je ljubav ono što spaja čovjeka i svijet, Boga i svijet“ (Džilo 2015: 45). Rizvanbegović u ljubavi nalazi način da se otkrije tajna božije lepote, da bi se došlo do spoznaje:

Gospodaru, tako Ti obilja tvoga imena, Premilostivi,²⁸

Učini da izgaram poput baklje, nurom Tvoje Ljubavi

Da bih proniknuo u tajnu Tvoje Ljepote beskrajne

(Rizvanbegović 2009: 28).

Reči na kojima se temelji drugi munadžat su: „La illahe illallah“ u kojima se očituje božije jedinstvo. kao jedan od temeljnih stavova islama: „Nema drugog Boga osim Allaha“. One predstavljaju jedan od temeljnih stupnjeva islamske filozofije. Pesnik moli da mu u srcu bude taj temelj, te reči, da na njegovom mezaru bude „nur²⁹ tih jasnih riječi“, jer ko te reči iz

²⁵Pričanje, ćaskanje, književni žanr koji označava orijentalni način pripovedanja (Nametak 2007: 115).

²⁶Pesma sastavljena od strofa od po šest stihova koje imaju istu rimu. U prvoj strofi se rimuju svi stihovi, u drugoj se rimuje pet stihova, a šesti ima rimu prve strofe itd. (Nametak 2007: 185).

²⁷Strofa ili pesma od najmanje dva distiha-bejta (Nametak 2007: 153).

²⁸ Jedno od 99 Allahovih imena, navedenih u Kur'anu, s tim što pesnik ide korak dalje, ističući i milost i ljubav Allahovu.

²⁹duhovna svetlost.

svoga srca izgubi, za njega je smrt već nastupila: „Duhovnu svjetlost - nur, priziva svaki istinski sufija, slijedeći dovu Božijeg poslanika Muhammeda” (Hadžiosmanović 2009: 15).

Hikmet-begov Tehlil³⁰ je u formi četvorostiha, rubajje. U Tehlilu se osvrće na sifate (svojstva) Allaha dž.š, njegovo jedinstvo. Jasno nam je Njegovo prisustvo, On pokazuje svetu o Svom postojanju, iako u Njegove tajne ne možemo pronaći, svesni smo da nema snage i moći kao „u Allaha”:

Niko ne može proniknuti u Tvoga bića tajnu

Pa kako da ne bude srce sifata tvojim izbezumljeno

(Rizvanbegović 2009:29).

Tezarr³¹ jeste ukazivanje na Allahovo prisustvo u svakoj misli, Allah zna šta je u pesnikovom srcu. Ovde je dominantna pesnikova skrušenost i ljubav koja „u duši se opaža”. U Tezzaru se Arif Hikmet-beg obraća Sveznajućem, navodeći Njegovu moć da sve vidi i sve zna, da zna svakom svom robu „šta je u srcu”.³² Čoveku je ostalo da s ljubavlju prema Gospodaru u srcu traži pravi put, put spoznaje:

Mene si ostavio izbezumljena na bespuću

Pravi put premda nije označen, znadeš Ti³³

Skrivenu ljubav prema tebi u duši se opaža

(Rizvanbegović 2009: 30).

Nat predstavlja odu poslednjem božijem poslaniku, Muhammedu a.s. Centralni motiv pesme jeste ljubav prema Allahovom poslaniku i ukazivanje na njegov značaj u širenju objave Istinitosti. Poslanik je za Rizvanbegovića najveće Allahovo dobro, lek svakog bola onome ko istinski veruje. Posebno ističe mudžize³⁴ Poslanikove:

Svijet u čudu osta od pojave tvojih mudžiza

Pripadnicima tarikata dokaz – Ti si Božiji Poslaniče

(Rizvanbegović 2009:31).

Posebno zanimljiv je Mevlud posvećen rođenju Muhammeda a.s. spevan u četvorostihi:

Noć Njegova rođenja, ukras krune sreće – ta noć je

Noć Njegova rođenja, radost, meleku uputa – ta noć je

Svemir uze samo jednu žišku od čestice Njegova nura

³⁰ pesma koja slavi Boga rečima: „La ilaha illallah”.

³¹ pesma o skrušenosti pred Bogom.

³² *Onaj koji sve zna i Onaj koji sve vidi*, aluzija na od devedeset devet Allahovih imena.

³³ Aluzija na Kur'an: *Njima ce Gospodar njihov na Pravi put ukazati i oni ce ono što žele ostvariti*.

http://www.orbus.be/religion/islam/kuran_bos/

³⁴ Allah je ljudima slao izaslanike da bi dobili uputu. Takvi dokazi i upute su poslani Poslaniku i sakupljeni u Kur'anu i Sunnetu, pa se još čudesu iz tih izvora i otkrivaju dokazi o istinitosti islama.

Noć Njegova rođenja, sjajni mesec sreće – ta noć je

(Rizvanbegović 2009: 32).

Arif Hikmet-begov Mevlud, čini se nedovršenim zbog svog sažetog sadržaja, jer je spevan u četvorostihu, izuzetno je snažan i raspevan, da je be premca. U ovom mevludu dominira motiv sreće, koji nam je dat kroz žar pesničke uzburkane i doživljene imaginacije. Tolika je svetlost u toj noći da „svemir uze samo jednu žišku od čestice Njegova nura” (Rizvanbegović 2009: 32). U svojim stihovima Rizvanbegović ističe značaj rođenja Muhameda i atmosferu slavlja koja je u saglasnosti s prirodom, koja, takođe, slavi njegovo rođenje. Mevlud, dan rođenja Muhammeda a.s, u islamskoj tradiciji obeležava se 12. rebiu-l-evvela po lunarnom, hidžretskom kalendaru. Dan mevluda je jedan od najradosnijih dana za muslimane, jer Poslanikovo rođenje predstavlja početak ispunjenja duhovne zrelosti čovečanstva.

Nakon ovih pesama, slede ode: Aliji ibn-i Ebu Talibu, halifi Četvrtom, njegovim sinovima, šehidima, Kerbele Hasanu i Huseinu, omiljenoj kćerki Poslanikovo Fatimi az-Zehri, ali i poznatim islamskim naučnicima, kao što su Muhidin ibn Arebi, Šejh Ekber, Mevlana Dželaluddin Rumi i drugi. Među ovim pesmama posebno mesto zauzima oda Mevlani Dželaluddinu Rumiju.

SLOJEVITOST ZNAČENJA U GAZELIMA ARIF HIKMET-BEGA

Izrazito sufijisku poeziju Arif Hikmet-bega čine gazeli, kojih u ovom Divanu ima najviše. U njima pesnik slikovito peva, pokušavajući da slikama prikrije prava značenja, tako da je potrebno poznavanje divanske poezije da bi se simboli razumeli. U potrazi za Bogom, pesnik često peva o slavuju, želeći da dođe do približenja Svevišnjem. On je u nekom drugom svetu. Meditacijom i invokacijom u duši se stvara svetiljka, a svetlost u duši jeste oznaka prisutnosti Boga u njoj. Nur, kao duhovnu svetlost, priziva svaki istinski vernik. Ovakvu svetlost mogu spoznati i osetiti samo odabrani, jer kada nema svetlosti, tumaramo u mraku:

Nur Njegove Ljepote posta mjesto javljanja, šteta

Ašiku je zastor, ne možeš ga nikako vidjeti, šteta

(Rizvanbegović 2009: 59).

Zastor ili veo je jedan od čestih simbola u Hikmetovim gazelima. Jedna od najčešćih i najefektnijih je metafora vela i lica pod njim. Lice pod velom je lepo, dubokog pogleda, kojim posmatra Ljubljenog, odnosno, Boga. Prema islamskim učenjima, u Džennetu će vernik videti lice svoga Gospodara. Za Arif Hikmet-bega, kao pripadnika derviškog reda svilena i raskošna odeća nije bitna, već odeća duše, ona unutrašnja odeća. Poznato je da su derviši živeli u siromaštvu, s nemarom se odnosili prema odevnim predmetima i svim materijalnim stvarima koje su odlika gordosti i sebičnosti. Kako navodi Milan Vukomanović u svom tekstu Sufizam-unutrašnja dimenzija islama: „Prve sufije su inače bile poznate po svom specifičnom držanju, kao i gruboj odeći od vune koja ih je izdvajala od ostalih grupa, zajednica“ (Vukomanović 2008: 129).

Česti simboli Hikmet-begove poezije su vino, krčmarica i čaša. Vino predstavlja božansko piće kojim se sufija opija, napijanje vinom je opijenost ljubavlju prema Svevišnjem, „vino kao sredstvo kojim se ta ljubav postiže i pojačava, nije pravo alkoholno piće, ostaje konačno samo mistično – simbolična poetska alegorijana putu približavanja Bogu i saznanja Boga, odnosno sjedinjenja s njim na planu mistično – ljubavnog savršenstva, što je i krajnji domet i smisao ovakvog ekstatičnog traganja i duhovne težnje“ (Behlulović 2017: 89). Krčmarica simbolizira šejha koji svoje sledbenike poji vinom-ljubavlju, on je taj koji im daje/prenosi ljubav Bogu. Kako Behlulović navodi: „Upravo ljubav prema Uzvišenom Tvorcju, metaforički prikazana u simbolu vina i opijenost, bila je vodilja i najsnažnija inspiracija naših pjesnika, koji su u svom zanosu kao produkt njenog ličnog duhovnog spoznajno – osjetilnog doživljaja, pisali svoje stihove“ (Behlulović 2017: 92).

Još jedan prepoznatljiv motiv sufijske poezije dat je u gazelu Rana od mača. To je jedan od lajt-motiva sufijske poezije, motiv leptira i sveće. Leptir izgori od sveće predajući se svojoj ljubavi, isto tako sufija izgara u svojoj ljubavi prema Svevišnjem. U plesu leptira oko sveće vidi se i ples mevlevija koji se uz muziku okreću dok ne postignu potpunu ekstazu.

PESME SPEVANE U TEKIJAMA

Na polovini puta između gazela i lirsko-tesavvufskih stihova (aforizama u stihu), skoro kao zaseban deo Divana, nalaze se pesme spevane u tekijama. Ove pesme karakteriše posebno duševno stanje, stanje ekstaze u sufijском srcu, ono posebno stanje u kome se nađe srce vernika kada se nalazi u Božijoj kući, mislima i srcem najbliži Uzvišenom. Kako navode Trako i Hadžiosmanović u tekstu Tesavvufska poezija Arifa Hikmet-bega Stočevića, prema rečima njegovog bliskog prijatelja i biografa, Mahmud Kemal ibn ul-Emina, Hikmet-beg je najveći deo svog vremena, posebno u poslednjim godinama svog života, provodio u tekiji. Derviši su uvek bili počašćeni njegovim prisustvom. Pri obavljanju zikra, pesnik je bio toliko zanesen da se činilo kao da lebdi, ukočena pogleda, bled... Sve je video u drugom obliku, svaku reč, svaki ritam melodije doživljavao je na svoj način. – tvrdi Mahmud Kemal (Trako, Hadžiosmanović 2004: 259). Tamo je nalazio svoj mir, a u zikru posebno stanje blaženstava i ekstaze. Potvrdu ovih reči bismo mogli naći u stihovima triju pesama spevanih u tekiji: Izgovorio u trenu (Kada je pristupio 1973. Kaderijskom tarikatu), Stihovi nastali u tekiji Hasib-babe (U karaču 1879. godine) i U tonuću u posebno stanje 1873.

Hikmet-beg pripadao je redu kadirija, ali se sa poštovanjem i ljubavlju odnosio i prema drugim redovima kojima nije pripadao. Za njega je svaki od ovih redova bio vredan poštovanja, jer praktikuje islam i vodi približenju Gospodaru i dovodi do stanja duševnog mira i blaženstva. Zanimljivo je da je osećao svaki tarikat koji islam priznaje bliskim i svojim i svakog utemeljitelja određenog reda doživljavao kao svog učitelja, iako je pripadao kadirijama. O tome svedoči i njegova biografija i mnoge njegove pesme. Osnivača kadirijskog tarikata, Abdulkadira Gejlanija, dobro je poznavao, odnosno, njegovu misao, i u životu ga sledio. Ovaj veliki šejh bio mu je uzor, davao mu je snagu da izdrži nedaće i da se preda Svevišnjem, živeći životom pravednika.

ZAKLJUČAK

Kompletna poezija ovog Divana nadahnuta je islamskom filozofijom. Sadrži nekad više, nekad manje jasne simbole. Autor nam daje upute i putokaze o pravilnom verovanju, odbacivanju materijalnosti zarad pravog puta. Put kojim je on išao je put ljubavi. Osnovna tema jeste ljubav, osnovni motiv jeste ljubav.

Sledeći tradiciju divanskog stiha, nasledivši osnovne simbole iz divanske književnosti dao im je sopstveni pečat. U njegovoj filozofskoj meditaciji osnovna vodilja je bila Kur'an koji često citira i u kome greške nema.

U osnovi njegove poezije, u skladu sa ostalom divanskom poezijom, je slojevitost. U njenom prvom sloju je upadljiva glasovna struktura reči u stihu. Akustični sloj je u paraleli sa emocijom i glasovnom strukturom, drugi sloj je ritam. Tek treći sloj su znakovi i motivi koji upotpunjuju izuzetan čulni efekat. Glavne karakteristike ove poezije čine ritmičnost i osećajnost.

Kao poslednji pesnik bošnjačke književnosti na orijentalnim jezicima, on zaključuje ovo bitno i plodonosno poglavlje u književnosti ovog perioda. Nažalost, njegovi stavovi su ga često stavljali na nišan, pa je deo njegovog stvaralačkog korpusa nepovratno izgubljen. Iako je skroman korpus sačuvane poezije, u onome sačuvanom vidimo raznovrsnost žanrova divanske književnosti ovog perioda. O Hikmetu postoje malobrojni analitički tekstovi, tek se u skorije vreme javlja želja za istraživanjem njegovog dela, iako njegov rad zaslužuje dublju analizu i počasno mesto u bošnjačkoj književnosti, jer je na malom broju strana uspeo da sažme sve simbole i obrasce nasledene iz orijentalnih književnosti, a da im da, kako smo već naveli, i lični pečat.

Možemo ga s punim pravom nazvati majstorom svih orijentalnih žanrova i jednim vrhunskim poetom. Hikmet je prvenstveno bio lirski tesavufski pesnik, pa u njegovim stihovima, koje smo u toku rada analizirali, na prvom mestu stoje duboko religiozna osećanja, raznovrsna i umetnički vredna sufijska simbolika. Njegovi stihovi, naročito gazeli, predstavljaju jezgro duboko skrivenih tesavufskih značenja koji ovu poeziju čine još vrednijom.

Rizvanbegović je jedan od najobjavljenivanih pesnika 19. veka u Turskoj, a na naš jezik je preveden samo ovaj izbor iz njegovog Divana. Proučavanje ovog dela divanskog pesništva je značajno zbog razumevanja kontinuiteta razvoja bošnjačkog pesništva uopšte.

LITERATURA

1. Bašagić, Safvet-beg. „Arifi Hikmet-beg Rizvanbegović“. Bošnjačka književnost u književnoj kritici: Starija književnost. Knjiga I. Priredili: Enes i Esad Duraković i Fehim Nametak. Sarajevo: Alef, 1988.
2. Bašagić, Safvet-beg. Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti: Prilog kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine. Priredili: dr Džemal Čehajić i mr Amir Ljubović. Sarajevo: Svjetlost, 1986.
3. Behlulović, Suad. „Sufijski motivi u bosanskom pesništvu (motiv vina, ljubavi i lepote)“. Novi Mualim 72, 2017.
4. Džilo, Hasan. „Spoznaja i ljubav u sufizmu“. Centar za religijske nauke Kom. Vol. II (2), 2013..
5. Hadžiosmanović, Lamija i Memija, Emina. Poezija Bošnjaka na orijentalnim jezicima. Sarajevo: Preporod, 1995.
6. Hadžiosmanović, Lamija. Predgovor. Iz Divana. Rizvanbegović-Stočević Arif Hikmet-beg. Mostar: Karađoz-begova medresa, 2009.
7. Handžić, Mehmed. Teme iz književne historije: Izabrana djela. Knjiga I. Urednik: Esad Duraković. Sarajevo: Ogledalo, 1999.
8. Nametak, Fehim. „Vrste i oblici u našoj književnosti na orijentalnim jezicima“. Život-Časopis za književnost i kulturu XXXII, 9/10. 1983.
9. Nametak, Fehim. Divanska književnost Bošnjaka. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu. Posebna izdanja XXI, 1997.
10. Rizvanbegović-Stočević, Arif Hikmet-beg. Iz Divana. Preveli: Lamija Hadžiosmanović i Salih Trako. Mostar: Karađoz-begova medresa, 2009.
11. Šabanović, Hazim. Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima: Bibliografija. Urednik: Risto Trifković. Sarajevo: Svjetlost, 1973.
12. Stjelja, Ana: Nasleđe: Časopis za književnost, jezik, umetnost i kulturu broj 21. Filološko-umetnički fakultet Kragujevac, 2012.
13. Trako, Salih i Hadžiosmanović, Lamija: Izbor gazela iz Divana Arif Hikmet-bega Stočevića, Prilozi za orijentalnu filologiju 2002.
14. Vukomanović, Milan Sufizam-unutrašnja dimenzija islama, Filozofija i društvo 2 (36), 2008.

OKUL MÜDÜRLERİNİN ÖĞRETİMSSEL LİDERLİK DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN ALGILARI

Abdullah SELVİTOPU
Assist. Prof. Dr.,
Karamanoğlu Mehmetbey University, Turkey

Bu çalışmanın amacı öğretmen algılarına göre okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışı sergileme düzeylerini belirlemek ve öğretmenler tarafından algılanan öğretimsel liderlik davranışının bazı demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya çıkarmaktır. Betimsel tarama modelinde olan araştırmanın evrenini Karaman ili merkez ilçesindeki ilk-orta ve lise düzeyindeki okullarda 2018-2019 eğitim-öğretim yılında görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 215 öğretmenden oluşmaktadır. Veriler, “Kişisel Bilgi Formu” ve “Okul müdürlerinin öğretim liderliği davranışları ölçeği” ile toplanmıştır. Verilerin analizinde aritmetik ortalama, standart sapma gibi değerlerden yararlanılmış, fark testleri için t-testi ve ANOVA istatistik teknikleri kullanılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre, öğretmenlerin öğretimsel liderlik algıları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Öğretmenlerin öğretimsel liderlik algıları yaş ve kıdeme göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Öğretmenlerin öğretimsel liderlik algıları orta düzeydedir.

Anahtar Kelimeler: Okul müdürü, öğretimsel liderlik, öğretmen.

TEACHER’S PERCEPTIONS OF INSTRUCTIONAL LEADERSHIP BEHAVIOURS OF SCHOOL PRINCIPALS

This study aims to determine the levels of instructional leadership of principals and also to find out whether the instructional leadership levels change in accordance with demographic variables or not. This study has been conducted in relational survey model and the study group was consisted of 215 teachers who work in Karaman in 2018-2019 education and training year. Data were collected with “Personal Form” “Instructional Leadership Behaviors Scale”. In the data analysis process, besides mean and standard deviation, t-test, and ANOVA techniques were also used. The results show that gender has no significance in teachers’ instructional leadership perception levels. Age and tenure variables have positive effect on the instructional leadership perception levels of teachers. The level of instructional leadership perceptions of teachers is in medium level.

Keywords: Principal, instructional leadership, teacher.

Giriş

Eğitim ve öğretim süreci, örgüt ve yönetim yapıları ve okul çevre ilişkilerinde görülen büyük değişme ve gelişmeler, doğal olarak bunları karşılayacak nitelikte okul müdürlerinin yetiştirilmesi ve atanmasını gündeme getirmiştir. Günümüz çağdaş okul müdürlerinin artık her şeyi önceden bilen ve üyelerinin talimatlarına uyup uymadığını kontrol eden kişiler değil, aksine öğrenim süreçlerini başlatan ve üyelerin yeteneklerini, yaratıcılıklarını en iyi düzeyde gelişmesi ve örgütün amaçlarının gerçekleşmesi için destekleyen bir kişi olması beklenmektedir. Kısaca klasik yöneticiler olmak yerine, birçok alanda lider olmaları beklenmektedir (Hesapçıoğlu,1998).

Grigsby, Schumacher, Decman & Simieou (2010) Green'den aktardıklarına göre; günümüz okul müdürlerinden beklenen temel davranışlar, öğrenen kişi olmaları ve eğitim ve öğretime dayalı işbirlikçi okul kültürünü oluşturmaları yönündedir. Bu beklentiler ışığında okul müdürlerine ilişkin olarak öğretimsel liderlik geliştirilmiştir. Son yirmi yılda okul liderliği alanında popülerlik kazanan öğretimsel liderlik, okul yöneticisinin asıl yerinin makam odası değil sınıf ve koridorlar olduğu görüşünü savunmaktadır. Bu durum elbette okul yönetiminde yeni bir anlayışı da beraberinde getirmiştir. Okul yöneticisinin zamanını sınıflarda ve koridorlarda geçirmesi, öğretmen ve öğrencilere o okulda neyin önemli olduğunun mesajını verecektir (Özden, 1998). Öğretimsel liderliği diğer liderlik türlerinden ayıran en önemli özellik, hiç kuşkusuz öğretme ve öğrenme süreçleri üzerinde yoğunlaşmasıdır. Bir başka ifade ile öğretim liderliği, öğrenciler, öğretmenler ve öğretim programının yer aldığı öğretim süreciyle doğrudan ilişkili olan bir liderlik türü olarak düşünülebilir (Gümüşeli, 1996).

Toplum geleceğe taşıyan kurumlar olarak okulların arzu edilen yapı ve gelişmişliğe ulaşmasında, başta öğretmen ve öğrenciler olmak üzere okul örgütünü oluşturan diğer unsurların verimli olmasında, okul müdürünün ya da yöneticisinin payı büyüktür. Bir okulda müdürün temel rolü; bina yöneticisi, idareci, politikacı, değişim temsilcisi, sınır belirleyici ve öğretimsel lider gibi değişik adlar altında incelenmeye çalışılmış ya da yönetsel süreçlerle öğretimsel liderliğin bir karışımı olarak ifade edilmeye çalışılmıştır (Warner, 2010). Yöneticilerin rolleri ne şekilde ifade edilirse edilsin, okul yöneticisi, dünün (mevzuatı uygulayan ve statükoyu devam ettiren) okul müdürü rolünü üstlenerek, bilgi çağının okul müdürü olunamayacağını farkına varmalıdır. Okul yöneticisi, küreselleşme, enformasyon teknolojisi, bilimsel tutum ve davranış, örgütsel öğrenme gibi konular ilişkin yeni roller üstlenmesi gerektiğinin bilincinde olmalıdır (Okutan, 2003).

Etkili okulların ne tür okullar olduğuna ilişkin kanıtlar ortaya çıkarmaya çalışan araştırmalar, okul müdürlerinin daha çok öğretimsel liderlik davranışlarını gündeme getirmiştir. Bu okullarda yöneticiler, birer eğitim ve öğretim lideri olarak nitelendirilmektedir. Böylece etkili okul akımı ile birlikte eğitim yönetimi literatürüne yeni bir kavram olarak öğretimsel liderlik kavramı da girmiştir (Şişman, 2004). Etkili okul ve öğretimsel liderlik konusunda yapılan araştırmalar okul yöneticilerinin bir öğretim kaynağı olarak sınıfları ziyaret etmesi, öğretimi yakından izlemesi, denetlemesi ve değerlendirmesinin önemini ortaya koymuştur (Gümüşeli, 1996; Şişman, 2004). Eğitim liderliği alanında önemli çalışmalar yapan Thomas Greenfield, öğretimsel lider olarak okul müdürünün şimdiye kadar yeterince yararlanılamayan bir imaj sağladığını ve uygulayıcılar için bir kılavuz oluşturduğunu ileri sürmektedir (Gümüşeli, 1996).

Başarılı ve mükemmel örgütler üzerinde yapılan araştırmalarda söz konusu başarı ve mükemmellikte liderliğin önemli bir faktör olduğu belirlenmiştir (Peters ve Waterman, 1987). Eğitim örgütlerinde yapılan araştırmalarda da başarılı, etkili, mükemmel okullar olarak nitelendirilen okullarda liderliğin kritik bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır (Şişman, 2004). Dolayısıyla, bu çalışmanın amacı, öğretmen algılarına göre ilkökul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışı sergileme düzeylerini belirlemek ve algılanan öğretimsel liderlik davranışının bazı demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya çıkarmaktır.

Problem

İlkokul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen algıları ne düzeydedir?

Alt Problemler

1. İlkokul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen algıları, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
2. İlkokul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen algıları, yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. İlkokul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen algıları, kıdeme göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. İlkokul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen algıları ne düzeydedir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, ilkökul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen algılarını ve algılanan öğretimsel liderlik stiline bazı demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemeye yönelik, betimsel tarama modelinde nicel bir araştırmadır.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Karaman ili merkez ilçesindeki ilk-orta ve lise düzeyindeki okullarda 2018-2019 eğitim-öğretim yılında görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 215 öğretmenden oluşmaktadır. Toplam 270 anket okullara dağıtılmış, bu anketlerden 232 adedi geri dönmüş ve yapılan incelemeler sonucu 215 tanesinin analizlere dahil edilme kriterlerine sahip olduğu görülmüştür. Analiz kriterlerine uymayan 17 adet anket değerlendirmeye alınmamıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada öğretimsel liderlik davranışlarını belirlemek için Şişman (1997) tarafından geliştirilen okul müdürlerinin öğretim liderliği davranışları ölçeği kullanılmıştır. Öğretmenlere ait demografik bilgileri elde etmek amacıyla kişisel bilgi formu hazırlanmıştır. Kişisel bilgi formunda, cinsiyet, yaş ve kıdem ile ilgili üç adet soru bulunmaktadır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, betimsel istatistik yöntemlerinden aritmetik ortalama, standart sapma, yüzde, frekans (f) işlemleri ile bağımsız iki grup ortalamasının karşılaştırılmasında t-testi, ikiden fazla grup ortalamasının karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi (ANOVA) istatistiksel teknikleri kullanılmıştır. İstatistiki analizler SPSS 15.0 paket programı ile yapılmıştır. Bulguların yorumlanmasında manidarlık düzeyi .05 olarak alınmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, öncelikle örneklem grubunun genel yapısına ilişkin elde edilen bulgular ile verilerin analizinden elde edilen bulgular alt problemlere göre sırasıyla sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma grubunun demografik özellikleri

Cinsiyet	n	%
Kadın	134	62.3
Erkek	81	37.7
Yaş		
20-30	64	29.8
31-40	98	45.6
41-üst	53	24.7
Kıdem		
1-10	89	41.4
11-20	103	47.9
21 ve üstü	23	10.7
Toplam	215*	100*

* Her bir değişken için toplam değerler

Tablo 2. Öğretimsel Liderlik Algılarının Cinsiyete Göre t-testi Sonuçları

Cinsiyet	n	$\bar{X}$	s	sd	t	p
Kadın	133	180.78	35.15	212	.158	.85
Erkek	81	181.55	41.01			

p>.05

Tablo 2’de görüldüğü gibi öğretmenlerin öğretimsel liderlik algıları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t_{(212)} = .158$, $p > .05$). Bu bulgu ışığında kadın ve erkek öğretmenlerin öğretimsel liderlik algıları arasında anlamlı bir farkın olmadığı söylenebilir.

Kadın ve erkek öğretmenlerin öğretimsel liderlik puan ortalamalarına bakıldığında puanların birbirlerine çok yakın olduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin Yaşa Göre Öğretimsel Liderlik Algıları

Tablo 3. Öğretimsel Liderlik Algılarının Yaşa Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	n	$\bar{X}$	s	F	p	Anlamli fark
20-30 (A)	64	166.56	38.53			
31-40 (B)	98	183.85	37.83	7.656	.00*	A-B, A-C
41 ve üstü (C)	53	191.92	30.44			

*p<.05

Tablo 3'te görüldüğü gibi, öğretmenlerin öğretimsel liderlik algıları yaşlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F_{(2-2213)}= 7.656, p<.05$). Farkın kaynağını bulmak için yapılan Scheffe testine göre, yaşı 31-40 ve 41 ve üstü olan öğretmenlerle yaşı 20-30 olan öğretmenlerin öğretimsel liderlik algısı puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur. Bu sonuca göre, yaşı 31 ve üstü olan öğretmenlerin öğretimsel liderlik algısı puan ortalamaları yaşı 20-30 arasında olan öğretmenlerin öğretimsel liderlik algısı puan ortalamalarından daha yüksektir. Bu bulguya göre, yaşı 31 ve üstü olan öğretmenlerin yöneticilerini daha fazla öğretimsel lider olarak algıladıkları söylenebilir.

Alan yazın incelendiğinde yaş ve öğretimsel liderlik algılarını inceleyen pek fazla araştırmaya rastlanamamıştır. Gürsun (2007) ilköğretim okulu müdürlerinin öğretmenler tarafından algılanan öğretimsel liderlik rollerinden, okulun amaçlarının belirlenmesi ve paylaşılması, eğitim programı ve öğretim sürecinin yönetimi, öğretim süreci ve öğrencilerin değerlendirilmesi ve geliştirilmesi, öğretmenlerin desteklenmesi ve geliştirilmesi ve düzenli öğrenme öğretme çevresinin ve ikliminin oluşturulması alt boyutlarında ki algılarda öğretmenlerinin yaşları arasında anlamlı bir fark saptamamıştır. Bu sonuca göre öğretimsel liderlik algısının yaş değişkeniyle ilişkisi olmadığını belirtmiştir.

Öğretmenlerin Kıdeme Göre Öğretimsel Liderlik Algıları

Tablo 4. Öğretimsel Liderlik Algılarının Kıdeme Göre ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	n	$\bar{X}$	s	F	p	Anlamli fark
1-10 (A)	89	70.34	40.15			
11-20 (B)	103	85.02	33.97	8.438	.00*	A-B, A-C
21 ve üstü (C)	22	201.77	27.53			

*p<.05

Tablo 4'te görüldüğü gibi, öğretmenlerin öğretimsel liderlik algıları kıdemlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F_{(2-213)} = 8.438, p < .05$). Farkın kaynağını bulmak için yapılan Scheffe testine göre, kıdemi 11-20 ve 21 ve üstü yıl olan öğretmenlerle, 1-10 yıl olan öğretmenlerin öğretimsel liderlik algısı puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur. Bu sonuca göre, kıdemi 11 ve üstü olan öğretmenlerin öğretimsel liderlik algısı puan ortalamaları kıdemi 1-10 yıl arasında olan öğretmenlerin öğretimsel liderlik algısı puan ortalamalarından daha yüksektir. Bu bulguya göre, kıdemi 11 ve üstü olan öğretmenlerin yöneticilerini daha fazla öğretimsel lider olarak algıladıkları söylenebilir.

Berdebek (2008) çalışmasında bu bulguya benzer bir sonuca ulaşmış ve kıdemi 21 yıl ve üzeri olan öğretmenlerin 6-10 ve 11-15 yıl olan öğretmenlere göre okul müdürlerinin öğretimsel liderlik özelliklerine ilişkin algılarının daha yüksek olduğu belirtmiştir. Aynı şekilde, Arslan (2009) yeni ilköğretim programının uygulanmasında ilköğretim okulu yöneticilerinin öğretimsel liderlik rollerine ilişkin öğretmen görüşlerini incelediği çalışmasında sınıf öğretmenlerinin meslekteki kıdemlerine göre yeni ilköğretim programının uygulanmasında okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik rollerine ilişkin olarak 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip öğretmenlerin bütün boyutlarda en olumlu görüşlere sahip olduklarını tespit etmiştir. Sonuç olarak bu araştırmanın bulgusu alan yazın bulgularıyla paralellik göstermektedir. Bu bulguya göre kıdem arttıkça öğretmenlerin müdürlerini daha fazla öğretimsel olarak algıladıkları söylenebilir.

Tablo 5. Okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen algıları

Alt Boyutlar	n	$\bar{X}$	s
Okul Amaçlarının Belirlenmesi ve Paylaşılması	215	3.71	.97
Eğitim Programı ve Öğretim Sürecinin Yönetimi	215	3.64	1.03
Öğretim Süreci ve Öğrencilerin Değerlendirilmesi	215	3.49	1.21
Öğretmenlerin Desteklenmesi ve Geliştirilmesi	215	3.16	1.08
Düzenli Öğrenme-Öğretme Çevresi ve İklimi Oluşturma	215	3.58	1.14

Tablo 5'te okul müdürlerinin öğretmenler tarafından algılanan öğretimsel liderlik rollerinin ortalamalarına ait sonuçlar verilmiştir. İlkokul müdürlerinin öğretmenler tarafından algılanan öğretimsel liderlik rollerinden "Okulun Amaçlarının Belirlenmesi ve Paylaşılması" boyutu en yüksek ortalamaya sahiptir. Bu boyutu "Eğitim Programı ve Öğretim Sürecinin Yönetimi" boyutu takip etmektedir. Diğer yandan "Düzenli Öğrenme-Öğretme Çevresi ve İklimi Oluşturma" ve "Öğretim Süreci ve Öğrencilerin Değerlendirilmesi" boyutları da birbirlerine yakın ortalamalara sahiptirler. Tabloya göre en düşük ortalama "Öğretmenlerin Desteklenmesi ve Geliştirilmesi" boyutundadır. Bu bulguya dayanarak, öğretmenlerin müdürlerin kendilerini desteklemesi ve gelişmelerine yardımcı olması açısından düşük düzeyde algılamakta oldukları söylenebilir.

Alan yazın incelendiğinde farklı araştırma bulgularına rastlanmıştır. Çelik (2010) öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışı ile öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışlarının analizini yaptığı çalışmasında okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışı sergileme düzeylerini "yüksek" düzeyde olarak saptamıştır. Aynı şekilde Tanrıoğen (1988) çalışmasında okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışını "yüksek" düzeyde gerçekleştirdiklerini tespit etmiştir. Diğer yandan bu çalışmanın bulgusuna benzer olarak, Berdebek (2008) yaptığı çalışmada, okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışını

“orta” düzeyde gerçekleştirdikleri sonucuna ulaşmıştır. Arslan (2009) da yaptığı araştırma sonucunda, okul müdürlerinin öğretimsel liderlik davranışını “orta” düzeyde gerçekleştirdikleri sonucunu elde etmiştir.

Sonuç olarak, bu araştırmanın bulgusuna göre ilkokul müdürlerinin öğretmen algılarına göre öğretimsel liderlik rollerini gerçekleştirme düzeyleri orta düzeydedir. Alt boyutlar açısından ele alındığında ise “Öğretmenlerin Desteklenmesi ve Geliştirilmesi” alt boyutunun ortalaması fark edilir bir şekilde düşmektedir. Bu durum ilkokul müdürlerinin öğretmenleri destekleme ve onları gelişime teşvik etme gibi davranışları daha az sergilediklerinden kaynaklanabilir.

SONUÇ

1. İlkokul öğretmenlerinin öğretimsel liderlik genel ve öğretimsel liderliğin tüm alt boyutlarına ilişkin algıları cinsiyetlerine göre değişmemektedir.
2. İlkokul öğretmenlerinin öğretimsel liderlik genel ve öğretimsel liderliğin tüm alt boyutlarına ilişkin algıları yaşlarına göre değişmektedir. Yaş arttıkça öğretimsel liderlik algısı da artmaktadır.
3. İlkokul öğretmenlerinin öğretimsel liderlik genel ve öğretimsel liderliğin dört alt boyutuna ilişkin algıları kıdemlerine göre değişmektedir. Kıdem arttıkça öğretimsel liderlik algısı da artmaktadır. Bu durum okul amaçlarının belirlenmesi ve paylaşılması boyutunda değişmemektedir.
4. İlkokul öğretmenlerinin öğretimsel liderlik algıları orta düzeydedir.

ÖNERİLER

1. “Öğretmenlerin Desteklenmesi ve Geliştirilmesi” boyutuna ilişkin okul müdürlerine gereken bilgilendirmeler yapılabilir.
2. Okul müdürlerinin öğretimsel liderliğe ilişkin bilgilerinin artırılmasına dönük çalışmalar yapılabilir.
3. 21. yüzyıl okul müdürlerinin çalıştıkları öğretmenleri gelişime teşvik etmeleri konusunda daha bilinçli olmaları sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Arslan, M. (2009). *Yeni ilköğretim programının uygulanmasında ilköğretim okulu yöneticilerinin öğretimsel liderlik rollerine ilişkin öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Berdebek, H. (2008). *İlköğretim okul müdürlerinin öğretimsel liderlik özelliklerinin öğretmenlerin öz yeterlikleri üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Çelik, M. (2010). *Öğretmen görüşlerine göre okul yöneticilerinin öğretimsel liderlik davranışı ile öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışlarının analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Gümüşeli, A. İ. (1996). Öğretim liderliği. *Verimlilik Dergisi*, Sayı:4. Ankara: Milli Produktivite Merkezi.
- Gürsun, Y. (2007). *İlköğretim okul müdürlerinin öğretmenler tarafından algılanan öğretimsel liderlik rolleri ile iletişim tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul
- Grigsby, B., Schumacher, G., Decman, J., Simicou, F. (2010). A principal's dilemma: Instructional leader or manager. *Academic Leadership*, 8 (3) 18-29.
- Hesapçioğlu, M., (1998). *Postmodern Çağda Eğitim Yönetimi ve Eğitim Örgütü*. Türkiye'de Eğitim Yönetimi: Prof. Dr. Ziya Bursalıoğlu'na Armağan, Kültür Koleji Eğitim Vakfı Yayını, İstanbul.
- Peters, T. J. & Waterman, R.H. (1987). *Yönetme ve Yükselme Sanatı: Mükemmeli Arayış*. Çev. Selami Sargut, İstanbul: Altın Kitaplar.
- Şişman, M. (1997). *Okul müdürlerinin öğretim liderliği davranışları*. IV. Eğitim Bilimleri Kongresinde Sunulan Sözlü Bildiri, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Şişman, M. (2004). *Öğretim liderliği*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Tanrıoğlu, A. (1988). *Okul müdürlerinin etkililiği ile öğretmen morali arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Okutan, M. (2003). Okul müdürlerinin idari davranışları. *Milli Eğitim Dergisi*, 157.
- Özden, Y. (1998). *Eğitimde dönüşüm, yeni değerler ve oluşumlar*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Warner, K. A. (2010). Leadership for learning: The principal and instruction. <http://conservancy.umn.edu/handle/61989> adresinden 27 06/ 2019 tarihinde alınmıştır.

CLLOUD COMPUTING APPLICATIONS IN LOGISTICS PROCESSES: A CONTEPTUAL OVERWIEV AT CLOUD LOGISTICS

Ümit YILMAZ
Lect.,
Balıkesir University, Turkey
umityilmaz@balikesir.edu.tr

Abstract

In an increasingly competitive environment, companies should adopt logistics management policies, whose main objective is to increase overall earnings by maximizing profits and minimizing costs. In line with this objective, many professionals in the logistics sector see cloud information technologies as a new and effective tool to optimize their logistics processes. The biggest benefit of companies in integrating cloud computing services into logistics information systems is that they enable network-based collaboration between companies and, increase productivity and efficiency of logistics. In addition to these, various advantages such as access to resources on demand, flexibility and access to usage information can be mentioned. The purpose of this study is to determine the informatics applications in logistics processes and their importance. For this purpose, a theoretical research has been done and the conceptual information obtained from the current studies in this young research area has been tried to be put on a certain concept.

Keywords: *Cloud Logistics, Trends in Logistics Sector, Technological Developments*

Lojistik Süreçlerde Bulut Bilişim Uygulamaları: Bulut Lojistiğine Kavramsal Bir Bakış

Öz

Artan rekabet ortamında şirketler, karı maksimize etmek ve maliyetleri minimize etmek suretiyle temel amacı genel kazancı artırmak olan lojistik yönetimi politikaları benimsemelidir. Bu hedef doğrultusunda lojistik sektöründe yer alan birçok profesyonel, lojistik süreçlerini optimize etmek için bulut bilişim teknolojilerini yeni ve etkin bir araç olarak görmektedir. Bulut bilişim hizmetlerinin lojistik bilgi sistemlerine entegrasyonunun şirketlere olan en büyük yararı, şirketler arası ağ bağlantılı işbirliğini mümkün kılması ve lojistik verimliliğini ve etkinliğini artırması olabilir. Bunlara ek olarak şirketlere talep üzerine kaynaklarına erişim, esneklik ve kullanım bilgilerine erişim gibi çeşitli avantajlar da sayılabilir. Bu çalışmanın amacı, lojistik süreçlerde bulut bilişim uygulamalarının ve öneminin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda teorik bir araştırma yapılmış, henüz genç olan bu araştırma alanındaki mevcut çalışmalardan elde edilen kavramsal bilgiler belirli bir konseptte oturtulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Bulut Lojistiği, Lojistik Sektöründe Eğilimler, Teknolojik Gelişmeler*

GİRİŞ

IMARC Grubu'nun "Lojistik Pazarı: Küresel Endüstri Eğilimleri, Payı, Büyüklüğü, Büyüme, Fırsat ve Tahmini 2019-2024" başlıklı son raporuna göre, küresel lojistik pazarı 2018 yılında 4730 Milyar ABD Doları değerine ulaşmıştır. İleriye bakıldığında, piyasanın 2024 yılı itibariyle 6300 Milyar ABD Doları değerine ulaşacağı ve 2019-2024 döneminde %4,9'luk bir bileşik yıllık büyüme oranı kaydedeceği tahmin edilmektedir. (Imarc, 2019). PwC'nin (PricewaterhouseCoopers) yaptığı değerlendirmelere göreyse Türk lojistik sektörünün büyüklüğü 2018 yılında 372 milyar TL (64,8 Milyar ABD Doları) olduğu görülmektedir. Bu rakam Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının %12'sine karşılık gelmektedir. Bu da lojistik sektörünün Türkiye ekonomisi için olmazsa olmaz olduğunu göstermektedir (Rayhaber, 2019).

Günümüzün küreselleşen dünyasında teknoloji, firmaların rekabet üstünlüğü sağlaması için gittikçe büyük önem taşımaktadır. Teknolojik altyapı, ekonominin hazırda olan teknolojilere endüstriyel üretimi artırmak amacıyla uyum sağlamasına, özellikle rekabetçiliği ön planda tutarak verimi artırabilmek için günlük aktivitelerden bilgi sağlanmasına ve bilgi teknolojilerinin kapasitesinin artırılmasına olanak sağlamaktadır (Uca, 2017: 43). Türkiye lojistik pazarında faaliyet gösteren işletmeler arasında kendi bilgi teknoloji kaynaklarını kuran ve işleten işletmeler olmasına rağmen büyük çoğunluğu bilgi teknolojisi altyapısı az olan ya da hiç olmayan küçük ve orta büyüklükteki işletmeler oluşturmaktadır.

Bilişim ve lojistik bilgi hizmetleri, teknolojik yenilikler, sistemler ve iş modelleri düzeyinde hizmet biliminin model dönüşümünü hızlandırmıştır. Hizmet bilimindeki dönüşüm, modern sanayi toplumunun ve evrimsel teknoloji yolunun dönüşümü ve güncellenmesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olan yeni alanlarda teknik uygulamaların ve iş modellerinin hızla gelişmesiyle sonuçlanmıştır. Bu gelişmeler özellikle nesnelere arası internet, mobil internet ve bulut bilişim alanlarında yoğunlaşmıştır (Wu ve Chen, 2018: 1).

Bulut bilişim, tüm sektörlerde bilgi teknolojisinin kullanımında etkili olan bir mega trend olarak kabul edilmektedir. 2018 yılında, küresel bulut bilişim Pazar büyüklüğü 36700 milyon ABD Dolarıdır ve ileriye bakıldığında piyasanın 2025 yılı itibariyle 285300 Milyon ABD Doları değerine ulaşacağı ve 2019-2025 döneminde %29,2'lik bir bileşik yıllık büyüme oranı kaydedeceği tahmin edilmektedir (MarketWatch, 2019).

Bulut bilişim tabanlı ve hizmet odaklı yeni bir lojistik hizmet modeli olan bulut lojistik, lojistiğin gelişiminde etkili olan ana karakterlerin başında gelmektedir. Özellikle günümüzde birçok lojistik işletmesi kaynak tahsisini optimize etmek ve yüksek kalite ve düşük maliyetli operasyon hedeflerine ulaşmak için geniş çapta sanallaştırma ve büyük veri teknolojilerini içerisinde barındıran lojistik görev ve hizmetlere yönelik bulut lojistik hizmet modelinden faydalanmak için birbirleriyle yarışır hale gelmişlerdir (Xie, Song, ve Sun, 2018: 265).

Bu çalışmanın amacı, lojistik süreçlerde bulut bilişim uygulamalarının ve öneminin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda teorik bir araştırma yapılmış, henüz genç olan bu araştırma alanındaki mevcut çalışmalardan elde edilen kavramsal bilgiler belirli bir konseptte oturtulmaya çalışılmıştır.

LOJİSTİK VE LOJİSTİK BİLGİ SİSTEMLERİ

En yalın anlamıyla lojistik, mal ve hizmet akışının etkili bir şekilde gerçekleşmesini ifade etmektedir (Erturgut, 2016: 2). Lojistiğin kabul gören en geçerli tanımı Tedarik Zinciri Yönetimi Profesyonelleri tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre lojistik; müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere hammaddenin başlangıç noktasından, ürünün tüketildiği son

noktaya kadar olan tedarik zinciri içindeki malzemelerin, hizmetlerin ve bilgi akışının etkin ve verimli bir şekilde iki yöne doğru hareketinin ve depolanmasının planlanması, uygulanması ve kontrol edilmesidir (Aytekin, 2018: 5). Lojistik ve tedarik zinciri yönetimine en fazla katkıyı yapan bilimcilerden biri olan Bowersox'a göre lojistiğin temel amacı; hedeflenen müşteri hizmet düzeyini en az maliyetle başarabilmektir (Long, 2012: 6-7). Lojistik yönetimi, süreç yaklaşımını tercih etmektedir. Bu sayede lojistik yönetiminde ele alınan tüm süreçler belli müşteri ihtiyaçlarını karşılamak için aynı çizgiye getirilerek maksimum müşteri memnuniyetinin elde edilmesine odaklanılmaktadır (van Weele, 2014: 253).

Temel lojistik faaliyetleri, gelen ve giden malların taşınması, filo yönetimi, depolama, malzeme elleçleme, siparişlerin yerine getirilmesi, lojistik şebeke tasarımı, stok yönetimi, arz ve talep planlamaları ve üçüncü parti lojistik hizmet sağlayıcıları ile olan ilişkileri içermektedir (Nebol, 2016: 9). Günümüzde lojistik kaynakların etkili kullanılması için lojistik faaliyetlerde hem yazılım hem de donanım olmak üzere bilgi teknolojisi sistemleri kullanılmaktadır. Lojistik faaliyetlerinde başarıya ulaşmak için bilgi teknolojisi sistemlerine uyum sağlanarak başarılı bir şekilde uygulanması gerekmektedir (Bakan ve Şekkeli, 2017: 111).

Lojistik bilgi sistemleri, hammaddenin başlangıç noktasından ürünün tüketildiği son noktaya kadar olan tedarik zincirindeki bilgiyi toplayan, analiz eden ve onu kullanan donanım, yazılım ve kişilerden oluşmaktadır. Karar vermeyi iyileştirmek için bilginin erişilebilirliği ve analizi bir tedarik zincirinin başarısında da önemli bir role sahiptir. Bilgiye ulaşmak ve onu analiz etmek için lojistik bilgi sistemlerini kullanmak bir firmanın verimliliği üzerinde büyük bir etkiye sahiptir (Chupra ve Meindl, 2017: 509-510). Lojistik bilgi sistemlerinin başarısı yalnızca verimliliğe göre değil, iş stratejilerini destekleme derecesi, iş süreçlerine yardımı, organizasyonel yapıya ve kültüre etkisi gibi etkinliğe göre de değerlendirilmektedir (Bakkal ve Oflaz, 2011: 18).

BULUT BİLİŞİM

Bulut bilişim, kullanıcıların hesaplama, depolama ve uygulamalar gibi çeşitli bilişim hizmetlerine bu bilgilerin nerede depolandıklarını ve bu uygulamaların hangi sunucularda çalıştıklarını ve teknik olarak nasıl yapılandırıldıklarını bilmeksizin internet üzerinden erişmeleri modeli olarak tanımlanmaktadır (Seyrek, 2011: 702). Bulut bilişimin kabul gören en geçerli tanımı ise Mell ve Grance (2011) tarafından yapılmıştır. Tanıma göre bulut bilişim; asgari yönetim çabası ve hizmet sağlayıcısı desteğiyle yayımlanabilecek ortak havuzlara ve yapılandırılabilir bilişim kaynaklarına bilgisayar ağları üzerinden talep üzerine anında erişime olanak tanıyan bir modeldir (Koruyan ve Bingöl, 2015: 370).

Bulut kelime anlamıyla hizmetin sağlandığı uzaktaki bir konumu belirtmektedir. Sistem uzaktaki bir sunucuya kurulu bulunmakta ve kullanıcılar istedikleri zaman istedikleri yerden sadece internete bağlı bir bilgisayar sayesinde sisteme bağlanabilmektedirler (Tayaksi, Ada, ve Kazançoğlu, 2016: 72). Bulut bilişim sistemlerinde, kurumsal uygulamalara (kurumsal kaynak planlaması, müşteri ilişkileri yönetimi gibi yazılımlar) ilişkin tüm hizmetler, donanım ihtiyaçları, yazılım lisansları, işletim ve güvenlik hizmetleri dışarıdaki bir hizmet sağlayıcı tarafından temin edilerek bedeli karşılığında sunulmaktadır (Acar ve Köseoğlu, 2016: 320).

Bulut bilişimi popüler yapan kullanım sebeplerinden bir tanesi, iş kullanım başına olan ücretlendirme gerçekleştirmesidir. Böylece müşteriler yüksek yatırım maliyetlerinden kaçınabilmekte ve yazılım için yapmış oldukları yatırımın hızla geri dönmesini sağlamaktadır. Ayrıca bulut bilişim sermaye harcamalarından çok operasyonel harcamaları gerektirdiği için yazılımları satın alma, yükleme ve bakım maliyetlerini karşılayamayacak olan pek çok

işletme için büyük önem arz eden bir seçenek olarak görülmektedir. Bulut bilişimin diğer avantajları arasında hızlı ve daha az maliyetli kurulum, daha az bilişim teknolojisi çalışanı ve yazılım sağlayıcısı tarafından yapılan düzenli yükseltmeler ve güncellemeler yer almaktadır (Murphy ve Knemeyer, 2016: 35).

BULUT LOJİSTİĞİ

Bulut bilişim tabanlı özerk lojistik uygulamaları, işbirliği yapan şirketler için lojistik alanında bulut lojistiği olarak adlandırılan yeni bir hizmet sunmaktadır. Bulut lojistiği hizmetlerinin başarısı için, tedarik zincirinde yer alan tedarikçiler, üreticiler veya hizmet sağlayıcıları ile müşteriler arasında güven ve işbirliği önemli birer rol oynamaktadır. Aktörler arası işbirliği söz konusu olduğunda bulut lojistiği, maliyetleri minimize etme, pazarda etkili olma, rekabeti yönetme ve çapraz satış imkanı sağlama gibi fırsatlar yaratmaktadır.

Son yıllarda, lojistik sağlayıcıları yenilikçi tedarik zinciri çözümleri için bilgi teknolojileri hizmetlerine hızlı, verimli ve esnek erişim sağladığı için bulut lojistiğini benimsemeye başlamıştır. Bugün, lojistik sağlayıcılarının %50'sinden fazlası bulut tabanlı hizmetler kullanmakta ve %20'si de yakın gelecekte bulut tabanlı hizmetlerden faydalanmayı planlamaktadır.

Lojistik şirketlerinin bulut hizmetleri konusundaki gereksinimleri büyük ölçüde diğer uygulama alanlarından bilinenlerle aynıdır. Ancak, bazı gereksinimler farklılık gösterir. Lojistik şirketlerinin bulut bilişime uyum gösterebilmesi için aşağıdaki şartları asgari düzeyde karşılaması gerekir (Holtkamp, Steinbuss, Gsell, Loeffler, ve Springer, 2010: 306):

- Lojistik faaliyetleri iş tanımları standartlaştırılarak sistemler arasındaki ara yüzlerin tanımlanması ve dolayısıyla birlikte çalışabilirliğin kolaylaştırılması gerekir.
- Lojistiğe özel yeni bilgi teknolojileri hizmetlerinin geliştirilmesi için sanallaştırılmış araçlardan faydalanılması gerekir.
- Yerel lojistik sistemlerinin (örneğin bir depodaki malzeme akış sistemleri) sanallaştırılmış bilgi teknolojisi sistemleriyle (örneğin bulut tabanlı bir depo yönetim sistemi) ile entegrasyonu gerekir.
- Alana özgü bir modelleme dili kullanılarak yeni lojistik süreçlerin tasarlanmasına olanak sağlanır.
- Fiziksel lojistik faaliyetlerin ve ilgili bilgi teknolojisi hizmetlerinden oluşan lojistik süreçlerinin sanallaştırılması gerekir.

Bulut bilişim çatısı altındaki lojistik hizmet türleri, mevcut lojistik hizmet türleri ile farklı özelliklere sahip olup ana göstergeler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Wang, Zhang, Hu, ve Zhao, 2014):

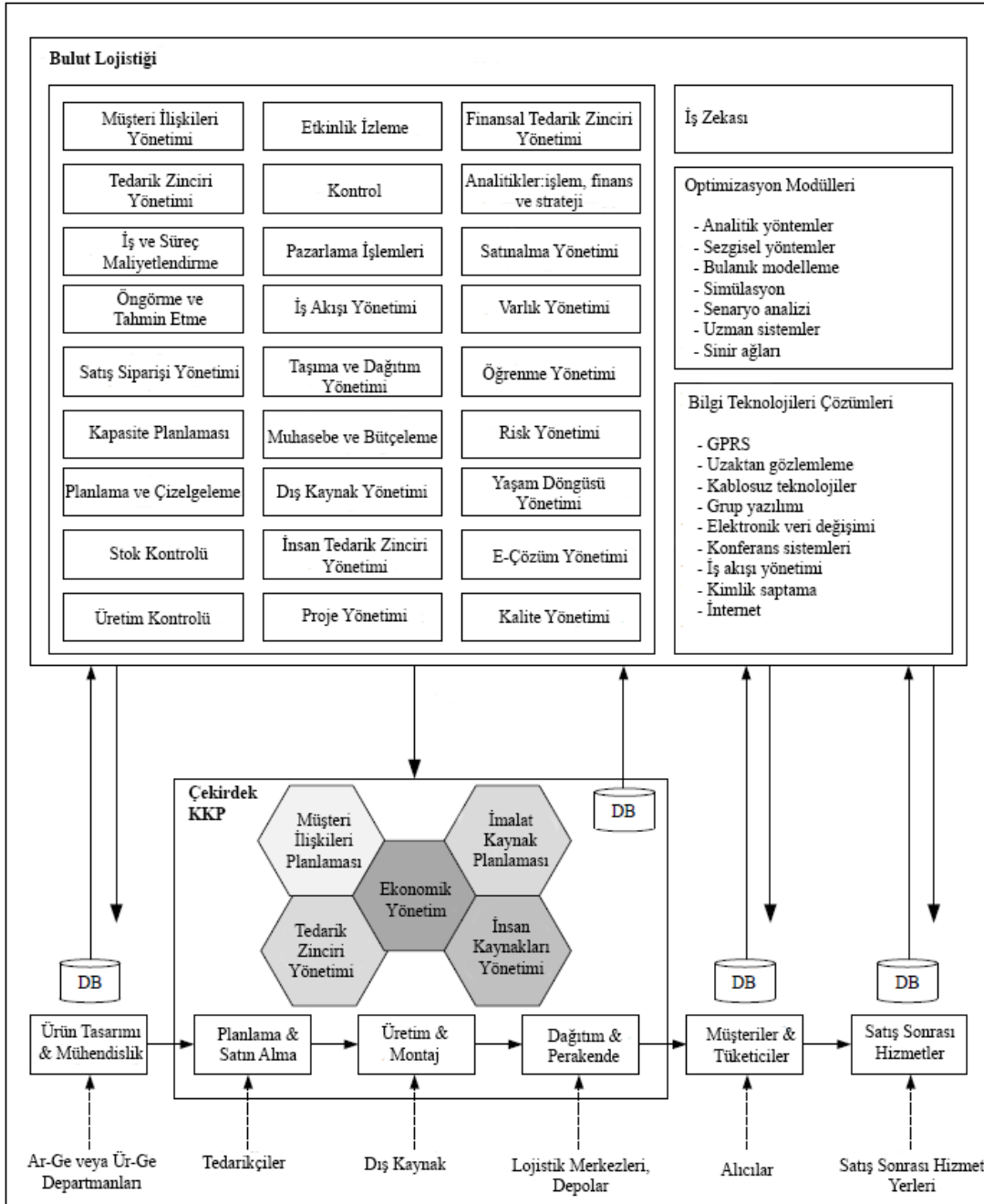
- Lojistik ortamının açıklığı, kullanıcıların hizmetleri ihtiyaçlarına göre almalarını sağlar. Geleneksel bilişim hizmetlerinin aksine bulut bilişim bilgiye direkt olarak kaynağından ulaşmaktadır. Masaüstü bilgi hizmetlerinin yerini bulut hizmetlerin almasıyla veri yoğun işlem anlayışından hizmet yoğun işlem anlayışına, sabit ve monoton hizmet içerik anlayışından zengin ve özelleştirilebilir hizmet anlayışına geçilmiştir. Bahsi geçen lojistik hizmet içerikleri lojistik görevini desteklemek için karar vericilerin gereksinimlerine göre birleştirilebilir.
- Lojistik kaynakların sanallaştırılması, lojistik kaynakların bulut hizmetleri şeklinde kullanılmasıyla gerçekleştirilir. Her türlü lojistik kaynağın ve müşteri kaynağının

algılanması, sanallaştırılması, özetlenerek küçültülmesi, serbest bırakılması ve kaydedilmesiyle işletme lojistiği kaynakları bulut lojistik hizmetleri olarak ifade edilir. Her türlü kaynak bir arada değil farklı sunucularda bulunur. Kaynaklar, karar vericilere, ilgili bulut lojistik hizmetlerini elde etmek için farklı bir terminal kullanarak karar vericilerin bulut hizmetlerini elde etmeleri ve buluttaki herhangi bir yere erişmelerini sağlamak için bir tür bulut terminali tarafından sağlanır.

- Lojistik görevler karmaşık ve birbirinden oldukça farklı olduğundan dolayı genellikle birden fazla işletme tarafından yerine getirilmektedir. Farklı lojistik görevleri hizmet sağlayıcıları tarafından işbirliği ile tamamlanır ve hizmet sağlayıcılar arasında lojistik görev işbirliği önemli bir konudur. Bulut hizmeti bileşimi, çeşitli bulut hizmetlerinden dinamik olarak keşif yaparak ve hizmetin veya sistemin daha değerli, geniş kapsamlı bir araya getirilmesini sağlayarak kullanıcı gereksinimlerini karşılama ve lojistik görevini tamamlama işlemidir. Karmaşık lojistik görevlerinde, tek bir bulut hizmetinin karmaşık lojistik görevlerinin gereksinimlerini bağımsız olarak karşılaması zordur. Bu yüzden, görevi tamamlamak için bir araya getirilen çeşitli bulut hizmetleri düzeylerine gereksinim vardır.

Kurumsal kaynak planlaması yazılımları gibi sanal ağlar ve süreçler, kullanıcılarının tüm faaliyetlerini koordine edememektedir. Bulut bilişim teknolojileri ise, geniş yelpazedeki sanal tedarik zinciri üyelerinin tasarım ve işletimini mümkün kılan bilgi teknolojisi çözümleri geliştirmeyi mümkün kılmaktadır. Bulut lojistiği ile çekirdek kurumsal kaynak planlaması arasındaki ilişki Grafik 1'de görülmektedir (Banyai, 2014: 14).

Grafik 1. Sanal Tedarik Zinciri için Bulut Lojistik ve Çekirdek KKP

Bulutla çalışan global tedarik zincirleri, tüm tedarik zinciri süreçlerini buluta taşıyarak bilgi ve malzeme akışını sanallaştırmıştır. Karmaşık ve parçalanmış küresel tedarik zincirleriyle, lojistik hizmet sağlayıcıları çoğu zaman farklı depolar ve taşımacılık yönetimi sistemleri kullanarak birden fazla taraf arasında gerçekleşen çeşitli işlemlerle uğraşmak zorunda kalmaktadır. Bulut, bu bilgilerin tek bir bütünlük görünümüne, eşgüdümüne ve yönetilmesine izin vererek, 360 derecelik yönetim panoları sağlayarak onu sanal bir kontrol kulesinin anahtar etkinleştiricisi yapmaktadır. Ayrıca bulut, şirketlere küresel envanter seviyeleri ve gönderilerin ve varlıkların yerleri üzerinde daha hassas kontrol sağlamaktadır (Chung, Gesing, Chaturvedi, ve Bodenbenner, 2018: 42).

SONUÇ

Günümüzde, gün geçtikçe daha karmaşık, daha belirsiz, daha değişken ve daha az tahmin edilebilir bir hale gelen lojistik süreçlerinin yönetilebilmesi için bulut lojistik olarak adlandırılan merkeziyetçi öz kontrol mekanizmalarına dayanan uyarlanabilir, koordine edilebilir ve dağıtılabılır özerk lojistik bilgi sistemlerinden faydalanılmaktadır. Bulut lojistiği teknolojisinin en önemli özellikleri, kaynak havuzlaması, ölçeklenebilirlik ve esnekliktir. Ölçeklenebilirlik ve esneklik özellikleri, bulut lojistiği sistemlerinin tedarik zinciri bozulmalarına ve geçici ve/veya belirsiz talebe karşı güçlü olmasını sağlamaktadır. Ayrıca, coğrafi olarak dağıtılmış olan kaynakların yeniden yapılandırılabilmesi ile eklenebilir ve kaldırılabilir bir işlemleri desteklemesi bulut teknolojisinin lojistik alanında tercih edilmesinin önünü açmıştır. Özetle, bulut lojistik sistemlerinin geçici, belirsiz ve karmaşık ortamlarda geleneksel lojistik sistemlerinden daha iyi performans gösterdiği sonucuna varılabilir (Delfmann ve Jaekel, 2012).

Bulut lojistiği; bilgi teknoloji hizmetlerinin talebe dayalı olarak ölçeklenebilirliği sayesinde çevik, esnek ve elastik iş modelleri, tedarik zinciri süreçlerini dijitalleştirilmiş işlemlerle kontrol edebilme ve gerçek zamanlı verileri kolayca paylaşma yeteneği, kullanım başına ödeme veya kiralama modelleri yoluyla maliyetlerin öngörülebilir olması ve açık uygulama programlama arayüzü kullanarak hizmetlerin merkezi platformlarda entegrasyonu gibi fırsatlar sunsa da kullanıcıları birtakım zorluklarla yüz yüze getirmektedir. Bunlara; veri taşıma ve veri güvenliğinin sağlanmasında gerçekleşen açıklar, modüler bulut hizmetlerinin tedarik zinciri yönetimi sistemlerine uyumluluğunun ve entegrasyonunun bir sorun olmaya devam etmesi ve artan veri hacimlerinin tetiklediği gecikme ve gerçek zamanlı gereksinimler gibi performans kaygıları örnek olarak gösterilebilir (Chung ve diğ., 2018: 42).

Ele alınan çalışmada, bulut bilişim uygulamalarının lojistik süreçlere olan katkılarının önemini amacıyla teorik bir araştırma yapılmış, elde edilen kavramsal bilgiler bir belirli bir konseptte oturtulmaya çalışılmıştır.

REFERANSLAR

- Acar, A. Z., ve Köseoğlu, A. M. (2016). *Lojistik yaklaşımıyla tedarik zinciri yönetimi* (2. b.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Aytekin, M. (2018). *Lojistikte yatay işbirliği*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Bakan, İ., ve Şekkeli, Z. H. (2017). *Lojistik yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Bakkal, M., ve Oflaz, A. (2011). *Lojistik bilgi sistemleri*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Banyai, A. (2014). Cloud Logistics. *Advanced Logistics System*, 8(1), 11-16.
- Chung, G., Gesing, B., Chaturvedi, K., ve Bodenbenner, P. (2018). *Logistics trend radar: Delivering insight today, creating value tomorrow*. Retrieved from Troisdorf:
- Chupra, S., ve Meindl, P. (2017). *Tedarik zinciri yönetimi* (E. Bulut Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Delfmann, W., ve Jaekel, F. (2012). *The cloud – Logistics for the future?* . Paper presented at the 6th International Scientific Symposium on Logistics of the German Logistics Association, Hamburg.
- Erturgut, R. (2016). *Lojistik ve tedarik zinciri yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Holtkamp, B., Steinbuss, S., Gsell, H., Loeffeler, T., ve Springer, U. (2010, 1-3 November 2010). *Towards a logistics cloud*. Paper presented at the 2010 Sixth International Conference on Semantics, Knowledge and Grids, Beijing.
- Imarc. (2019). Logistics Market: Global Industry Trends, Share, Size, Growth, Opportunity and Forecast 2019-2024. <https://www.imarcgroup.com/logistics-market>
- Koruyan, K., ve Bingöl, F. I. (2015). Bulut bilişim hizmet sağlayıcılarının veriyi koruyamamaları durumuyla ilgili Türk, Avrupa Birliği ve Amerikan hukukundaki düzenlemeler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 367-388. doi:10.16953/deusbed.67150
- Long, D. (2012). *Uluslararası lojistik küresel tedarik zinciri yönetimi* (M. Tanyaş ve M. Düzgün Eds.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- MarketWatch. (2019). At 29.2% CAGR, Cloud Computing Market Size will reach 285300 million USD by 2025. <https://www.marketwatch.com/press-release/at-292-cagr-cloud-computing-market-size-will-reach-285300-million-usd-by-2025-2019-05-02>
- Murphy, P. R., ve Knemeyer, A. M. (2016). *Güncel lojistik* (F. Yercan ve Ş. Demiroğlu Eds.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Nebol, E. (2016). *Tedarik zinciri ve lojistik yönetimi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Rayhaber. (2019). 2018'de Türk Lojistik Sektörünün Büyüklüğü 372 Milyar TL. <https://rayhaber.com/2019/01/2018de-turk-lojistik-sektorunun-buyuklugu-372-milyar-tl/>
- Seyrek, İ. H. (2011). Bulut bilişim: İşletmeler için fırsatlar ve zorluklar. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 701-713.
- Tayaksi, C., Ada, E., ve Kazançoğlu, Y. (2016). Bulut üretim: İşlemler yönetiminde yeni bir bulut bilişim modeli. *Ege Akademik Bakış*, 16(Özel Sayı), 71-84. doi:10.21121/eab.2016OZEL24418
- Uca, N. (2017). *Lojistiğin küresel rekabetteki yeri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- van Weele, A. J. (2014). *Satın alma ve tedarik zinciri yönetimi* (T. Binder, Trans. M. Çancı Ed.). İstanbul: Literatür Yayınları.
- Wang, J., Zhang, X., Hu, X., ve Zhao, J. (2014). Survey on logistics service mode based on cloud computing. *Journal of Logistics, Informatics and Service Science*, 1(2), 63-72.
- Wu, Y., ve Chen, J. (2018). Collaborative logistics information service framework and reference model: Based on the perspective of service ecosystem. *Journal of Service Science and Management*, 11, 1-12. doi:10.4236/jssm.2018.111001

Xie, H., Song, J., ve Sun, L. (2018). Logistics distribution optimization of hazardous chemicals and construction of cloud service platform based on genetic algorithm. *Chemical Engineering Transactions*, 71, 265-270. doi:10.3303/CET1871045

EDEBIYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN OKUDUĞUNU ANLAMA FARKINDALIKLARININ FEN BİLİMLERİ OKURYAZARLIĞINA ETKİSİ

Burcu Umut ZAN
Bartın University, Turkey
bumut@gmail.com

Nuray ZAN
Çankırı Karatekin University, Turkey
nurayzan@karatekin.edu.tr

Öz

Okuyan, okuduğunu anlayan, anladıklarını öğrenme ürününe dönüştüren bireylerin yetiştirilmesi, yaşadığımız bu çağın önemli bir ihtiyacıdır. Toplumdaki tüm vatandaşların toplum ve çevre etkileşimlerini anlayıp yorumlayabilmesi için temel düzeyde fen bilimleri okuryazarlığı becerisine sahip olabilmesi gerekmektedir. Fen bilimleri okuryazarlığı günümüz toplumunda fen, teknoloji, toplum ve çevre ile bireyin ilişkiler kurup bağlantılar yapabilmesi için önemli görülmektedir. Fen bilimleri okuryazarlığı; bireylerin çevrelerinde meydana gelen olaylara merakla yaklaşmaları araştırma-sorgulama, eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme becerileri geliştirmeleri için gerekli olan fenle ilgili beceri, tutum, değer, anlayış ve bilgilerin bir bileşimidir. Ancak sadece fen bilimleri okuryazarı bireyler için değil, fonksiyonel olarak okuryazar bir birey olabilmek için kişinin seri bir şekilde okuması, anlaması ve gerektiği durumlarda okuduğunu uygulamaya geçirebiliyor olması beklenmektedir. Sosyal bilimler alanında lisans dördüncü sınıf düzeyinde olan bireyin alanına özel olarak okuma, okuduğunu anlama, ifade etme ve yazma becerilerinin yanında fen bilimleri okur yazarlığı becerisine sahip olması ve günlük hayatında karşılaştığı fen alanına ait durumları, haberleri değerlendirme ve doğru yorumlayabilme yetisini kazanmış olması gerekmektedir. Bu beklenti sadece lisans öğrencilerinden olmamakla birlikte tüm vatandaşların fen okur yazarı olması vizyonu Milli Eğitim Bakanlığının 2005 yılından itibaren hedefleri arasındadır. Milli Eğitim Bakanlığının benimsediği bu hedeften yola çıkarak üniversiteye devam eden sosyal bilimler alanını tercih eden öğrencilerle fen bilimleri okur yazarlığı temelinde ilgili çalışmanın yapılması planlanmıştır. Söz konusu çalışma 2018-2019 akademik döneminde, gelişmekte olan bir üniversitenin Edebiyat Fakültesinde yürütülmüştür. Çalışmaya Pedagojik Formasyon Sertifika Programına kayıtlı 124 öğrenci katılmıştır. Çalışma grubunu oluşturan öğrenciler farklı sosyal bilimler alanlarından gelen lisans son sınıf öğrencileridir. Araştırmanın ilk basamağında çalışma grubunda bulunan öğrencilere okuduğunu anlama becerileri ölçeği uygulanmıştır. Araştırmanın ikinci basamağında ise öğrencilere fen bilimleri okuryazarlığı temelinde iki bilgilendirici metine bağlı olarak yedi adet soru yönlendirilmiştir. Bu sorular seçilirken, genel kültüre yönelik ortak alanlara dikkat edilerek çevre ve sağlık teması temel alınmıştır. Bu iki bilgilendirici metine ait toplamda 7 sorunun cevaplanması istenmiştir. Araştırma kapsamında farklı sosyal bilim alanlarından gelen öğrencilerinin fen sorularına verdikleri cevaplardan aldıkları sonuçlar farklı lisans alanlarına göre karşılaştırılmıştır. İkinci basamakta öğrencilerin fen bilimleri okuryazarlığından aldıkları puanların ortalamaları ile okuduğunu anlama ölçek sonuçları arasındaki korelasyona bakılmış ve bölümler temelinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fen bilimleri okuryazarlığı, edebiyat fakültesi, öğretmen adayı, okuma-anlama becerisi

GİRİŞ

Rusya 1957 tarihinde ilk yapay uydu olma özelliğini taşıyan Sputnik 1 uzay aracını gezegenimizin yörüngesine fırlatarak uzay çağını açmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ile Rusya arasında yıllardır süre gelen yarışta Rusya'nın öne geçmesi anlamını taşıyan bu büyük hamleye, ABD tarafından bilimsel bilginin stratejik önemini fark edilerek eğitime bütçenin büyük bir bölümünün ayrılması beraberinde uzun dönemli bir eylem ile cevap verilmiştir. Başka bir ifade ile ABD'de atılan bu büyük adımın nüvesini “dünya üzerinde güçlü bir ülke olmak için nasıl bir vatandaş profili yetiştirilmeli?” sorusu oluşturmaktadır. Bu soruya cevaben fen bilimleri okuryazarı bireylerin sayısının artırılması gerekliliği fark edilmiş, 1950'lerin sonuna doğru fen bilimleri okuryazarlığı terimi kullanılmaya başlanmıştır (Hurd, 1958; Curdy;1958). Bu gelişmeler doğrultusunda ABD'de fen bilimleri okuryazarlığının fen eğitiminin ortak vizyonu haline gelmesi ile birlikte fen bilimlerini, toplum ve teknoloji ile birleştirerek yaşamla bağlantılı hale getiren eğitim müfredatları şekillendirilmiştir (Solomon ve Aikenhead, 1994; Aikenhead, 2003). Bu gelişmeler doğrultusunda fen bilimleri okuryazarlığı, fen müfredatlarının vazgeçilmez bir parçası olmaya başlamıştır (AAAS, 1993). Genel bir ifade ile fen bilimleri okuryazarlığını, bireylerin temel düzeyde bazı bilimsel kavramları, olguları anlayabilmesi, açıklayabilmesi ve teknolojik gelişmeleri izleyerek yaşamında kullanabilme becerisine sahip olabilmesi olarak açıklamak mümkündür. Bu tanıma istinaden fen bilimleri okuryazarı bireylerden, bilimin ve bilimsel bilginin doğasını kavrayarak gerektiğinde hayatını kolaylaştıracak veya anlam katacak şekilde karar alma aşamalarında ihtiyacı olan bilgiyi elde edip, elde ettiği bilgiyi kullanması beklenmektedir.

Fen bilimleri okuryazarlığı tanımlarında fenle ilgili kavramlara vurgu yapıldığı kadar, bireylerde temel olarak geliştirilmesi gereken bazı davranışlarında altının çizildiği görülmektedir. MEB (2005) tarafından fen ve teknoloji okuryazarlığı, genel bir tanım olarak; “Bireylerin araştırma-sorgulama, eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme becerileri geliştirmeleri, yaşam boyu öğrenen bireyler olmaları, çevreleri ve dünya hakkındaki merak duygusunu sürdürmeleri için gerekli olan fenle ilgili beceri, tutum, değer, anlayış ve bilgilerin bir bileşimidir” (MEB, 2005). Benzer tanımların farklı çalışmalar da yapıldığı sıklıkla görülmektedir (Kavak, Tufan, Demirelli, 2006; Aydoğdu, 2006; Erdoğan, 2007). Bu tanıma göre; öğrencinin fen bilimleri okuryazarı olabilmesi; problem çözme süreçlerine hâkim, araştıran ve sorgulayan, etkili karar verebilen; genel bir ifade ile öğrenmeyi öğrenen ve bunu yaşamının bir parçası haline getirebilen bir birey olarak yetiştirilmesi ile mümkün görülmektedir. Ancak öğrencilerin fen bilimleri okuryazarı bireyler olarak yetiştirilmelerini etkileyecek önemli faktörlerden biri de öğrencinin okuduğunu anlaması olarak görülmektedir. Bireyin, okuduğunu anlamasının temelinde okuryazar olma becerisi yatmaktadır. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğüne göre okuryazar; “Okuması yazması olan, öğrenim görmüş” olarak tanımlanmaktadır. Bir başka ifade ile genel okuryazarlık ifadesi, kelimeleri seslendirme, yan yana getirilen kelimeler dizisine anlam katabilme olarak ifade edilirken, okuryazarlığın bir basamak üzerinde yer alan fonksiyonel okuryazarlık; kişinin okuma, yazma ile ilgili bilgi ve becerilerini bireysel, sosyal ve kültürel alanda kullanması olarak tanımlanmaktadır (Aşıcı, 2009). Sadece fen ve teknoloji okuryazarı bireyler için değil, fonksiyonel olarak okuryazar bir birey olabilmek için kişinin seri bir şekilde okuması ve anlaması ve gerektiği durumlarda okuduğunu uygulamaya geçirebiliyor olması beklenmektedir. Okuma ve okuduğunu anlama; öğrenci tarafından okuma yoluyla alınan bilgilerin sorgulanması, sıralanarak kategorize edilmesi, birbirleri ile bağlantılar kurularak değerlendirilmesi ve ilgili konu hakkında var ise ön bilgileri ile birleştirmesi yolu ile öğrencinin zihninde oluşturduğu bir dizi bilişsel işlemin bir parçası olarak ifade edilmektedir (Güneş, 2009; Epçaçan, 2009; Yıldız, Akyol, 2011). Bu tanımla okuma ve okuduğunu anlama öğrencilerin, kişisel ve akademik gelişimini etkileyen önemli bir değişken olarak kabul edilmekle birlikte (Yıldız, Akyol, 2011) kişinin okuduğunu

anlamaya olan istekliliği, konuya olan ilgisi, yargıları, okuma amacı okuduğunu anlama düzeyini etkilediği (Epçaçan, 2009) gerçeği göz önüne alınmalıdır. Akademik hayatın ilk adımı olarak tanımlanan okuduğunu anlama becerisinin, öğrencinin yaşamı boyunca tüm öğrenmelerini pozitif ya da negatif etkilediği bilinmektedir (Yılmaz, 2008). Bloom (1995: 60) okuduğunu anlama becerisinin yetkinlik düzeyi ile öğrencilerin matematik, fen bilimleri, dil ve edebiyat derslerindeki başarıları arasında bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur (Aktaran: Yılmaz, 2008). Öğrencilik hayatı ile başlayan süreç ile birlikte bireylerin fen bilimlerine karşı genel olarak negatif bir tutum sergiledikleri bilinen bir gerçektir (Kavak, Tufan, Demirelli, 2006; Zan, 2008). Bu gerçeklik kişinin okuma ve okuduğunu anlama becerisi ve anlamaya olan istekliliği ile birleştirildiğinde fen bilimleri okuyazarı bireylerin sayıca artışının diğer okuyazarlık türlerine kıyasla daha az olması şaşırtıcı olmamaktadır. Ancak tüm insanların bilimsel konuların eğitimine ihtiyacı olduğu, günümüz dünyasının kaçınılmaz bir gerçeğidir. Bilgi çağında yaşadığımız bu dönemde bireylerin yaşam niteliklerini etkileyen bilim ile ilgili sorunlar üzerine düşünebilir, konuşabilir ve gerektiğinde faaliyette bulunabiliyor olması beklenir (Zan, 2008). Bu nedenle temel fen bilimleri eğitimi alan bir bireyin fen bilimleri okuyazarlığı kapsamında gelişen teknolojiyi de göz önüne alarak küresel problemler hakkında çıkarım yapabiliyor olması düşünülmektedir (King, 2000). Bu durumu basit örnekler ile ifade edecek olursak, küresel ısınmanın temel nedenleri, artan karbondioksitin salınımının iklimi etkisi, tütün kullanımının insan sağlığına olan tehditleri, kullandıkları malzemenin çöp olup olmadığına karar vermesi, geri dönüştürülebilirliğini fark etmesi vb.. durumları okuyup anlaması uygun hayat tarzını benimsemesi, gereken önlemleri alması fen bilimleri okuyazarı bir bireyden beklenen genel özelliklerdendir.

Türk eğitim sisteminde öğrenci orta öğretim seviyesinde gelecekte üzerine çalışmak istediği meslek için fen veya sosyal alan seçimlerini yapmaya başlamaktadır. Buna bağlı olarak öğrencinin fen bilimlerine ilişkin olarak geliştirdiği bilişsel zemin, tutum, algı ve değerler seçimlerinde etkili olmaktadır. Dolayısı ile fen veya sosyal alan derslerine yönelik ilgileri bu dönemde belirlenmektedir. Ancak bu döneme kadar tüm öğrencilerde fen bilimleri kültürü oluşturulmuştur. 2005 yılı Fen ve Teknoloji Öğretim Programından itibaren 2013 ve 2018 yıllarında revize edilen fen bilimleri programının vizyonu ‘tüm öğrencileri fen bilimleri okuyazarı bireyler olarak yetiştirmek’ olarak tanımlanmıştır (MEB, 2005,2008, 2013) ve öğrencilere fen bilimleri okuyazarlığı kazandırılması temel alınmıştır. Bu noktadan hareketle MEB tarafından ilgili fen bilimleri programının yetiştirmeyi hedeflediği öğrenci grubunun sosyal bilimler alanında lisans seviyesinde fen bilimleri okuyazarlığı becerileri üzerine çalışma planlanmıştır. Çalışmamızda sosyal bilimler alanında eğitim gören öğrencilerin okuduğunu anlama farkındalıklarının fen bilimleri okuyazarlığına etkisini araştırılması amaçlanmıştır

YÖNTEM

Araştırmanın Tasarımı

Gelişmekte olan bir üniversitenin, Edebiyat Fakültesinde öğrenim gören Coğrafya, Felsefe ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri son sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama farkındalıklarının fen bilimleri okuyazarlığına etkisini araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın ilk basamağında öğrencilere okuduğunu anlama becerileri ölçüğü uygulanmıştır. İkinci basamakta ise öğrencilere günlük olaylar fen bilimleri okuyazarlığı temelinde metin verilerek metne bağlı sorular yönlendirilmiştir. Bu sorular seçilirken, genel kültüre yönelik ortak alanlara dikkat edilerek çevre ve sağlık teması temel alınmıştır. Coğrafya, Felsefe ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri son sınıf öğrencilerinin okuduğunu

anlama farkındalıklarının fen bilimleri okuryazarlığına etkisini belirlemeye yönelik olarak analiz çalışması yürütülmüştür. Araştırma kapsamında ilk olarak farklı sosyal bilim alanlarından gelen öğrencilerin fen sorularına verdikleri cevaplardan aldıkları sonuçlar bölümlere göre karşılaştırılmıştır. İkinci basamakta öğrencilerin fen bilimleri okuryazarlığından aldıkları puanların ortalamaları ile okuduğunu anlama ölçek sonuçları arasındaki korelasyona bakılmış ve bölümler temelinde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Edebiyat Fakültesinde öğrenim gören Coğrafya, Felsefe ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri son sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama farkındalıklarının fen bilimleri okuryazarlığına etkisini araştırılması amaçlanmıştır. Bu çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Coğrafya, Felsefe ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri son sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama becerileri ölçeğinden aldıkları puanlar arasında farklılık var mıdır?
2. Coğrafya, Felsefe ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri son sınıf öğrencilerinin fen bilimleri okuryazarlığı başarıları arasında farklılık var mıdır?
3. Coğrafya, Felsefe ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri son sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama ölçeğinden aldıkları sonuçlar ile fen bilimleri okuryazarlığı başarıları arasında bir ilişki var mıdır?

Veri Toplama Yöntemi

Çalışmanın ilk basamağında veri toplama aracı olarak Epçaçan ve Demirel (2011) tarafından geliştirilen okuduğunu anlama becerileri ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı; 0,88 olarak bulunmuştur. Ölçekte bulunan 27 madde; yazılı ve görsel anlama, okumada öz düzenleme, okumaya ilişkin yüksek özgüven temalarını içermektedir. Bu temalara katılım düzeyinin ölçülmesi için 5'li likert ölçeği kullanılmıştır.

Çalışmanın ikinci aşamasında öğrencilere Fen bilimleri okuryazarlığına ait sorular sorulmuştur. Açık adı "Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı" olan PISA Sınavında sorulan ve Milli Eğitim Bakanlığının web sitesinde (PISA, 2019) yayınlanan sınavlarda uygulanan örnek sorulardan faydalanılmış, dil alanında yeniden düzenlemeden geçirilmiş ve soruların içerik geçerliliği alanında uzman kişiler tarafından kontrol edilmiş ve yüksek bulunmuştur. Fen Bilimleri okuryazarlığını ölçmek için sorulan sorular bilimsel olarak verileri kanıtları yorumlama, bilimsel olguları açıklama, bilimsel araştırmayı tasarlama ve değerlendirme, bilimsel olarak yorumlama temelinde alt kategorilerinde belirlenmiştir.

Örneklem

Edebiyat Fakültesinde öğrenim gören Coğrafya, Felsefe ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü son sınıf öğrencileri (n=124) çalışmamızın örneklemine oluşturmaktadır.

Verilerin Analiz Edilmesi

Araştırma verileri, kodlanarak SPSS 22 programına kaydedilmiştir. Bulguların yorumlanmasında 0,05 anlamlılık düzeyi esas alınmıştır.

BULGULAR

Edebiyat Fakültesinde öğrenim gören Coğrafya, Felsefe ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri son sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama farkındalıklarının fen bilimleri okuryazarlığına etkisinin araştırılması amacıyla 124 öğrenci üzerinde çalışma yürütülmüştür. Elde edilen bulgular aşağıda paylaşılmaktadır.

Demografik Bulgular

Demografik ve kişisel bulgular başlığı altında cinsiyet, bölüm ve mezun olunan lise türü bilgileri incelenerek ilgili veriler Tablo 1’de ortaya konmuştur.

Tablo 1: Cinsiyet, mezun olduğu lise türü ve bölüm değişkeni açısından tanımlayıcı veriler

Cinsiyet değişkeni açısından tanımlayıcı istatistikler		
	Frekans (n)	Yüzde (%)
Kadın	98	79,0
Erkek	26	21,0
Toplam	124	100,0

Bölüm değişkeni açısından tanımlayıcı istatistikler		
	Frekans (n)	Yüzde (%)
Türk Dili ve Edebiyatı	38	30,6
Felsefe	32	25,8
Coğrafya	54	43,5
Toplam	124	100,0

Lise türü değişkeni açısından tanımlayıcı istatistikler		
	Frekans (n)	Yüzde (%)
Anadolu Lisesi	40	32,3
Anadolu Meslek/Meslek Lisesi Türleri	27	21,8
Anadolu İmam Hatip/ İmam Hatip Lisesi	11	8,8
Düz Lise	42	33,9
Açık Öğretim Lisesi	3	2,4
Öğretmen Lisesi	1	0,8
Toplam	124	100,0

Çalışmaya katılan öğrencilerin %79’u kadın, %21’ini erkekler oluşturmaktadır. Öğrencileri devam ettikleri lisans alanlarına göre %30,6’ sı Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde, %25,8’i Felsefe bölümünde, % 43, 5’i Coğrafya bölümünde öğrenimine devam etmektedir. Edebiyat Fakültesinin farklı bölümlerine devam eden öğrencilerin mezun oldukları lise türüne bakıldığında farklı lise türlerinden geldikleri görülmektedir. En yüksek oranda düz lise olarak tanımlanan lise türünden geldiği belirlenmiştir(%33,9). Bu sırayı Anadolu Lisesi (%32,9) ve Anadolu Meslek ve Meslek Lisesi (%21, 8) takip etmektedir.

Bölmelere Göre Okuduğunu Anlama Becerileri

İstatistiksel analiz uygulayabilmek için öncelikle test sonuçlarının normal dağılım gösterip göstermediğinin araştırılması gerektiğinden elde edilen veriler “tek grup Kolmogorow Smirnow Testi” kullanılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda anlamlılık değeri (Assymp. Sig.=p) 0,05’den küçük çıktığı için çalışmada parametrik olmayan test yöntemleri kullanılmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde, üç ya da daha fazla grup için sürekli değişken üzerinden elde edilen verileri kıyaslamamızı olanaklı kılan Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Analiz sonucunda grupların anlamlılık düzeyi 0,05’den büyük olarak tespit edilmiştir. Bu yüzden Edebiyat Fakültesinde öğrenim gören Coğrafya, Felsefe ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölmeleri son sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama özyeterlik düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır. Kruskal Wallis testi üç farklı bölümden katılımcıların okuduğunu anlama öz yeterlilik ölçeğinin; yazılı ve görsel anlama (YGA), okumada öz düzenleme (OOY), okumaya ilişkin yüksek özgüven (OYO) alt temalarında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığını ortaya koymuştur. Kruskal- Wallis testine ilişkin veriler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Bölmelere göre okuduğunu anlama becerileri

	YGA	OOD	OYO	
	Sıra Ort.	Sıra Ort.	Sıra Ort.	N
TDE	57,53	60,96	60,42	38
Felsefe	51,40	49,16	49,68	32
Coğrafya	59,84	66,82	66,89	54
	YGA	OOD	OYO	
Chi-Square	1,257	5,160	4,893	
Df	2	2	2	
Asymp. Sig.	,533	,076	,087	

Kruskal-Wallis Testi üç farklı gruptaki katılımcıların YGA, OOD ve OYO düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığını ortaya koymuştur (TDE n=38, Felsefe n=32, Coğrafya n=54). Ancak bölümlerin sıra ortalamalarına bakıldığında en yüksek öz-yeterliliğe sahip bölümün YGA, OOD ve OYO’da Coğrafya bölümüne devam eden öğrencilerin olduğu görülmektedir

Bölmelere Göre Fen Bilimleri Okuryazarlığı Erişileri Değerlendirmesi

Coğrafya, Felsefe ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölmeleri son sınıf öğrencilerinin fen bilimleri okuryazarlığı başarıları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığını araştırmak üzere üç ya da daha fazla grup için sürekli değişken üzerinden elde edilen verileri kıyaslamamızı olanaklı kılan Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Kruskal-Wallis testine ilişkin veriler Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3: Bölmelere göre fen bilimleri okuryazarlığı erişileri

Bölüm	N	Ort. Sıra	Chi-Square	df	Asymp. Sig.
TDE	38	53,61	4,805	2	,091
Felsefe	32	60,47			
Coğrafya	54	69,96			

Analiz sonucunda grupların anlamlılık düzeyi 0,05'den büyük olarak tespit edilmiştir (p=,091). Bu yüzden Edebiyat Fakültesinde öğrenim gören Coğrafya, Felsefe ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri son sınıf öğrencilerinin fen bilimleri okuryazarlığı erişilerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır.

Bölgümlere Göre Fen Bilimleri Okuryazarlığı Erişileri

Coğrafya, Felsefe ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri son sınıf öğrencilerinin fen bilimleri okuryazarlığı sorularına verdikleri cevaplar Tablo 4'de sunulmaktadır. Fen Bilimleri okuryazarlığını ölçmek için sorulan sorular bilimsel olarak verileri kanıtları yorumlama, bilimsel olguları açıklama, bilimsel araştırmayı tasarlama ve değerlendirme, bilimsel olarak yorumlama temelinde alt kategorilerinde belirlenmiştir.

Tablo 4: Öğrencilerin bölümlerine göre toplam puanları

1. soru: Bilimsel olarak verileri ve kanıtları yorumlama				
	TDE (%)	Felsefe (%)	Coğrafya (%)	Toplam (%)
Geçersiz	7 (%18,4)	9 (%28,1)	2 (%3,7)	18 (%15)
Kısmi Puan	10 (%26,3)	9 (%28,1)	8 (%14,8)	27 (%22)
Geçerli	13 (%34,2)	8 (%25)	17 (%31,5)	38 (%31)
Tam Puan	8 (%21,05)	6 (%18,75)	27 (%50)	41 (%33)
Toplam	38 (%100)	32 (%100)	54 (%100)	124 (%100)
2. soru: Bilimsel olarak verileri ve kanıtları yorumlama				
	TDE(%)	Felsefe(%)	Coğrafya(%)	Toplam(%)
Geçersiz	3 (%7,89)	7 (%21,87)	5 (%9,26)	15 (%12,1)
Kısmi Puan	12 (%31,57)	9 (%28,12)	20 (%37,04)	41 (%33)
Geçerli	15 (%39,47)	16 (%50)	17 (%31,48)	48 (%38,7)
Tam Puan	8(%21,05)	0(%0)	12(%22,22)	20 (%16,1)
Toplam	38 (%100)	32 (%100)	54 (%100)	124 (%100)
3. soru: Bilimsel olguları açıklama				
	TDE(%)	Felsefe(%)	Coğrafya(%)	Toplam (%)
Geçersiz	25 (%71,42)	11 (%34,37)	7 (%12,96)	43 (%34,6)
Kısmi Puan	11 (%28,94)	11 (%34,37)	18 (%33,33)	40 (%32,2)
Geçerli	1 (%2,63)	4 (%12,5)	19 (%35,18)	24 (%19,4)
Tam Puan	1 (%2,63)	6 (%18,75)	10 (%18,5)	17 (%13,7)
Toplam	38 (%100)	32 (%100)	54 (%100)	124 (%100)
4. soru : Bilimsel olguları açıklama				
	TDE(%)	Felsefe(%)	Coğrafya(%)	Toplam (%)
Yanlış	20 (%52,6)	9 (%28)	20 (%37,03)	49 (%40)
Doğru	18 (%47,36)	23 (%71,87)	34 (%62,96)	75 (%60)
Toplam	38 (%100)	32 (%100)	54 (%100)	124 (%100)
5. soru Bilimsel olarak yorumlama				
	TDE(%)	Felsefe(%)	Coğrafya(%)	Toplam (%)
Boş	0 (%0)	0 (%0)	0 (%0)	0 (%0)

Eksik	4 (%10,52)	0 (%0)	3 (%5,55)	7 (%6)
Geçer	6 (%15,78)	9 (%28,13)	13 (%24,07)	28 (%23)
Tam	28 (%73,68)	23 (%71,87)	38 (%70,37)	89 (%72)
Toplam	38 (%100)	32 (%100)	54 (%100)	124 (%100)

6. soru: Bilimsel araştırmaı tasarlama ve değerlendirme

	TDE	Felsefe	Coğrafya	Toplam
Yanlış	24 (%63,1)	21 (%65,62)	39 (%72,2)	84 (%68)
Doğru	14 (%36,84)	11 (%34,37)	15 (%27,7)	40 (%32)
Toplam	38 (%100)	32 (%100)	54 (%100)	124 (%100)

7. soru: Bilimsel olarak yorumlama

	TDE (%)	Felsefe (%)	Coğrafya (%)	Toplam (%)
Boş	1 (%2,63)	1 (%3,12)	3 (%5,55)	5 (%4,03)
Geçersiz	10 (%26,31)	8 (%25)	15 (%27,7)	33 (%26,61)
Eksik	13 (%34,21)	11 (%34,37)	11 (%20,37)	35 (%28,22)
Geçerli	7 (%18,42)	8 (%25)	18 (%33,33)	33 (%26,61)
Tam	2 (%5,26)	0 (%0)	4 (%7,40)	6 (%4,8)
Tam Anlama	5 (%13,16)	4 (%12,5)	3 (%5,55)	12 (%9,68)
Toplam	38 (%100)	32 (%100)	54 (%100)	124 (%100)

1, 2 ve 3 numaralı sorular küresel ısınma ile ilgili olup, metnin içinde açıklayıcı nitelikte 2 adet grafik bulunmaktadır. İlk iki soru bilimsel olarak verileri ve kanıtları yorumlama becerisi temelinde üçüncü soru bilimsel olguları açıklama temelinde sorulmuştur. Sorunun bağlı olduğu metinde bulunan grafikler yıllara göre karbondioksit yayılımını ve dünya atmosferinin ortalama sıcaklık artışını vermektedir. Buna bağlı olarak sorulan 1 numaralı sorunun grafik ile bağlantılı sunulan verileri yorumlayarak cevaplanması gerekmektedir Genel olarak bakıldığında öğrencilerin 18'inin bu soruya cevap vermediği ve grafik okuması yapmadığı, 41'inin bu soruyu tam olarak cevaplandırdığı ve grafik okumasını gerçekleştirdiği görülmektedir. Diğer öğrencilerin cevapları yetersiz veya eksik bulunmuştur. Cevap vermeyen öğrencilerin 9'unu Felsefe Bölümüne devam eden öğrenciler oluşturmaktayken, tam olarak cevaplayan öğrencilerin 27'sini Coğrafya Bölümüne devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Bu durum bölüm bazında değerlendirildiğinde, sorulara doğru cevap verenlerin oranı bölümlere göre sırası ile; %50 Coğrafya Bölümü, %21,05 Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve %18,75 Felsefe Bölümüne devam eden öğrencilerdir.

2 numaralı soruda öğrenciden, metnin içinden küresel ısınmayı etkileyen faktörlerin neler olduğunu bulması ve kanıtlarla sunması istenmiştir. Genel olarak bakıldığında öğrencilerin 15'inin bu soruya cevap vermediği ve metin içerisinden kanıtı bulamadığı, 20'sinin bu soruyu tam olarak cevaplandırdığı ve metin içerisinden küresel ısınmayı etkileyen faktörleri tam olarak bulduğu görülmektedir. Diğer öğrencilerin cevapları yetersiz veya eksik bulunmuştur. Cevap vermeyen öğrencilerin 7'sini Felsefe Bölümüne devam eden öğrenciler oluşturmaktayken, tam olarak cevaplayan öğrencilerin 12'sini Coğrafya Bölümüne devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Bu durum bölüm bazında değerlendirildiğinde, sorulara doğru cevap verenlerin oranı bölümlere göre sırası ile; %22,2 Coğrafya Bölümü, %21,05 Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'dür. Felsefe Bölümü öğrencileri bu soruya doğru cevap verememişlerdir.

3 numaralı soruda konu ile ilgili farklı tespitleri grafik vasıtası ile muhakeme etmesi ve bilimsel olguları açıklaması istenmiştir. Genel olarak bakıldığında öğrencilerin 43'ünün bu

soruya cevap vermediği ve grafikleri okuyarak karşılaştırma yapamadığı, 17'sinin bu soruyu tam olarak cevaplandığı ve grafikleri okuyarak karşılaştırma yapabildiği görülmektedir. Diğer öğrencilerin cevapları yetersiz veya eksik bulunmuştur. Cevap vermeyen öğrencilerin 25'ini Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne devam eden öğrenciler oluşturmaktayken, tam olarak cevaplayan öğrencilerin 10'unu Coğrafya Bölümüne devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Bu durum bölüm bazında değerlendirildiğinde, sorularda tam puan alanların oranı bölümlere göre sırası ile; %18,75 Felsefe Bölümü, %18,5 Coğrafya Bölümü ve %2,63 Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüdür.

4, 5, 6 ve 7 numaralı sorular sağlık ile ilgilidir. 4. soru bilimsel olguları açıklama, 5 ve 7. soru bilimsel olarak yorumlama, 6. soru bilimsel araştırmayı tasarlama ve değerlendirme kapsamında sorulmuştur. Buna bağlı olarak sorulan 4 numaralı soruda "solunum sisteminde akciğeri" olumsuz etkileyen faktörlerden söz ederek, akciğerin işlevini açıklaması beklenmektedir. Genel olarak bakıldığında öğrencilerin 49'unun bu soruya yanlış cevap verdiği ve akciğerin işlevi konusunda yanlış bilgileri ifade ettiği görülmekteyken, 75'inin bu soruyu tam olarak cevaplandığı ve organın temel görevini bilimsel ifadeler ile açıkladığı belirlenmiştir. Yanlış cevap verenlerin 40'ını eşit oranlarda Türk Dili ve Edebiyatı (20) ve Coğrafya Bölümü öğrencileri (20) oluşturmaktadır. Bu soruya doğru cevap verenlerin 34'ünü Coğrafya Bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Bu durum bölüm bazında değerlendirildiğinde, sorularda tam puan alanların bölümlere göre oranı sırası ile; %71,87 Felsefe Bölümü, %62,96 Coğrafya Bölümü ve %47,36 Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüdür.

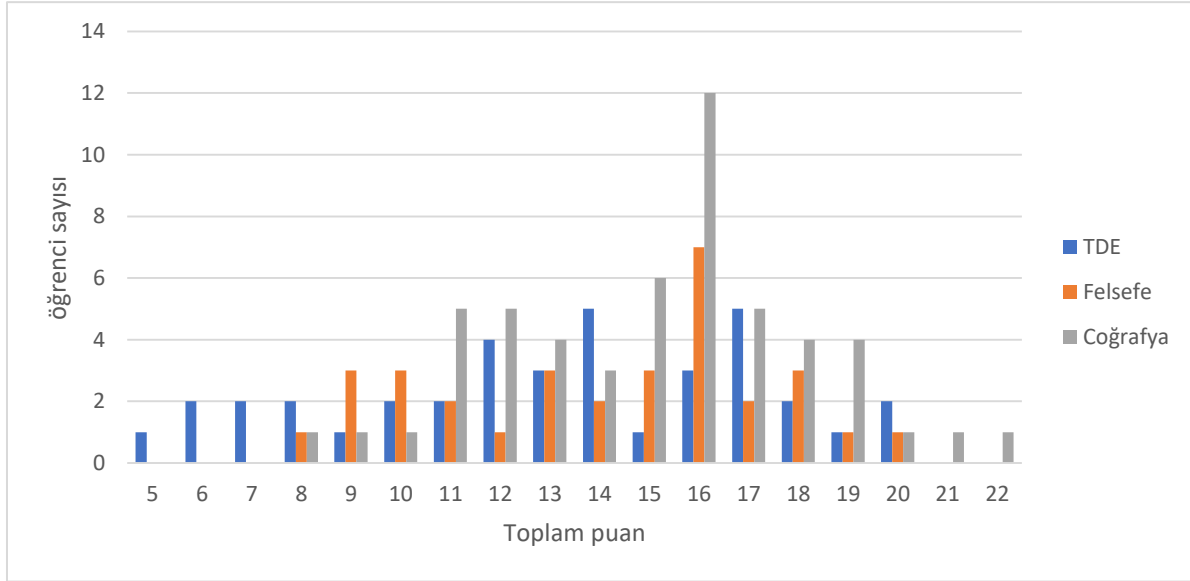
5 numaralı soruda verilen bir dizi ifade setinden tütünün sağlığa olumsuz etkileri ve sebep olduğu hastalıkları seçmesi istenmiştir. Genel olarak bakıldığında bu soruya cevap vermeyen öğrenci olmamıştır. Öğrencilerin 89'u bu soruyu tam olarak cevaplandırarak, tütünün sebep olduğu hastalıkların doğru olarak verildiği ifade dizilerini seçebilmiştir. Diğer öğrencilerin cevapları yetersiz, eksik veya yanlış cevapları içinde barındırıyor olarak değerlendirilmiştir. Bu soruyu tam olarak cevaplayan öğrencilerin 38'ini Coğrafya Bölümüne devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Bu durum bölüm bazında değerlendirildiğinde, sorularda tam puan alanların bölümlere göre oranı sırası ile; %73,68 Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, %71,87 Felsefe Bölümü ve %70,37 Coğrafya Bölümüdür.

6 numaralı soruda verilen metin içerisinde, ifade edilen tütün kullanımı ile ilgili bilimsel bir araştırmanın basamaklarını sıralaması istenmiştir. Genel olarak bakıldığında öğrencilerin 84'ünün bilimsel bir araştırmanın basamaklarını doğru olarak sıralayamazken, 40'ının bu soruyu tam olarak cevaplandığı ve bilimsel bir çalışmanın genel çatısını oluşturabilecek yetkinlikte olduğu tespit edilmiştir. Yanlış cevap verenlerin 39'unu Coğrafya Bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Bu soruya her bölümden birbirine yakın oranlarda doğru cevap verilmiştir. Bu durum bölüm bazında değerlendirildiğinde, sorularda tam puan alanların bölümlere göre oranı sırası ile; %36,84 Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, %34,37 Felsefe Bölümü ve %27,7 Coğrafya Bölümüdür.

7 numaralı soruda öğrencilere, bilim, teknoloji, toplum ve çevre konulu bir soru yöneltilmiştir. Genel olarak bakıldığında öğrencilerin 5'inin bu soruya hiç cevap vermediği, 33'ünün geçersiz cevaplar verdiği ve bilim, teknoloji, toplum ve çevre bağlantılarını kuramadığı, 12'sinin bu soruyu tam olarak cevaplandığı ve bilim, teknoloji, toplum ve çevre bağlantılarını kurabildiği anlaşılmaktadır. Cevap vermeyenlerin 3'ünü Coğrafya Bölümüne devam eden öğrenciler oluşturmaktayken, tam olarak cevaplayan öğrencilerin 5'i Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne devam etmektedir. Bu durum bölüm bazında değerlendirildiğinde, sorularda tam puan alanların bölümlere göre oranı sırası ile; %13,16 Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, %12,5 Felsefe Bölümü ve %5,55 Coğrafya Bölümüdür.

Fen bilimleri okuryazarlığı sorularına verilen cevaplar puanlarına ve bölümlere göre değerlendirilerek Grafik 1 'de sunulmaktadır. Yapılmış olan 7 soruluk çalışmanın maksimum puanı 26 olarak hesaplanmıştır. Öğrencilerin fen bilimleri okuryazarlığına ait sorulara verdikleri cevaplar değerlendirildiğinde en yüksek 22 puan aldıkları görülmektedir. 124 öğrencinin 7 sorudan aldıkları puanın aritmetik ortalaması 14,21 olarak tespit edilmiştir. Grafik 1'den görüldüğü üzere bütün sorulara doğru cevap vererek 26 puan alan öğrenci bulunmamaktadır. Fen bilimleri okuryazarlığı sorularına verilen cevaplardan, 21-22 düzeyinde en yüksek puanı alan öğrencilerin Coğrafya Bölümünden, 5-8 düzeyinde en düşük puanı alan öğrencilerin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden olduğu dikkat çekmektedir. İlgili veriler Şekil 1'de açık olarak sunulmaktadır.

Şekil 1: Bölümlere göre fen bilimleri sorularında puan toplamları dağılımı

Öğrencilerin sınav sorularından aldıkları toplam puanlar ve puan aralıklarına düşen öğrenci sayısı Tablo 5'de sunulmaktadır.

Tablo 5: Fen bilimleri okuryazarlığı sorularından aldıkları puanların aralıklı değerlendirilmesi

Puan aralığı	0-8	9-14	15-18	19-22	23-26
Öğrenci	9	50	53	12	0
Durum	Çok Yetersiz	Yetersiz	Eksik	Geliştirilmeli	Fen bilimleri okuryazarı

Uygulama puanları 0-8 aralığında kalan 9 öğrencinin, 9-14 aralığında kalan 50 öğrencinin, 15-18 aralığında 53 öğrencinin ve 19-22 aralığında 12 öğrencinin bulunduğu görülmektedir. 23-26 puan aralığında sonuç alan öğrenci olmamıştır. Sınav ortalaması 14,21 olduğu bilinmektedir. 0-8 ile 9-14 aralıklarında puan alan öğrenciler ortalamasının altında sonuçlar aldığı görülmektedir. Bu aralıkta puan alan toplam 59 öğrenci için fen bilimleri okuryazarı temelinde *yetersiz* ve *çok yetersiz* olarak tanımlanabilir niteliktedir. 0-8 puan aralığında olan 9 öğrenci fen bilimleri okuryazarlığında çok yetersiz oldukları belirlenmiştir. 9-14 puan aralığında olan 50 üniversite öğrencisi ise yetersiz olarak belirlemiştir. 15-18 puan aralığında sonuç alan 53 öğrenci, ortalamasının üzerinde puan almasına rağmen puan aralığı cevap anahtarı temelinde değerlendirildiğinde, "eksik" olarak sınıflandırılmış, öğrencilerin fen bilimleri okuryazarlığında temel becerilere sahip olamadıkları ve okuduğunu yorumlamakta

güçlük çektikleri anlaşılmaktadır. 19-22 puan aralığında sonuç alan 12 öğrenci, çalışma yapılan örneklem içinde en yüksek sonuçları alan öğrencilerdir. Ancak bilimsel olguları açıklaması, bilimsel çalışmaları tasarlayabilmesi için fen bilimleri okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Göreceli olarak diğerlerine nazaran daha iyi olan ve geliştirilmeli olarak sınıflandırdığımız bu grup tüm öğrencilerin %9,7'sini oluşturmaktadır.

Bölgümlere Göre Okuduğunu Anlama Ölçeğinden Aldıkları Sonuçlar İle Fen Bilimleri Okuryazarlığı Başarıları

Çalışmanın bu kısmında değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek üzere korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Bölümlere göre okuduğunu anlama ölçeğinden aldıkları sonuçlar ile fen bilimleri okuryazarlığı başarıları arasındaki ilişki

Bölgümler	Okuduğunu Anlama		Fen Bilimleri Okuryazarlığı		Spearman	R
	Ort.	Std. Sapma	Ort.	Std. Sapma	p	Korelasyon Katsayısı
TDE	41,8158	7,11244	13,1053	4,12500	,742	,055
Felsefe	39,1563	6,80185	14,0625	3,32088	,137	-,269
Coğrafya	42,5283	6,41094	14,9245	3,06248	,874	,022

Fen bilimleri okuryazarlığı ile okuduğunu anlama öz-yeterlik ölçeği arasında Türk Dili Edebiyatı ve Coğrafya Bölümlerinde düşük düzeyde pozitif yönde Felsefe Bölümünde ise negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada, Edebiyat Fakültesi lisans son sınıfa devam eden öğrencilere ilk basamakta, okuduğunu anlama öz-yeterlik ölçeği ve ikinci basamakta fen bilimleri okuryazarlığı temelinde verilen metinlerin içeriğine bağlı olarak sorulan soruları cevaplama durumları değerlendirilmiştir.

Öğrenciler, okuma becerileri ve sözel yetenekleri dikkate alınarak, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme merkezinin yaptığı sınavda ortak bir beceri sergileyerek sosyal bilimleri içeriğine sahip bölümlere yerleştirilmişlerdir. Bu durum, öğrencileri okuduklarını anlayan yorumlayan bireyler oldukları sonucuna ortaya koymaktadır. Buna istinaden, öğrencilere okuduğunu anlama öz-yeterlik ölçeği uygulanmış, bu ölçekle birlikte öğrencilerin yazılı ve görsel anlama, okumada öz düzenleme, okumaya ilişkin yüksek özgüven alt temalarında kendilerini değerlendirmeleri istenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda Coğrafya, Felsefe ve Türk dili Edebiyatı Bölümleri son sınıf öğrencilerinin yazılı ve görsel anlama, okumada öz düzenleme, okumaya ilişkin yüksek özgüven öz yeterlilikleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığını tespit edilmiştir. Bununla birlikte, uygulanan veri toplama ölçeklerinden biri olan okuma ve anlama öz-yeterlik ölçeğine ait bulgular yönünden lisans son sınıf öğrencileri arasında bölümler arasında fazla fark olmamakla birlikte yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Bu durumun yanı sıra araştırılan diğer konu bireyleri fen bilimleri okuryazarı olmaları ile ilgili tespitlerde bulunmaktadır. 2005 yılından itibaren günümüze kadar güncellenen fen bilimleri dersi öğretim programında istikrarlı olarak Milli Eğitim Bakanlığı vatandaşların "fen

okuryazarı olması” nı vizyon içeriğinde temel almaktadır. Bu dönemde lisans seviyesinde olan öğrenciler Bakanlığın hedeflediği vizyona uygun olarak yetiştirilmiş olduğu kabul edilmektedir. Ancak yapılan çalışmanın sonucunda lisans 4. Sınıf öğrencilerinin fen bilimleri okur yazarı olarak yeterli düzeyde olmadıkları dikkat çekicidir.

Fen Bilimleri okuryazarlığını ölçmek için sorulan sorular bilimsel olarak verileri kanıtları yorumlama, bilimsel olguları açıklama, bilimsel araştırmayı tasarlama ve değerlendirme, bilimsel olarak yorumlama alt kategorileri temelinde sorulmuştur.

Birinci ve üçüncü soruda çizgi grafik verilerek grafikte bulunan yıllara göre sıcaklık ve yıllara göre karbon dioksit yayılım oranı değerleri aracılığı ile yorum yapmaları istenmiştir. Lisans öğrencilerinin 2/3’ sinin bu konuyla ilgili yorum yapamadıkları, Coğrafya grubu öğrencilerinin diğer gruplara göreceli olarak yorum yapmaya daha yatkın oldukları belirlenmiştir. Bu durum Coğrafya bölümü öğrencilerinin grafik okuma ve yorumlamaya daha yatkın olduklarını alanda yaptıkları çalışmalar ile ilişkilendirmek mümkündür. Aydın ve Tarakçı tarafından 2018 yılında ve Bayazıt tarafından 2011 yılında yapılan çalışmaların sonuçları araştırmamızın sonuçlarını desteklemektedir.

İkinci ve yedinci soruda lisans öğrencilerinden, kendilerine verilen metin içeriğinden yararlanarak bir duruma sebep olan etkileri bulmaları ve bunları kanıtlarla desteklemeleri beklenmiştir. Başka bir ifade ile bu sorularda öğrencilerin bilimsel olarak verileri ve kanıtları yorumlama becerisi değerlendirilmek istenmiştir. Harlen (1999), araştıran, şüpheli, sorgulayan bir bireyin; hipotezleri test etmek ya da soruları cevaplamak için kanıtlar topladığını, sorularla ya da tahminlerle sonuçları yorumlaması gerektiğini belirtmektedir. Bu noktadan yola çıkılarak lisans öğrencilerinin, bilimsel bilginin bilimsel yöntemler ile yapılandırıldığını, eleştirilmeye ve sorgulanmaya açık olduğunu bilmesi beklenmektedir. Dolayısıyla bilimsel bilginin doğruluğunun nasıl kanıtlandığını ve nasıl değiştiğini bilmek, bireylerin bilgiden türeyen bilim uygulamaları ve bunların geçerliği ile ilgili kararlar almalarında yardımcı olmaktadır (Lonsbury ve Ellis, 2002). Ancak Lisans son sınıf öğrencilerinin % 84’ ünün sorulara verilen yanıtlarda bilimsel bir kanıt sağlayamadığı görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda, lisans öğrencilerinin akıl yürütme becerisini kullanmadığı buna bağlı olarak bilimsel olarak verileri ve kanıtları yorumlayamadığı söylenebilir niteliktedir. Günlük hayatta örneğin gazete okurken veya sosyal medyada farklı bilgileri edinirken okuduklarını kanıtlarla desteklemeleri ihtiyacı sıklıkla karşılaşılabilecekleri bir durumdur. Bu durum değerlendirildiğinde lisans öğrencilerinin metni yorumlama ve içeriğinde destekleyici kanıtları bulma düzeyleri oldukça düşüktür sonucuna ulaşılmıştır.

Dördüncü ve beşinci soruda lisans öğrencilerinden metin içerisinde geçen duruma yönelik olarak temel bilimsel olguları açıklamaları istenmiştir. Lisans öğrencileri sağlık kapsamında olan iki temel konu çerçevesinde bilimsel olguları açıklamakta diğer alanlara göreceli olarak daha iyi bir performans göstermişlerdir. Lisans öğrencileri 6. ve 7. soruda % 60 ve %72 oranında açıklayıcı ifadelere yer vermişlerdir.

Altıncı soruda lisans öğrencilerine bilimsel araştırmayı tasarlama ve değerlendirme kapsamında soru yöneltilmiş ve bir planlama yapmaları beklenmiştir. Bu durumda lisans öğrencileri %67,7 oranında doğru bir planlama yapamamışlardır. Bu durumda lisans son sınıf öğrencilerinin bilimsel bir araştırmayı planlamakta güçlük çektikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın son kısmında, Coğrafya, Felsefe ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri son sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama ölçeğinden aldıkları sonuçlar ile fen bilimleri okuryazarlığı başarıları arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Fen bilimleri okuryazarlığı ile okuduğunu anlama öz-yeterlik ölçeği arasında Türk Dili Edebiyatı ve Coğrafya Bölümlerinde düşük düzeyde pozitif yönde Felsefe Bölümünde ise negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir

ilişki olduğu görülmektedir. Türk Dili Edebiyatı bölümü öğrencilerinin, bölümün içeriği itibarı ile okuma, okuduğunu anlama ve yorumlama becerilerine üst düzeyde haiz olması beklenmektedir. Zira Türk dili ve Edebiyatı lisans öğrencilerinin okuduğunu anlama öz-yeterlilik ölçeğinden aldığı puanlar bu durumu desteklemektedir. Ancak Fen bilimleri okuryazarlığı ile okuduğunu anlama öz-yeterlilik ölçeğine verilen cevaplar arasında kuvvetli bir ilişki olması beklenirken çalışmadan alınan sonuçlar fen bilimleri okuryazarlığında daha çok tecrübeye ihtiyaçları olduğunu göstermektedir. Ancak öğrencilerin bu konuda deneyimlerinin olmaması fen ile ilgili tutum, beceri ve bilişsel yetkinliğe uzak olmaları Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin fen bilimleri okuryazarlığı sorularından beklenen puanları alamamasına sebep olduğu düşünülmektedir. Aynı durum Felsefe Bölümü öğrencileri içinde söz konusudur. Ancak Felsefe Bölümü öğrencileri diğer bölümlerden farklı olarak okuduğunu anlama öz-yeterlilik ölçeğinden daha düşük puanlar almışlardır. Bu durum Felsefe bölümü öğrencilerinin öz değerlendirmelerini daha objektif yaptığı sonucunu ortaya koymaktadır. Zira Felsefe Bölümü öğrencilerinin okuduğunu anlama öz-yeterlilik ölçeği ile fen bilimleri okuryazarlığı sorularından aldıkları puanlar arasında, negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Başka bir ifade ile Felsefe Bölümü öğrencileri okuduğunu anlama öz-yeterlilik ölçeğinden düşük puanlar alırken, fen bilimleri okuryazarlığı sorularına daha başarılı cevaplar vermişlerdir. Coğrafya Bölümü öğrencileri, alan itibarı ile grafik okuma ve yorumlama, verileri toplama ve yorumlama çalışmalarında tecrübe sahibi olduğundan, fen bilimleri okuryazarlığı ile ilgili soruları diğer gruplara kıyasla açıklayıcı cevaplar vermişlerdir. İlgili sonuçlar bulgular bölümünde alınan sonuçlar ile desteklenmektedir.

Fen bilimleri okuryazarlığında bilimsel olarak verileri kanıtları ile yorumlama, bilimsel olguları açıklama, bilimsel araştırmayı tasarlama ve değerlendirme, bilimsel olarak yorumlama yapabilmek için okuduğunu anlama temel oluştururken öğrencilerin okuduğunu anlaması fen bilimleri okuryazarlığı için yeterli olmamaktadır. Farklı durumları tecrübe ederek sonuç çıkarma, akıl yürütme, sınıflama bilimsel süreç becerilerini geliştirmeye ihtiyaç vardır. Aynı zamanda günümüzde Türkiye’de okuma alışkanlığı giderek azalmakta ve bu soruna çözüm üretilmesi konusunda yeterli adımlar atılmamaktadır (Bircan ve Tekin, 1989; Yılmaz, 1989).

Sonuç olarak günümüzde vatandaşların günlük hayatlarındaki olayları araştıran, kritik düşünebilen, karşılaştıkları problemleri bilimsel yollardan çözebilen doğru karar verme becerileri gelişmiş bir şekilde fen bilimleri okuryazarı olması gerekmektedir. Milli Eğitim Bakanlığının 2005 yılından itibaren vizyonladığı “*ülkeler güçlü bir gelecek oluşturmak için, her vatandaşın fen ve teknoloji okuryazarı olarak yetişmesi gerekliliğinin ve bu süreçte fen derslerinin anahtar bir rol oynadığının bilincinde*” olarak okuduğunu anlama becerisini geliştirerek okuduklarını sorgulamaları gerekliliğinin farkına varmalıdırlar.

Sosyal bilimler alanına devam eden lisans öğrencilerinin dört işlem yapabilme becerileri ve bağlantılı olarak fen bilimleri okuryazarlığı ile ilişkili çalışma planlanması, fen okuryazarlığının temel becerisi olan grafik okuma ile ilişkili çalışmaların yapılması önerilmektedir. Ayrıca sosyal alanda eğitim gören lisans öğrencilerinin seçmeli derslerini fen alanına yönelik olarak tercih etme eğiliminde bulunmaları bilişsel potansiyellerini daha iyi kullanabilmeleri için tavsiye edilmektedir.

KAYNAKLAR

- AAAS. (1993). Science for all Americans: Project 2061. New York: Oxford University Pres.
- Aşıcı, M . (2009). Kişisel ve Sosyal Bir Değer Olarak Okuryazarlık. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7 (17), 9-26. 01.07.2019 tarihinde <http://dergipark.org.tr/ded/issue/29183/312492> adresinden erişilmiştir.
- Aydın, A., & Tarakçı, F. (2018). Fen bilimleri öğretmen adaylarının grafik okuma, yorumlama ve çizme becerilerinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 17(1).
- Aydoğdu, B. (2006). *İlköğretim fen ve teknoloji dersinde bilimsel süreç becerilerini etkileyen değişkenlerin belirlenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Bayazıt, İ. (2011). Öğretmen Adaylarının Grafikler Konusundaki Bilgi Düzeyleri. Gaziantep Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(4), 1325–1346.
- Bircan, İ., & Tekin, M. (1989). Türkiye’de okuma alışkanlığının azalması sorunu ve çözüm yolları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22(1), 393-410.
- Bloom, B. S.(1995). *İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme*. (Çev. D. Ali Özçelik), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Epçaçan, C. (2009). Okuduğunu anlama stratejilerine genel bir bakış. *Journal of International Social Research*, 1(6).
- Epçaçan, C., & Demirel, Ö. (2011). Okuduğunu anlama öz yeterlik algısı ölçeğinin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Journal of International Social Research*, 4(16).
- Erdoğan, M. (2007). Yeni geliştirilen dördüncü ve beşinci sınıf fen ve teknoloji dersi öğretim programının analizi: Nitel bir çalışma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 221-259.
- Harlen, W. (1999). Purposes and Procedures for Assessing Science Process Skills. *Assessment in Education*, 6(1).
- Kavak, N., Tufan, Y., & Demirelli, H. (2006). Fen teknoloji okuryazarlığı ve informal fen eğitimi gazetelerin potansiyel rolü. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(3).
- Köseoğlu, F., Atasoy, B., Kavak, N., Akkuş, H., Budak, E., Tümay, H., Kadayıfçı, H., Taşdelen, U. (2003). *Yapılandırıcı öğrenme ortamı için: Bir fen ders kitabı nasıl olmalı*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Lonsbury, J.G.ve Ellis, J.D. (2002). Science History as a Means to Teach Nature of Science Concepts: Using the Development of Understanding Related to Mechanisms of Inheritance. *Electronic Journal of Science Education*. 7(2).
- MEB (2005). *İlköğretim fen ve teknoloji dersi öğretim programı*. TTKB, Ankara
- PISA. (2019), PISA Türkiye, *PISA Resmi web sitesi*. 05.01.2019 tarihinde <http://pisa.meb.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Yıldız, M., & Akyol, H. (2011). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama, okuma motivasyonu ve okuma alışkanlıkları arasındaki ilişki. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 793-815.
- Yılmaz, B. (1989). Okuryazarlık ve okuma alışkanlığı üzerine. *Türk Kütüphaneciliği*, 3(1), 48-53
- Yılmaz, M. (2008). Türkçede Okuduğunu Anlama Becerilerini Geliştirme Yolları/The Developing Methods of Reading Comprehension Skills in Turkish. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9).
- Yörük, Zan, N. (2008). Kimya öğretiminde 5E öğrenme modeline dayalı Fen, Teknoloji, Toplum ve Çevre (FTTÇ) yaklaşımının etkileri. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN HASTA MAHREMİYETİ KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

Halil DEMİR

Lect.

İstanbul Rumeli University, Turkey

halil.demir@rumeli.edu.tr

Oğuz ÖZYARAL

Prof. Dr.

İstanbul Rumeli University, Turkey

oguzozyaral@yahoo.com

Öz

Amaç: Mahremiyet; hasta haklarının alt başlıklarından birini oluşturur ve yalnızca sağlık alanında değil diğer meslek guruplarının da dikkate almak zorunda olduğu konulardan birisidir. Bu çalışma aracılığıyla, sağlık hizmetlerinin kalitesi ve hasta memnuniyetinde önemli yeri olan mahremiyet konusunda, İstanbul Rumeli Üniversitesinin Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda 1. ve 2. Sınıfta eğitim alan öğrencilerin bilgi düzeyi ve tutumlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Çalışma, Mart-Nisan 2019 tarihleri arasında İstanbul'da Vakıf Üniversitesi olarak hizmeti yürütülen İstanbul Rumeli Üniversitesi SHMYO'da eğitim görüyor olan ve bir kısmının da aynı zamanda İstanbul'daki farklı hastanelerde staj ya da tam zamanlı olarak çalışıyor olan 412 öğrencinin 112'sinin gönüllü olarak katılımı ile 'Hasta Hakları Yönetmeliği' temel alınarak hazırlanan anket formunun doldurulması ile gerçekleştirildi. Elde edilen veriler 'SPSS for Windows 17' bilgisayar programına aktarılarak ortalama, frekans, standart sapma ve ki-kare istatistiksel analiz yöntemleri kullanılmıştır. İstatistiksel olarak $p < 0,05$ değeri anlamlı olarak kabul edilmiştir.

Sonuç: Öğrenciler üzerinde, hasta mahremiyeti ile ilgili çalışmaların yapılması onlar açısından farkındalık yaratabilir. Ayrıca sağlık eğitimi ile ilgili konularda mahremiyet konularında daha çok değinilmesi ve uygulamalardan gerçek örnek olaylar ile öğrencilerde farkındalık yaratılabilir. Eğitim müfredatına mahremiyet konuları konularak öğrencilerin bu husustaki farkındalıkları artırılabilir.

Anahtar Kelimeler: Acil Servis, Sağlık Çalışanları, Hasta Hakları.

1. Giriş

Değişim, küresel sağlık hizmetleri açısından yeni bir normdur. Aslında, sağlık ve hasta verilerinin dijitalleştirilmesi, öngörülebilir gelecek için klinik, işletme ve iş modellerinde ve genellikle ekonomi dünyasında dramatik ve temel bir değişim geçirmektedir (Abouelmehdi vd. , 2018:1).

Değişim, yaşlanan nüfus ve yaşam tarzı değişiklikleri tarafından; yazılım uygulamaları ve mobil cihazların çoğalması; yenilikçi tedaviler; bakım kalitesi ve değerine daha fazla odaklanmak; ve hepsi klinik kararları destekleme, sağlık hizmeti sunumunu iyileştirme, yönetim ve politika oluşturma, hastalıkları denetleme, olumsuz olayları izleme ve çoklu organı etkileyen hastalıklar için tedaviyi optimize etme konusunda önemli fırsatlara yol açan öznel klinik kararların aksine kanıta dayalı tıp sistemleri gibi durumlarla teşvik ediliyor (Abouelmehdi vd. , 2018).

Son yirmi yılda, bilgi güvenliği araştırması, bilgi sistemleri disiplini içinde iyi kurulmuş bir alan haline gelmiştir (Appari and Johnson, 2010).

İnternet teknolojilerinin ortaya çıkışı, perakende ve finansal hizmetler gibi müşteri odaklı endüstriler için iş modelini değiştirmiştir. Sağlık sektörü ayrıca, uzaktan sağlık izleme, çevrimiçi danışma, e-reçete, e-klinik çalışmalar, hasta bilgilerine erişim ve diğerleri arasında varlık takibi gibi internet ve mobil teknolojiler aracılığıyla sağlık hizmetlerinin sağlanmasında tektonik bir değişim yaşamaktadır. (Kalorama Information, 2007).

Büyük verilerde güvenlik ve gizlilik önemli konulardır. Gizlilik, kişisel olarak tanımlanabilen sağlık hizmeti bilgileriyle ilgili hassas bilgileri koruma yeteneğine sahip olarak tanımlanmaktadır. Hastaların kişisel bilgilerinin doğru şekilde toplanmasını, paylaşılmasını ve kullanılmasını sağlamak için politika yapmak ve yetkilendirme şartlarını belirlemek gibi kişisel verilerin kullanımına ve yönetişimine odaklanır. Güvenlik tipik olarak izinsiz erişime karşı korunma olarak tanımlanırken, bazıları açıkça bütünlük ve erişilebilirlik sözünü içerir.

Tıpta gizliliği korumanın en önemli yöntemi, hasta mahremiyetini ve gizliliğini bir hasta hakkı olarak benimseyen sağlık çalışanlarının varlığıdır. Bundan dolayı her düzeydeki sağlık çalışanı bu konuda yükümlülük taşımaktadır. Sağlık hukukunda kişisel verilerin korunması, özellikle hasta mahremiyeti ve hekimin “sır saklama” yükümlülüğü açısından önem arz etmektedir. Sır saklama yükümlülüğü hastanın hekime rahat başvurabilmesi, herhangi bir endişe, korku duymadan sağlık hizmetinden yararlanabilmesi için getirilmiştir.

Bundan dolayı hekim, mesleğini icra ederken öğrendiği ve gizli tutulmasında hastanın çıkarı olan, açıklanması halinde hastayı maddi ve manevi olarak zarara uğratacak sırları saklamakla yükümlüdür (Sevimli, 2018).

Sağlık sektöründe, halk sağlığına dahil olan kurumların yanı sıra, birden fazla paydaşın daha büyük çıkarlarını desteklemek için verileri kurumsal sınırlar arasında paylaşmak gerekir. Bununla birlikte, hasta verilerinin serbest bırakılması, kişisel olarak tanımlayıcı bilgilerin yanı sıra mahremiyete aykırı olabilecek, ayrıca hastalar için sosyo-ekonomik etkilere neden olabilecek hassas bilgilerin de ortaya çıkmasına neden olabilir.

Yine de, bu bilgilerin tanımlanması ve hassas olması için maskelendiğinde, özellikle epidemiyolojik araştırmalar için serbest bırakıldığında, istatistiksel çıkarımlar sağlamak için analitik özelliklerini korumalıdır (Truta ve ark. 2004a, 2004b).

Teknolojideki gelişmeler, halk sağlığı, klinik yöntemler ve genel sağlık hizmetleri ile ilgilenen araştırmacıları destekleyen sağlık kayıtlarının birden fazla kaynaktan tek bir araştırma veritabanına birleştirmesini sağlamıştır (Appari and Johnson, 2010).

Müşteri bağlılığını pozitif olarak etki yaratan önemli unsurlardan biri de arz eden ve talep eden arasındaki güven unsurunun sağlanmasıdır. Güven oluşturma müşteri bağlılığı yaratmadaki destekleyici yönü kalıcı ilişkilerin ilerlemesinde elzem bir öneme sahiptir. Güven, karşılıklı bir ilişki sürecinde karşı tarafın amacı konusundaki inanç veya kanaatler olarak yorumlanabilir (Hacıfendioğlu, 2005: 71).

1.1. Sağlık Yöneticilerinin Davranış Biçimleri

Sağlık Yöneticileri açısından konuya bakıldığında ise öncelikle liderlik vasfını yürüten liderlerin davranış biçimleri daha yakından gözlenmelidir. Liderler organizasyonları başarıya götüren gizemli ve etkileyici kişiler olarak görülür (McShane ve Von Glinow, 2009). Bu bakımdan lider olabilmek pek çok kişi tarafından başkalarının sahip olmadığı üstün vasıf ve erdemlere sahip olmak gibi de değerlendirilebilir. Günümüze de pek çok araştırmada (Burns,

1978; Bass, 1985; Bass and Steidlmeier, 1999; Bass ve Avolio, 2000; Trevino, Brown, ve Hartman, 2003; Avolio, Luthans ve Walumba, 2004; Brown, Trevino ve Harrison, 2005) başarılı liderlerin kişilik özellikleri ve diğerlerinden farklı olan ayırt edici yönleri araştırılmış ve değişik liderlik teorileri geliştirilmiştir (Başar, Sığırı ve Basım, 2016: 65).

Gündüz ve Dedekorkut'un (2014) yaptığı çalışmada liderin etkileme ve motive etme gücü için bazı beceri ve yetkinliklerin bulunması gerektiğini; bu beceri ve yetkinliklerin bulunmadığı liderler, etkileme bakımından da yetersiz kaldıklarını ve etkisiz liderler durumuna düştüklerini belirtmektedir. Ayrıca, aynı çalışmada, liderliğin öğrenilebilir davranışlar bütünü olduğu ve liderlerin sahip olması gereken yeteneklerin öğrenilebilir olduğu ifade edilmektedir (Gündüz ve Dedekorkut, 2014: 95).

1.2. Bağlı Akıllı Sağlık Güvenlik Tehditleri

Pasif Saldırı: Pasif saldırı, iletişim kanalında dinleyen bir muhalif tarafından karakterize edilir. Böyle bir saldırıda, rakip sistemi kırmaya ya da iletilen verileri değiştirmeye çalışmaz (yani aktif saldırı). Bunun yerine, rakip, hedef hakkında bilgi edinmek için değişik tokuş edilen paketleri izler (örneğin, kullanıcılar, sistem, iletişim halindeki varlıklar). Üç pasif atak örneği yan kanal atak, keyloglama ve touchloglamadır [7, 8].

Aktif Saldırı: Aktif saldırı, sisteme müdahale etmeye çalışan bir rakip tarafından karakterize edilir. Aktif bir saldırı sırasında, rakip sisteme yanlış veriler sokabilir ve sistemdeki verileri potansiyel olarak bozabilir.

Burada hizmet reddi (DoS) saldırısını aktif saldırıları göstermek için bir örnek olarak ele alınmaktadır (He vd., 2018:29).

1.3. Hükümet Düzenlemeleri

Verilerin gizliliği ve güvenliği aslında erişim kontrolü ve şifrelemeden çok daha ileridedir. ABD Kongresi, 1996 yılında Sağlık Sigortası Taşınabilirlik ve Sorumluluk Yasası'nı (HIPPA) geçti ve bu da, Elektronik Korunmalı Sağlık Bilgilerinin (e-PHI) gizliliğini ve güvenliğini korumak için düzenlemeler geliştirmesini gerektiren Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bölümü'nü (HHS) gerektirdi. Son düzenleme olan Güvenlik Kuralı, Şubat 2003'te yayınlandı.

Güvenlik Kuralı, sağlık planları, sağlık kurumları ve sağlık bilgilerini elektronik biçimde ileten tüm sağlık hizmeti sağlayıcıları için geçerlidir. İşgücüne uygunluk ve güvenlik süreçlerinin düzenli olarak gözden geçirilmesini gerektirir. Teletıpta giyilebilir kumaşların başarısı devlet düzenlemelerine tabidir.

Kore sağlık sektörü 43 büyük hastaneden, birkaç yüz genel hastaneden, birkaç bin küçük hastaneden ve onbinlerce küçük klinikten (halk tarafından 'mahalle' kliniği olarak bilinir) oluşur. Bugün teletıp Kore'de çok sınırlı, çünkü küçük hastaneler ve klinikler teletıp'ın daha dolu bir uygulamasının yasallaştırılmasını engelledi.

Hastaların çoğunun yakında büyük hastanelerin teletıp hizmetlerini kullanmasından ve sonucunda çalışanların yakında işsiz kalacaklarından korkmaktadır.

Sağlık hizmetlerinde kullanılan giyilebilir ürünlerin başarısı, sigorta şirketlerinin giyilebilir malzemeleri reçetelerin bir parçası olarak geri ödemelerine olanak sağlayan hükümete de bağlıdır (Kim ve Choi, 2016).

1.4. Sır Saklama Yükümlülüğü ile Hasta Mahremiyeti ve Korunması İlişkisi

Sağlık hukukunda kişisel verilerin korunması, özellikle hasta mahremiyeti ve hekimin sır saklama yükümlülüğü bağlamında önem kazanmaktadır. Hassas kişisel veri olan kişilerin sağlık bilgilerinin istisnai durumlar haricinde kimseyle paylaşılmaması, saklanması ve işlenmemesi söz konusu olduğunda, bu konuya sıkı sıkıya bağlı olan hekimin sır saklama yükümlülüğü hususu da akla gelmektedir. Sır saklama yükümlülüğü, sağlık çalışanının sadakat yükümlülüğünden kaynaklanan bir alt yükümlülüktür. Bilindiği gibi, hastanın bilgilerini saklama yükümlülüğü çerçevesinde sır, gizli tutulmasında hastanın menfaati bulunan her şeyi içermektedir. Sır kavramından anlaşılması gereken, hekim bakımından sadece belirli ve sınırlandırılabilir kişi grubu tarafından bilinen ve bunun açıklanmamasında hasta bakımından anlaşılabilir, dolayısıyla korunmaya layık bir yarar bulunan durumdur (Dülger, 2015).

1.5. İlk Acil ve Yardım Hizmetlerinde Kişinin Sağlık Durumu İle İlgili Mahremiyet İlişkisi

Acil sağlık sorunu ortaya çıktığında sürece dahil olan ambulans profesyonelleri, hasta haricindeki kişilerle de temas halinde olmaktadır. Çevredeki kişiler hastanın yakını ya da tanıdığı birisi olmayabilmektedir. Bu durumda ambulans görev yapan sağlık profesyonellerinin hastanın muayenesi, konusunda hassas davranmaları gerekmektedir. Ülkemizde ambulans hizmetlerinde görev alan kişilerin de yakından bildiği gibi, acil sağlık yardımı sırasında etrafta olayı izleyen pek çok meraklı göz bulunmaktadır. Bu kişilerin soruları ile karşılaşan ambulans çalışanlarının tutumu çok önemlidir.

Kişilerin sağlık durumları kişiye ait özel bilgilerdir. Hasta Hakları Yönetmeliği'ne göre, tıbbi süreç makul bir gizlilik ortamında gerçekleştirilmelidir. Buradaki "makul" gizlilik ortamının ne olduğu hukuki olarak çok açık olmasa da, etik açıdan amacı gerçekleştirmek için yeterli alt yapıyı oluşturduğu kanaatindeyiz. Her tıbbi vakanın biricikliği göz önünde tutularak, ambulans hizmetinden yararlanan kişilere ait sağlık bilgisinin paylaşımı ya da ne kadarının paylaşılacağı, acil tıbbi sürecin ortamına göre değişiklikler gösterebilmektedir. Etik yaklaşım olarak önerilen çözümlerden biri; bilgiyi talep eden kişinin hasta ile olan ailesel yakınlık derecesine göre bilgi verilmesidir. Acil servislerde hasta yakınlarının en önemli gereksinimleri iletişimdir. Acil servis çalışanları ile hasta yakınları arasında doğru ve etkin iletişim sağlanması, verilen acil sağlık hizmetinin kalitesini arttırmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken konu aile içi tartışma gibi sorunların olup olmadığıdır. Aile üyeleri birbirleri ile sorunlu olduğunda sağlık sorunlarını da paylaşmak istemeyebilirler. Bazen insanlar aile yakınlarına bile tıbbi durumları hakkında bilgi verilmemesini talep edebilmektedirler. Hastaların bu isteklerine saygı konusunda özen gösterilmelidir (Alan ve Erbay, 2011).

Hastalar mahremiyetin korunmasında ve kimlik hırsızlığı ile mücadelede önemli ortaklar olabilir. Sağlayıcılar ve sigorta şirketleri hastaları kendilerini korumaları için eğitmeye yardımcı olabilirler.

Genel Müfettişlik Ofisi, sağlık hizmeti sağlayıcılarını, avlarının tıbbi kimlik hırsızlığına uğramamasını önleme yolları hakkında tavsiyelerde bulunduğu broşürün çoklu kopyalarını basmaya teşvik etmektedir. Sigortacılar ayrıca hasta bilgilerini korumak için daha iyi bir iş yapabilirler. İdeal olarak, tüm sigortacılar etkili olduğu kanıtlanmış en iyi uygulamaları benimsemelidir. Örneğin, Medicare ve birçok özel sigorta şirketi, sigorta poliçeleri için bir hizmet tahsil edildiğinde faydalanıcıların fayda açıklama açıklamalarını veya diğer bildirimleri gönderir. Yararlanıcılar, söz konusu ödemenin yapılmaması durumunda bile olmasa da, bu incelemeyi gözden geçirmek için teşvik edilir, çünkü gözden geçirme, bir sağlayıcı tarafından sunulan yararlanıcı tarafından hiç kullanılmamış olan talepler ya da

yararlanıcının asla almadığı bir hizmet için sunulan sigorta tazminatlarının kötüye kullanımını belirlemek için erken bir fırsat sunar. . Ne yazık ki, çoğu devlet Medicaid programı rutin olarak, bu tür ifadeleri, güvenlik ihlallerini erken tespit etmek için etkili bir araç olan faydalanıcılara göndermemektedir(Taitsman vd., 2013).

Çalışmamızda, öncelikle sağlık personeli adaylarının mahremiyet konusundaki farkındalıklarını tanımlamaya yönelik ilgili yazın incelenerek araştırmanın kuramsal çerçevesi oluşturulmuş, sonrasında vakıfa ait bir üniversite'deki SHMYO'da ki öğrencilere uygulanan "Hasta Mahremiyeti" anketi sonuçları analiz edilmiş ve son olarak elde edilen bulgular tartışılmış, araştırmaya ve uygulamaya dönük değerlendirmeler yapılmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışmada, "Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Hasta Mahremiyeti Konusundaki Tutumları" sosyo-demografik değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Araştırma, İstanbul'da bulunan bir vakıf üniversitesinin farklı birimlerinde öğrenim gören SHMYO öğrencilerinin toplam 112 sağlık çalışanına "Mahremiyet Tutumları" ölçeği uygulanarak gerçekleştirilmiştir.

2.1. Araştırmanın Yöntemi ve Ölçüm Aracı

Araştırma kapsamında öncelikle "Mahremiyet ilkesinin" ve " Hasta Mahremiyetinin sağlık hizmetlerinde eğitim gören öğrencilerin bilgi düzeylerinin ve tutumlarının" neler olduğunu ortaya koymaya yönelik kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Araştırmada ölçüm aracı olarak "Hasta Mahremiyeti Ölçeği" kullanılmıştır.

Çalışmada "Mahremiyet Ölçeği" kullanılmadan önce ölçeği geliştiren Doç. Dr. Havva ÖZTÜRK'ten 15 Şubat 2019 tarihinde iletişime geçilerek gerekli izinler alınmıştır.

Tesadüfi örnekleme yöntemi ile uygulanan anket, demografik bilgilerin ve ölçek maddelerinin yer aldığı kısım ile beraber iki bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde, anketi cevaplandıran kişilerin cinsiyeti, yaş aralığı, iş durumu, eğitim durumları, meslek durumu ve meslek bölümü olmak üzere farklı bölümlerdeki öğrencilerin sosyo-demografik değişkenleri ile ikinci kısımda ise "Mahremiyet Tutumları" ile ilgili algıları araştırılmıştır.

Ölçek 17 maddeden oluşmakta ve ölçek, 5'li likert tipinde olup (1) kesinlikle katılıyorum, (2) katılıyorum, (3) kararsızım, (4) Katılmıyorum ve (5) Kesinlikle katılmıyorum ifadelerine sahiptir.

2.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini İstanbul'da faaliyet gösteren bir vakıf üniversitesinin Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır. Üniversitede öğrenim gören öğrencilerin sayısı, üniversitenin güncel yök faaliyet raporuna dayanarak elde edilmiş ve 2018 yılı Aralık ayını temel almaktadır. Çalışmada örneklemin evreni yansıtması için, $p=0,05$ anlamlılık ve %95 güven düzeyinde 105 öğrencinin araştırmaya katılımına ihtiyaç olduğu belirlenmiştir (Coşkun ve ark. 2017). Analizler gönüllü olarak katılan 112 SHMYO öğrencisinden elde edilen anketler üzerinden gerçekleştirilmiştir.

2.3. Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırmadaki tüm istatistiksel analizler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 16.0 kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, araştırmaya katılan SHMYO Öğrencilerinin bireysel özellikleriyle ilgili tanımlayıcı bulguları ortaya koymak için frekans ve yüzdelerden faydalanılmıştır.

Araştırmada Mahremiyet Tutumları düzeylerini ortaya koymak için minimum ve maksimum değerler, ortalama ve standart sapma gibi tanımlayıcı istatistiksel yöntemler kullanılmıştır.

2.4. Araştırmanın Kısıtlılıkları

Bu çalışmada İstanbul'da faaliyet gösteren bir üniversitenin SHMYO öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Bu yüzden araştırma bulguları tüm öğrencilerin tutumları adına genellenemez.

3. Bulgular

3.1. Normallik Testi Sonuçları

Aşağıdaki tablolarda verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığı için normallik testleri yapılmış ve test sonuçları aşağıdaki tablo ve grafiklerde sunulmuştur. Yapılan analizler sonucunda verilerin normallik varsayımlarını yerine getirmediği görüldüğünden non-parametrik testlerden olan Mann Withney U ve Kruskal Wallis testleri yapılmıştır.

Tablo 1. Normallik Testi

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Hasta Mahremiyeti	.226	112	.000	.660	112	.000

Tablo 2'de tanımlayıcı istatistikler sunulmuştur. Tablo 2' incelendiğinde, katılımcılarının büyük bir büyük bir çoğunluğunun erkek olduğu (%63,4) görülmektedir. Katılımcıların büyük bir kısmının yaş ortalaması 18-25 (%94,6)arasındadır. Katılımcılar en çok ikinci sınıf öğrencisidir (%79,4). Katılımcıların hastanede yapmış oldukları görev durumlarına göre bakıldığında, katılımcıların en çok hastanede staj yaptıkları (%63,4) görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu okudukları bölümlerini isteyerek tercih etmişlerdir (%75).

Katılımcıların ailelerinde sağlık mesleklerinde görev yapan bir yakınlarının olup olmadığının sorulduğunda, büyük bir çoğunluğu hayır cevabını (%68,8) vermiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun hasta hakları hakkında (%75) daha önce bilgi aldıklarını belirtmiştir.

Katılımcıların okudukları bölümlere bakıldığında sırasıyla ilk ve acil yardım (%35,7), tıbbi dokümantasyon ve sekreterlik (%18,8), fizyoterapi (11,6) ve diğer bölümlerde okudukları görülmektedir.

Tablo 2. Demografik Veriler

Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Kadın	41	36,6
	Erkek	71	63,4
Yaş	18-25	106	94,6
	26-34	5	4,5
	35+	1	0,9
Kaçınıcı Sınıf	1	23	20,6
	2	89	79,4
Hastanede Çalışma Durumu	Hayır	22	19,6
	Uygulama	12	10,7
	Staj	71	63,4
	Çalışan	7	6,3
Okuduğunuz Bölümü İsteyerek Mi Tercih Ettiniz?	Evet	84	75
	Hayır	28	25
Ailenizde Sağlık Mesleğinde Çalışan Var mı?	Evet	35	31,3
	Hayır	77	68,8
Daha Önce Hasta Haklarıyla İlgili Bilgi Aldınız mı?	Evet	84	75
	Hayır	28	25
Bölümünüz	Ağız ve Diş Sağlığı	1	0,9
	Ameliyathane Hizmetleri	7	6,3
	Anestezi	5	4,5
	Diyaliz	5	4,5
	Fizyoterapi	13	11,6
	İlk ve Acil Yardım	40	35,7
	Odyometri	5	4,5
	Patoloji	6	5,4
	Radyoterapi	3	2,7
	Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik	21	18,8
	Tıbbi Görüntüleme Teknikleri	4	3,6
	Tıbbi Laboratuvar Teknikleri	2	1,8

Tablo 3 incelendiğinde, ölçekten ve sorulardan elde edilen ortalamaların oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Hasta Mahremiyeti Ölçek Soruları ve Ölçeğin Tümünden Elde Edilen Puan Ortalamaları

	n	Min.	Max.	Ort.	S.S.
Mahremiyetin ve kişisel gizliliğin hastaların temel hakkı olduğuna inanırım.	112	1	5	4,86	,476
Hastalığına ilişkin (AIDS/hepatit vb.) hastanın etiketlenmesini engelleyeceği uygulamalara/ kurallara uyarım.	112	1	5	4,73	,585
Hasta odasına girerken oda kapısını çalıp, izinle odaya girerim.	112	1	5	4,80	,583
Hastanın giyinmesi ve soyunması için gizliliği sağlayacak ortamı sağlarım	112	1	5	4,89	,452
Hastaları mobilize ederken mahremiyete ve kişisel gizliliğe özen gösteririm.	112	1	5	4,83	,518
Hastanın boşaltım vb. ihtiyacı sırasında mahremiyete özen gösteririm.	112	1	5	4,79	,576
Kendini koruyamayan/ yeterli olmayan hastaların mahremiyetini/ kişisel gizliliğini korurum.	112	1	5	4,72	,633
Hastanın dinsel vb. inançlarına özen göstererek / mahremiyetine uygun uygulamalar gerçekleştiririm.	112	1	5	4,55	,899
Ameliyat gömleği vb. giysileri hastanın bedensel mahremiyetini göstermeyecek şekilde giydiririm.	112	1	5	4,69	,685
Hemşirelik uygulamaları vb. durumlarda hastanın izin verdiği kişi dışında başkasını odada bulundurmam	112	1	5	4,54	,781
Herhangi bir uygulama sırasında hastanın bedensel mahremiyetini korumak için gerekli önlemleri alırım.	112	1	5	4,72	,606
Hasta şuursuz olsa bile yasal/ zorunlu bir sorun olmadığı sürece özel hayatı ya da kişisel bilgilerinin gizliliğini sağlarım.	112	1	5	4,68	,716
Uygulamalar sırasında hastanın utanmaması/rahat olabilmesi için uygun yaklaşımlarda bulunur/destekleyici davranırım.	112	1	5	4,71	,624
Hastanın özel ve kişisel bilgilerine ait bilgileri hastanın izni/onayı olmadan asla yakınlarına/bir başkasına aktarmam.	112	1	5	4,64	,708
Acil durumlarda bile hastanın bedensel mahremiyetinin sağlanmasına özen gösterir, hemen gereken tedbiri alırım.	112	1	5	4,51	,794
Yardımcı personeli hastanın cinsiyetine göre görevlendiririm.	112	1	5	3,79	1,248
Uygulamalardan önce hastanın mahremiyetini ve gizliliğini korumak için mutlaka ortamı düzenler, giriş –çıkışı engellerim.	112	1	5	4,53	,870
Ölçeğin Tümü	112	1	5	4,64	0,47

Tablo 4'te katılımcıların hastanede çalışma durumlarına göre ortalamalarını karşılaştıran Kruskal Wallis değerlerine yer verilmiştir. Katılımcıların hastanede çalışma durumlarına göre, hasta mahremiyetine yönelik tutumları istatistiksel olarak farklılaşmaktadır (KW: 10, 120; $p < 0,05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu ortaya koymaya yönelik post hoc testlerinden olan Tamhane testi yapılmıştır. Test sonucunda farklılığın hastanede çalışanlar ile staj yapanlar arasında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Hastanede Çalışma Durumu Değişkenine Göre Hasta Mahremiyeti Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Hastanede Çalışma Durumu	n	Sıra Ortalaması	sd	KW	p
Hasta Mahremiyeti	Hayır	22	64,86	3	10,120	0,018
	Uygulama	12	64,79	3		
	Staj	71	49,86	3		
	Çalışan	7	83,36	3		

Tablo 5'te katılımcıların yaşlarına göre ortalamalarını karşılaştıran Kruskal Wallis test sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuna göre yaşlarına göre katılımcıların mahremiyet ölçeği ortalamaları istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır.

Tablo 5. Yaş Değişkenine Göre Hasta Mahremiyeti Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Yaş	n	Sıra Ortalaması	sd	KW	p
Hasta Mahremiyeti	18-25	106	56,98	2	1,297	0,523
	26-34	5	42,60	2		
	35+	1	75,50	2		

Tablo 6' da katılımcıların bölümlerine göre ortalamalarını karşılaştıran Kruskal Wallis test sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuna göre bölümlerine göre katılımcıların mahremiyet ölçeği ortalamaları istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır.

Tablo 6. Bölüm Değişkenine Göre Hasta Mahremiyeti Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Bölüm	n	Sıra Ortalaması	sd	KW	p
Hasta Mahremiyeti	Ağız ve Diş Sağlığı	1	101,00	11	14,317	0,216
	Ameliyathane Hizmetleri	7	66,93	11		
	Anestezi	5	57,60	11		
	Diyaliz	5	60,50	11		
	Fizyoterapi	13	58,54	11		
	İlk ve Acil Yardım	40	64,15	11		
	Odyometri	5	29,40	11		
	Patoloji	6	57,83	11		
	Radyoterapi	3	54,33	11		
	Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik	21	46,24	11		
	Tıbbi Görüntüleme Teknikleri	4	25,75	11		
	Tıbbi Laboratuvar Teknikleri	2	55,00	11		

Tablo 7'de katılımcıların cinsiyetlerine göre ortalamalarını karşılaştıran Mann Withney U testi sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuna göre cinsiyetlerine göre katılımcıların

mahremiyet ölçeği ortalamaları istatistiksel olarak farklılaşmaktadır (U: 994,000; $p < 0,05$). Mann Withney U testi sıra ortalamalarına bakıldığında kadın katılımcıların ortalamaları (63,00) erkek katılımcıların ortalamalarından (45,24) yüksektir.

Tablo 7. Cinsiyet Değişkenine Göre Hasta Mahremiyeti Mann Whityney U Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Mann U	p
Hasta Mahremiyeti	Kadın	41	63,00	994,000	0,005
	Erkek	71	45,24		

Tablo 8’de katılımcıların kaçınıcı sınıfta okuduklarına göre ortalamalarını karşılaştıran Mann Withney U testi sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuna göre katılımcıların mahremiyet ölçeği ortalamaları okudukları sınıflarına göre istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır.

Tablo 8. Kaçınıcı Sınıf Değişkenine Göre Hasta Mahremiyeti Mann Whityney U Testi Sonuçları

	Kaçınıcı Sınıf	n	Sıra Ortalaması	Mann U	p
Hasta Mahremiyeti	1	23	60,20	786,000	0,413
	2	89	53,83		

Tablo 9’da katılımcıların kaçınıcı okudukları bölümleri isteyerek seçip seçmediklerine göre ortalamalarını karşılaştıran Mann Withney U testi sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuna göre katılımcıların mahremiyet ölçeği ortalamaları okudukları bölümleri isteyerek seçip seçmediklerine göre istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır.

Tablo 9. Okunan Bölüm Tercihi Değişkenine Göre Hasta Mahremiyeti Mann Whityney U Testi Sonuçları

	Okuduğunuz Bölümü İsteyerek Mi Seçtiniz?	n	Sıra Ortalaması	Mann U	p
Hasta Mahremiyeti	Evet	84	57,92	1056,500	0,419
	Hayır	28	52,23		

Tablo 10’da katılımcıların mahremiyet konusunda daha önce bilgi alıp almadıklarına göre ortalamalarını karşılaştıran Mann Withney U testi sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuna göre katılımcıların mahremiyet ölçeği ortalamaları daha önce bilgi alıp almadıklarına göre istatistiksel olarak farklılaşmamaktadır.

Tablo 10. Hasta Hakları Hakkında Alınan Bilgiye Göre Hasta Mahremiyeti Mann Whityney U Testi Sonuçları

	Daha Önce Hasta Haklarıyla İlgili Bilgi Aldınız Mı?	n	Sıra Ortalaması	Mann U	p
Hasta Mahremiyeti	Evet	84	55,53	1094,500	0,785
	Hayır	28	57,46		

Tablo 11’de katılımcıların ailede sağlık mesleğinde çalışma durumu değişkenine göre ortalamalarını karşılaştıran Mann Withney U testi sonuçları yer almaktadır.

Analiz sonuna göre ailede sağlık mesleğinde çalışma durumu değişkenine göre katılımcıların mahremiyet ölçeği ortalamaları istatistiksel olarak farklılaşmaktadır (U: 1004,500; $p < 0,05$). Mann Withney U testi sıra ortalamalarına bakıldığında ailede sağlık mesleğinde çalışan bir aile üyesinin varlığı durumunda elde edilen ortalamaların (60, 95) olmadığı duruma göre elde edilen ortalamalarından (46, 70) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 11. Ailede Sağlık Mesleğinde Çalışma Durumu Değişkenine Göre Hasta Mahremiyeti Mann Whityney U Testi Sonuçları

	Ailede Sağlık Mesleğinde Çalışan Birey Var Mı?	n	Sıra Ortalaması	Mann U	p
Hasta Mahremiyeti	Evet	35	60,95	1004,500	0,030
	Hayır	77	46,70		

4. Sonuç

Hasta mahremiyeti, hastalara kendilerini rahat hissetmeleri ve özel hayatının gizliliğinden şüphe duymamalarına ilişkin bir güvence sağlar. Bu bağlamda, sağlık çalışanlarının gerek yasal olarak uymak zorunda oldukları bir durumu ifade etmekle birlikte cezai durumlar ile karşılaşmamaları için dikkat etmeleri gereken önemli bir husustur. Bu çalışmada, geleceğin sağlık çalışanları adaylarına yönelik bir çalışma gerçekleştirilerek hasta mahremiyeti algıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Öğrencilerin hasta mahremiyeti ölçeğinden elde ettikleri ortalamaların oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum öğrencilerin bu konular hakkında farkındalık düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum gerek yeni öğrenci olmaları gerekse sağlık sektöründe çalışmaya aday öğrenciler olmalarından kaynaklı olabilir.

Hastanede çalışanlar ile staj yapan öğrenciler arasında hasta mahremiyeti algısında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Cinsiyet değişkenine göre bakıldığında kadınların hasta mahremiyeti algılarının anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durum kadınların mahremiyete daha çok önem verdiklerini göstermektedir. Kadınların empati kurabilme yeteneği bu durumu açıklamada bir rol oynamış olabilir.

Aile sağlık sektöründe çalışan bir aile üyesinin bulunması katılımcıların mahremiyet algılarını farklılaştırabilmektedir. Bu durum aile üyesi ile olan etkileşimden kaynaklı olabilir. Sosyal etkileşim aynı zamanda hassasiyet duygularını da etkilemiş olabilmektedir.

Özetle, hasta mahremiyeti ile ilgili çalışmaların yapılması farkındalık yaratabilir. Ayrıca sağlık eğitimi ile ilgili konularda mahremiyet konularında daha çok değinilmesi ve uygulamalardan gerçek örnek olaylar ile öğrencilerde farkındalık yaratılabilir. Eğitim müfredatına mahremiyet konuları konularak öğrencilerin bu husustaki farkındalıkları artırılabilir. İlerdeki çalışmalarda daha büyük bir örneklem grubu ve tüm sınıfları bazı alan çalışmalar yapılarak öğrencilerin mahremiyet algılarının farklılaşp farklılaşmadıkları ortaya koyulabilir. Ayrıca mahremiyet algısının sağlık çalışanları arasında da nasıl değiştiğini ortaya koyan çalışmaların sayısı artırılabilir.

KAYNAKÇA

- Abouelmehdi, K., Beni-Hessane, A., Khalouf, H., (2007). Big healthcare data: preserving security and privacy, *Journal of Big Data*, 5(1): 1-10.
- Advanced Remote Patient Monitoring Systems, (2007). 6th Edition.
- Appari, A., Johnson, M. E., (2010). Information security and privacy in healthcare: current state of research, *Int. J. Internet and Enterprise Management*, 6(4): 279-300.
- Bass, B. M., ve Steidlmeier, P., (1999). Ethics, character, and authentic transformational leadership behavior, *The Leadership Quarterly*, 10(2): 181-217.
- Brown, M. E., Treviño, L. K., ve Harrison, D. A., (2005). Ethical leadership: A social learning perspective for construct development and testing. *Organizational behavior and human decision processes*, 97(2): 117-134.
- Avolio, B. J., Gardner, W. L., Walumbwa, F. O., Luthans, F., ve May, D. R., (2004). Unlocking the mask: A look at the process by which authentic leaders impact follower attitudes and behaviors. *The leadership quarterly*, 15(6): 801-823.
- Burns J. M (1978). *Leadership* New York. NY: Harper and Row Publishers.
- Başar, U., Sığı, Ü., ve Basım, N., (2016). İş yerinde karanlık liderlik. *İş ve İnsan Dergisi*, 3(2): 65-76.
- Coşkun, R, Altunışık, R, Yıldırım. Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri spss uygulamalı. 9.Baskı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık; 2017.
- Gündüz, Y., & Dedekorkut, S. E. (2014). Yıkıcı liderlik, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1): 95-104.
- Koçel, T (2010). *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- McShane S. L,Von Glinow M. A (2009). *Organizational behavior*. Boston: McGraw-Hill.
- Hacıfendioğlu, Ş. (2008). İlişki Pazarlaması ve Turizm Sektöründe Bir Saha Araştırması, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1): 69-93.
- He, D., Ye, R., Chan, S., Guizani, M., Xu, Y. (2018). Privacy in the Internet of Things for Smart Healthcare, *IEEE Communications Magazine*, 38-43.
- Kim, W., Choi, J. (2016). Challenges for wearable healthcare services, *Int. J. Web and Grid Services*, 12(4): 407-414.
- Dülger, M. V. (2015). Sağlık Hukukunda Kişisel Verilerin Korunması ve Hasta Mahremiyeti, *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2):43-80.
- Alan, S. ve Erbay, H. (2011). Tıp Etiği Açısından Ambulans Hizmetlerinde Hasta Mahremiyeti, *Akademik Acil Tıp Dergisi*, 33-38.
- Taitsman, J. K.,vd. (2013). Protecting Patient Privacy and Data Security, *The NEW ENGLAND JOURNAL of MEDICINE*, 978-979.
- Sevimli, E. (2018). Sağlık Yönetiminin Gelecekteki Paydaşlarından Bilgisayar Mühendisliği Öğrencilerinin, Sağlık Bilgi Sistemlerinin Bilgi Güvenliğini ve Hasta Mahremiyeti Açısından Değerlendirmesi, *Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 35.

BUXHETI DHE ROLI I PARLAMENTIT NË PROCEDURËN BUXHETORE ME KËNDVËSHTRIM TË POSAÇËM NË KOSOVË

Simeana BESHI

Universiteti i Prizrenit "Ukshin Hoti", Fakulteti Juridik

simeanabeshi@hotmail.com

Abstrakt

Ky hulumtim përbën një analizë dhe trajtim të veçantë në fushën e të drejtës buxhetore. Buxheti, si instrument themelor për financimin e shpenzimeve publike, kërkon që burimet ekzistuese financiare të përdoren mençur, përmes shfrytëzimit racional dhe fleksibil të fondeve publike. Pra, paraja publike duhet të përdoret në gjenerimin e investimeve private shtesë, pa krijuar borxhe të reja. Balancimi i financave publike konsiderohet sukses që synohet të arritet në vitet e ardhshme.

Për mirëqeverisje, menaxhim efikas të parasë publike, transparencë dhe llogaridhënie, buxheti paraqet mjetin e duhur përmes së cilën Parlamenti e kontrollon qeverinë. Sa më i madh që është ndikimi i Parlamentit në procedurën buxhetore, aq më e lartë do të jetë edhe shkalla e llogaridhënies dhe transparencës.

Pjesëmarrësit kryesorë në procedurën buxhetore janë: Ministria e Financave, Parlamenti, Auditori i Përgjithshëm dhe obliguesit tatimor. Për një administrim të mirëfilltë publik, është kusht i domosdoshëm vendosja e ekuilibrit ndërmjet organeve ekzekutive dhe legislative lidhur me këtë proces.

Në këtë studim do të përdoret analiza e kërkimit cilësor dhe sasior. Disa nga metodat që do të përdoren janë: metoda historike, deskriptive dhe krahasuese. Ky hulumtim do të ofrojë një sintezë teorike dhe praktike rreth buxhetit dhe rolit të Parlamentit në procedurën buxhetore me theks të veçantë në rastin e Kosovës.

Rezultatet e këtij punimi do të hedhin dritë mbi procedurat dhe praktikat buxhetore me qëllim të krijimit të stabilitetit financiar dhe balancimit të të hyrave dhe shpenzimeve publike bazuar në parimet e të drejtës buxhetore.

Fjalët kyçe: Buxheti, Parlamenti, Transparenca, Parimet Buxhetore

Hyrje

Padyshim se buxheti paraqet një instrument themelor financiar për funksionimin e shtetit. Buxheti, reflekton në mënyrën më domethënëse politikën e një qeverie dhe zë vend madhor në politikën financiare të një vendi.

Buxheti i shtetit si një akt përshkrues, përcakton të gjitha të ardhurat publike dhe shpenzimet publike për një vit fiskal.³⁵ Miratohet nga Kuvendi në procedurë të njëjtë të nxjerrjes së ligjeve që njëherit i jep edhe karakterin juridik këtij instrumenti financiar.

Buxheti i shtetit është i harmonizuar në kuptimin e të hyrave dhe të dalave përkatësisht arkëtimeve dhe pagesave. Arkëtimet i referohen të hyrave që rezultojnë nga transaksionet, të hyrat nga tatimet, taksat, kontributet, huaja publike, grantet përmbështetje buxhetore, etj., ndërsa pagesat përfshijnë shpenzimet që lidhen me transaksionet, pagesat financiare, shpenzimet për interesa të përgjithshme dhe të përbashkëta të qytetarëve dhe vendit. Hartimi i projekt-buxhetit është kompetencë ekskluzive e Ministrisë së Financave në koordinim me organizatat buxhetore dhe miratohet në fund të vitit në Kuvendin e Kosovës.

Mirëpo, ajo çfarë e ka karakterizuar në vazhdimësi procesin buxhetor në Kosovë është jo transparenca dhe forma jo e duhur raportimit. Ministria e Financave, si institucioni kryesor i cili koordinon procesin buxhetor, dhe organizatat buxhetore³⁶ veç e veç, nuk kanë qenë transparente në publikimin e të dhënave të detajuara buxhetore. Po ashtu, forma e raportimit për shpenzimet buxhetore, ka shkuar duke u reduktuar, duke u mjaftuar vetëm në publikimin e shpenzimeve totale për kategoritë buxhetore. Ndikimi i Kuvendit në proceset buxhetore dallon nga rregullimi shtetëror. Në Kosovë ky ndikim lë pak për tu dëshiruar. Baza ligjore e buxhetit të Kosovës është mjaft e kompletuar me Ligjin për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë, Ligjin për Financat e Pushtetit Lokal, Ligjin e Buxhetit dhe dokumentet strategjike buxhetore si: Korniza Afatmesme e Shpenzimeve,³⁷ Qarkoret Buxhetore, Strategjia e Borxhit Publik, Plani Kombëtar për Reforma në Ekonomi, Dokumente për Integrim Evropian dhe Koordinim të Politikave.

Përkundër kornizës ligjore, raportimi i shpenzimit të buxhetit nuk është në nivelin e duhur dhe nuk mundëson transparencë mbi shpenzimin dhe menaxhimin e parasë publike.

I. Në përgjithësi mbi buxhetin

Buxheti është plan i të hyrave dhe i shpenzimeve të cilat janë të qenësishme për financimin e shpenzimeve publike. Ekzistojnë përkufizime të ndryshme lidhur me nocionin e buxhetit, kjo për faktin e trajtimit të veçorive të shumta të tij, si atë juridik, ekonomik, politik, financiar, administrativ, etj.

Përkufizimi më i drejtë i termit buxhet është se *buxheti është plan i të hyrave dhe shpenzimeve publike për një periudhë të caktuar kohore, zakonisht për një vit.*³⁸

³⁵ Viti fiskal- periudha nga 1 janari i një viti deri në 31 dhjetor të vitit të njëjtë. Viti fiskal nuk është e thënë të jetë në përputhje me vitin kalendarik, psh. Në ShBA viti fiskal fillon me 1 Korrik deri më 30 Qershor të vitit të ardhshëm, në Angli fillon me 1 Prill deri më 31 Mars të vitit të ardhshëm

³⁶ Organizatat Buxhetore- të gjitha ministritë, komunat, agjencitë dhe institucionet, të cilat pranojnë ndarje buxhetore nga Fondi i Kosovës

³⁷ Korniza Afatmesme e Shpenzimeve- Korniza Afatmesme e Shpenzimeve 2019-2021 (KASH 2019-2021) paraqet dokumentin kryesor mbi bazën e të cilit do të hartohet Buxheti Vjetor për vitin 2019. Qëllimi kryesor i KASH-it është që të ofrojë një analizë të bazuar të mjedisit makroekonomik në vend, për të vendosur kështu bazën për planifikimet buxhetore për vitet që vijnë në përputhje me prioritetet strategjike të Qeverisë.

³⁸ Bedri Peci, “*Shkenca mbi Financat dhe e Drejta Financiare*”, (Prishtinë, Universiteti i Prishtinës “Hasan Prishtina”, Fakulteti Juridik, 2017), f. 351

Sipas një përkufizimi tjetër, buxheti është akt normativ i parashikimit me plan të të hyrave dhe shpenzimeve të shtetit ose të njësisve juridike-publike brenda një viti i cili miratohet nga Kuvendi.³⁹

Buxheti i Republikës së Kosovës - shuma e lejuar me ligj e cila vihet në dispozicion për shpenzim nga Fondi i Kosovës për një nën-program, qëllim specifik ose, aty ku nuk është identifikuar qëllimi specifik, për një kategori të shpenzimeve të një organizate buxhetore.⁴⁰

Buxheti paraqet dokument financiar shtetëror, ku pasqyrohen të hyrat buxhetore sipas burimeve financiare në njërën anë dhe të dalat buxhetore, sipas bartësve dhe destinimit të shpenzimeve.⁴¹

Termi “buxhet” është me origjinë nga Anglia, u krijua nga fjala latine *bulga* që do të thotë *çantë e lëkurës*. Me kalimin e kohës u transformua në fjalën franceze *bugette- çantë e vogël* dhe në fjalë angleze *budget* si sinonim i *kuletës së mbretit* ku mbaheshin paratë për financimin e shpenzimeve publike. Më vonë termi buxhet në mënyrë simbolike ka shpreh çantën e ministrit të financave të cilën e ka “hapur” me rastin e prezantimit në Parlament të planit mbi të hyrat dhe shpenzimet shtetërore.⁴² Pra, pikënisja e të drejtës buxhetore ishte Anglia.

Nga përkufizimet e buxhetit, vihen re këto karakteristika të buxhetit:⁴³

- Buxheti është krahasim numerik i të hyrave dhe shpenzimeve;
- Buxheti është plan që shtrihet në perspektivën e ardhshme kohore;
- Buxheti është program i qeverisjes i shprehur në shifra.

Ndër veçoritë tjera të buxhetit shtojmë se buxheti është akt publik, akt njëvjeçar, parashikim me plan i të hyrave dhe shpenzimeve dhe se buxheti përmban karakteristikat e marrëdhënieve shoqërore-ekonomike dhe politike të vendit ku aprovohet.

Në figurën e mëposhtme paraqitet Buxheti i Republikës së Kosovës në shifra.

Figura 1: Buxheti i Republikës së Kosovës për vitin 2019⁴⁴

Buxheti i nivelit qendror përfshinë të gjitha Ministrinë e Republikës së Kosovës së bashku me institucionet e pavarura. Buxheti i nivelit Komunal përfshinë të gjitha Komunat e Republikës së Kosovës. Vlera paqet Buxhetin e rishikuar të Republikës së Kosovës. Ky total përmban edhe vlerën e rezervave shtetërore.

³⁹ Sabri Kadriu, “*Financa Publike*”, (Prishtinë: Sabrico sh.p.k., 2012), f. 483

⁴⁰ Kuvendi i Republikës së Kosovës, Ligji Nr. 06/L -133 mbi Ndarjet Buxhetore për Buxhetin e Republikës së Kosovës për Vitin 2019, Neni 3, 2019

⁴¹ Musa Limani, “*Ekonomia e Kosovës nëpër periudha historike*”, (Prishtinë: Kolegji Biznesi, 2018), f. 416

⁴² Bedri Peci, “*Shkenca mbi Financat dhe e Drejta Financiare*”, op.cit. f. 351-352

⁴³ Ibidem, f. 351

⁴⁴ Republika e Kosovës, Ministria e Financave, Portali i Transparencës, <https://ptmf.rks-gov.net/page.aspx?id=1.1>, (qasur më: 15.06.2019)

Mbikëqyrja parlamentare, nuk është askund më e rëndësishme se në procedurat buxhetore. Në shumicën e shteteve, roli i parlamentit është të shqyrtojë dhe të autorizojë të hyrat dhe shpenzimet si dhe të sigurohet që buxheti implementohet siç duhet. Se si ndikon qeverisja në mirëqenien e qytetarëve varet nga normat tatimore, nga struktura e shpenzimeve dhe ndikimi i politikave investuese dhe normave të interesit, si dhe mënyrat se si prioritetet dhe zgjedhjet e brendshme ndërveprojnë me trendet ekonomike e financiare ndërkombëtare.⁴⁵

II. Parimet e përgjithshme buxhetore

Parimet buxhetore janë rregulla themelore të cilat duhet të respektohen me rastin e përpilimit, aprovimit dhe realizimit të buxhetit.

Qëllimi i parimeve të menaxhimit të financave publike dhe buxhetit është që të udhëzojë akterët e buxhetit gjatë procesit buxhetor. Ato duhet të jenë faktorët kryesor që merren në konsideratë në përgatitjen e buxheteve vjetore. Parimet ofrojnë një pasqyrë të përgjithshme të praktikave të mira, e poashtu u japin udhëzime praktike politik-bërësve dhe palëve të tjera të interesit që janë përgjegjës për përmirësimin e sistemit të buxhetit publik të Kosovës në vitet e ardhshme.

Parimet e përgjithshme për menaxhimin e financave publike dhe buxhetim janë:⁴⁶

Kuptueshmëria - informatat e paraqitura në buxhete dhe pasqyra financiare duhet të jenë koncize dhe të qarta për përdoruesit që kanë njohuri të mjaftueshme financiare t'i kuptojnë ato dokumente.

Konsistenca dhe krahasueshmëria - të njëjtat metoda të kontabilitetit dhe paraqitjes përdoren në mënyrë të vazhdueshme në përgatitjen e buxheteve dhe pasqyrave financiare. Nëse paraqitja dhe metodat ndryshojnë, duhet të ketë ndërlidhje të qarta dhe të kuptueshme ndërmjet metodave dhe paraqitjeve të vjetra dhe të reja në përgatitjen e buxheteve dhe pasqyrave financiare.

Materialiteti - buxhetet dhe pasqyrat financiare do të përcaktojnë informata materiale. Informatat në buxhete dhe pasqyra financiare konsiderohen materiale nëse mosparaqitja e atyre informatave mund të ndikojë në vendimet e marra nga përdoruesit e dokumenteve në këtë bazë.

Objektiviteti - informatat e paraqitura në buxhete dhe pasqyra financiare duhet të jenë objektive dhe të besueshme.

Substanca para formës - të hyrat, shpenzimet dhe investimet regjistrohen në buxhete dhe pasqyra financiare bazuar në substancën e tyre, e jo në formën ligjore të kontratave dhe dokumenteve nga të cilat rezultojnë ato.

Optimaliteti - ofrimi i detajeve shtesë të informatave në buxhete dhe pasqyra financiare nuk duhet të kushtojë më shumë se sa përfitimet që dalin nga përdorimi i informatave të tilla.

Transparenca - informatat me kohë për buxhetet dhe pasqyrat financiare janë në dispozicion publik. Buxhetet dhe pasqyrat financiare në mënyrë të rregullt vihen në dispozicion të atyre që kanë të drejtë të dinë dhe të përdorin informatat që ato përmbajnë. Transparenca e forcon llogaridhënien e sektorit publik.

Llogaridhënia - qeveria i jep llogari parlamentit se si i përmbush përgjegjësitë e saj buxhetore. Brenda ekzekutivit, llogaridhënia e organizatave buxhetore është e përcaktuar qartë dhe zyra kombëtare e auditimit të paktën një herë në vit i raporton parlamentit për ekzekutimin e buxhetit.

Stabiliteti - objektivat e buxhetit dhe borxhit publik (politika fiskale) përcaktohen në kontekst të strategjisë afatmesme buxhetore e cila përditësohet në mënyrë të rregullt. Normat dhe bazat e tatimeve dhe detyrimeve të tjera mbahen relativisht stabile.

Efikasiteti dhe efektiviteti - inputet (resurset) e nevojshme do të blihen me koston më të vogël. Me sasinë e caktuar të resurseve duhet të prodhohet vëllimi më i lartë i produkteve (mallrave dhe shërbimeve) dhe duhet të arrihen objektivat e politikave specifike.

⁴⁵ Rick Stapenhurst *et al.*: “*Legislative Oversight and Budgeting: A World Perspective*”, (Washington DC, World Bank, 2008), p.52

⁴⁶ Republika e Kosovës, Ministria e Financave, Portali i Transparencës, <https://ptmf.rks.gov.net/page.aspx?id=1.3>, (qasur më: 15.06.2019)

Në literaturën shkencore financiare përmenden edhe parime të ngjashme si: parimi i unitetit buxhetor, parimi i plotësisë buxhetore, parimi i qartësisë buxhetore, parimi i saktësisë buxhetore, parimi i aprovimit paraprak të buxhetit, parimi i specializimit buxhetor, parimi i transparencës buxhetore, parimi i ekuilibrit buxhetor, parimi i periodicitetit buxhetor.

Të gjitha këto parime së bashku, u përgjigjen më mirë kërkesave juridike, politike, ekzekutive, ekonomike, e të tjera që kërkohen nga sistemi buxhetor.⁴⁷

III. Roli i Parlamentit në caktimin e të hyrave dhe shpenzimeve shtetërore

Roli i Parlamentit⁴⁸ në caktimin e të hyrave dhe shpenzimeve shtetërore në radhë të parë ka rëndësi ekonomiko-financiare duke tentuar të arrihet ekuilibri buxhetor, plotësimi sa më racional i nevojave publike, evitimi i mbingarkesës së obliguesve tatimore, etj.⁴⁹

Autorë të ndryshëm, pjesëmarrjen e Parlamentit në caktimin periodik të të hyrave dhe shpenzimeve e trajtojnë si kërkesë të natyrës politike. Kjo për faktin se nëse të hyrat e lejueshme do të mund të mblidheshin gjithmonë dhe nëse shpenzimet e lejueshme do të mund të bëheshin gjithmonë, pushteti ekzekutiv nuk do të kishte nevojë që ta thërriste gjithmonë Parlamentin përderisa të hyrat do të ishin të mjaftueshme. Kuptohet se Parlamentet nuk kanë qenë të kënaqura me rolin pasiv dhe me qëllim të mbledhjes së tyre të rregullt, të hyrat dhe shpenzimet caktohen në mënyrë periodike vetëm për një vit, kështu që pushteti ekzekutiv ishte i obliguar të thërret Parlamentin për çdo vit.⁵⁰

Për promovimin e qeverisjes së mirë dhe transparencës fiskale, angazhimi aktiv i Parlamentit në procesin buxhetor dhe buxhet është thelbësor. Praktika buxhetore e shteteve ka treguar se sa më i madh është ndikimi i parlamentit në procedurë buxhetore dhe buxhet aq më e madhe do të jetë edhe transparenca fiskale dhe llogaridhënia për shpenzimin e parasë publike.

Një studim i bërë nga “International Budget Partnership”,⁵¹ ku shtetet vlerësohen për nivelin e transparencës së buxhetit në bazë të asaj se sa i publikojnë tetë dokumente të rëndësishme të ndërlidhura me procesin buxhetor dhe sa këto dokumente janë të qasshme për publikun. Këto tetë dokumente janë: 1) Dokumenti i cili krijon lidhjen e nevojshme në mes të buxhetit dhe politikave të qeverisë, 2) Dokumenti që përmban planet konkrete se si do të bëhet ngritja e të hyrave financiare për realizimin e politikave; 3) Dokumenti legal (ligji) që autorizon ekzekutivin për ngritjen e burimeve financiare dhe shpenzimeve; 4) Ekzistencën e një dokumenti jo formal i cili prezanton para publikut mënyrën e grumbullimit të të hyrave dhe orientimin e shpenzimeve; 5) Raportet mujore apo tremujore që tregojnë trendet e të ardhurave, borxhit publik dhe shpenzimeve; 6) Rishikimi i buxhetit në mes të vitit në mënyrë që të rishikohen nëse indikatorët ekonomik kanë lëvizur nga supozimet fillestare; 7) Raporti i fund vitit i cili shikon realizimin e buxhetit në krahasim me planifikimin e tij në vitin paraprak; dhe 8) Auditimi i pavarur nga institucionet më të larta dhe të pavarura të auditimit ku shikohet nëse financat janë ngritur dhe shpenzuar në pajtim me buxhetin e miratuar si dhe nëse llogaritë qeveritare janë të sakta.⁵²

Zhvillimi i procedurës buxhetore vetëm nën ndikimin e organeve ekzekutive ndikon negativisht në shumë aspekte por para së gjithash:⁵³

a) Parimi bazë i demokracisë, që nënkupton të drejtat e Parlamentit për të ushtruar pushtetin mbi parane publike, nuk realizohet, përkatësisht legjislativi nuk arrin të sigurojë qytetarët se të

⁴⁷ Bozhidar Jelčić, *Shkenca mbi financat dhe e drejta financiare*, (Zagreb: Informator, Izdravačka kuća, Masarykova 1, 1983), f. 550

⁴⁸ Parlament- në disa raste i referohemi Kuvend, Legjislaturë

⁴⁹ Bedri Peci, “*Shkenca mbi Financat dhe e Drejta Financiare*”, op.cit. f. 351-354

⁵⁰ Ibidem, f. 354-355

⁵¹ International Budget Partnership, “*The Open Budget Survey 2017, progress toward global budget transparency stalls for the first time in decade*”, <https://www.internationalbudget.org/open-budget-survey/> (e qasur më: 18.06.2019)

⁵² International Budget Partnership, “*Open Budget Survey 2012, Open Budgets. Transform Lives*”, <https://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/OBI2012-Report-English.pdf>, (e qasur më: 18.06.2019)

⁵³ Gazeta JNK, “*Kapaciteti i cekët i Parlamentit për analizë buxhetore*”, Prishtinë, 30.03.2019, <https://kallxo.com/gjnk/kapaciteti-i-cekët-i-parlamentit-per-analize-buxhetore/>, (e qasur më: 17.06.2019)

ardhurat dhe shpenzimet e ofruara në buxhet janë të arsyeshme dhe më së miri i përgjigjen nevojave të tyre dhe që shpenzohen në përputhje me parashikimet, dhe

b) Nuk mund të realizohet kontrolli efikas i buxhetit dhe ekuilibri midis organeve legislative dhe ekzekutive, si një parakusht kryesor i “administrimit të mirë publik”.

Parlamenti i Kosovës *de jure* ka të drejtë të pakufizuar mbi buxhetin dhe mundet në tërësi ta ndryshojë projekt-buxhetin e Qeverisë. *De facto* këtë të drejtë e ka shfrytëzuar shumë pak. Për më tepër, Roli i Parlamentit në procedurë buxhetore dhe buxhet ka qenë fiktiv dhe sipërfaqësor. Pikërisht këtu qëndron shkaku kryesor i keqmenaxhimit të parësë publike dhe jo-llogaridhënies.⁵⁴

Kushtetutat e definojnë rolin e legjislaturës dhe raportet e saj me ekzekutivin (qeverinë). Kushtetutat dhe/apo ligjet për sistemin buxhetor, elaborojnë rolin buxhetor dhe fuqitë e legjislaturës. Kufizimet ligjore dhe praktikat buxhetore dallojnë nga shteti në shtet. Për më tepër, edhe vet roli i parlamentit është në ndryshim, duke luajtur rol më aktiv në çështjet e buxhetit, veçanërisht në shtetet në zhvillim. Për të promovuar qeverisje të mirë dhe transparencë fiskale, përfshirja aktive e parlamentit në procesin buxhetor, është esenciale.⁵⁵

Buxheti, mbetet mjeti më efikas përmes të cilës Legjislatura mund të ushtrojë kontroll mbi Qeverinë.

IV. Cikli buxhetor / Procedura buxhetore

Procedura buxhetore është veprimtari e organeve shtetërore lidhur me përpilimin, aprovimin realizimin, e deri në llogarinë përfundimtare të buxhetit.

Procedurat buxhetore nga shteti në shtet mund të ndryshojnë, e përbashkëta është se një cikël i plotë buxhetor, ngërthen në vete disa faza buxhetore. Sipas disa autorëve procedura buxhetore kalon në 4 faza, ndërkaq sipas disa autorëve të tjerë, këto faza janë 5.

Sipas ndarjes në katër faza, fazat e buxhetit janë:

1. Faza e përpilimit të propozimit buxhetor nga ana e ekzekutivit;
2. Faza e aprovimit të buxhetit nga ana e Parlamentit;
3. Faza e realizimit të buxhetit nga ekzekutivi;
4. Faza e llogarisë përfundimtare dhe
5. Faza e “Kontrollit të buxhetit”.⁵⁶

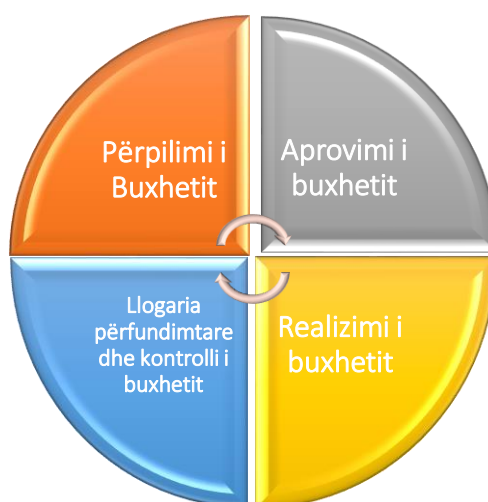

Figura 2. Cikli buxhetor / Procedura Buxhetore

⁵⁴ Ibidem

⁵⁵ Ian Lienert, “Role of the legislature in budget processes, Technical Notes and Manuals”, (Washington DC, International Monetary Fund, Fiscal Affairs Department, 2010), p.1

⁵⁶ Kontrolli i buxhetit- faza e pestë sipas disa autorëve, do të trajtohet në kapitull të veçantë

1) Faza e përpilimit të propozimit buxhetor nga ana e ekzekutivit

Në praktikën buxhetore bashkëkohore, e drejta e iniciativës dhe përpilimit të propozimit buxhetor u është besuar organeve ekzekutive. Kjo për faktin se organet ekzekutive kanë të dhëna të cilat mundësojnë që të përpilohet buxheti dhe kanë njerëzit profesional për këtë punë. Përgjegjës për iniciativën dhe planifikimin e buxhetit është MF- Ministri. Përpilimi i buxhetit bëhet në atë mënyrë që Ministria e Financave (MF) i thërret shfrytëzuesit e mjeteve buxhetore që ti dërgojnë të dhënat mbi mjetet që u nevojiten në vitin e ardhshëm buxhetor. Procesi i planifikimit për nga forma është dokument ligjor ndërsa për nga përmbajtja një program financiar bazuar në vlerësimet vjetore të arkëtimeve. Shfrytëzuesit e mjeteve buxhetore (institucionet buxhetore, organizatat buxhetore, etj.) do ti përpilojnë propozimet e llogaritjes së shpenzimeve dhe të hyrave sipas shumës së caktuar saktësisht mbi përpilimin e buxhetit. Bëhet klasifikimi unik i të hyrave dhe shpenzimeve në buxhet: TË HYRAT SIPAS BURIMEVE, SHPENZIMET SIPAS DESTINIMIT. Pasi shfrytëzuesit e mjeteve buxhetore ta kenë bërë llogarinë e shpenzimeve të veta (eventualisht edhe të hyrave) ia paraqet organit më të lartë kompetent shtetëror në kuadrin e të cilit gjendet, i cili atë llogari mund ta ndryshojë ose plotësojë. Në bazë të këtyre llogarive, organi përkatës më i lartë shtetëror ia paraqet llogarinë për tërë organizatën buxhetore MF. MF e shqyrton përmbajtjen e buxhetit nga pikëpamja formale dhe materiale, i harmonizon të hyrat dhe shpenzimet dhe i formëson definitivisht të gjitha llogaritë në një dokument unik ku përfshihen të hyrat dhe shpenzimet e buxhetit. Organi financiar kompetent në kuadër të MF për përpilim, projekt buxhetin e përpiluar ia dërgon Qeverisë. Kur Qeveria ta shqyrtojë projektin e buxhetit, pasi të njoftohet me vërejtjet që i kanë bërë në projektin e buxhetit shfrytëzuesit e mjeteve buxhetore, përpilohet propozimi i buxhetit i cili i dërgohet Parlamentit.⁵⁷

Pra, parlamenti në këtë fazë nuk luan ndonjë rol. Roli i parlamentit nga të gjitha fazat e procedurës buxhetore, vërehet në fazën e aprovimit dhe kontrollit.

Përveç buxhetit vjetor, qeveria përpilon edhe Kornizën Afatmesme të Shpenzimeve (KASH), një dokument planifikues afatmesëm që synon të përmirësojë parashikueshmërinë dhe qëndrueshmërinë e buxhetit, duke përfshirë buxhetin e vitit të ardhshëm fiskal dhe përlllogaritjet buxhetore edhe për dy vite fiskale të tjera. Kur përpilohet buxheti vjetor, Ministria e Financave (MF) i nxjerr të ashtuquajturat qarkore buxhetore, që japin informata dhe udhëzime rreth tavanit të shpenzimeve për vitin e ardhshëm fiskal dhe përcaktojnë procesin e bashkërendimit midis organizatave buxhetore dhe Ministrisë së Financave. Në bazë të këtyre propozim-buxheteve, Ministri i Financave përgatitë Propozim-buxhetin e Kosovës dhe Projektligjin për ndarjet buxhetore dhe ia dorëzon ato për shqyrtim qeverisë.⁵⁸

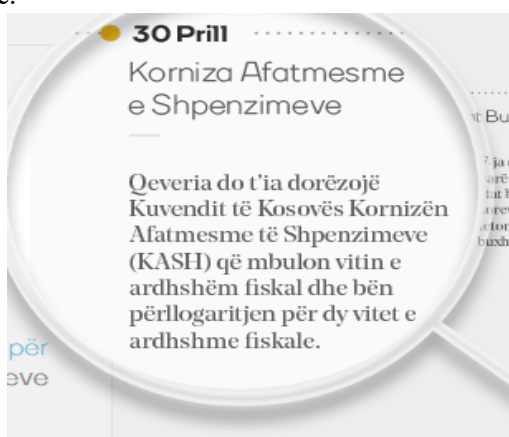

Figura 3. KASH⁵⁹

⁵⁷ Bedri Peci, “Shkenca mbi Financat dhe e Drejta Financiare”, op.cit. f. 370-374

⁵⁸ OSCE, “Doracak për mbikëqyrjen e buxhetit për komisionet e Kuvendit të Kosovës”, 2014, f. 7

⁵⁹ Republika e Kosovës, Ministria e Financave, Portali i Transparencës, <https://ptmf.rks-gov.net/page.aspx?id=1.142>, (e qasur më: 19.06.2019)

Projekt-buxheti, i përgatitur nga MF, mbi bazën e të dhënave dhe kërkesave të ofruara nga njësitë buxhetore, duhet të dorëzohet në Kuvend brenda një afati të caktuar kohor, i cili sipas legjislacionit në fuqi në vendin tonë është 31 tetor.⁶⁰

Figura 4. Qeveria miraton propozim-buxhetin dhe ia dërgon atë Kuvendit⁶¹

Më poshtë, paraqiten në formë tabelare, datat dhe aktivitetet në përgatitjen e buxhetit deri në miratimin e tij në Kuvend.

Tabela 1: Datat dhe aktivitetet e përgatitjes së buxhetit deri në miratimin e tij nga Kuvendi⁶²

Data	Aktiviteti
15 prill	MF-ja përgatitë KASH-in për tre vitet e ardhshme
30 prill	Afati i fundit i MF-së për t'ju dërguar qarkoret buxhetore organizatave buxhetore dhe për t'ia dorëzuar KASH-in Kuvendit (Neni 19 i LMFPP)
15 qershor	Afati i fundit i organizatave buxhetore për t'i dërguar propozimet e tyre për buxhetin, të bazuara në udhëzimet e Ministrisë, shpenzimet me prioritet dhe tavanet buxhetore
15 qershor – 31 tetor	MF-ja i merr në konsideratë propozimet për buxhet nga organizatat buxhetore dhe organizon dëgjime publike me to. Ky proces kryhet zakonisht gjatë muajve korrik-gusht. Më pas, Ministria e Financave ia dërgon çdo organizatë buxhetore ndarjen buxhetore të propozuar buxhetor, dhe së bashku me KASH-in e dorëzon atë për miratim në qeveri.
31 tetor	Qeveria miraton propozim-buxhetin dhe ia dërgon atë Kuvendit. <ul style="list-style-type: none"> MF-ja dorëzon në Kuvend Projektligjin për buxhetin (Neni 22 i LMFPP) Para leximit të parë në seancë plenare, Komisioni për buxhet e shqyrton në parim projektligjin (Neni 56 nr.2 Rregullorja e punës) Projektligji dërgohet në seancë plenare për leximin e parë Komisionet kryesore i paraqesin raportet e tyre rreth projektligjit brenda 10 ditësh (Neni 57 nr. 8 RRP) Komisioni për Buxhet dhe Financa (KBF) dorëzon një raport rreth projektligjit të paktën 5 ditë para leximit të dytë të tij (Neni 57 nr.9 RRP)
31 dhjetor	Afati i fundit për miratimin e buxhetit të Kosovës nga Kuvendit

2) Faza e aprovimit të buxhetit nga ana e Parlamentit

Aprovimi i buxhetit nga ana e Parlamentit varet nga fakti se a kemi të bëjmë me parlamentin e përbërë vetëm nga një dhomë, me dy apo më shumë dhoma. Procedura më e thjeshtë është te parlamenti njëdhomësh sepse nuk ka nevojë që buxheti i aprovuar të shqyrtohet më. Një prej pyetjeve që parashtrahet në sistemet parlamentare dydhomëshe është se cila prej dhomave ka të drejta më të mëdha në këtë fazë buxhetore. Çështja e së drejtës buxhetore të dhomave të parlamentit në shtete të ndryshme është e rregulluar në mënyra të ndryshme. Në disa sisteme parlamentare, të drejta buxhetore më të mëdha kanë dhomat e larta të parlamentit, e në disa tjera dhomat kanë të drejta të barabarta. Në

⁶⁰ Kuvendi i Republikës së Kosovës, Ligji Nr. 03/L-048 për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë, 2008, Neni 22.1

⁶¹ Republika e Kosovës, Ministria e Financave, Portali i Transparencës, <https://ptmf.rks-gov.net/page.aspx?id=1.142>, (e qasur më: 19.06.2019)

⁶² GAP, “Buxheti i Kosovës - transparenca dhe format e raportimit buxhetor”, (Pristina: British Embassy), f. 4

Angli p.sh. **Dhoma e Ulët** ka të drejtë ta shqyrtojë projekt buxhetin, ta ndryshojë apo edhe ta refuzojë për aprovim. Në **Francë, Dhoma e Lartë** ka të drejta të plota buxhetore. Në **Itali, Dhoma e Ulët dhe Dhoma e Lartë** kanë të drejta të njejta për aprovimin ose jo të projekt-buxhetit si dhe të drejta për ta ndryshuar me anë të amendamenteve.

Edhe **teknika e shqyrtimit të projekt-buxhetit** në parlament ndryshon nëpër sisteme parlamentare. Në **Francë**, psh. Arsyetimin e project-buxhetit e bëjnë **komisionet financiare së bashku me anëtarët nga të dy dhomat**. Ngjashëm është edhe në **ShBA**, për dallim nga **Anglia**, kur është në rend të ditës shqyrtimi i projekt-buxhetit, **të gjithë anëtarët e Dhomës së Ulët janë edhe anëtarë të komitetit**. Debatit parlamentar për buxhetin, në realitet është debat për politikën e qeverisë që shpesh nënkupton kritikën e kësaj politike. Gjatë shqyrtimit të buxhetit, parlamentit i takon e drejta që me anë të amendamenteve të bëjë ndryshime apo plotësime në buxhet. Ky është edhe qëllimi i debatit buxhetor. Pas diskutimit të zhvilluar, pas ndryshimeve eventuale në project-buxhet bëhet votimi për buxhetin. Buxheti zakonisht aprovohet në formë ligji dhe publikohet në organet zyrtare ku publikohen edhe dispozitat juridike. Nëse parlamenti nuk voton për buxhetin, përkatësisht nuk e aprovon atë, dth se nuk pajtohet me politikën e qeverisë dhe nuk beson në të. Në raste të tilla qeveria duhet të jep dorëheqje. Kjo edhe është arsyeja se parlamenti e kufizon të drejtën buxhetore të organeve ekzekutive dhe se funksionimi i organeve shtetërore nuk guxon të ndalet për shkak se parlamenti nuk e aprovon buxhetin. Faza e prezantimit nga ana e qeverisë dhe e aprovimit ose jo e buxhetit nga ana e parlamentit në Kosovë bëhet më apo para 31 tetorit të vitit para vitit në të cilin project buxheti do të hyjë në fuqi. Procedura e shqyrtimit të project buxhetit në parlamentin e Kosovës nuk është e ndërlikuar për faktin se kemi të bëjmë me parlamentin njëdhomësh. Edhe teknika e shqyrtimit të project buxhetit në parlament nuk është e ndërlikuar. Shqyrtimin e projekt buxhetit fillimisht e bën komisioni për buxhet dhe financa, për të kaluar më vonë në plenumin e parlamentit.⁶³

Cila është teknika e debatit buxhetor në Kosovë ?

Pasi që projekt buxheti të dorëzohet në Parlament, Komisioni për Buxhet dhe Financa e shqyrton atë. Pas raporteve të dëgjura dhe diskutimit të zhvilluar mbi politikën e ardhshme të qeverisë, në vitin e ardhshëm bëhet votimi formal mbi buxhetin. Parlamenti mund të përgatisë amendamente për rritjen apo zvogëlimin e të hyrave dhe shpenzimeve.⁶⁴

Varësisht nga ndikimi i Parlamenteve në procedurën buxhetore, të gjitha parlamentet në botë mund të kategorizohen në tri grupe:⁶⁵

- 1) Parlamentet të cilat e bëjnë buxhetin (*budget making legislatures*)- këto parlamente kanë aftësinë, mundësitë dhe kapacitetet e ndryshimit dhe refuzimit të projekt-buxhetit të qeverisë *si dhe aftësinë e përpilimit të projekt-buxhetit plotësues sipas zgjedhjes vetanake*. Këtu hyjnë parlamentet e këtyre shteteve: ShBA, Republika Çeke, Danimarka, Hungaria dhe Finlanda.
- 2) Parlamentet të cilat në një masë të caktuar ndikojnë në buxhet (*budget influencing legislatures*)- këto parlamente kanë aftësinë dhe kapacitetet që të ndërrojnë apo ta refuzojnë aprovimin e projekt-buxhetit të qeverisë *por ju mungon aftësia e përpilimit të projekt buxhetit plotësues sipas zgjedhjes vetanake*. Në këtë grup hyjnë parlamentet e këtyre shteteve: Austria, Gjermania, Islanda, Irlanda, Italia, Franca, Norvegjia, Holanda, Polonia, Portugalia, Spanja, Suedia, Zvicra, Turqia, etj.
- 3) Parlamentet me pas apo aspak ndikim në buxhet (*legislatures with little or no budgetary effect*)- këtyre parlamenteve u mungon kapaciteti të ndryshojnë apo të refuzojnë projekt-buxhetin e qeverisë, si dhe u mungon aftësia e përpilimit të projekt-buxhetit plotësues sipas zgjedhjes vetanake. *Pushteti i këtyre parlamenteve kufizohet vetëm në aprovimin e buxhetit të qeverisë*. Në këtë grup hyjnë parlamentet e këtyre shteteve: Australia, Kanada, Zelanda e Re, Anglia, Japonia, Greqia, etj.

⁶³ Bedri Peci, “Shkenca mbi Financat dhe e Drejta Financiare”, op.cit. f. 374-377

⁶⁴ Bedri Peci, “Shkenca mbi Financat dhe e Drejta Financiare”, op.cit. f. 377

⁶⁵ Bedri Peci, “Transparenca Fiskale në Teori dhe Praktikë: Rasti i Kosovës”, Revista Shqiptare për Studime Ligjore Vol. 7, 2013, f. 45-46

Pas aprovimit nga Qeveria, të Draft Ligjit për Buxhet, më së largu më 31 tetor, po i njëjti i dërgohet për shqyrtim dhe aprovim Parlamentit.

Bazuar në Kushtetutën e Republikës së Kosovës, neni 65 [Kompetencat e Kuvendit], par. (5), parasheh që Kuvendi “*miraton Buxhetin e Republikës së Kosovës*”.⁶⁶ Pra, është kompetencë ekskluzive e Parlamentit që të miratojë Buxhetin. Në ciklin buxhetor, ky është hapi i parë, ku shihet dukshëm roli i Parlamentit.

Neni 77 i Kushtetutës [Komisionet], në paragrafin 1, parasheh: “*Kuvendi i Kosovës emëron komisione të përhershme, komisione funksionale dhe komisione ad hoc, që pasqyrojnë përbërjen politike të Kuvendit*”, ndërsa paragrafi 4 thotë se: “*Pushtetet dhe procedurat e komisioneve përkufizohen me Rregulloren e Punës së Kuvendit*”.⁶⁷

Kuvendi i Republikës së Kosovës, punon duke u bazuar në Rregulloren e Kuvendit, e miratuar me 29 prill 2010. Rregullorja e Kuvendit, në nenin 69- Komisionet e përhershme dhe komisionet funksionale, në paragrafin 3, e parasheh Komisionin për Buxhet dhe Financa si Komision të Përhershëm parlamentar, e që në kuadër të fushëveprimit dhe përgjegjësi ka shqyrtimin e të gjitha çështjeve që kanë të bëjnë me buxhetin dhe financat në Kosovë.⁶⁸ Poashtu, roli i këtij komisioni është edhe sensibilizimi i deputetëve rreth nocioneve dhe çështjeve buxhetore.

Procedurat e shqyrtimit dhe aprovimit të buxhetit në Kuvend, nuk dallojnë shumë nga procedurat që zbatohen për akte të tjera ligjore.

2.1) Shqyrtimi i parë i projekt-buxhetit

Komisioni për Buxhet dhe Financa, si komision përgjegjës për shqyrtimin e buxhetit dhe rishikimin e tij, në pajtim me nenin 56, paragrafi 2, para shqyrtimit të parë të një projektligji në seancë plenare shqyrton në parim projektligjet. Komisioni pas shqyrtimit të tij, i paraqet Kuvendit raport me rekomandime për miratim ose për mosmiratim të projektligjit.⁶⁹

Shqyrtimi i parë, sipas nenit 56, paragrafi 4 i Rregullores së Kuvendit, fillon me paraqitjen e përfaqësuesit të projektligjit, pra Ministri i Financave në rastin e projektbuxhetit, e vazhdon me paraqitje të raportuesit të komisionit funksional, Komisioni për Buxhet dhe Financa në rastin tonë.⁷⁰ Pas paraqitjeve të komisionit, përfaqësuesve të grupeve parlamentare dhe të deputetëve, shqyrtimi mbyllet me votimin në parim.

2.2) Shqyrtimi i projekt-buxhetit në Komisione

Pas shqyrtimit të parë të projektbuxhetit dhe miratimit në parim, në pajtim me nenin 57, paragrafi 1, të Rregullores së Kuvendit, Komisioni për Buxhet dhe Financa, ngarkohet nga Kuvendi, për shqyrtim të mëtejshëm të projektbuxhetit.⁷¹

Rregullorja e punës së Komisionit për Buxhet dhe Financa, në nenin 16 (grupet punuese), lidhur me projekt-buxhetin, përcakton: “*Për shqyrtimin vjetor të projektbuxhetit, Komisioni themelon grupe punuese. Grupi punues përbëhet nga së paku tre (3) anëtarë të Komisionit. Në koordinim me dy zëvendëskryetarët, Kryetari përcakton përbërjen e grupit punues në pajtim me parimin e përfaqësimit të barabartë të koalicionit dhe partive opozitare brenda grupeve punuese. Secili anëtar i Komisionit mund të jetë anëtar i më shumë së një (1) grupi punues.*”⁷²

Sipas Rregullores së punës së Komisionit për Buxhet dhe Financa, grupet punuese brenda komisionit, duhet ta shqyrtojnë me kujdes pjesën e projektbuxhetit nën përgjegjësinë e tyre dhe t’ia raportojnë të gjeturat Komisionit, duke dhënë rekomandimet dhe propozimet e tyre për amendamente.

⁶⁶ Kuvendi i Republikës Kosovës, “*Kushtetuta e Republikës së Kosovës*”, 2008, Neni 65.5

⁶⁷ Ibidem, Neni 77.1 dhe 77.4

⁶⁸ Kuvendi i Republikës së Kosovës, “*Rregullore e Kuvendit të Republikës së Kosovës*”, Neni 69 par. 3, 2010

⁶⁹ Ibidem, Neni 56.2

⁷⁰ Ibid. Neni 56.4

⁷¹ Ibid. Neni 57.1

⁷² Ibid. Neni 16

Propozimet e komisionit, duhet t'i paraqiten Kuvendit së paku 5 ditë pune para shqyrtimit të dytë, në përputhje me nenin 57, paragrafi 9 të Rregullores së Kuvendit.⁷³

Me qëllim të kontrollit më efikas të shpenzimeve qeveritare, Kuvendi ka themeluar edhe Komisionin për Mbikëqyrjen e Financave Publike, raportet e të cilit paraqesin një burim të rëndësishëm për komisionet funksionale gjatë mbikëqyrjes së ministrive. Me qëllim të hetimit të çështjeve të caktuara me interes publik, Kuvendi mund të themelojë edhe komisione hetimore. Seancat dëgjimore mbikëqyrëse janë një mekanizëm tjetër i rëndësishëm që aplikohet nga komisionet gjatë aktiviteteve mbikëqyrëse. Zyrtarët e ministrive dhe institucioneve të tjera qeveritare rregullisht ftohen për të raportuar para komisioneve për aktivitetet e tyre. Seancat dëgjimore janë shumë të dobishme ngase u sigurojnë deputetëve informacione në lidhje me aktivitetet e institucioneve ekzekutive; identifikimin e sferave në kuadër të juridiksionit të komisionit që konsiderohen më të ndjeshme ndaj keqpërdorimeve apo keq menaxhimit; dhe, nëse për zgjidhjen e problemeve mjafton ndryshimi i ligjeve ekzistuese apo është e nevojshme të miratohen ligje të reja. Seancat dëgjimore janë zakonisht të hapura për mediat dhe organizatat e shoqërisë civile, mirëpo në raste të caktuara komisioni mund të vendosë të mbajë seancën me dyer të mbyllura. Duhet thekuar që në seancat dëgjimore mbikëqyrëse, komisionet mund të ftojnë edhe institucionet e pavarura. Neni 66 dhe pjesërisht neni 73 i Rregullores së Kuvendit, ofrojnë bazën ligjore për organizimin e seancave dëgjimore.⁷⁴

2.3) Shqyrtimi i dytë i projekt-buxhetit

Shqyrtimi i dytë i projekt-buxhetit, në përputhje me nenin 58 të Rregullores së Kuvendit, fillon me paraqitjen e Komisionit funksional dhe vazhdon me diskutimet parlamentare, ku marrin pjesë edhe përfaqësuesit e Qeverisë. Në rast se propozohen amendamente nga Komisioni, grupet parlamentare, Qeveria dhe deputetët, atëherë ato shqyrtohen dhe votohen një nga një.⁷⁵

Në rast se në shqyrtimin e dytë nuk merren votat e mjaftueshme për të miratuar projektbuxhetin, atëherë aplikohet neni 59 i Rregullores së Kuvendit, ku projektbuxheti së bashku me amendamentet e miratuara, paraqiten për shqyrtim të tretë, duke aplikuar të njejtën procedurë si në shqyrtimin e dytë.⁷⁶ I gjithë ky proces, duhet të përfundojë më së largu me datën 31 dhjetor, pasi që me 1 janar fillon viti i ri fiskal.

Në rast se projekt-buxheti nuk aprovohet deri më 31 Dhjetor, vie në shprehje 2/12 pjesë e buxhetit që nënkupton situatën që për 2 muajt e parë të vitit aktual, buxheti që mund të shpenzohet është 2/12 pjesë e buxhetit të vitit të kaluar që është shpenzuar në të njejtën periudhë kohore në vlerën e njejtë. Në muajin e tretë, pra, në muajin Mars, doemos duhet të aprovohet buxheti, përndryshe në shtetet me kontroll të lartë parlamentar ka për rezultat rrëzimin e Qeverisë.

Figura 5. Afati i fundit për miratimin e projekt buxhetit⁷⁷

⁷³ Ibid. Neni 57.9

⁷⁴ Kuvendi i Republikës së Kosovës, "Funksioni Mbikëqyrës i Komisioneve Parlamentare", (Prishtinë, NDI, USAID, 2012), f. 9-10

⁷⁵ Ibid. Neni 58

⁷⁶ Ibid. Neni 59

⁷⁷ Republika e Kosovës, Ministria e Financave, Portali i Transparencës, <https://ptmf.rks.gov.net/page.aspx?id=1.142>, (qasur më: 20.06.2019)

3) Faza e realizimit të buxhetit nga ekzekutivi

Të realizosh buxhet dthth të mblidhen ato të hyra që janë planifikuar me buxhet dhe të shpenzohen për ato qëllime dhe në atë shumë sikurse është përcaktuar me buxhet.⁷⁸ Fillon me 1 janar dhe mbaron me 31 Dhjetor. Një vit përpara bëhet përgatitja dhe pas një viti bëhet kontrolli. Roli i Kuvendit në këtë fazë, është monitorues. Këtë gjë e bën përmes vlerësimit të raporteve tremujore që i pranon nga Qeveria.

4) Faza e Llogarisë Përfundimtare të Buxhetit

Llogaria Përfundimtare e Buxhetit është faza e fundit e një cikli buxhetor. Ky cikël përfshinë 3 vite.

1. Viti i parë përpilohet dhe aprovohet buxheti;

2. Në vitin e dytë realizohet buxheti dhe

3. Në vitin e tretë përgatitet dhe aprovohet Llogaria përfundimtare e buxhetit (LLPB). Llogaria Përfundimtare e Buxhetit është akti me të cilin konstatohet se si është realizuar buxheti. Me Llogarinë Përfundimtare të Buxhetit konstatohet shkalla e përputhjes së buxhetit si plan i të hyrave dhe shpenzimeve dhe realizimit të tij.⁷⁹

Roli i Kuvendit në këtë fazë përmbyllëse të një cikli buxhetor, konsiston në mbikqyrjen e realizimit të buxhetit. Këtë gjë, Kuvendi e bën përmes Komisionit për Buxhet dhe Financa.

V. Kontrolli buxhetor

Që të pengohen padrejtësitë dhe keqpërdorimet në disponimin e mjeteve buxhetore, që të sigurohet që ato mjete të shpenzohen për ato qëllime për të cilat janë destinuar dhe në ato shuma që janë paraparë me buxhet, organizohet kontrolli buxhetor. Qëllimi i kontrollit buxhetor është që tatimpaguesit të sigurohen se mjetet e grumbulluara do të shpenzohen në mënyrë të drejtë nga institucionet, ndërsa mekanizmi i kontrollit buxhetor është një mjet shumë i rëndësishëm për të garantuar përgjegjësinë e institucioneve ndaj qytetarëve të saj.⁸⁰

Kontrolli bëhet në mënyrë që të mos keqpërdoret paraja publike dhe këtu rolin kyç e luan edhe transparencën në të gjitha fazat e procedurës buxhetore duke respektuar parimin e transparencës buxhetore. Në literaturën shkencore-financiare përmenden forma të ndryshme të kontrollit buxhetor. Në vazhdim do i përmendim disa më primare për nga rëndësia.

Rëndësi të veçantë ka forma e kontrollit politik, i cili është kontroll që ushtrohet nga parlamenti, e ndryshe quhet edhe Kontrolli Parlamentar. Por sigurisht që ky kontroll nuk mund të ushtrohet pa u kryer edhe format tjera të kontrollit. Buxheti, përpara se të kontrollohet nga parlamenti, duhet të kalojë në kontrole të brendshme e të jashtme, e në fund të gjeturat të paraqiten në formën e raportit të auditorit të përgjithshëm në parlament.

Shumica e vendeve demokratike kanë krijuar komisione të veçanta parlamentare përgjegjëse për të mbikëqyrur integritetin, ekonomitetin, efkasitetin dhe efektivitetin e menaxhimit të financave nga ana e Qeverisë, përmes ekzaminimit të dokumenteve financiare dhe shqyrtimit të raporteve të zyrës së Auditorit të Përgjithshëm. Një shembull të tillë e ka ndjekur edhe Kuvendi i Kosovës, kur më 2009 ka themeluar Komisionin për Mbikëqyrjen e Financave Publike.⁸¹

Zyra e Auditorit të Përgjithshëm mbyll zinxhirin e llogaridhënjes në mes të Kuvendit dhe Qeverisë, duke përgaditur një raport vjetor të Auditimit, për ekzekutimin e buxhetit dhe operacioneve të Qeverisë.

⁷⁸ Bedri Peci, "Shkenca mbi Financat dhe e Drejta Financiare", op.cit. f. 385

⁷⁹ Bedri Peci, "Shkenca mbi Financat dhe e Drejta Financiare", op.cit. f. 386

⁸⁰ Ibidem, f. 390

⁸¹ Kuvendi i Republikës së Kosovës, "Funksioni Mbikëqyrës i Komisioneve Parlamentare", (Prishtinë, NDI, USAID, 2012), f. 35

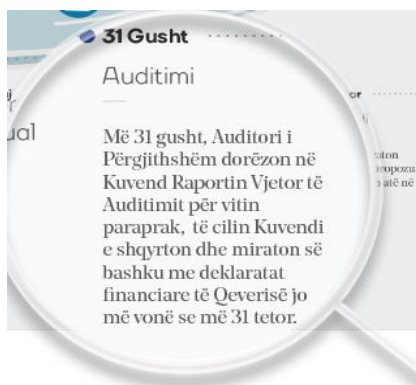

Figura 6. Dorëzimi i Raportit të Auditorit të Përgjithshëm në Kuvend⁸²

Procedura buxhetore, përmbillet me shqyrtimin e Raportit Vjetor të Auditorit të Përgjithshëm dhe Pasqyrave Financiare të Qeverisë nga Kuvendi.

VI. Konkluzione dhe Rekomandime

Padyshim se shteti që të mund t'i kryejë funksionet e veta të natyrës politike, ekonomike, shoqërore, financiare, duhet të ketë në dispozicion mjete buxhetore. Këto mjete shteti i siguron përmes aplikimit të masave dhe instrumenteve të politikës fiskale dhe se politika e zbatuar fiskale ka impakt direkt në buxhetin e shtetit, përkatësisht në të hyrat publike dhe shpenzimet publike.

Buxheti paraqet njërin ndër instrumentet më të rëndësishme dhe më të kompletuara financiare pavarësisht sistemit ekonomiko-shoqëror dhe përfshinë të hyrat dhe të dalat e shtetit apo bashkësive politiko-shoqërore më të vogla (komuna, rrethe, etj.), brenda vitit buxhetor i cili nuk është e thënë të përputhet me vitin kalendarik. Në këndvështrim tjetër, buxheti paraqet instrumentin kryesor përmes së cilës Qeveria synon t'i arrijë politikatat e saj. Paralel me funksionin përfaqësues dhe ligjvënës, mbikëqyrja e Qeverisë konsiderohet si një nga përgjegjësitë kryesore të parlamenteve demokratike. Para së gjithash është e drejtë dhe përgjegjësi e parlamentit që përfaqëson interesat e qytetarëve, që vazhdimisht të mbikëqyrë performancën e degës ekzekutive. Miratimi i buxhetit është një nga mjetet me të cilat Parlamenti ushtron kontrollin e vet ndaj Qeverisë. Në shtetet me kontroll të lartë Parlamentar, mosaprovimi i projekt-buxhetin të Qeverisë ka për pasojë rrëzim e saj.

Lënia në dorë e buxhetit vetëm tek organet ekzekutive bën që buxheti të mos jetë transparent dhe mundësia e keqmenaxhimit dhe keqpërdorimit të parasë publike është e lartë gjë e cila reflektohet edhe në dobësimin e qytetarëve karshi institucioneve dhe shpie në evazion fiskal. Sa më i madh të jetë ndikimi i parlamentit në buxhet, sa më shumë amandamente aq më transparente do jetë procedura buxhetore.

Ndikimi i Parlamentit të Kosovës në procedurën buxhetore është i vogël dhe lë shumë për tu dëshiruar, si për nga debati parlamentar që zhvillohet poashtu edhe nga numri i vogël i amandamenteve të propozuara dhe për pasojë kjo ka ndikuar në mungesën e zbatimit të parimit të transparencës dhe keqmenaxhimit të parasë publike.

Nisur nga kompleksiteti i politikave buxhetore në Kosovë, do të ishte më se e nevojshme krijimi i Zyrave/Njësive të specializuara për çështje buxhetore që operojnë bashkë me Parlamentin të përbëra nga stafi me kualifikime të larta nga lëmi i buxhetit. Poashtu, do ishin mjaft efektive edhe analizat dhe hulumtimet lidhur me buxhetin nga njësitë e specializuara hulumtuese.

⁸² Republika e Kosovës, Ministria e Financave, Portali i Transparencës, <https://ptmf.rks-gov.net/page.aspx?id=1.142>, (qasur më: 20.06.2019)

KAYNAKÇA

- Bedri Peci, “*Transparenca Fiskale në Teori dhe Praktikë: Rasti i Kosovës*”, Revista Shqiptare për Studime.
- Bedri Peci, “*Shkenca mbi Financat dhe e Drejta Financiare*”, (Prishtinë, Universiteti i Prishtinës “Hasan Prishtina”, Fakulteti Juridik, 2017).
- Bozhidar Jelçiq, *Shkenca mbi financat dhe e drejta financiare*, (Zagreb: Informator, Izdavačka kuća, Masarykova 1, 1983).
- Gazeta JNK, “*Kapaciteti i cekët i Parlamentit për analizë buxhetore*”, Prishtinë, 30.03.2019, <https://kallxo.com/gjnk/kapaciteti-i-cek-et-i-parlamentit-per-analize-buxhetore/>, (e qasur më: 17.06.2019).
- GAP, “*Buxheti i Kosovës - transparenca dhe format e raportimit buxhetor*”, (Prishtina: British Embassy).
- Ian Lienert, “*Role of the legislature in budget processes, Technical Notes and Manuals*”, (Washington DC, International Monetary Fund, Fiscal Affairs Department, 2010).
- International Budget Partnership, “*Open Budget Survey 2012, Open Budgets. Transform Lives*”, <https://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/OBI2012-Report-English.pdf>, (e qasur më: 18.06.2019).
- International Budget Partnership, “*The Open Budget Survey 2017, progress toward global budget transparency stalls for the first time in decade*”, <https://www.internationalbudget.org/open-budget-survey/> (e qasur më: 18.06.2019).
- Korniza Afatmesme e Shpenzimeve- Korniza Afatmesme e Shpenzimeve 2019-2021 (KASH 2019-2021)
- Kuvendi i Republikës Kosovës, “*Kushtetuta e Republikës së Kosovës*”, 2008, Neni 65.5.
- Kuvendi i Republikës së Kosovës, “*Rregullore e Kuvendit të Republikës së Kosovës*”, Neni 69 par. 3, 2010.
- Kuvendi i Republikës së Kosovës, “*Funksioni Mbikëqyrës i Komisioneve Parlamentare*”, (Prishtinë, NDI, USAID, 2012).
- Kuvendi i Republikës së Kosovës, Ligji Nr. 03/L-048 për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë, 2008, Neni 22.1
- Kuvendi i Republikës së Kosovës, Ligji Nr. 06/L -133 mbi Ndarjet Buxhetore për Buxhetin e Republikës së Kosovës për Vitin 2019, Neni 3, 2019
- Musa Limani, “*Ekonomia e Kosovës nëpër periudha historike*”, (Prishtinë: Kolegji Biznesi, 2018), f. 416
- OSCE, “*Doracak për mbikëqyrjen e buxhetit për komisionet e Kuvendit të Kosovës*”, 2014, f. 7
- Republika e Kosovës, Ministria e Financave, Portali i Transparencës, <https://ptmf.rks-gov.net/page.aspx?id=1,142>, (qasur më: 20.06.2019)
- Republika e Kosovës, Ministria e Financave, Portali i Transparencës, <https://ptmf.rks-gov.net/page.aspx?id=1,1>, (qasur më: 15.06.2019)
- Republika e Kosovës, Ministria e Financave, Portali i Transparencës, <https://ptmf.rks-gov.net/page.aspx?id=1,3>, (qasur më: 15.06.2019)
- Republika e Kosovës, Ministria e Financave, Portali i Transparencës, <https://ptmf.rks-gov.net/page.aspx?id=1,142>, (qasur më: 20.06.2019)
- Rick Stapenhurst *et al.*: “*Legislative Oversight and Budgeting: A World Perspective*”, (Washington DC, World Bank, 2008).
- Sabri Kadriu, “*Financa Publike*”, (Prishtinë: Sabrico sh.p.k., 2012).

ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ TÜKENİMLİK DÜZEYLERİNDE CİNSİYETİN ETKİSİ

Abdullah SELVİTOPU
Assist. Prof. Dr.,
Karamanoğlu Mehmetbey University, Turkey

Öz

Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre mesleki tükenmişlik düzeyleri araştırma bulgularına göre farklılaşmaktadır. Kimi araştırmalar söz konusu değişkenlerde güçlü bir etkiye veya istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye dikkat çekerken, kimi araştırmalar bu durumun tersini bulgulamışlardır. Bu araştırmanın amacı farklılaşmanın kaynağını ve cinsiyetin öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerine etkisini meta analitik bir yöntemle incelemektir. Bu amaç doğrultusunda tükenmişlik ve cinsiyet ile ilgili Türkiye de yapılmış çalışmalara ulaşılmış ve belli ölçütler çerçevesinde çalışmaya alınmıştır. Çalışmanın veri seti, incelenen çalışmalardan ölçütleri karşılayan 21 adet bağımsız araştırmadan oluşmuştur. Bu meta analiz çalışmasında, 2005-2012 yılları arasında yapılmış olan 21 adet bağımsız araştırmanın öğretmenlerin cinsiyet ve tükenmişlik düzeylerine ilişkin sonuçları birleştirilerek incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda cinsiyet ile mesleki tükenmişlik arasında genel bir etki olmadığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, tükenmişliğin alt boyutlarına bakıldığında erkek öğretmenlerin duyarsızlaşma düzeylerinin kadın öğretmenlere göre daha yüksek düzeyde etkili olduğu görülmüştür. Çalışma kapsamında bu etkiyi beslediği varsayılan moderatör değişkenlere göre de bir farklılaşma olup olmadığı test edilmiş ve herhangi bir farklılaşma saptanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Mesleki Tükenmişlik, Cinsiyet, Meta analiz.

The effect of Gender on Occupational Burnout of Teachers

Abstract

Studies have different results for the effect of gender on burnout level of teachers. Some found that gender effects burnout but others found no statistical significance. The aim of this study is to analyze the role of gender on occupational burnout levels of teachers by using a meta-analysis method. Twenty-one theses and articles, prepared in Turkey, between 2005 and 2012 were reached. The research problem in this study is that whether the teachers' gender affects the burnout level of teachers and if so, how great the effect size is. In this meta-analysis, first, it is dealt with gender and teacher burnout generally. As a result of the analysis, it can be said that the gender has no effect on teacher burnout. In the second phase of the analysis, burnout is dealt with its three dimensions. According to that analysis, gender has no effect on the emotional exhaustion and personal accomplishment dimensions. On the other hand, it is found that the gender has a very low level effect on depersonalization dimension. That effect is in favor of males. That means male teachers are more depersonalized in their occupations than females. Moderator variables have also no effect on that effect.

Keywords: Teacher, Occupational burnout, Gender, Meta analysis.

Giriş

Endüstri devrimi sonrası gelişen örgütlerde, tükenmişlik kavramı örgütsel yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Tükenmişlik kavramının ortaya çıkış süreci, endüstri toplumundan hizmet toplumuna doğru önemli dönüşümlerin yaşandığı 20. yüzyılın son çeyreğinde, toplumsal hayatta meydana gelen sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerle başlar (Schaufeli, Leiter & Maslach, 2009). Toplumsal hayatta meydana gelen bu değişmelerin örgütsel yaşama da etkileri olmuştur. Örgüt yaşamında görülen ve incelenen etkilerden biri tükenmişlik kavramıdır. Yapılan alan yazın incelemesi sonucu bu kavramın ilk kez Freudenberger tarafından 1974 yılında ortaya atıldığı görülmüştür. Freudenberger tükenmişliği, insanlarda yoğun iş temposu sonucu meydana gelen duygusal tükenme durumu olarak tanımlamıştır (Freudenberger, 1974). Onun tükenmişlik konusundaki vurgusu, insanın duygusal anlamda yaşadığı tükenmişliktir. Diğer yandan, tükenmişlik, iş ve sosyal hayata yönelik olumsuz tutumlarla belirginleşen fiziksel, duygusal ve zihinsel bir tükenme sendromu (Maslach & Jackson, 1981), işe karşı geliştirilen olumsuz bir tepki (Cherniss, 1980), bireylerin sosyal ve iş yaşamlarında yaşadıkları stresin bir sonucu (Gold & Bachelor, 1988), işe yönelik amacın, olumlu enerjinin, isteğin azalması (Edelwich & Brodsky, 1980) olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlardan da anlaşıldığı gibi, tükenmişlik, kişinin örgüt yaşamında karşılaştığı çeşitli olumsuzlukların sonucunda kendini fiziksel, duygusal ve zihinsel yönden zayıf hissetmeye başlaması olarak düşünülebilir.

Bu çalışmada öğretmen tükenmişliği ele alınmıştır. Maslach (1976) öğretmen tükenmişliğini psikolojik bir sendrom olarak tanımlamıştır. Daha sonraki çalışmalarında öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerini belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirmiştir. Maslach ve Jackson, 1981 yılında yaptıkları ölçek geliştirme çalışması sonucu, bugüne kadar en çok kabul gören tükenmişlik ölçeğini literatüre kazandırmışlardır. Maslach & Jackson sosyo psikolojik açıdan ele aldıkları tükenmişliği, duygusal tükenme “emotional exhaustion”, duyarsızlaşma “depersonalization” ve kişisel başarı “personal accomplishment” olarak 3 boyutta ele almayı önermişlerdir (Maslach ve Jackson, 1981).

Duygusal Tükenme: Tükenmişlik sendromunun en temel boyutu ve en önemli belirtisi olarak kabul edilir (Maslach & Jackson, 1981). Bunun yanı sıra, bireyin duygusal ve fiziksel yönden genel olumsuz duygulara sahip olması olarak ifade edilir (Maslach, Schaufeli & Leiter, 2001). Bu boyutun belirtileri, bireyin kendini iş yerindeki arkadaşlarından soyutlaması, onlarla iletişimden kaçması, enerji azalması, duyarlılığın tükenmesi olarak düşünülebilir (Kulavuz, 2006). Bu boyuttaki bireyler gerginlik ve engellenmişlik hissi yaşarlar ve kendilerine endişe kaynağı yaratırlar (Cordes ve Dougherty, 1993). Duygusal tükenme boyutundaki öğretmenler, öğrencileriyle iletişim kurmak ve onlarla ilgilenmek için gerekli olan enerjiyi kendilerinde bulamazlar (Gaitan, 2009).

Duyarsızlaşma: Maslach ve Jackson’ın (1981) orijinal ölçeğinde bu boyut “depersonalization” olarak ifade edilmektedir. Yapılan lügat incelemeleri sonucu bu kelimenin, Türkçeye daha çok benlik kaybı ve bireyin kendini sosyal ya da iş hayatından soyutlaması olarak çevrildiği görülmüştür. Bu boyut, tüm çalışmalarda duyarsızlaşma olarak isimlendirildiği için bu çalışmada da herhangi bir yanlış anlaşılmaya sebebiyet vermemek için duyarsızlaşma olarak kullanılmıştır. Duyarsızlaşma, bireyin içinde bulunduğu örgütte beraber çalıştığı diğer insanlara yönelik geliştirdikleri algıları ile ilgilidir (Maslach, 1993). Kişi diğer insanlara yönelik soğuk, ilgisiz, katı ve insani olmayan tutum ve davranışlar sergileyebilir. Bu

boyutun ileri aşamasında birey diğer insanları “nesne” olarak görmeye başlar yani kendini diğer insanlardan bir nevi soyutlar (Maslach, Jackson & Leiter, 1996). Kısaca çalışanın, hizmet verdiği (yüz yüze etkileşimde olduğu) bireylere insancıl olmayan bir tutum sergileme durumu olarak düşünülebilir (Gökçakan ve Özer, 1999). Duyarsızlaşma boyutunda olan öğretmenler öğrencileri ile aralarına mesafe koyar ve öğrencilerinin ihtiyaçlarına kayıtsız kalır (Maslach et al., 2001).

Kişisel Başarı: Bireyin işindeki yeterlik ve başarı duygularını ifade eder. Bu boyut bazı çalışmalarda azalan kişisel başarı olarak da ele alınmıştır. Azalan kişisel başarı olarak düşünüldüğünde, kişinin kendisini işinde yetersiz ya da başarısız olarak değerlendirmesidir (Jackson, Schwab & Schuler, 1986). Bu boyutta kişi kendi kendine öz değerlendirme yapar. Bu boyutu yaşayan öğretmenler, yaptıkları etkinliklerin kurumlarına olumlu katkı sağlamayacağına inanırlar.

Tükenmişlik düzeyi yüksek olan öğretmenler çalıştıkları okullarda iş arkadaşlarına ve öğrencilerine karşı ilgisiz ve soğuk olurlar. Bu öğretmenler iletişime kapalıdır ve kendilerini toplumdan ve çalıştıkları ortamdan soyutlamaya çalışırlar. Yaptıkları öz değerlendirmeler sonucu kendi etkinliklerinin kurumları için hiçbir işe yaramayacağı korkusunu yaşarlar ve bu duygu onları her şeyden alıkoyar. Tüm bunlar göz önüne alındığında tükenmişliğin sadece öğretmenlerde değil tüm meslek gruplarında ne kadar önemli olduğu açıktır. Öğretmen tükenmişliğini etkileyen birçok faktör vardır. Bu faktörlerden bir tanesi de cinsiyettir. Tükenmişlik üzerine yapılan çalışmalarda cinsiyetin rolüne ilişkin farklı bulgulara ulaşılmıştır. Bazı araştırmalar erkeklerin tükenmişlik düzeylerinin kadınlara göre daha fazla olduğunu ortaya çıkarmışlardır (Koruklu, Feyzioğlu, Özenoğlu-Kiremit ve Aladağ, 2012; Otacıoğlu, 2008; Aslan, 2009; Kayabaşı, 2008). Bu çalışmalarda tükenmişliğin kişisel başarı boyutunda fark bulunmuş olup bu fark erkekler lehinedir. Kadınların tükenmişlik düzeylerinin erkeklerden daha fazla olduğunu ortaya çıkaran çalışmalarda (Yungul, 2006; Tümkaya, 2005, Balay ve Engin, 2007; Bayramoğlu, 2008) ise kadınların duygusal tükenmişliklerinin daha fazla olduğu vurgulanmaktadır. Bazı araştırmalar da cinsiyet değişkeninin tükenmişlik düzeylerine istatistiksel olarak bir etkisi olmadığı bulunmuştur (Özipek, 2006; Arıkan, 2007; Oruç, 2007; Bümen, 2010; Polat, Ercengiz ve Tetik, 2012; Sezgin ve Kılınç, 2012).

Bu çalışmanın amacı cinsiyetin, öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerine etkisini meta analitik bir yöntemle analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda, 2005 yılı sonrası Türkiye de yapılmış 21 adet tez ve makale çalışması analiz edilmiştir. İncelenen çalışmalarda, cinsiyetin öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerine etkisinin olup olmadığı, varsa da etki büyüklüğü hesaplanmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın amacı, cinsiyetin, öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerine etkisini meta analitik bir yöntemle ortaya çıkarmaktır. Bu amaca ulaşabilmek için sistematik bir değerlendirme yöntemi olan meta-analiz yöntemi kullanılmıştır. Meta-analiz, aynı araştırma alanında yapılmış bireysel çalışma bulgularını birleştirmek ve bu çalışma bulgularını daha iyi anlayabilmek için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir (Field, 2009). Meta-analizinde, sabit etkiler modeli (Fixed effects model) ve rastgele etkiler modeli (Random effects model) olmak üzere iki istatistik modelinden bahsetmek mümkündür. Bu çalışmada, veri setindeki çalışmaların araştırmaların etki büyüklükleri normal dağıldığı varsayımı ile temellendirilmiştir. Bu sebeple rastgele etkiler modeli (random effects model) istatistiksel model olarak kullanılmıştır (Borenstein, Hedges, Higgins & Rothstein, 2009; Higgins & Green, 2011; Hedges, 1992).

Verilerin Toplanması

Meta analiz çalışmalarında analiz yapılacak konu hakkında veri içeren tüm kaynaklardan faydalanılmaktadır. Bu çerçevede veri toplama sürecinde, YÖK Ulusal Tez Merkezi, ULAKBİM veri tabanı, internet arama motorları ile kongre ve sempozyum bildiri kitaplarında yer alan Türkçe veya İngilizce dillerinde yayınlanmış makaleler ve kullanıma açık lisansüstü tez çalışmalarına ulaşılmıştır. Makale ve tezlere erişim ilgili veri tarama kaynakları üzerinden “öğretmen(ler) + tükenmişlik(i)+düzey(ler/i)+ Maslach + envanter(i)+ ölçek(ler/i)+ anket(ler/i)” terimlerinin sırasıyla dördü, üçlü, ikili, tekli kombinasyonları sınanmıştır. İngilizce dilinde yapılmış çalışmalara ulaşabilmek için de “burnout + teacher(s) + grade(s) + scale(s) + inventory(ies) + Maslach” kelimeleri ile tarama yapılmıştır. Yapılan alan yazın taramasında, öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile ilgili olan 178 adet tekrarlanmamış çalışmaya erişilmiş ve veri seti, çalışmaya dâhil edilme ölçütlerini karşılayan 21 bağımsız çalışmadan oluşturulmuştur.

Araştırmaya Dâhil Edilme Kriterleri

1. Cinsiyet değişkeninin çalışmaya göre bağımsız değişken olarak kabul edilmesi,
2. Örneklem seçiminin tesadüfi olması,
3. Örneklem yalnız bir öğretim kademesi içerisinden seçilmiş olması. (Örneğin; sadece ortaöğretim okulu). Okulöncesi kademesinde yürütülen çalışmalar analize dâhil edilmemiştir. Bunun sebebi, bu öğretim kademesinde cinsiyete göre dağılımın sadece kadınlar lehine olmasıdır.
4. Örneklem belli bir branş öğretmeni üzerinden incelenmemiş olması (Örneğin; bilişim teknolojileri öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyi gibi).
5. Çalışmanın 2005-2012 yılları arasında yürütülmüş ve yayınlanmış olması,
6. Çalışmanın, Türkiye’deki eğitim öğretim kurumlarında gerçekleştirilmiş olması,
7. Çalışmanın aşağıdakilerden herhangi birini içermesi,
  - a) Ortalama, standart sapma ve örneklem grubunun büyüklüğü,
  - b) Ortalama, standart hata ve örneklem grubunun büyüklüğü,
  - c) (t, p) değerleri ve örneklem büyüklüğü.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada, cinsiyet değişkeninin öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerine etkisini betimlemek için cinsiyetin tükenmişlik üzerine olan etki büyüklüğü incelenmiştir. Etki büyüklüğü (ilişkinin gücü) ile ifade edilmek istenen, öğretmenlerin cinsiyetinin mesleki tükenmişlik düzeylerine etkisidir. Veri setindeki araştırmaların sonuçlarının bulguları, hem birbirlerinden bağımsız hem de birbirleriyle ilişkili oldukları varsayılarak iki ayrı düzeyde analiz edilmiştir. Öncelikle birbirinden bağımsız olduğu varsayılan araştırma bulguları sınıflandırılırken bağımsız araştırmacıların çalışmalarda ölçme aracı olarak kullandıkları Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin boyutları dikkate alınmıştır. Bu boyutlar duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarıdır. İlk aşamada, üç boyut arasındaki korelasyon ($r = .00$) olarak kabul edilmiştir. Daha sonra, veri setindeki araştırmaların bulguları, birbirleriyle ilişkili oldukları varsayılmış ve üç boyut arasındaki ikili kombinasyonlar biçimindeki korelasyonların ortalamaları ($r = .93$) olarak hesaplanmış ve analize bu şekilde alınmıştır. Çalışmada etki büyüklüğü, boyutların birbirine bağlı Hedge's g ($=d$) değerlerine göre belirlenmiştir. Diğer yandan, cinsiyet değişkeninin öğretmen tükenmişlik düzeyine özet etki büyüklüğünün varyans analizini yapabilmek için çalışma setindeki moderatör değişkenler kategorik olarak belirlenip analiz edilmiştir. Moderatör değişkenler, çalışmaların yürütüldüğü öğretim kademesi, alan, çalışılan yer, çalışılan yerin statüsü, çalışılan yerin coğrafik bölgesi, yayın yılı, yayın türü, yayın durumu, çalışma esnasında ölçeğin iç güvenilirlik/geçerlik testlerinden en az birinin test edilip edilmediğine göre ele alınmıştır.

Analiz aşamasında, tüm veriler ortak bir metriğe dönüştürülmüş, meta analiz yöntemiyle birleştirilmeye uygun hale getirilmek için Hedge's g hesaplama tekniği kullanılmıştır. Homojenlik testleri için etki büyüklüklerinin saçılma diyagramları incelenmiştir (Borenstein et al., 2009, s:110; Higgins & Green, 2011). Saçılma diyagramları incelendikten sonra Q istatistiğiyle homojenlik test edilmiştir (Borenstein ve diğ., 2009, s:111-112; Erdoğan ve Kanık, 2011; Kurt 2009). Heterojenlik, I^2 (Erdoğan ve Kanık, 2011; Kurt, 2009) ve Tau^2 (Borenstein ve diğ., 2009, s:111-112; Erdoğan ve Kanık, 2011; Kurt, 2009) istatistiksel testleri ile kontrol edilmiştir. Her analiz aşamasında manidarlık düzeyi 0.05 ve güven aralığı ise %95 olarak alınmıştır. Analize dâhil edilen çalışmalara ait etki büyüklükleri ve birleştirilmiş etki büyüklüğü (=özet etki büyüklüğü) hesaplama ve analizleri için Comprehensive Meta-Analysis 2.0 (CMA) paket programı kullanılmıştır.

Bulgular

Bu çalışmada, araştırmaya dâhil edilme ölçütlerini karşılayan her bir araştırmadan elde edilen verilere dayanarak hesaplanmış olan birleştirilmiş etki büyüklüğü (=tahmini özet etki büyüklüğü) bağımlı değişken, araştırmacılar tarafından yürütülen çalışmaların karakteristik özellikleri ise bağımsız değişkenler (=moderatör değişkenler) olarak ele alınmıştır. Veri setindeki çalışmaların bağımsız değişkenleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Moderatör Değişkenler için Frekans ve Yüzde Değerleri

Öğretim kademesi	f	%	Bölge	f	%
İlkokul	2	9,5	Akdeniz	3	14,3
İlköğretim	9	42,9	Doğu Anadolu	2	9,5
Ortaöğretim	6	28,6	Ege	4	19
Özel eğitim	4	19	Güney doğu	1	4,8
Toplam	21	100	İç Anadolu	4	19
Yayınlanma Durumu			Marmara	7	33,3
Yayınlanmamış	15	71,4	Toplam	21	100
Yayınlanmış	6	28,6	Güv/geç. Testi		
Toplam	21	100	Tekrarlanmış	3	18
Çalışılan Yer			Tekrarlanmamış	18	82
Çevre	3	14,3	Toplam	21	100
Merkez	18	85,7	Alan		
Toplam	21	100	Sınıf ve branş	9	42,9
Yayın Türü			Sınıf	2	9,5
Tez	14	66,7	Branş	6	28,6
Makale	7	33,3	Özel eğitim	4	19
Toplam	21	100	Toplam	21	100
Şehir Statüsü			Yayın Yılı		
Şehir	6	28,6	2008 ≥	10	47,6
Büyük şehir	15	71,4	> 2008	11	52,4
Toplam	21	100	Toplam	21	100

Bu çalışma, dâhil edilme ölçütlerini karşılayan 21 adet bağımsız araştırma üzerinden yürütülmüştür. Mesleki tükenmişlik bulguları, çalışmalarda kullanılan Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin boyutları olan duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarı boyutu olarak sınıflandırılmıştır. İstatistiksel süreçler için veri setindeki birleştirilmiş büyüklükler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2- Meta Analiz İstatistiksel Süreçleri İçin Birleştirilmiş Büyüklükler

Tükenmişlik Boyutları	Veri İçeren Çalışma Sayısı	Örneklem Büyüklüğü
Duygusal Tükenme	20	6521
Duyarsızlaşma	21	6739
Kişisel Başarı	21	6739

Tablo 2’de görüldüğü gibi duygusal tükenme boyutunda 20 çalışma birleştirilmiş olup bu çalışmaların birleştirilen örneklem büyüklüğü 6521’dir. Diğer yandan, duyarsızlaşma ve kişisel başarı boyutlarında 21 bağımsız çalışma birleştirilmiştir. Bu çalışmalarla birleştirilen örneklem büyüklüğü 6739’dur. Bağımsız çalışmaların sonuçları, üç ayrı boyutta hem bağımsız hem de birleştirilmiş olarak (mesleki tükenmişlik) değerlendirilmiştir. Her bir çalışmanın üç boyuttaki sonuçları hem birleştirilmiş hem de bağımsız olarak analiz edilmiştir. Ancak bir çalışmada duygusal tükenmişlik boyutu ile ilgili yeterli istatistiksel veri olmadığından, duygusal tükenmişlik verileri, diğer boyutlardan farklı olarak 20 çalışmadan alınmıştır.

Çalışmanın ilk aşamasında, veri setindeki araştırmaların etki büyüklerinin dağılım aralığını ve varyanslarının tutarlılığını belirlemek için homojenlik testi yapılmıştır. Homojenlik testi sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3- Tükenmişliğe İlişkin Araştırma Sonuçlarının Birbirleriyle İlişkili Olma Durumlarına Göre Homojenlik Testi

Model Türü	Q	sd	p	İ ²	Tau ²
Rastgele Etkiler	17.27	20.00	0.64	0.00	0.00

Tablo 3'te görüldüğü gibi veri setindeki çalışmaların birleştirilmiş etki büyüklükleri homojendir, diğer bir deyişle birleştirilmiş bağımsız çalışmalar için etki büyüklükleri normal dağılmıştır ($Q = 17.27$, $p < .64$). Veri setinin tahmini birleştirilmiş "g = d" değeri veya etki büyüklüğünün toplam varyansı heterojenlikle ilişkili değildir ($I^2 = .00$). Diğer yandan, bağımsız çalışmalar arası etki büyüklüklerinin, birleştirilmiş etki büyüklüğünün varyansına katkısı yoktur ($Tau^2 = .00$). Bu bulgular ışığında, veri setinin homojen olduğu ve veri setinin heterojenliğinin varyansa herhangi bir katkısının olmadığı söylenebilir. Bu aşamadan sonra, etki modelleri kullanılarak cinsiyete göre tükenmişliğin özet etki büyüklüğü hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4- Tükenmişlik Boyutlarının Birbirleriyle İlişkili Olma Durumlarına Göre Özet Etki Büyüklükleri

Model Türü	n	ES	z	SE	S	alt limit	üst limit
Sabit Etki	21	-0.04	-2.78	0.01	0.00	-0.07	-0.01
Rastgele Etkiler	21	-0.04	-2.78	0.01	0.00	-0.07	-0.01

Özet Etki Büyüklüğü (% 95 güven aralığı)

Tablo 4'e bakıldığında, cinsiyetin mesleki tükenmişliğe etki büyüklüğü ($ES = -0.04 \pm 1.96 \cdot 0.01$) olduğu görülmektedir. Bu veri setinin etki büyüklüğünün alt ve üst sınırı (-0.07 – 0.01)'dir. Sonuç olarak, cinsiyet değişkeninin tükenmişlik düzeyine etkisinin olmadığı söylenebilir. Diğer yandan, bu meta analiz çalışmasının özet etki büyüklüğü hesaplamasındaki duyarlılık analizi sabit etkiler modeliyle rastgele etkiler modelinin karşılaştırılması ile yapılmıştır. Analiz sonucu duyarlılık düzeyi oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Çünkü rastgele özet etki büyüklüğü ile sabit özet etki büyüklüğü birbirlerine eşittir ($F_{ES} = -0.04$, $R_{ES} = -0.04$). F_{ES} sabit etkiler modeli özet etki büyüklüğünü, R_{ES} ise rastgele etkiler modeli özet etki büyüklüğünü ifade etmektedir. Sabit ve rastgele etkiler modeli özet etki büyüklüklerinin birbirlerine eşit veya yakın olması bulguların güçlü olabileceğinin bir kanıtı olarak değerlendirilebilir (Higgins & Green, 2006).

Çalışmanın diğer bir aşamasında tükenmişlik boyutlarının birbirleriyle ilişkisiz olma durumuna göre homojenlik testi yapılmıştır. Homojenlik testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Tükenmişlik boyutlarının birbirleriyle ilişkisiz olma durumuna göre homojenlik testi

Rastgele Etkiler Model	Q	sd	p	İ ²	Tau ²
Duygusal Tükenmişlik	35,17	19	0,01	45,98	0,01
Duyarsızlaşma	28,68	20	0,09	30,27	0,01
Kişisel Başarı	53,35	20	0,00	62,51	0,02

Tablo 5'te görüldüğü gibi, tükenmişlik ölçeğinin birinci boyutu olan duygusal tükenme boyutu içindeki her bir bağımsız çalışmanın etki büyüklükleri heterojendir başka bir ifadeyle normal dağılmamıştır ($Q = 35.17, p < .01$). Duygusal tükenme birleştirilmiş "g" değeri veya etki büyüklüğünün toplam varyansa heterojenliğin katkısı % 45.98'dir. Bu değer, çalışmalar arası heterojenliğin orta düzeyde olduğunu göstermektedir ($I^2 = 45.98$). Bu sonuca göre, bağımsız çalışmalar arası duygusal tükenme boyutunun etki büyüklüklerinin birbirleriyle tutarlı olduğu ve aynı zamanda etki büyüklüklerinin birleştirilmesinin uygun olduğu kabul edilebilir ($Tau^2 = .02, tau^2 < 1$).

Tükenmişlik ölçeğinin ikinci boyutu olan duyarsızlaşma boyutu içindeki her bir bağımsız çalışmanın etki büyüklükleri homojendir ($Q = 28.68, p < .09$). Duyarsızlaşma boyutu birleştirilmiş "g" değeri veya etki büyüklüğünün toplam varyansa heterojenliğin katkısı % 30.27'dir. Bu değer, duyarsızlaşma boyutundaki çalışmalar arası heterojenliğin oldukça düşük düzeyde olduğunu göstermektedir ($I^2 = 30.27$). Bu sonuca göre, bağımsız çalışmalar arası duyarsızlaşma boyutunun etki büyüklüklerinin birbirleriyle tutarlı olduğu ve aynı zamanda etki büyüklüklerinin birleştirilmesinin uygun olduğu kabul edilebilir ($Tau^2 = .01, tau^2 < 1$). Tükenmişlik ölçeğinin son boyutu olan kişisel başarı boyutu içindeki her bir bağımsız çalışmanın etki büyüklükleri heterojendir ($Q = 53.35, p < .01$). Kişisel başarı boyutu birleştirilmiş "g" değeri veya etki büyüklüğünün toplam varyansa heterojenliğin katkısı % 62.51'dir. Bu değer, kişisel başarı boyutundaki çalışmalar arası heterojenliğin orta düzeyde olduğunu göstermektedir ($I^2 = 62.51$). Bu sonuca göre, bağımsız çalışmalar arası kişisel başarı boyutunun etki büyüklüklerinin birbirleriyle tutarlı olduğu ve aynı zamanda etki büyüklüklerinin birleştirilmesinin uygun olduğu kabul edilebilir ($Tau^2 = .01, tau^2 < 1$).

Son olarak, yukarıdaki bulgular ışığında, mesleki tükenmişlik boyutlarının heterojenlik düzeylerinin düşük, bağımsız çalışmalar arası tutarlılıklarının ise yüksek olduğu söylenebilir. Bu aşamadan sonra, duyarlılık analiz sonuçlarını da betimlemek amacıyla cinsiyete göre tükenmişlik boyutlarının (duygusal tükenme, duyarsızlaşma, ve kişisel başarı) özet etki büyüklükleri sabit ve rastgele etkiler modellerini göre hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6 - Tükenmişlik Boyutlarının Birbirleriyle İlişkiz Olma Durumuna Göre Özet Etki Büyüklükler

Cinsiyete göre	n	ES	z	SE	S	alt limit	üst limit
Duygusal Tükenme							
Sabit Etkiler	20	-0.05	-1.76	0.03	0.00	-0.10	0.01
Rastgele Etkiler	20	-0.05	-1.30	0.04	0.00	-0.13	0.03
Duyarsızlaşma							
Sabit Etkiler	21	-0.14	-5.64	0.03	0.00	-0.19	-0.09
Rastgele Etkiler	21	-0.13	-3.84	0.03	0.00	-0.19	-0.06
Kişisel Başarı							
Sabit Etkiler	21	-0.02	-0.87	0.03	0.00	-0.07	0.03
Rastgele Etkiler	21	-0.03	-0.65	0.05	0.00	-0.12	0.06

Özet Etki Büyüklüğü (% 95 güven aralığı)

Tablo 6'ya bakıldığında, birbirinden bağımsız olarak ele alınan tükenmişlik boyutlarından, duygusal tükenme ve kişisel başarı boyutlarının etki büyüklüklerinin ($ES \approx 0$) olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre söz konusu iki boyutla cinsiyetin ilişkili olmadığı söylenebilir. Diğer yandan, cinsiyetin duyarsızlaşma boyutuna etki büyüklüğü $ES = -0,14 \pm 1.96. 0,03$ 'dir.

Bu, etki büyüklüğünün alt ve üst sınırı (-0,19, -0,09)'dir. Söz konusu etki büyüklüğü düşük seviyededir ve erkek öğretmenler lehinedir.

Tabloda görüldüğü gibi her bir sonucun hem sabit etkiler hem rastgele etkiler modellerine göre etki büyüklükleri birbirine oldukça yakın veya eşittir. Bu durum, bulguların duyarlılık düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Duyarlılık düzeyinin yüksek olması bulguların güçlü olabileceğinin bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Sonuç ve Tartışma

Örgütsel yaşamda 1970'lerde araştırılmaya başlanan tükenmişlik kavramı, Maslach ve Jackson'ın 1981 yılında geliştirdikleri tükenmişlik ölçeği ile literatürde daha fazla üzerinde durulmaya başlanmıştır. Yurt dışında son kırk yıldır araştırılan bu konu Türkiye'de 90'lardan sonra dikkate alınmaya başlanmıştır. Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MTÖ), Çam (1992) ve Ergin (1992) tarafından Türkçeye uyarlanmış ve daha sonra araştırmalarda kullanılmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra, Pines ve Aronson (1988)'in tüm meslek dallarındaki çalışanların tükenmişlik düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirdikleri Tükenmişlik Ölçeği Çapri (2006) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Çalışma sürecinde yapılan alan yazın incelemesinde, tükenmişlikle ilgili Türkiye'de yapılmış çalışmaların çok büyük bir çoğunluğunun MTÖ'yü ölçme aracı olarak kullandıkları görülmüştür. Bu ölçme aracına alternatif başka bir aracın bugüne kadar Türkiye de geliştirilmemiş olması üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Diğer yandan bazı araştırmacılar, çalışmalarında kendi geliştirdikleri ölçme araçlarını kullanmışlar ancak bu araçlar diğer araştırmacılar tarafından benimsenmediği ya da pek fazla bilinmediğinden kullanılmamış olabilir (Demirhan, 2010). Türkiye'deki okullarda çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerini belirlemek için Türk kültürüne özgü alternatif ölçme araçlarının geliştirilip kullanılması bu konu üzerinde çalışan araştırmacıları daha doğru sonuçlara ulaştırabilir.

Maslach Tükenmişlik Ölçeği duygusal tükenme "emotional exhaustion", duyarsızlaşma "depersonalization" ve kişisel başarı "personal accomplishment" olmak üzere 3 boyuttan oluşmaktadır. Ölçme aracının orijinalinde "depersonalization" olarak ifade edilen boyut, Türkçeye duyarsızlaşma olarak çevrilmiş ve bugüne kadar yapılan çalışmaların tamamında bu şekilde adlandırılmıştır. Yapılan lügat incelemeleri sonucu bu kelimenin, Türkçeye daha çok benlik kaybı veya bireyin kendini sosyal ya da iş hayatından soyutlaması, kendini izole etmesi olarak çevrilmesi gerektiği görülmüştür (Merriam Webster, 2013). Duyarsızlaşma "depersonalization" kelimesini tam olarak karşılamamaktadır. Bu sorunun, bugüne kadar Türk kültürüne özgü bir Tükenmişlik ölçeğinin geliştirilmemiş olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Diğer yandan bu boyut, tüm çalışmalarda duyarsızlaşma olarak isimlendirildiği için bu çalışmada da herhangi bir yanlış anlaşılmaya sebebiyet vermemek için duyarsızlaşma olarak kullanılmıştır.

Bu meta analiz çalışmasında, tükenmişlikle ilgili Türkiye de yapılmış olan 178 adet çalışma taranmıştır. Bu çalışmalardan ölçütlere uygun 21 tanesi veri setine alınmış ve analiz edilmiştir. Bu kadar çok çalışmadan sadece 21 tanesinin ölçütlere uyumu olması Ulusal Tez Merkezi veritabanındaki çalışmaların büyük bir çoğunluğunun kullanıma açık olmamasından kaynaklanmıştır. Araştırmacılar yaptıkları çalışmaların belli bir süre ya da sonsuza dek başkaları tarafından incelenmemesi ya da erişilmemesi yönünde irade beyan ettikleri için istenen düzeyde çalışma sayısına ulaşamamıştır. Bu durum meta analiz yöntemiyle yapılacak çalışmalarda, araştırmacılara zorluklar yaşatabilmektedir. Dolayısıyla yapılan çalışmaların tüm araştırmacılara açık olması gerektiği düşünülmektedir.

Bu meta analiz çalışmasında, öncelikle cinsiyet ve genel anlamda mesleki tükenmişlik ele alınmıştır. Yapılan analizler sonucu, cinsiyetin mesleki tükenmişlik üzerine herhangi bir etkisinin olmadığı ortaya çıkarılmıştır. Ancak çalışmanın ikinci aşamasında, cinsiyetin mesleki tükenmişlik boyutlarına etkisi ele alındığında, cinsiyetin, duygusal tükenme ve kişisel başarı boyutlarında herhangi bir etkisinin olmadığı, duyarsızlaşma boyutunda ise düşük düzeyde etkili olduğu saptanmıştır. Bu düşük düzey etkinin yönü erkek öğretmenler lehinedir. Bu bulguya dayanarak, erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre daha fazla duyarsızlaşma yaşadıkları söylenebilir. Diğer bir deyişle, erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere göre, mesleki yaşamlarında rol ve görevlerine düşük düzeyde de olsa daha duyarsız oldukları çıkarımında bulunulabilir. Bu bulgu, Purvanova ve Muros (2010)'un yaptıkları meta analiz çalışmasının bulgularını kısmen desteklemektedir. Purvanova ve Muros (2010) çalışmalarında, kadınların erkeklere göre daha fazla duygusal tükenmişlik yaşadıklarını, erkeklerin ise kadınlara göre daha fazla duyarsızlaştıklarını bulgulamışlardır. Türkiye de ise bu konuyla ilgili bir meta analiz çalışmasına ulaşılammıştır.

Sonuç olarak, bu çalışmanın bulgularına göre öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerinin cinsiyetlerinden bağımsız olma ihtimali diğer değişkenlere oranla daha yüksek olabileceği söylenebilir. Cinsiyetin mesleki tükenmişlik üzerinde etkili olduğunu bulgulayan bağımsız araştırmalarda şans faktörü etkili olabilir ya da bu çalışmalarda sistematik örnekleme hatası söz konusu olabilir.

Öneriler

Türkiye'deki okullarda çalışan öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeylerini ölçmek için Türk kültürüne özgü bir ölçme aracı geliştirilebilir.

Çalışma, uluslararası düzeydeki araştırmaları da kapsayacak şekilde tekrar yapılabilir.

Kaynakça

- * veri setindeki çalışmalar.
- *Aksoy, U. S. (2007). *Eskisehir ili özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Eskisehir: Eskisehir Osmangazi Üniversitesi.
- *Arıkan, S. (2007). *Muğla merkez ilköğretim birinci kademede görev yapan sınıf öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerinin ve nedenlerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla: Muğla Üniversitesi.
- *Avşaroğlu S., Deniz, M. E., Kahraman, A. (2012). *Teknik Öğretmenlerde Yaşam Doyumu İş Doyumu Ve Mesleki Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi*. http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/ adresinden edinilmiştir.
- *Aslan, N. (2009). *Kars ili ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerde mesleki tükenmişlik düzeyi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kars: Kafkas Üniversitesi.
- Balay, R. ve Engin, A. (2007). GAP bölgesinde görev yapan ilköğretim müfettişlerinin tükenmişlik düzeyi üzerine bir araştırma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 40 (2), 205-232.
- *Bayramoğlu, F. (2008). *Genel lise, Anadolu lisesi, Özel liselerde çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri ve çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bir uygulama (İstanbul ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi İstanbul: Beykent Üniversitesi.
- Borenstein, M., Hedges, L. V., Higgins, J. P. T. & Rothstein, H. R. (2009). *Introduction to meta-analysis*. John Wiley & Sons, Ltd. New York City, United States.

- *Bümen, N. T. (2010). The relationship between demographics, self efficacy, and burnout among teachers. *Eğitim Araştırmaları-Eurasian Journal Of Educational Research*, 40, 16-35.
- *Büyüközkan S. A. (2012). *Öğretmenlerin örgütsel yurttaşlık davranışları ile tükenmişlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin: Mersin Üniversitesi.
- Cordes, C. L. & Dougherty, T. W. (1993). A review and integration of research on job burnout. *Academy of Management Review*, 18, 621-656.
- Cherniss, C. (1980). *Staff burnout: Job stress in the human services*. Beverly Hills, CA: Sage.
- *Çağlayan, A. (2012). *Birleştirilmiş sınıf öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Çam, O. (1992). Tükenmişlik envanterinin geçerlik ve güvenilirliğinin araştırılması. R. Bayraktar, ve İ. Dağ. (Editörler). *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Çapri, B. (2006). Tükenmişlik Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Haziran 2006, ss. 62-77.
- Demirhan, G. (2010). Eğitim yöneticilerinin yönetsel tarzları ile öğretmenlerin adanmışlık ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uşak: Uşak Üniversitesi.
- Edelwich, J. & Brodsky, A. (1980). *Burnout stages of disillusionment in the helping professions*. New York: Human Science Press.
- Erdoğan, S. ve Kanık, E. A. (2011). Meta analizinde Cochran Q heterojenlik testi sonucuna göre heterojenlik ölçümleri için kesim noktalarının belirlenmesi: Bir simülasyon çalışması. *Türkiye Klinikleri J Biostat*, 3 (2), 74-83.
- Ergin, C. (1992). Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve Maslach tükenmişlik ölçeğinin uyarlanması. R. Bayraktar, ve İ. Dağ. (Editörler). *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS. Third Edition*. SAGE Publications Inc. Thousand Oaks, California.
- Freudenberger, H.J. (1974). Staff burnout. *Journal of Social Issues*, 30 (1), 159-165.
- Gaitan, P.E. (2009). *Teacher Burnout Factors as Predictors of Adherence to Behavioral Intervention*. Dissertation. The University of Minnesota. Retrieved from http://conservancy.umn.edu/bitstream/58332/1/Gaitan_umn_0130E_10916.pdf
- *Girgin, G. ve Baysal, A. (2005). Tükenmişlik sendromuna bir örnek: Zihinsel engelli öğrencilere eğitim veren öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyi. *T.S.K Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 4 (4), 172-187.
- Gold, Y., & Bachelor, P. (1988). Signs of burnout are evident for practice teachers during the teacher training period. *Education*, 108 (4), 546-555.
- Gökçakan, Z. ve Özer, R. (1999). Rehber Öğretmenlerde Tükenmişlik. *Rehberlik ve Araştırma Merkezi Yayınları*, Rize.
- Hedges, L. V. (1992). Meta-analysis. *Journal of Educational Statistics*, 17 (4), 279-296.
- Higgins, J. P. T. & Green S. (Ed.) (2006). *Cochrane handbook for systematic reviews of interventions 4.2.6*. The Cochrane Collaboration, Retrieved from <http://www.cochrane.org/resources/handbook/hbook.htm>
- Higgins, J.P.T. & Green, S. (Ed.) (2011). *Cochrane handbook for systematic reviews of interventions 5.1.0*. The Cochrane Collaboration, Retrieved from www.cochrane-handbook.org
- Jackson, S.E., Schwab, R.L. & Schuler, R.S. (1986). Toward an Understanding of the Burnout Phenomenon. *Journal of Applied Psychology*, 71 (4), 630-640.
- *Karahan, Ş. (2008). *Özel eğitim okullarında çalışan eğitimcilerin özyeterlik algılarının ve tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

- *Kayabaşı, Y. (2008). Bazı değişkenler açısından öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 20,191-212.
- *Koruklu, N., Feyzioğlu, B., Özenoglu-Kiremit, H. ve Aladağ, E. (2012). Öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12 (3), 1813-1831.
- Kulavuz, D. (2006). Exploring burnout and participation in professional learning activities among university prep Turkish EFL instructor. Unpublished master's thesis. Boğaziçi University, Institute for Graduate Studies in Social Sciences.
- Kurt S. (2009). *Meta analizinin klinik çalışmalarda kullanımı üzerine bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Lipsey, M.W. ve Wilson , D.B. (2001). *Practical Meta-Analysis*. Applied Social Research Methods Series (49). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Maslach, C. (1976). Burned-out. *Human Behavior*, 5 (9), 16-22.
- Maslach, C. & Jackson, E. S. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal Of Occupational Behaviour*. (2), 99–113.
- Maslach, C. (1993). Burnout: A multidimensional perspective. In W. B. Schaufeli, (Ed), C. Maslach, (Ed) & T. Marek, (Ed). *Professional burnout: Recent developments in theory and research. Series in applied psychology: Social issues and questions.*, (pp. 19-32) Taylor & Francis: Philadelphia, US.
- Maslach, C., Jackson, S. E., & Leiter, M. P. (1996). *Maslach burnout inventory manual (3rd ed.)*. Palo Alto: Consulting Psychologists Press.
- Maslach, C., Schaufeli, W.B. & Leiter, M.P. (2001). Job burnout. *Annual Review Psychology*, 52, 397-422.
- Merriam Webster. (2013). Retrieved from
<http://www.merriam-webster.com/dictionary/depersonalization>
- *Oruç, S. (2007). *Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (Adana ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Otacıoğlu, S. G. (2008). Müzik Öğretmenlerinde tükenmişlik sendromu ve etkileyen faktörler. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (15), 103–116.
- *Özdemir, T. (2009). *İstenmeyen öğrenci davranışlarının görülme sıklığı ile öğretmenlerin tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış doktora tezi, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- *Özipek A., (2006). *Ortaöğretim okullarında görev yapan öğretmenlerde mesleki tükenmişlik düzeyi ve nedenleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.
- *Öktem, E. (2009). İlköğretimde görev yapan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi (Afyonkarahisar - Sandıklı örneği). İzmir: Ege Üniversitesi.
- Perlman, B. & Hartman, A. E. (1982). Burnout: summary and future research. *Human Relations*, 35 (4), 285-305.
- Pines, A. & Aranson, E. (1988). *Career Burnout: Causes and cures*. New York: Free Press,
- Polat, S., Ercengiz, M. ve Tetik, H. (2012). Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişliklerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 152-173.
- Purvanova, K. R. & Muros, P.J. (2010). Gender differences in Burnout: A meta-analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 77 (2), 168-185.
- *Sezgin, F. ve Kılınc A. Ç. (2012). İlköğretim okulu öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (3), 103-127.

- Suran, B. G. & Sheridan, E. P. (1985). Management of burnout: Training psychologists in professional life span perspectives. *Professional Psychology Research And Practice*, 15(6), 741-752.
- Schaufeli, W. B., Leiter, M. P. & Maslach, C. (2009). Burnout: 35 years of research and practice. *Career Development International*, 14 (3), 204 – 220.
- *Tavlı, O. (2009). *Lise öğretmenlerinin problem çözme becerileri ile tükenmişlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi
- Tümekaya, S. (2005). Öğretmenlerin sınıf içi disiplin anlayışları ve tükenmişlikle ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 44, 549-568.
- *Yoğun Erçen, A. E. (2012). *Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri Mersin ilinde karşılaştırmalı bir inceleme*. <http://egitim.cu.edu.tr/efdergi/download/81.pdf> adresinden edinilmiştir.
- *Yungul, N. T. (2006). *Sınıf öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerinin değerlendirilmesi (İstanbul ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.

EXAMINING ENTREPRENEURSHIP, PROFESSIONALISM AND LEADERSHIP ASPIRATIONS IN CAREER PLANNING OF STUDENTS THAT HAVE TAKEN ENTREPRENEURSHIP COURSE: THE CASE OF BIGADIC VOCATIONAL SCHOOL

Ümit YILMAZ
Lecturer
Balıkesir University, Turkey,
umityilmaz@balikesir.edu.tr

Mesut SAÇKES
Assoc. Prof. Dr.
Balıkesir University, Turkey
msackes@gmail.com

Abstract

Entrepreneurs have an important role in the economic and social development of countries. Nowadays in Turkey, the importance given to entrepreneurship education has increased with the aim of formation of entrepreneurial spirit and the emergence of successful entrepreneurs. In this context, the Council of Higher Education has decided to include compulsory or elective courses to the curriculum of all departments and programs of universities in order to disseminate entrepreneurship culture in universities and to encourage young people to enter entrepreneurship. The aim of this study was to examine the entrepreneurship, professionalism and leadership status of students who take entrepreneurship courses at Bigadiç Vocational School on the basis of motivation, activity and intention. For this purpose, the “Entrepreneurship, Professionalism and Leadership” scale, which was developed by Chan et al. (2012) and adapted into Turkish culture by Öner, Onay and Deveci Karakoç (2016), was used to collect study data. A total of 139 students who took entrepreneurship courses in the past or present were the participants of the study. The study data were analyzed and interpreted using quantitative methods.

Keywords: *Entrepreneurship, Professionalism, Leadership, Career*

Girişimcilik Dersi Alan Öğrencilerin Kariyer Planlamalarında Girişimcilik, Profesyonellik ve Liderlik Arzularının İncelenmesi: Bigadiç Meslek Yüksekokulu Örneği

Öz

Girişimciler ülkelerin ekonomik ve sosyal olarak gelişmesinde önemli bir role sahiptir. Günümüzde Türkiye’de girişimcilik ruhunun oluşması ve başarılı girişimcilerin ortaya çıkması amacıyla girişimcilik eğitime verilen önem artmıştır. Bu bağlamda Yüksek Öğretim Kurulu, üniversitelerde girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması ve gençlerin girişimcilğe özendirilmesi amacıyla üniversitelerin tüm bölüm ve programlarının ders müfredatlarına zorunlu veya seçmeli girişimcilik dersi eklenmesi kararı almıştır. Bu çalışmanın amacı, Bigadiç Meslek Yüksekokulu’nda girişimcilik dersi alan öğrencilerin girişimcilik, profesyonellik ve liderlik durumlarını motivasyon, etkinlik ve niyet bazında incelemektir. Bu amaç doğrultusunda Chan ve diğ. (2012) tarafından geliştirilen ve Öner, Onay, ve Deveci Kocakoç (2016) tarafından Türk kültürüne uyarlanan “Girişimcilik, Profesyonellik ve

Liderlik” ölçeği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini geçmişte veya mevcutta girişimcilik dersi alan 139 öğrenci oluşturmuştur. Çalışma kapsamında toplanan veriler nicel yöntemlerle analiz edilerek yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Girişimcilik, Profesyonellik, Liderlik, Kariyer*

GİRİŞ

Eğitimin amacı kişilere bilgiler vererek geleceklerine dair planlama yapmalarına olanak sağlamaktır. Eğitim kişilerin değişimini ve gelişimini temin eden önemli bir faktördür (İstanbulu Dinçer, Akova, ve Kaya, 2013: 43). Üniversite yılları öğrencilerin daha detaylı amaçlara ve planlara yöneldiği bir geçiş dönemi olarak değerlendirilmektedir. Öğrenciler, içinde buldukları bu geçiş döneminde birçok gelişimsel değişikliği deneyimlemenin yanı sıra, gelecekteki kariyerlerini şekillendirecek birçok önemli kararla karşı karşıya kalmaktadır (Yerin Güneri, Owen, Tanrıkulu, Dolunay Cuğ, ve Büyükgöze Kavas, 2016: 183). Kişilerin genç yaştan itibaren iş planı geliştirmede tecrübe kazanmalarına yardımcı olan üniversite eğitimi, kişilere çeşitli kariyer alternatifleri sunmakta, kişilerin bakış açılarının genişlemesini ve fırsatları kolayca algılamalarını sağlamaktadır (Güler ve şahnagil, 2018: 429). Genel anlamda yeni bir iş ya da işletme kurmaya ilişkin verilen eğitim olarak ele alınan girişimcilik eğitimi; girişimci adaylarına bir iş kurma ve işte başarı şanslarını artırmaya yönelik bilgi, beceri, tutum ve motivasyon kazandırma faaliyeti olarak görülebilir. Girişimcilik eğitimi ile bir bireye yaşamındaki fırsatların farkına varma, yeni fikirler öğrenerek ve ihtiyaç duyulan kaynakları bularak fırsatların peşinden gitme, yeni bir iş kurma ve işletme, yaratıcı ve eleştirel düşünme yeteneği gibi öz bilgiler kazandırılabilir (Uygun, Güner, ve Mete, 2018: 882). Yapılan araştırmalar yükseköğrenimde verilen girişimcilik derslerinin iş kurma ve fizibilite ile ilgili öğrenci algılamalarını şekillendirdiğini ve öğrencilerin kariyer niyetlerini etkilediğini göstermektedir (Sezer, 2013: 50). Girişimciliğe yönelik olarak yapılan araştırmalar ve bu bağlamda verilen girişimcilik dersleri ile kişilerin girişimcilik potansiyelleri arttırılabilir (Özgüner, Özdemir, Saygılı, ve Onay, 2017: 3).

Türkiye’de üniversiteden mezun olan kişilerin önünde kamu kurumlarında çalışmak, özel sektörde çalışmak ve kendi işini kurmak gibi üç farklı kariyer seçeneği bulunmaktadır. İlk iki seçenek maaşlı işler olduğundan dolayı doğrudan yeni istihdam oluşturmamaktadır. Kişinin kendi işini kurması ise kendi istihdamının yanı sıra yeni istihdamlar sağlamasına yol açabilmektedir (Karaarslan ve Özbakır, 2017: 84). Devletler, ekonomik kalkınmayı sürdürülebilir hale getirmek ve istihdam sorununu azaltmak için bireylerin girişimciliğe yönlenmesi ve girişimciliğin yaygınlaşarak başarılı şirketlerin kurulması için birçok teşvik ve eğitim programı yürütmektedir. Bunun paralelinde Türkiye’de Yükseköğretim Kurulu, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi iş birliği ile üniversitelerin tüm bölümlerinde girişimcilik dersinin okutulması için protokol imzalamıştır. Bundan dolayı Türkiye’de birçok fakülte ve meslek yüksekokulunda yer alan bölüm ve programlarda verilen dersler için destekleyici olarak girişimcilik dersleri ders programlarında yer almaktadır (Göktaş ve Kazaferoğlu, 2018: 48).

Kariyer, yaşam boyu devam eden ve kişinin bir iş alanında ilerlemek, maddi olarak güçlenmek, sorumluluk ve konum sahibi olmak ve prestij kazanabilmek için yaptığı girişimler sonucu şekillenmektedir (ağlar, Gözen, Kerimoğlu Yıldız, Kılıklı, ve Ağar, 2017: 42). Kariyer planlama ise, kişinin sahip olduğu bilgi ve yeteneklerini dikkate alarak; güçlü ve zayıf taraflarını ortaya çıkarması, bilgi, kabiliyet ve ilgi alanlarına göre kariyer beklenti ve hedeflerini kesinleştirerek bu hedeflere nasıl erişebileceği ile ilgili hareket planlarını geliştirmesidir (Acar ve Özdaşlı, 2017: 304). Günümüzde, kişilerin eğitim hayatlarından

başlayarak, kariyer hedeflerini belirleyecek bir plan dahilinde çalışma yaşamına girmeleri kaçınılmaz bir durumdur (Büyükyılmaz, Ercan, ve Gökerik, 2016: 2066). Bu kapsamda kişinin kariyerini nasıl gördüğü ve kariyer planlama algısına bağlı olarak girişimcilik, profesyonellik ve liderlik kavramları önemli hale gelmektedir.

Girişimcilik tanımlarının hemen hepsinin üzerinde fikir birliğine varılan husus, girişimciliğin; inisiyatif kullanma, kaynakları pratiğe dönüştürme, sosyal ve ekonomik mekanizmaların organizasyonu, risk üstlenme ya da başarısızlığı göze alma, değer yaratmak, yenilikler yapmak, yaratıcı olmak, yeni bir işletme kurmak ve geliştirmek gibi unsurları içerisinde barındıran bir kavram olduğudur (Karcioğlu ve Kaygın, 2013: 3). Girişimcilik, yeni ürünler, hizmetler, örgütlenme yolları veya pazarları sunmak için fırsatların keşfedilmesini, değerlendirilmesini ve kullanılmasını içeren bir süreçtir. Bu nedenle girişimcilik, kaynakları bir verimlilik seviyesinden diğerine, daha üstün olana yönlendiren bir insan sürecidir. Girişimcilik, bireyin sorumluluk alma konusunda arzulu olmasını ve işin fikirden uygulamaya kadarki süreci yönetmede yeterli zihinsel kabiliyete sahip olmasını gerektirmektedir. Girişimciliğin diğer bir yönü ise, başka insanların yalnızca kaos, çelişki veya karışıklık bulunduğu zamanlarda fırsatların belirlenmesiyle ilgilenmesidir. Girişimciliğin özünde, bilgelik ve olgunluk ile zamana karşı yürürken, değişim için bir etken olarak hareket etmek yer almaktadır (Toma, Grigore, ve Marinescu, 2014: 438).

Liderlik, bir grup insanı belirli amaçlar etrafında toplayabilme, etkileyebilme ve bu amaçları gerçekleştirmek için onları harekete geçirme bilgi ve yeteneklerinin toplamıdır (Kurulgan, 2015: 214). Bir liderin sahip olması gereken ana kabiliyetleri temsil eden özellikler; dürüstlük, göreve atayabilme, mizah duygusu, iletişim, kolay anlaşılır olma, bağlılık, güven, ilham verebilme, yaratıcılık, sezgi ve pozitif yaklaşımdır. Öngörebilme, enerji verme, mümkün kılma ve güçlendirme diğer kilit değerleri oluşturmaktadır (Fortuna ve diğ., 2018: 62).

Liderlik ve girişimcilik kavramlarıyla yakından bağlantılı diğer bir kavram ise profesyonelliktir (Öner ve diğ., 2016: 625). Profesyonellik genel anlamda bir işi ücret karşılığı yapmak ile ilişkilendirilse de bir kişinin en yüksek standartları karşılayacak şekilde performans göstermek ve sunduğu hizmetin kalitesini artırmak için sergilediği davranışları ve tutumları içeren çok boyutlu bir yapıdır. Dolayısıyla en yalın hâliyle profesyonellik alanda uzmanlıkla ilişkilendirilebilir (Öztürk ve Gönülaçar, 2018: 4). Profesyonelliğin en önemli ölçütü; işinin gereğini en mükemmel haliyle gerçekleştirebilmektir. Buna ek olarak profesyonellik, bir toplum içerisinde yaşayan ve iş yapan herkesin kabullenmesi gereken bir düşünce ve davranış biçimidir (Gökçora, 2005: 239).

Bu çalışmanın amacı Bigadiç Meslek Yüksekokulu'nda girişimcilik dersi alan öğrencilerin girişimcilik, profesyonellik ve liderlik durumlarını motivasyon, etkinlik ve niyet bazında incelemektir.

YÖNTEM

Bigadiç Meslek Yüksekokulu'nda girişimcilik dersi alan öğrencilerin girişimcilik, profesyonellik ve liderlik durumlarını motivasyon, etkinlik ve niyet bazında incelemeyi amaçlayan bu çalışmada, anket tekniğinden faydalanılarak betimsel bir analiz yapılmıştır.

Araştırmanın Evreni

Gerçekleştirilen araştırmanın evreni, 2018 – 2019 öğretim yılı bahar yarıyılında Balıkesir Üniversitesi Bigadiç Meslek Yüksekokulu'nda geçmişte veya mevcutta girişimcilik dersini alan öğrencilerdir. Çalışmaya 139 öğrenci katılım göstermiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Ele alınan çalışmada Chan ve diğ. (2012) tarafından geliştirilen ve Öner ve diğ. (2016) tarafından Türk kültürüne uyarlanan “Girişimcilik, Profesyonellik ve Liderlik” ölçeği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Anket dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım, katılımcıların sosyo demografik özellikleri ile ilgili 11 sorudan meydana gelmektedir. İkinci kısım, 15 önermeden oluşan motivasyon ölçeğinden; üçüncü kısım 8 önermeden oluşan niyet ölçeğinden; dördüncü kısım da 13 önermeden oluşan etkinlik ölçeğinden oluşmaktadır. İkinci, üçüncü ve dördüncü kısımlarda yer alan tüm önermeler 5’li Likert tipi derecelendirme ölçeğine göre düzenlenmiş olup, önermeler “(1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, (4) Katılıyorum ve (5) Kesinlikle Katılıyorum” şeklinde yanıtlardan oluşmaktadır.

Anket çalışması sonucunda toplanan verilerin analizi, SPSS Statistics Version 25 yazılımı ile yapılmıştır. Ayrıca çalışmada yapılan istatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi 0,05 (%5) olarak alınmıştır.

Bulgular

Tablo 1’de anket katılımcılarının yaş dağılımı gösterilmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 21,04±2,792 olarak bulunmuştur.

Tablo 1: Katılımcıların Yaşları

Yaş	Sıklık	Yüzde (%)
18	4	2,9
19	18	12,9
20	55	39,6
21	24	17,3
22	20	14,4
23	9	6,5
24	3	2,2
25	1	0,7
26	1	0,7
27	1	0,7
35	2	1,4
40	1	0,7

Katılımcılarının cinsiyet dağılımı Tablo 2’de gösterilmiştir. Katılımcıların %65,5’i erkek, %34,5’i ise kadındır.

Tablo 2: Katılımcıların Cinsiyetleri

Cinsiyet	Sıklık	Yüzde (%)
Erkek	91	65,5
Kadın	48	34,5

Tablo 3'te katılımcıların ailelerinin ikamet ettiği coğrafi bölgelere ait sayısal bilgiler gösterilmiştir. Katılımcıların aileleri en çok %52,5 ile Marmara Bölgesi'nde ikamet etmekte olup bu sıralamayı %24,5 ile Ege Bölgesi takip etmektedir.

Tablo 3: Katılımcıların Ailelerinin Yaşadığı Coğrafi Bölgeler

Coğrafi Bölge	Sıklık	Yüzde (%)
Akdeniz	6	4,3
Doğu Anadolu	4	2,9
Ege	34	24,5
Güneydoğu Anadolu	2	1,4
İç Anadolu	13	9,4
Karadeniz	7	5
Marmara	73	52,5

Tablo 4'te katılımcıların öğrenim gördükleri önlisans programlarına ilişkin bilgi verilmektedir. Bu bilgiye göre katılımcıların %36'sı Ulaştırma ve Trafik Hizmetleri Programında eğitim görüyor olup, bunu %32,4 ile Bankacılık ve Sigortacılık Programında eğitim gören öğrenciler takip etmektedir.

Tablo 4: Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Önlisans Programları

Program	Sıklık	Yüzde (%)
Bankacılık ve Sigortacılık	45	32,4
Lojistik	38	27,3
Ulaştırma ve Trafik Hizmetleri	50	36
Muhasebe ve Vergi Uygulamaları	4	2,9
Elektrik	1	0,7
Harita ve Kadastro	1	0,7

Katılımcıların öğrenim gördüğü sınıf derecelerine ilişkin dağılımlar Tablo 5'te yer almaktadır. Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların %23,7'sinin birinci sınıfta, %72,7'nin ise ikinci sınıfta olduğu görülmektedir. Geriye kalan %3,6'lık kısım ise Uzatmalı olarak adlandırılan okulu uzatan öğrencileri ifade etmektedir.

Tablo 5: Katılımcıların Öğrenim Gördüğü Sınıf Dereceleri

Sınıf	Sıklık	Yüzde (%)
1. Sınıf	33	23,7
2. Sınıf	101	72,7
Uzatmalı	5	3,6

Katılımcıların iş tecrübelerine ilişkin dağılımlar Tablo 6'da görülmektedir. Tablo 6 incelendiğinde katılımcıların %71,9'unun iş tecrübelerinin olduğu, %28,1'inin ise iş tecrübelerinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 6: Katılımcıların İş Tecrübesi Durumları

İş Tecrübesi	Sıklık	Yüzde (%)
Evet	100	71,9
Hayır	39	28,1

Katılımcıların girişimcilik tecrübelerine ilişkin dağılımlar Tablo 7'de görülmektedir. Tablo 7 incelendiğinde katılımcıların %23,7'sinin girişimcilik tecrübelerinin olduğu, %76,3'ünün ise girişimcilik tecrübelerinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 7: Katılımcıların Girişimcilik Tecrübesi Durumları

Girişimcilik Tecrübesi	Sıklık	Yüzde (%)
Evet	33	23,7
Hayır	106	76,3

Katılımcıların ailelerinden birinin girişimci olarak faaliyet gösterme durumuna ilişkin dağılımlar Tablo 8’de görülmektedir. Tablo 8 incelendiğinde katılımcıların %38,8’inin ailesinde girişimci olduğu, %61,2’sinin ise ailesinde girişimci olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 8: Katılımcıların Ailelerinde Girişimci Olması Durumu

Ailede Girişimci Var mı?	Sıklık	Yüzde (%)
Evet	54	38,8
Hayır	85	61,2

Katılımcıların annelerinin çalışma durumuna ilişkin dağılımlar Tablo 9’da görülmektedir. Tablo 9 incelendiğinde katılımcıların %33,8’inin annelerinin çalıştığı, %66,2’sinin ise annelerinin çalışmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 9: Katılımcıların Annelerinin Çalışıyor Olması Durumu

Annenin Çalışma Durumu	Sıklık	Yüzde (%)
Evet	47	33,8
Hayır	92	66,2

Katılımcıların babalarının çalışma durumuna ilişkin dağılımlar Tablo 10’da görülmektedir. Tablo 10 incelendiğinde katılımcıların %33,8’inin babalarının çalıştığı, %66,2’sinin ise babalarının çalışmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 10: Katılımcıların Babalarının Çalışıyor Olması Durumu

Babanın Çalışma Durumu	Sıklık	Yüzde (%)
Evet	118	84,9
Hayır	21	15,1

Ankette girişimcilik dersi alan öğrencilerin kariyer planlamalarında girişimcilik, profesyonellik ve liderlik arzularının ölçülmesinde motivasyon, niyet ve etkinlik ölçeklerinden faydalanılmıştır. Motivasyon ölçeği 15 önermeden, niyet ölçeği 8 önermeden ve etkinlik ölçeği 13 önermeden oluşmaktadır. Yapılan çalışmada önermeler faktör analizine tabi tutulmuş olup ana faktörler başlığı altında toplanmıştır.

Tablo 11: Faktör Analizi Sonuçları

Faktör 1: Motivasyon	Faktör Yüğü
MÖ6- Bir gruba liderlik yapmayı kabul ettiğim takdirde asla herhangi bir avantaj veya özel fayda beklentisine girmem.	0,917
MÖ11- Bir projeden sorumlu olmak için ya da liderlik yapmak için hiçbir ayrıcalık beklemem.	0,890
MÖ8- Ülkemin rekabetçiliğini artırmanın en iyi yolu, benim gibi insanların, alanında çok yetenekli profesyoneller olmalarıdır.	0,874
MÖ9- Grup üyeleri istedikleri takdirde, liderliği kabul ederim.	0,874
MÖ4- Bir işe başlamak ve o işi sürdürmenin getirdiği ödül ve tatmin, o işin getireceği risklerden ve kayıplardan daha önemlidir.	0,847
MÖ5- Seçmiş olduğum alanda başarılı olmak, benim için bir ayrıcalık ve onurdur.	0,816
MÖ10- Kendi alanımda uzmanlaşmış bir profesyonel olmak, istikrarlı bir geliri sağlar.	0,800
MÖ3- Girişimci bir iş çevresinde çalışmanın, ebeveynlerimin beklentileri açısından gerekli olduğunu düşünürüm.	0,771
MÖ7- Kendim için çalışmanın organizasyonların rutininden ve sertliğinden kaçmanın en iyi yolu olduğunu düşünürüm.	0,771
MÖ12- Özel bir uzmanlık alanında tecrübe ve deneyim sahibi olmak isterim.	0,769
MÖ13- Ebeveynim benim seçmiş olduğum uzmanlık alanında, çok yetenekli bir profesyonel olacağımı ümit ederler.	0,708
MÖ1- Kendi alanımda uzmanlaşmak için çaba sarf eden bir kişiyim.	0,697
MÖ2- Bir projenin /ya da grubun başkanı olarak gösterildiğimde, böyle bir görevi kabul etmek benim için bir şeref veya ayrıcalık olarak düşünürüm.	0,689
MÖ15- Benden istendiği takdirde, insanlara liderlik yapmam gerektiğini düşünürüm.	0,657
MÖ14- İnsanların bilgim, becerim ve tecrübelerimden dolayı bana bağlı olmalarını severim.	0,651
Faktör 2: Etkinlik	Faktör Yüğü
EÖ2- İş planlamak (Pazar analizi, fiyatlandırma, finansal ve maliyet, pazarlama ve satış)	-0,931
EÖ3- Kendi alanımda gelişen bilgi, beceri, uzmanlık ya da profesyonelliği sürekli izlemek	-0,888
EÖ8- Kendi alanında daha çok ilerlemek için daha çok araştırma yapmak	-0,855
EÖ1- Kendi uzmanlık alanımda en iyi uzman ya da profesyonellerden birisi olmak	-0,851
EÖ7- Şirket ya da firmanın performansını ve finansal kaynaklarını yönetmek	-0,838
EÖ9- Bir grup/ ya da organizasyon için kararlar almak	-0,837
EÖ5- İşimi destekleyecek ortakları ya da bağlantı ağını kurmak	-0,832
EÖ13- Bir organizasyon için gelecekteki liderleri eğitmek ve geliştirmek	-0,776
EÖ10- İnsanların ne yapmaları gerektiği konusunda planlamak, organize etmek ve yönlendirmek	-0,775
EÖ4- Ortak bir hedef için insanları bir araya getirmek ve desteklemek	-0,770
EÖ11- Tutarlı bir işe başlamak için fırsatları belirlemek	-0,758
EÖ6- Alanım ile ilgili uzmanlık, tecrübe ve bilgiyi başkalarına öğretmek veya paylaşmak	-0,683
EÖ12- İnsanların daha çok çalışmalarını sağlamak için, ödül ve ceza yöntemini kullanmak	-0,652
Faktör 2: Niyet	Faktör Yüğü
NÖ6- İlerideki iş yaşamımda, kendimi diğer çalışanların başında bir lider/ ya da yönetici olarak görmüyorum. (zıt soru)	0,752
NÖ7- Önümüzdeki beş yıl içinde kendi işimi kuracağım.	-0,570
NÖ8- Önümüzdeki on yıl içinde, kendi işimi kuracağım.	-0,567

Başlangıçta faktör analizinin uygunluğunu belirlemek için KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) örneklem yeterliliği ölçütü hesaplanmış ve Bartlett's testi yapılmıştır. Bunlara ilave olarak faktör sayısının belirlenmesinde özdeğerleri toplamı 1'in üzerinde olan bileşenler seçilmiştir. Faktörlerin yorumlanmasında ise delta değeri 0 olan direkt oblimin tekniği kullanılmıştır. Faktör analizi sonucunda KMO örneklem yeterliliği ölçütü 0,955 ve Bartlett's testi sonucu 0 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar faktör analizinin veri seti için uygun olduğunu

göstermiştir. Ancak niyet ölçeğinde yer alan “NÖ1- Tutarlı bir iş düşüncesi ile mezun olduktan sonra kendi işimi kurmaya niyetliyim.”, “NÖ2- Büyük ve istikrarlı bir organizasyonda uzman ve profesyonel olarak kariyer yapmayı tercih ederim.”, “NÖ3- Gelecekte lider yada yönetici olmayı planlıyorum.”, “NÖ4- Başlıca kariyer amacım, organizasyonlardaki insanların başında bulunan lider ve yöneticileri yükseltmektir.” ve “NÖ5- Başlıca kariyer amacım; alanımda teknik uzman yada profesyonel olmaktır.” önermelerinin faktör yüklerinin faktör analizi sonucunda 0,50'nin altında kalmasından veya yanlış faktör altına yüklenmesinden dolayı bahsi geçen önermeler mevcut faktör analizinden ve sonraki analizlerden çıkarılmıştır. Bu işlem sonrasında toplamda 36 adet olan önerme sayısı 31'e düşmüştür. Bahsi geçen önermelerin analizden çıkarılması sonrasında gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda KMO örneklem yeterliliği ölçütü 0,955 ve Bartlett's testi sonucu p değeri 0 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar faktör analizinin indirgenmiş veri seti için uygun olduğunu göstermiştir. Faktör analizi sonucunda 31 adet önerme 3 faktör altında toplanmıştır. Faktörlere ilişkin bilgiler Tablo 11'de yer almaktadır.

Ayrıyeten, verilerin güvenilirliğini tespit etmek için Cronbach's Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Cronbach's Alpha katsayısının 0,40'dan küçük olması ölçeğin güvenilir olmadığını, 0,40-0,59 arasında olması ölçeğin düşük güvenilirlikte olduğunu, 0,60-0,79 arasında olması ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu ve 0,80-1,00 arasında olması ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir (Tuğut ve Gölbaşı, 2010: 179). Önermeler için yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach's Alpha katsayısı %97,9 (0,979) olarak bulunmuştur. Bahsi geçen önermelerin analizden çıkarılması sonucundaysa Cronbach's Alpha katsayısı %97,7 (0,977) olarak bulunmuştur. Elde edilen katsayı ölçme aracının yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Her bir faktöre ait güvenilirlik katsayıları Tablo 12'de görülmektedir. Tabloya dayanarak tüm faktörlerin yüksek derecede güvenilir olduğu sonucuna varılabilir.

Tablo 12'de faktör ortalamaları büyükten küçüğe doğru sıralanmıştır. Tablo incelendiğinde, etkinlik ölçeği öğrencilerin girişimciliğe yönelimini etkileyen faktörler arasında en etkili faktörü oluşturmaktadır. Bunu sırasıyla motivasyon ve niyet faktörleri izlemektedir. Ortalamalar incelendiğinde üç faktörün de 3 değerinin üzerinde olması dolayısıyla, motivasyon, niyet ve etkinliğin öğrencilerin girişimciliğe yöneliminde önemli birer faktör olduklarını göstermektedir.

Tablo 12: Temel Faktörlere İlişkin Sayısal Çıktılar

Faktör	Ortalama	Standart Sapma	Cronbach's Alfa
Etkinlik	3,7842	1,05686	0,974
Motivasyon	3,7755	1,08716	0,974
Niyet	3,2734	0,69418	0,803

Tablo 13: Sosyo-Demografik Bilgiler ile Ölçeklere İlişkin Çarpıklık ve Basıklık İstatistikleri

Değişken	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Cinsiyet	0,658	-1,590
Yaş	4,215	22,870
Coğrafi Bölge	-0,679	-1,086
Program	0,544	0,505
Sınıf	-0,473	0,238
İş Tecrübesi	0,987	-1,040
Girişimcilik Tecrübesi	-1,248	-0,450
Ailede Girişimci Olma Durumu	-0,463	-1,812
Annenin Çalışma Durumu	-0,692	-1,544
Babanın Çalışma Durumu	1,970	1,908

Etkinlik Ölçeği	-1,433	1,412
Motivasyon Ölçeği	-1,493	1,194
Niyet Ölçeği	0,082	0,514

Ankette yer alan sosyo-demografik bilgiler ile ölçeklere ilişkin çarpıklık ve basıklık istatistikleri tablo 13'te yer almaktadır. Çoğu psikometrik amaç için $\pm 1,0$ aralığındaki basıklık değeri mükemmel olarak kabul edilmekte olup, ancak kimi durumlarda $\pm 2,0$ aralığındaki değer kabul edilmektedir. Basıklıkta olduğu gibi, çoğu psikometrik amaç için $\pm 1,0$ aralığındaki çarpıklık değeri mükemmel olarak kabul edilmekte olup, ancak kimi durumlarda $\pm 2,0$ aralığındaki değer kabul edilmektedir (George ve Mallery, 2019: 114-115). Tablo 13'e bakıldığında yaş haricindeki tüm değişkenler bu aralıklar arasında yer almakta ve normal dağılıma uymaktadır.

Etkinlik, motivasyon ve niyet faktörlerinin cinsiyete, iş tecrübesine, girişimcilik tecrübesine, ailede girişimci olma durumuna, annenin çalışma durumuna ve babanın çalışma durumuna göre farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesi için bağımsız örneklem için t testi yapılmış olup, grup varyanslarının homojenliği Levene testiyle test edilmiştir. Yapılan ilk bağımsız örneklem için t testinde etkinlik, motivasyon ve niyet faktörleri, öğrencilerin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Cinsiyete göre bağımsız örneklem için t testi sonuçları Tablo 14' te yer almaktadır.

Tablo 14: Cinsiyete Göre Bağımsız Örneklem için t Testi Sonuçları

Faktörler	Cinsiyet	Sıklık	Ortalama	t Değeri	Anlamlılık
Etkinlik	Erkek	91	3,8242	0,613	0,541
	Kadın	48	3,7083		
Motivasyon	Erkek	91	3,7670	-0,127	0,899
	Kadın	48	3,7917		
Niyet	Erkek	91	3,3187	1,168	0,245
	Kadın	48	3,1875		

Yapılan bağımsız örneklem için t testi sonucunda etkinlik, motivasyon ve niyet faktörleri, öğrencilerin geçmişteki iş tecrübelerine göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. İş tecrübesine göre bağımsız örneklem için t testi sonuçları Tablo 15' te yer almaktadır.

Tablo 15: İş Tecrübesine Göre Bağımsız Örneklem için t Testi Sonuçları

Faktörler	İş Tecrübesi	Sıklık	Ortalama	t Değeri	Anlamlılık
Etkinlik	Evet	100	3,7847	-0,129	0,898
	Hayır	39	3,7521		
Motivasyon	Evet	100	3,7769	-0,129	0,898
	Hayır	39	3,8028		
Niyet	Evet	100	3,2267	-1,273	0,205
	Hayır	39	3,3932		

Yapılan bağımsız örneklem için t testi sonucunda etkinlik, motivasyon ve niyet faktörleri, öğrencilerin geçmişteki girişimcilik tecrübelerine göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Girişimcilik tecrübesine göre bağımsız örneklem için t testi sonuçları Tablo 16' da yer almaktadır.

Tablo 16: Girişimcilik Tecrübesine Göre Bağımsız Örneklem için t Testi Sonuçları

Faktörler	Girişimcilik Tecrübesi	Sıklık	Ortalama	t Değeri	Anlamlılık
Etkinlik	Evet	33	3,6061	-0,919	0,363
	Hayır	106	3,8396		
Motivasyon	Evet	33	3,4869	-1,522	0,135
	Hayır	106	3,8654		
Niyet	Evet	33	3,1919	-0,640	0,526
	Hayır	106	3,2987		

Yapılan bağımsız örneklem için t testi sonucunda etkinlik, motivasyon ve niyet faktörleri, öğrencilerin ailelerinden birinin girişimci olması durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Aileden bininin girişimci olması durumuna göre bağımsız örneklem için t testi sonuçları Tablo 17’ de yer almaktadır.

Tablo 17: Aileden Birinin Girişimci Olması Durumuna Göre Bağımsız Örneklem için t Testi Sonuçları

Faktörler	Ailede Girişimci Var mı?	Sıklık	Ortalama	t Değeri	Anlamlılık
Etkinlik	Evet	54	3,6994	-0,697	0,487
	Hayır	85	3,8380		
Motivasyon	Evet	54	3,6185	-1,284	0,202
	Hayır	85	3,8753		
Niyet	Evet	54	3,1667	-1,450	0,149
	Hayır	85	3,3412		

Yapılan bağımsız örneklem için t testi sonucunda etkinlik, motivasyon ve niyet faktörleri, öğrencilerin annelerinin çalışma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Annenin çalışma durumuna göre bağımsız örneklem için t testi sonuçları Tablo 18’ de yer almaktadır.

Tablo 18: Annenin Çalışma Durumuna Göre Bağımsız Örneklem için t Testi Sonuçları

Faktörler	Annen çalışıyor mu?	Sıklık	Ortalama	t Değeri	Anlamlılık
Etkinlik	Evet	47	3,7791	-0,041	0,968
	Hayır	92	3,7868		
Motivasyon	Evet	47	3,9660	1,610	0,110
	Hayır	92	3,6783		
Niyet	Evet	47	3,2270	-0,562	0,575
	Hayır	92	3,2971		

Yapılan bağımsız örneklem için t testi sonucunda etkinlik, motivasyon ve niyet faktörleri, öğrencilerin babalarının çalışma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Babanın çalışma durumuna göre bağımsız örneklem t testi sonuçları Tablo 19’ da yer almaktadır.

Tablo 19: Babanın Çalışma Durumuna Göre Bağımsız Örneklemeler için t Testi Sonuçları

Faktörler	Baban çalışıyor mu?	Sıklık	Ortalama	t Değeri	Anlamlılık
Etkinlik	Evet	118	3,8070	0,603	0,547
	Hayır	21	3,6557		
Motivasyon	Evet	118	3,8367	1,581	0,116
	Hayır	21	3,4317		
Niyet	Evet	118	3,2486	-0,998	0,320
	Hayır	21	3,4127		

Etkinlik, motivasyon ve niyet faktörlerinin coğrafi bölgeye, programa ve sınıfa göre farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesi için %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü ANOVA testi yapılmış olup, grup varyanslarının homojenliği Levene testiyle test edilmiştir. Elde edilen ANOVA sonuçları Tablo 20’de gösterilmiştir. Yapılan test sonucunda öğrenim görülen program ile etkinlik ve motivasyon faktörleri arasında, okunan sınıf ile etkinlik ve niyet faktörleri arasında anlamlı bir farklılık görüldüğü sonucuna varılmıştır.

Tablo 20: Değişkenlere Göre ANOVA Sonuçları

Değişken	Faktör	F Değeri	Anlamlılık
Ailenin yaşadığı coğrafi bölge	Etkinlik	1,896	0,086
	Motivasyon	1,292	0,265
	Niyet	0,442	0,850
Program	Etkinlik	2,308	0,048
	Motivasyon	2,489	0,034
	Niyet	2,013	0,081
Sınıf	Etkinlik	3,923	0,022
	Motivasyon	1,720	0,183
	Niyet	5,725	0,004

Tablo 21’de değişkenlere göre ANOVA sonuçları temelinde faktör düzeylerine göre Tukey testi sonuçları verilmiştir. Tukey testi sonuçları değerlendirildiğinde öğrencilerin okudukları sınıfa göre 1. Sınıfta okuyan öğrencilerle 2. Sınıf okuyan öğrenciler arasında etkinlik ve niyet faktörleri arasında anlamlı farklılıklar görülmektedir. Buradan hareketle 2. Sınıf okuyan öğrencilerin 1. Sınıf okuyan öğrencilere göre girişimciliğe bakış açısından daha kapsamlı bir fikre sahip olduğu sonucuna varılabilir. Ankete katılan öğrencilerin program sıklıkları incelendiğinde Elektrik ve Harita Kadastro programlarından geçmişte girişimcilik dersi alan yalnızca birer öğrenci olduğundan bu değer üzerinden Tukey testi yapılamamıştır.

Tablo 21: Faktör Düzeylerine Göre Tukey Testi Sonuçları

Değişken	Faktör	Düzye Çifti	Ortalama Farkı	Anlamlılık
Sınıf	Etkinlik	1. Sınıf – 2. Sınıf	0,50082	0,045
	Niyet	1. Sınıf – 2. Sınıf	0,38704	0,013

Yaş dağılımı normal dağılıma sahip olmadığından dolayı Etkinlik, motivasyon ve niyet faktörlerinin yaşa göre farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesi için %5 anlamlılık düzeyinde parametrik olmayan Kruskal Wallis testi yapılmıştır. Test sonucunda elde edilen çıktı Tablo 22’de gösterilmiş olup yaş ile faktörler arasında anlamlı bir farklılık görülemediği sonucuna varılmıştır.

Tablo 22: Değişkenlere Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Değişken	Faktör	Kruskal Wallis H Değeri	Anlamlılık
Yaş	Etkinlik	17,232	0,101
	Motivasyon	17,485	0,094
	Niyet	19,265	0,057

SONUÇ

Bu çalışmada Balıkesir Üniversitesi Bigadiç Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim görüp girişimcilik dersi alan öğrencilerin girişimcilik, profesyonellik ve liderlik durumlarının motivasyon, etkinlik ve niyet bazında incelenmesi amacı güdülmüştür. Bu amaç doğrultusunda Chan ve diğ. (2012) tarafından geliştirilen ve Öner ve diğ. (2016) tarafından Türk kültürüne uyarlanan “Girişimcilik, Profesyonellik ve Liderlik” ölçeği veri toplama aracı olarak kullanılmış ve araştırmaya 139 öğrenci katılım göstermiştir.

Ankette yer alan 36 önerme başlangıçta faktör analizine tabi tutulmuş ve analiz sonucunda niyet ölçeğinde yer alan NÖ1, NÖ2, NÖ3, NÖ4 ve NÖ5 kodlu önermelerinin faktör yüklerinin 0,50'nin altında kalmasından veya yanlış faktör altında yüklenmesinden dolayı bahsi geçen önermeler faktör analizinden ve sonraki analizlerden çıkarılmıştır. Bu eylem sonunda toplamda 36 tane olan önerme miktarı 31'e gerilemiştir. 31 adet önerme, faktör analizi sonucunda anketin ölçeklerini de oluşturan 3 ayrı faktör altında toplanmıştır. Faktör ortalamaları incelendiğinde, etkinliğin, girişimcilik dersini alan öğrencilerin girişimcilik, profesyonellik ve liderlik durumlarını belirleyen faktörler arasında en etkili faktörü oluşturduğu gözlemlenmiştir. Bu faktörü sırasıyla motivasyon ve niyet faktörleri izlemiştir.

Etkinlik, motivasyon ve niyet faktörlerinin cinsiyete, iş tecrübesine, girişimcilik tecrübesine, ailede girişimci olma durumuna, annenin çalışma durumuna ve babanın çalışma durumuna göre farklılık gösterip göstermediğinin saptanması amacıyla bağımsız örneklem için t testi yapılmıştır. Yapılan testlerin neticesinde etkinlik, motivasyon ve niyet faktörleri, öğrencilerin cinsiyetlerine, geçmişteki iş tecrübelerine, geçmişteki girişimcilik tecrübelerine, ailelerinden birinin girişimci olması durumuna, annelerinin çalışma durumuna ve babalarının çalışma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir.

Etkinlik, motivasyon ve niyet faktörlerinin coğrafi bölgeye, programa ve sınıfa göre farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesi için %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü ANOVA testi yapılmıştır. Test sonucunda öğrenim görülen program ile etkinlik ve motivasyon faktörleri arasında ve okunan sınıf ile etkinlik ve niyet faktörleri arasında anlamlı bir farklılık görülmüş, diğer değişkenler ile faktörler arasında herhangi bir anlamlı farklılık görülmemiştir. Ayrıca yaş değişkeninin dağılımı normal dağılıma sahip olmadığından dolayı Etkinlik, motivasyon ve niyet faktörlerinin yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin saptanması için Kruskal Wallis testi yapılmış ve test neticesinde öğrenci yaşı ile tüm faktörler arasında anlamlı bir farklılık görülemez.

Bu çalışmadan hareketle çalışmanın kapsamı genişletilerek tüm üniversite bazında veya başka üniversiteler de dahil edilerek uygulama genişletilebilir.

REFERANSLAR

- Acar, R., ve Özdaşlı, K. (2017). Bireysel kariyer planlama yapmanın öğrenci başarısı üzerindeki etkisi: SBMYO öğrenci üzerine bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(21), 301-314. doi:10.20875/makusobed.316449
- Büyükyılmaz, O., Ercan, S., ve Gökerik, M. (2016). Öğrencilerin kariyer planlama tutumlarının demografik faktörler açısından değerlendirilmesi: Karabük Üniversitesi İşletme Fakültesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2065-2076.
- Chan, K. Y., Moon-ho, R. H., Chernyshenko, O. S., Bedford, O., Uy, M. A., Gomulya, D., . . . Phan, W. M. J. (2012). Entrepreneurship, professionalism, leadership: A framework and measure for understanding boundaryless careers. *Journal of Vocational Behavior*, 81(1), 73-88.
- Çağlar, S., Gözen, D., Kerimoğlu Yıldız, G., Kılıklı, N., ve Ağar, M. (2017). Hemşirelik fakültesi birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinin mezuniyet sonrası kariyer planlarının incelenmesi. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 25(1), 41-48.
- Fortuna, A., Tanrıverdi, B., Bjoern, S., Günçavdı, C., Ruben, D., Urgan, E., . . . Canlı, Z. G. (2018). *Yatırıma Hazır Sosyal Girişimler: Kapasite Geliştirme Programı El Kitabı* (N. Yaraç Ed.). İstanbul: Mikado Sürdürülebilir Kalkınma Danışmanlığı.
- George, D., ve Mallery, P. (2019). *IBM SPSS Statistics 25 Step by Step* (15. b.). New York: Routledge.
- Gökçora, İ. H. (2005). Toplumsal yaşamımızda ve Türk bilim dünyasında "profesyonel ve profesyonellik" kavramlarına değin. *Bilgi Dünyası*, 6(2), 237-250.
- Göktaş, P., ve Kazaferoğlu, E. (2018). Kişilik özellikleri ile girişimcilik eğilimi arasındaki ilişki: Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 39-63.
- Güler, T., ve Şahnagil, S. (2018, 26-28 Ekim 2018). *Yerel demokratik aktörlerin demokrasi ve girişimcilik ilişkisine katkıları*. Paper presented at the Uluslararası Necatibey Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi, Balıkesir.
- İstanbulu Dinçer, F., Akova, O., ve Kaya, F. (2013). Meslek yüksekokulu turizm ve otel işletmeciliği programı öğrencilerinin kariyer planlaması üzerine bir araştırma: İstanbul Üniversitesi ve Gümüşhane Üniversitesi örneği. *Elektronik Mesleki Gelişim Ve Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 42-56.
- Karaarslan, M. H., ve Özbakır, L. (2017). Mühendislik fakültesi öğrencilerinin kariyer tercihlerinin belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 83-103. doi:10.16953/deusbed.26722
- Karcıoğlu, F., ve Kaygın, E. (2013). Girişimcilik sürecinde dönüştürücü liderlik anlayışı: Otomotiv sektöründe bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 1-20.
- Kurulgan, M. (2015). *Çağdaş Bilgi-Belge Merkezlerinde Yönetim ve Organizasyon: Literatüre Yönelik Karşılaştırmalı Bir Analiz*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları.
- Öner, M., Onay, M., ve Devenci Kocakoç, İ. (2016). Öğrencilerin kariyer planlamalarında girişimcilik, profesyonellik ve liderlik arzularının ölçülmesi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 623-638. doi:10.18657/yonveek.281780
- Özgüner, M., Özdemir, A., Saygılı, M., ve Onay, Ö. A. (2017). Kontrol odağının girişimcilik potansiyeline etkisinde başarıma ihtiyacının aracılık yönü. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları*, 2(2), 1-11.
- Öztürk, M., ve Gönülaçar, H. (2018). Coğrafya öğretmenlerinin profesyonelleşme süreçlerine dair bir inceleme. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 9(18), 1-24.
- Sezer, C. (2013). Kariyer olarak girişimcilik ve girişimcilik niyetini etkileyen faktörlerin içerik analizi ile belirlenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 49-60.
- Toma, S.-G., Grigore, A.-M., ve Marinescu, P. (2014). Economic development and entrepreneurship. *Procedia Economics and Finance*, 8(2016), 436-443. doi:10.1016/S2212-5671(14)00111-7
- Tuğut, N., ve Gölbaşı, Z. (2010). Cinsel yaşam kalitesi ölçeği-Kadın Türkçe versiyonunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 32, 172-180.
- Uygun, M., Güner, E., ve Mete, S. (2018). Girişimcilik eğitiminin gençlerin girişimcilik motivasyonlarının gelişimindeki rolü. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(3), 879-894. doi:10.18657/yonveek.360276
- Yerin Güneri, O., Owen, D. W., Tanrıku, İ., Dolunay Cuğ, F., ve Büyükgöze Kavas, A. (2016). Eğitim fakültesi öğrencilerinin kariyer gelişimi ihtiyaçlarının incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 12(1), 178-193.

ULUSLARARASI LAŞMA SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN ENGELLER: TÜRKİYE ÖRNEĞİ BARRIERS IN INTERTANITONALIZATION PROCESS: CASE OF TURKEY

Abdullah SELVİTOPU
Assist. Prof. Dr.,
Karamanoğlu Mehmetbey University, Turkey

Öz

Bu çalışmanın amacı, uluslararasılaşma sürecinde karşılaşılan engelleri Türkiye yükseköğretimi bağlamında irdelemektir. Çalışma, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseniyle tasarlanmıştır. Çalışma grubu, Times Higher Education (2015) veritabanında ilk 100 üniversite arasına giren sekiz üniversiteden oluşmuştur. Üniversitelerin uluslararasılaşma sürecinde karşılaştıkları engelleri irdeleyebilmek için Uluslararası İlişkiler Ofislerindeki yöneticilerle görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yöntemiyle çalışma grubundaki üniversitelerin uluslararasılaşma süreçlerini yürüten 11 yöneticiden oluşmuştur. Çalışma kapsamında uluslararasılaşma sürecinde karşılaşılan engellere ilişkin veriler içerik analizi yöntemiyle irdelenmiştir. Verilerden elde edilen bulgulara göre bürokrasi, yabancı dil ve yetersiz insan kaynağı uluslararasılaşma sürecinde karşılaşılan en büyük engeller olarak nitelendirilmektedir. Söz konusu engellere ilişkin çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Yükseköğretim, Uluslararasılaşma, Engeller.*

Abstract

The aim of this study is to examine the barriers of internationalization in Turkish context. This study is a qualitative case study. The study group was consisted of eight universities which were in 100 in the Times Higher Education (2015) ranking database. Eleven participants, directors of the offices, were purposively selected to participate in semi structured interviews. Data drawn from interviews were evaluated with content analysis technique, Findings revealed that bureaucracy, lack of foreign language and inefficient human resources are the main barriers in the process of internationalization.

Keywords: *Turkey, Higher education, Internationalization, Barriers.*

Giriş

Yükseköğretimde uluslararasılaşma, dünya sistemlerinde oluşan küreselleşme baskısının yükseköğretim sistemlerine yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu yansımalar bağlamında yükseköğretim sistemleri için uluslararasılaşma yönünde çeşitli gerekçeler ve motivasyon araçları gündeme gelmektedir. Bir ülkeyi, kurumu, sektörü ya da bireyi uluslararasılaşma yönünde yatırım yapmaya sevk eden baskılar, temel gerekçe ve motivasyon araçlarını oluşturur. Uluslararasılaşmaya yönelik gerekçeler, ilgili kurum kapsamında geliştirilen ve uygulamaya konulan çeşitli politika ve programlarda belirtilir. Bu gerekçeler açık, anlaşılır ve mantıklı bir örüntü içinde sunulur. Böylece uluslararasılaşma çabalarından beklenen çıktı ve faydalar daha sağlıklı bir şekilde sağlanabilir. Yükseköğretim sistemlerinin plan, program ve politika metinlerinde net bir şekilde ortaya konmayan uluslararasılaşma

gerekçeleri, var olan sayısız yeni uluslararası fırsatın kaçırılması anlamına gelmektedir (Knight, 2006).

Gelişmiş ülkelerdeki prestijli ve markalaşmış üniversitelere özgü bir olgu olarak algılanan yükseköğretimde uluslararasılaşma, gerçekte farklı bağlamlardaki pek çok yükseköğretim kurumunun politika yapıcılarını da önemli derecede ilgilendiren bir politika geliştirme alanıdır (Egroun-Polak, 2012). Bir kurumun uluslararasılaşma gerekçelerini incelerken kurumun uluslararasılaşmaya dönük politikalarını hangi değerler temelinde yapılandığı sorgulamak gerekmektedir (Knight, 2006). Uluslararasılaşmaya yönelik kurumlar, çok farklı ve değişken gerekçelere dayanarak politika geliştirmektedirler. Bazı üniversiteler yetenekli ve nitelikli yabancı öğrencileri bünyelerine katmak için çabalarken (Lipsett, 2009), bazıları da nitelikli araştırmacı ve öğretim üyelerini kazanmaya çalışmaktadırlar (Delgado-Márquez, Hurtado-Torres & Bondar, 2011). Son yıllarda yetenekli uluslararası öğrencileri kazanmak için markalaşma ve rekabeti artırmaya yönelik ekonomik gerekçeler daha fazla önem kazanmıştır (Knight, 2008).

Bu çalışmanın amacı, uluslararasılaşma sürecinde karşılaşılan engelleri Türkiye yükseköğretimi bağlamında irdelemektir. Çalışmanın amacı doğrultusunda, 8 üniversitenin Uluslararası İlişkiler Ofisi yöneticilerinin görüşleri değerlendirilmektedir. Çalışma grubundaki üniversiteler, Times Higher Education (THE) 2015 veri tabanındaki “BRÇHGA (Brezilya, Rusya, Çin, Hindistan, Güney Afrika) ve Yükselen Ekonomiler” kategorisinden seçilmiştir. Çalışma kapsamındaki üniversitelerin uluslararasılaşma sürecinde karşılaştıkları engeller irdelenmektedir.

Çalışmada temel araştırma problemi şu şekildedir;

Çalışma grubundaki üniversitelerin uluslararasılaşma sürecinde karşılaştıkları engeller nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Uluslararasılaşma sürecinde karşılaşılan engelleri Türkiye yükseköğretimi bağlamında irdelemeyi amaçlayan bu çalışma nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseniyle tasarlanmıştır. Durum çalışmasında belirli bir zaman ve mekânda meydana gelmiş bir olay, olgu ya da vaka kapsamlı bir şekilde irdelenir. Söz konusu vaka, belli bir zaman ve mekân bağlamında kendi sınırlı sistemi içinde ele alınır ve detaylı analizler yoluyla derinlemesine incelenir (Creswell, 2002).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu, genellikle durum çalışmalarında kullanılan amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir (Maxwell, 2005). Çalışma grubundaki üniversiteler, Times Higher Education veritabanındaki “BRHÇG ve Yükselen Ekonomiler” kategorisi dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu kapsamda yükseköğretimde uluslararasılaşmanın kurumsal düzeydeki somut çıktılarından biri olan ve üniversitelerin uluslararası iş ve işlemlerini yürüten Uluslararası İlişkiler Ofislerindeki yöneticilerle görüşmenin uygun olacağı düşünülmüştür. Ofis yöneticileri, uluslararasılaşma süreçlerini bizzat yürüttükleri için konuya ilişkin önemli bilgi ve deneyime sahiptir. Bu yüzden araştırmanın katılımcıları da amaçlı örnekleme yöntemiyle çalışma grubundaki üniversitelerin uluslararasılaşma süreçlerini yürüten 11 yöneticiden oluşmuştur. Katılımcı gruba ilişkin bazı bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1.
Katılımcı Grubu

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Ofis Görevi
B1	Kadın	Koordinatör
B2	Erkek	Danışman
B3	Erkek	Başkan
B4	Kadın	Başkan Yardımcısı
B5	Kadın	Direktör
B6	Kadın	Bölüm Yöneticisi
B7	Kadın	Birim Sorumlusu
B8	Kadın	Koordinatör
B9	Kadın	Ofis Yöneticisi
B10	Kadın	Başkan
B11	Erkek	Koordinatör Yardımcısı

Veri Toplama Aracı

Çalışmanın temel veri kaynağı, Uluslararası İlişkiler Ofisi yöneticileri için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Söz konusu form, yükseköğretimde uluslararasılaşma alan yazınından elde edilen bilgiler doğrultusunda hazırlanmış, alan uzmanlarının eleştirisi ve önerileri doğrultusunda forma son hali verilmiştir.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada kullanılan temel analiz tekniği, içerik analizi yöntemidir. Bu yöntemde, ses kayıt cihazına kaydedilen görüşmeler yazıya dökülür, kodlanır, kodlardan yola çıkılarak kategoriler oluşturulur ve ana temaya kategoriler yoluyla ulaşılır. Daha sonra kategorilere ilişkin kavramsal değerlendirmeler yapılarak veriler yorumlanır. Bu çerçevede öncelikli olarak çalışma grubundaki üniversitelerin Uluslararası Ofis yöneticileriyle yapılan görüşmeler yazılmıştır. Bu görüşmeler QSR Nvivo8 programına yüklenerek analiz edilmiş ve temalar belirlenmiştir.

BULGULAR

Uluslararasılaşma sürecinde üniversiteler, çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. Söz konusu engeller, sürecin kesintiye uğramasına ya da yavaşlamasına sebep olmaktadır. Çalışmanın dördüncü alt amacı doğrultusunda uluslararası iş ve işlemleri yürüten ofis yöneticilerinin süreçteki engellere ilişkin görüşleri değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, katılımcıların süreçteki engellere yönelik verdikleri cevaplar bürokrasi, yabancı dil ve insan kaynağı olmak üzere üç alt kategoride sunulmuştur. Bürokrasi alt kategorisinde sürecin verimli, etkin ve hızlı ilerlemesini olumsuz anlamda etkileyen çeşitli sorunlar gündeme gelmektedir.

Her şey iyiydi hostu ama bürokratik süreç beni mahvetti deyip bununla geri dönebiliyor insanlar.

Bürokrasiye ilişkin engellere değinen bir koordinatör, yabancı öğretim üyelerinin, atama ve yükselme süreçlerinde yaşadıkları sorunları dile getirmektedir.

Akademik konularda pek dahil olmasam da yabancı uyruklu hocalarımıza yardımcı olduğum bir diğer konu: doçentlik başvuruları. Orada bir çile doldurmaları söz konusu tabi, zor bir süreç. Onlara çok değişik geliyor. Akademik kriterlerden bahsetmiyorum çünkü donanımları çok iyi. Doçentlik başvurusunun ilk adımı diploma denkliklerini halletmek, önce lise diploması denkliği ile başlıyoruz. Lise diploması denkliği, lisans diploması denkliği, yüksek lisans ve son olarak doktora denkliği,

arkasından daha yayın aşamasından başvuracak düzeye geliyorlar. Bu dediğim süreç neredeyse bir sene sürüyor. En kolay lise diploması denkliği bir günde halloluyor eğer varsa yanlarında (B8).

Yabancı öğretim üyelerinin doçentlik başvuru süreçlerini “çile doldurmak” olarak betimleyen katılımcı, bu süreci kolaylaştırma açısından sürekli destek sağladığını belirtmektedir. Bürokratik işlemlerin fazlalığı ve bu yüzden sürecin çok uzun sürmesi uluslararasılaşma yolunda önemli bir engel olarak görülmektedir. Çünkü, gelen öğretim üyeleri bu tür süreçlere alışık değildir ve formaliteler durumu daha da sancılı hale getirmektedir. Aynı sorunu öğrenciler açısından değerlendiren bir ofis yöneticisi, bürokratik süreçleri risk olarak görmektedir.

Diğer bir risk ise bizim bürokratik süreçlerimiz. Yani yok ikametgah izni, yok sağlık sigortası, yok bana sabıka kaydını getir bilmem ne, insanlar bunlardan illallah dedikleri için. Her şey iyiydi hoştu ama o süreç beni mahvetti deyip bununla geri dönebiliyor insanlar (B9).

Bürokratik süreçler öğrenci çekme aşamasını zorlaştırması bakımından bir risk olarak değerlendirilmektedir. Aşırı bürokratik detaylarla sürecin ağırlaştığı ve bu durumun gelen öğrencilerin memnuniyet düzeylerine olumsuz yansıdığını düşünen katılımcı, katı bürokrasinin uluslararasılaşma yolundaki Türk yükseköğretiminin imajını zedelediğini vurgulamaktadır. Bu ifadeleri destekleyen bir koordinatör, ikamet izni sürecini en büyük sorun olarak değerlendirmiştir.

Engel olarak bürokratik işlemlerden bahsedebilirim. İkamet işlemlerinde geçen yıl felaketi yaşadık mesela. Gelen öğrenciler sosyal medyada “This is Turkey” diye yazıyorlarmış artık o kadar sorunlar yaşayınca. Şimdi yine sistem değişti, artık randevu alarak ikamete gidilecek. Fakat bu sefer de bir öğrencimiz danışmanına “Aralığa kadar bütün randevular alınmış” diye yazmış. Şimdi ne yapacak bu öğrenci? Randevusuz gidemiyor. Bu ikamet işi gerçekten çok zorluyor. Buna bir türlü çözüm bulunamadı. Bunlar sistemi çok hantallaştırıyor. Bize gelen öğrenci için en büyük sorun ikamet. Başka üniversiteler dil falan diyebilir ama bizim için ikamet (B1).

Yabancı öğrencilerin bürokratik süreçlerden dolayı zorluklar yaşadığını belirten katılımcı, bu durumun sosyal medyada da dile getirildiğini vurgulamaktadır. Bu tür zorlukların imaj zedelenmesine yol açtığını düşünen koordinatör, süreçlerin daha hızlı ve etkin yürümesi için kolaylaştırıcı bir sistemin kurulması gerektiğini belirtmektedir. Aynı şekilde bir ofis danışmanı, engellere ilişkin sistemsel hataları gündeme getirmiştir.

Mesela bu üniversitenin değişim ya da tam zamanlı öğrenciler için oturmuş bir düzeni var ama; YÖK diyor ki benim istediğim formları kullanacaksınız. Ama öyle formlar geliştirilmiş ki çocuk bakıyor, bu formlar hep aynı şey diyor. Çocuk aynı şeyi farklı formlarda değiştirip değiştirip yazmak zorunda kalıyor. Biz de biraz esnek olsanız dediğimizde, kurulumuzda konuştuk böyle olması gerekiyor diyor. Başka bir örnek mesela: 100 liralık bütçemiz vardı birkaç öğrencimiz çekildi biz de çekilenlerin yerine başkalarını yararlandırmaya çalışıyoruz. Biz çekilen öğrencilerden kalan bütçe için kullanım izni istiyoruz ama alamıyoruz ve iade ediyoruz. Ya da sistem 1 Mayıs'ta kapatıldığında sonbahar öğrencilerini alamıyorsunuz ve onlara para veremiyoruz. Yani bunlar gereksiz engeller. Çok fazla bürokrasi var, bunlarla cebelleşip duruyoruz (B2).

Katılımcı ifadelerinde merkezi sistemle üniversitenin iç işleyişi arasındaki farklardan kaynaklanan bazı engeller örneklerle açıklanmıştır. Merkezi sistemin katı bürokratik tavrını

eleştiren katılımcı, sürecin formalitelerden zarar gördüğüne vurgu yapmaktadır. Diğer yandan başvuru süreçlerinin uluslararasılaşma çabalarını destekleyici bağlamda daha esnek hale getirilmesi önemli bir konudur. Aşırı bürokrasi ve katı sistemden kaynaklanan sorunların, üniversitelerin uluslararasılaşma sürecinde hareket alanını daralttığı söylenebilir. Bu ifadelere ek olarak bir ofis başkanı, sistemden kaynaklanan bir soruna değinmiştir.

Bizde doktora sonrası araştırmacı konsepti yok maalesef, yani öyle bir kadro yok. Halbuki öyle bir kadro olması çok önemli, herhangi bir üniversitedeki araştırmacının gelişmesi için. Dolayısıyla öyle bir şey olsa çok yararlı olur diye düşünüyoruz. Onu bir şekilde projelerin içinde yapmaya çalışıyoruz ama çok kolay değil. Tanımlı bir kadro olsa, örneğin doktora sonrası araştırmacı denilen bir kadro olsa ve uluslararası araştırmacıları da çekebilsek ki çekebileceğimize eminim, o zaman çok daha iyi olur (B3).

Araştırmanın uluslararasılaşması sürecinde doktora sonrası araştırmacı konseptinin önemli olduğunu belirten katılımcı, tanımlı bir kadro olduğu takdirde uluslararası araştırmacıları kolaylıkla çekebileceklerini vurgulamaktadır. Bu tür bir kadronun resmi statü kazanarak oluşturulması, araştırma etkinliklerine uluslararası boyut kazandırma açısından önemli olduğu söylenebilir. Birim sorumlusu olan bir katılımcı, süreçte karşılaşılan engellere ilişkin farklı bir noktaya değinmiştir.

Engel olarak ülkeler arası siyasi ilişkilerin dalgalanması, değişmesi çok etkili. Siyaset, ekonomi direkt bu işi etkiliyor. Kültür çok değişmeyen bir şey örneğin, Pakistan kültürü, Müslüman kültürü, kardeş ülke vesaire Türkiye'ye yakın. Ama işte Çin! Türkiye'nin yerini bilmeyen bile birçok Çinli var. Ekonomi ve siyaset çok değişken olduğu için onlar da direkt bizim planlarımızı değiştirebiliyor. Dinamik bir iş yani bu (B7).

Ülkeler arası politik, ekonomik ve toplumsal ilişkiler, yükseköğretim sistemlerinin uluslararasılaşma süreçlerini etkilemektedir. Bu durum, Azerbaycan, Türkmenistan gibi Türkiye'nin en fazla yabancı öğrenci aldığı ülkeler incelendiğinde açıkça görülebilir. Küresel dünyada, ülkeler arası ilişkilerin inişli çıkışlı bir seyir izlediğini ve bu durumun yükseköğretimde uluslararasılaşma çabalarını etkilediğini belirten katılımcı, söz konusu ilişkilerin uluslararasılaşma planlarında da değişikliklere sebep olduğunu vurgulamaktadır.

Dil bir bariyer.

Uluslararasılaşma sürecinde, üniversitelerin karşılaştığı engellerin ikinci alt kategorisi yabancı dile ilişkindir. Çalışma grubundaki üniversitelerin büyük çoğunluğunun öğretim dili İngilizce olduğu için, bu konuda çok fazla sorun yaşanmadığı belirtilmiştir. Ancak bazı katılımcılar, yabancı dil yetersizliğinin uluslararasılaşma sürecinde bir sorun olduğunu vurgulamışlardır. Koordinatör yardımcısı bir katılımcı, yabancı dili yetersiz olan akademik personelin uluslararası proje ya da işbirliği gibi etkinliklere mesafeli yaklaşıtlarını belirtmiştir.

Dil bir bariyer. Bizim akademisyenlerimizin dil bilmeyen grupları kendi konularında çok iyi olsalar bile iletişim engeli nedeniyle bu konulardan uzak kalıp bulaşmazlar. Bu kişiler yetişkin grupta oldukları için oturup dil öğrenmesi akademik seviyede özellikle akademik tartışmalara katılmak için yeterli dili yoksa bir yere varamıyor ve tek taraflı kalıyor. Öyle olunca hocalarımız bundan uzak kalmayı tercih ediyorlar ya da bir grubun içinde olmayı tercih ediyorlar. Mesela iyi İngilizce, Almanca bilen gruplar varsa ve kendi konusuna yakınsa onların içinde yer alıyor. Kendi bilgi birikimini masaya taşıyor ama iletişimi grubun iletişimbilenleri yapıyorlar (B11).

Uluslararasılaşma sürecinin temelinde uluslararası, küresel ve kültürlerarası etkileşim vardır. Söz konusu etkileşimi sağlamanın temel öğelerinden biri, uluslararası alanda kullanılan yabancı dildir. Yabancı dil bilmeyen akademik personelin bu tür etkileşimlerden uzak durduğuna değinen katılımcı, çoğu öğretim üyesinin alanlarında çok iyi olmalarına rağmen iletişim sorununun sebep olduğu tek taraflılığa vurgu yapmaktadır. Diğer yandan bazı akademik personelin, dil bilen gruplara katılarak süreçte aktif rol almak istemeleri önemlidir. Yabancı dil sorununa değinen bir diğer katılımcı, devlet üniversitelerinin en zayıf noktasının yabancı dil olduğunu belirtmektedir.

Yabancı dil özellikle devlet üniversitelerinde en can alıcı nokta. Biz dil problemini şöyle çözmeye çalışıyoruz: Bazı fakültelerimiz tamamen İngilizce. Bazıları da yüzde otuz İngilizce. Böyle olduğu zaman da en azından 5 ya da 10 ders oluyor müfredatta İngilizce olarak. Öğrenci onları alabilir ama yüzde yüz İngilizce olan fakültelerde daha kolay yürüyor. Orada bir sorun olmuyor, işler daha kolay yürüyor. Diğerlerinde sorunlar oluyor. Zaten İngilizce öğretim yapan fakültelere baktığınızda hareketliliğin daha fazla olduğu görülüyor. En önemli problem bizim için dil. Yani ders var ama o dönem açık iki tane ders var, çocuk gelmiş iki ders mi alacak? Diğer dersleri nasıl yapacak? Karşı tarafa gidip işte atıyorum 30 krediyi AKTS'yi doldurması bekleniyorsa eğer, hani o iki dersi alıyor ama üç dersi bulamıyoruz. Bazen hoca işte ona paper veriyor. İşte şunları oku İngilizce materyal veriyor ve bir tane paper yaz diyebiliyor. Bu da tabii Erasmus'un mantığına ne kadar uygun tartışılır. Burada yapılması gereken şey İngilizce derslerinin sayısını artırmak (B10).

Yabancı dilin devlet üniversitelerinde kronik bir sorun olduğunu düşünen ofis başkanı, bu sorunu çözmeye ya da hafifletmeye yönelik kurumsal stratejiler geliştirdiklerine değinmektedir. Bazı bölümlerde yüzde yüz, bazılarında ise yüzde otuz İngilizce öğretim seçeneği sunarak yabancı dil sorununa çözümler üretmeye çalışmak olumlu girişimler olarak değerlendirilebilir. Ayrıca fakülte ve bölümlerde ders planlamalarının yabancı öğrenciler dikkate alınarak düzenlenmesi, süreci daha etkin ve verimli hale getirmesi açısından önemlidir. Buna ek olarak aynı katılımcı, fakültelerde İngilizce öğretime geçişte yaşanan sorunları bir örnekle açıklamıştır.

Kendi fakültemden örnek vereyim. Yüzde otuz İngilizce'ye geçelim denildiğinde üstünden bir yedi sekiz sene geçti ki ancak geçebildik. O sıra bir dekan değişti, yeni gelen dekan biraz durdu, öbürü onu dedi, bu bunu dedi. Yani öğretim üyelerinde bir şey oluyor. Gerek yok denildi, şimdi İngilizce olsa 80'in üzerinde YDS gerekiyor, bu da bizim fakültede beş kişide var. Beş kişiye mi kalacak denildi. Şey de var: şimdi öğretim üyeleri arasında sanki bir hiyerarşi oluyormuş gibi öyle bir isteksizlik olabiliyor. Ya da tabii değişim birçok şeyi değiştiriyor. İnsanların özel hayatlarında da bir şeyleri değiştiriyor. Ondan da istemiyor olabilir. Onlar benden daha mı değerli olacak, daha mı önemli olacak gibi düşünülebilir. Ama tabii şu an gelinen nokta üniversite yönetimi, üniversitenin bakış açısı uluslararasılaşmayı çok fazla vurguluyor. Bir de dünya artık onu gerektiriyor da. Öğretim üyesi de görüyor ki yabancı öğrenci geliyor buraya, yani fakülteye yabancı öğrenci geliyor, hani bir tane iki tane olsa denir ki işte şu hoca İngilizce biliyor onunla ilgilenirsin. Paper versin bilmem ne yapsın falan ama; bakıyorsunuz artık her sınıfta dört tane, beş tane yabancı öğrenci var. İkili anlaşma gereğince işte bir dönem gelip ders almak isteyen var. Bunlar da görülüyor artık. Ve bu şekilde bu direnç bir yerde artık kırılıyor ve hiçbir şey de olmuyor yani. İngilizce ders verenler daha önemli olmuyor yani. Bizim fakülte geçti mesela şimdi herkesin işini kolaylaştırıyor işte (B10).

Yabancı dilde öğretime geçişin uzun bir süreç sonrasında sağlandığını belirten katılımcı, süreçte yaşananlara ilişkin ilginç noktalara değinmektedir. Yabancı dil bilen ve bilmeyen akademik personel ayrımının, öğretim üyeleri arasında hiyerarşi gibi istenmeyen sonuçları doğurabileceği ya da özel hayata ilişkin değişimler getirebileceği yönündeki endişeler, geçiş sürecinde yaşanan önemli sorunlardır. Sınıflarda yabancı öğrenci sayısının artması ve buna bağlı olarak tüm paydaşların bazı gereksinimleri yerine getirme konusundaki dirençlerinin zayıfladığını vurgulayan katılımcı, küresel dünyanın gerektirdiği durumlardan biri olarak yabancı dille öğretimin, günden güne daha fazla önem kazanmakta olduğunu ifade etmektedir. Çünkü küreselleşmenin bir yansıması olan uluslararasılaşma sürecini başarıyla yürütmek isteyen üniversitelerin bir yandan uluslararasılaşma motivasyonları, diğer yandan belirli derslerde yabancı dille öğretim yapmamaları çelişkili bir duruma işaret etmektedir.

Ofis yöneticisi olan bir katılımcı da diğer katılımcılar gibi yabancı dilde öğretim yapmayan üniversitelerin süreçte büyük sorunlar yaşadığını belirtmiştir.

Ben diğer üniversitelerin en büyük sıkıntısının dil olduğunu düşünüyorum. İngilizce derslerinin ya da programlarının sayısını artırmaları gerekiyor. Bizim eğitim dilimiz Türkçe olsaydı sayılarımız çok az olurdu. Bu büyük bir avantaj bizim için. Eğitim dili İngilizce olan üniversiteler her zaman bu avantajı yaşıyorlar (B6).

Yabancı dilde öğretim yapmanın kurumun uluslararasılaşma süreci için büyük bir avantaj olduğunu vurgulayan katılımcı, üniversitelerin İngilizce ders ya da program sayılarını artırmadığı sürece, bu avantajdan yoksun kalacaklarını düşünmektedir. Yabancı dil sorununa farklı bir açıdan bakan bir başka katılımcı, uluslararası öğrencilerin sosyal yaşamda dil problemi yaşadıklarına değinmektedir.

Türkçe tam tersi sorun olabiliyor bizde. Yaşam Türkçe olduğu için Türkiye’de, çocuklar İstanbul’da dolaşırken bir dil bariyeri, o dil bariyeri de İngilizce değil Türkçe. İnsanların sadece Türkçe konuşuyor olması, takside işte markette dolaşırken sormak istediği herhangi bir kişiyle Türkçe konuşmak zorunda oldukları için her zaman biz Türkçe öğrenmelerini tavsiye ediyoruz. Temel diller okulumuzda birçok dilin yanı sıra Türkçe de öğretilen dillerden biri. Öğrenci hem o dili öğrenebiliyor hem de kredi kazanabiliyor ama tabii zorunlu tutmuyoruz illa Türkçe öğreneceksin diye. Dolayısıyla sıkıntıları, kampüs dışında Türkçe bilmek zorunda olmaları oluyor (B7).

Yabancı öğrencilerin, kampüs dışı sosyal hayatlarında Türkçe bilmedikleri için zorlandıklarını vurgulayan katılımcı, bu zorluğu gönüllü katılım esasına dayanan Türkçe öğretim programlarıyla aşmaya çalıştıklarını belirtmektedir. Ancak bu noktada yabancı öğrencilerin sosyal hayatlarında yaşadıkları Türkçe dil sıkıntısını bir sorun olarak görmek, uluslararasılaşmanın sağladığı ya da sağlaması gerektiği kazanımlar düşünüldüğünde eleştirilebilir. Çünkü alan yazında belli bir dönem ya da tam zamanlı olarak gelen yabancı öğrencilerin, öğrenim gördükleri ülkenin dilini temel düzeyde bilmeleri, uluslararasılaşmanın sağladığı önemli kültürel kazanımlar olarak değerlendirilmektedir.

Uluslararasılaşma sürecinde katılımcıların değindikleri bir diğer engel, insan kaynağı alt kategorisinde değerlendirilmektedir. Sürecin rasyonel açıdan düzenlenerek etkin ve verimli şekilde yürütülebilmesi için nitelikli insan kaynağının önemi büyüktür. Çünkü, kurumlar geliştirdikleri vizyon, misyon ve strateji belgesi gibi dokümanlarda belirledikleri hedefleri gerçekleştirmek için nitelikli insan kaynağına çok fazla ihtiyaç duymaktadır. Bu doğrultuda katılımcılar, nitelikli insan kaynağına olan gereksinime vurgu yapmaktadırlar.

Bir kişiyle nasıl yürütülebilir bu işler? Uzman bir ekip şart kesinlikle.

Bir koordinatör, başarılı bir uluslararasılaşma sürecinin ön şartı olarak nitelikli insan kaynağını gündeme getirmiştir.

O kadar çok üniversite açıldı ki, şimdi bu üniversitelerdeki idari ve akademik personelin yetkinliği tartışılabilir. İnsan kaynağı önemli uluslararasılaşma sürecinde. Bazen ziyaretler yapılıyor mesela başka üniversitelere, orada bir ofiste bir kişinin çalıştığını görüyoruz. Bir kişiyle nasıl yürütülebilir bu işler? Yetersiz ve niteliksiz insan kaynağı. Mesela Türkçe yaptığınız bir duyuruyu İngilizce olarak da yapmalısınız eğer uluslararası bir üniversite olduğunuzu iddia ediyorsanız. Derslerin tamamını ya da bazılarını İngilizce vermelisiniz, bunun için yetkin akademik kadronuz olmalı. Web sayfasının İngilizce olması bile önemli (B1).

Nitelikli insan kaynağının önemli bir unsur olduğunu düşünen katılımcı, yeni açılan üniversiteler başta olmak üzere diğer tüm üniversitelerdeki idari ve akademik kadronun yetkinliklerinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Nicel anlamda çok büyük rakamlara ulaşan üniversiteler, uluslararasılaşma süreçlerine dâhil olabilmek için nitelikli idari ve akademik personele ihtiyaç duymaktadır. Uluslararasılaşmanın getirdiği iş yükünün ancak nitelikli idari ve akademik kadroyla sürdürülebilir olduğunu vurgulayan koordinatör, web sitesinin İngilizce olması ya da duyuruların çift dilli yapılması gibi detay olarak gözükten çoğu unsurun süreçte büyük önem taşıdığını düşünmektedir. Bu ifadelere paralel olarak birim sorumlusu olan bir katılımcı da uluslararasılaşmanın getirdiği iş yüküne değinmiştir.

Ara ara YÖK bütün üniversitelerden birilerini topladığı zaman orada, yapılan konuşmalardan devlet üniversitelerinin yabancı öğrenciyi, uluslararasılaşmayı bir iş yükü olarak düşündüklerini görüyorum. Uluslararası öğrenci demek İngilizce konuşmak demek, bir şeyleri ikinci dille yapmak demek, duyuruları İngilizce yapmak demek, İngilizce konuşabilen hoca bulmak demek, İngilizce programlar açmak demek, kampüste uluslararasılaşmayı sağlamak demek. Bütün bunları yapmadan zaten öğrenci almamanız gerekiyor. Bunların hepsi de iş yükü, taşın altına elinizi koymanız gereken durumlar. Ama genel olarak % 80'i iş yükü olarak görüyor ve çok büyük bir efor sarf etmeleri gerekiyor gerçekten. İnsan kaynağının zayıflığı önemli, İngilizce bilen kaç insan bulabilirsiniz idari kadroda mesela, zor (B7).

Sürecin getirdiği iş yüküne örnekler vererek açıklayan katılımcı, katıldığı toplantılardan edindiği izlenimleri aktarmıştır. Bu izlenimlere göre devlet üniversiteleri süreci bir iş yükü olarak görmektedir. Halbuki uluslararasılaşma sürecini başarıyla yürütmek için tüm paydaşların çok fazla çaba sarf etmesi ve sorumluluk alması gerekmektedir. Diğer yandan akademik ve idari kadro elemanlarının yetkinlikleri büyük önem taşımaktadır. Son olarak bir koordinatör yardımcısı, üniversitelerde sürecin ciddiye alınması ve süreçte sorumluluk sahibi olan personelin daha yetkin bireylerden oluşması gerektiğine değinmiştir.

Çocuğu buraya getiriyorsunuz, siz onu içselleştirmezseniz onun önünü açmazsanız rahat eğitim almasını sağlamazsanız çocuk kendini eğitilmiş gibi de hissetmez. Böyle bir çocuk geri gittiğinde ciddi bir kayıp anlamına geliyor. Bunu ehil kişilerin yapması gerekiyor ve bence her üniversite bunu yapmak zorunda değil ya da bu boyutlarda yapmak zorunda değil. Bazı öğrencilerimiz var Afganistan, Afrika gibi çeşitli ülkelerden gelen, bu öğrencileri açmamız gerekiyor. Bunu yapamadığımızda kendi hallerinde kalıyorlar ve kümeleniyorlar. Bunları takip edebilmemiz gerekiyor ama pek yapamıyoruz. Bu konularda uzman bir ekip şart kesinlikle. Mesela bunu sosyolojiyi, psikolojiyi, eğitim konularını daha iyi bilen birileri yapıyor olsa ve bunlar idari bir

kadro da olsa her üniversitede, telefona İngilizce, Almanca cevap verebilen kişiler olsa belki çok daha hızlı gelişir bu işler. Ben çok karşılaştım belli toplantılara gidiyoruz uluslararası ofiste çalışıyorum diyor ama İngilizce bilmiyor. Böyle üniversitelerimiz var (B11).

Üniversiteler, çok boyutlu olan uluslararasılaşma sürecini yönetmek için nitelikli uzman ekiplere önem vermek durumundadır. Çünkü; yabancı öğrenciler, öğretim üyeleri, müfredat, araştırma, kampüs ve yönetim süreçlerinin uluslararası olabilmesi için çok boyutlu bir harekete ihtiyaç vardır. Başarı için katılımcının da belirttiği gibi tüm boyutlarda uzman ekiplere görev verilmesi gerekmektedir. Böyle olmadığı takdirde süreçte ciddi kayıplar meydana gelebilir.

Sonuç ve Tartışma

Katılımcılardan elde edilen veriler ışığında üniversitelerin uluslararasılaşma sürecinde bürokrasi, yabancı dil ve insan kaynağına ilişkin çeşitli sorunlarla karşılaştıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Bürokratik engeller; yabancı öğretim üyesi ve öğrencilere vize, ikamet, sigorta, kayıt, kabul, çalışma izni ve yükselme işlemlerinde yaşanan katı bürokratik süreçler olarak değerlendirilebilir. Yabancı dile ilişkin engeller; gelen ve giden öğretim üyesi ile öğrencilerin yabancı dil yeterliliğinin düşük düzeyde olması, gelen öğrencilere yabancı dilde öğretim sunulmaması gibi sorunları kapsamaktadır. İnsan kaynağına ilişkin engellerin ise ofislerin eleman ihtiyaçlarının nitelik ve nicelik bağlamında istenen düzeyde karşılanmamasından kaynaklandığı söylenebilir.

Alan yazında üniversitelerin uluslararasılaşma sürecinde karşılaştığı kurumsal ve bireysel engellere değinilmektedir. Bu konuda Green (2007) üniversitelerin kurumsal açıdan en fazla karşılaştıkları engelleri, a) kurum liderlerinin süreci önemsememesi, b) kurumsal stratejinin olmaması, c) uluslararası etkinliklerin sistemli hale getirilmemesi, d) süreçte finansal desteğin sağlanmaması, e) müfredatın küresel boyutu kapsamaması olarak beş başlıkta toplamıştır. Diğer yandan bireysel engeller; öğretim üyesi ve öğrencilerin etkinliklere katılım sürecinde yaşadıkları isteksizlik ve kararsızlığın (Beerrens, Souto-Otero, de Wit & Huisman, 2015) yanı sıra yabancı dil bilgisinin zayıf olması olarak bulgulanmıştır (Gacel- Avila, 2007). Bu çalışma kapsamında Green (2007)'in belirttiği kurumsal engellerden, etkinliklerin sistematik düzenlenmediği ve bu yüzden koordinasyon sorunları yaşandığı bazı katılımcılar tarafından belirtilmiştir.

Bu çalışma bulgularına benzer olarak bazı çalışmalarda bürokrasi, yabancı dil ve insan kaynağına ilişkin çeşitli engeller farklı bağlamlarda ele alınmıştır. Van Aken (2001) ve Urias & Yeakey (2009) değişim ve tam zamanlı programlar kapsamında Amerika, İngiltere, Almanya ve Fransa gibi ülkelere giden öğrencilerin vize ve ikamet süreçlerinde takip ettikleri prosedürleri ve prosedürlere ilişkin sunulan bilginin incelendiği çalışmalarda, çalışma grubundaki ülkelerde bu tür problemlerin farklı boyutlarda yaşandığını bulgulanmıştır. Diğer yandan, Ahn (2014) ders programlarının çakışması ve yetersiz bilgi gibi engellerin öğrencilerin eğitimsel aktivitelere yönelik heveslerini kırdığı bulgusuna ulaşmıştır.

Bu konuda Türkiye'de Kalkınma Araştırmaları Merkezi (KAM) tarafından yürütülen yükseköğretimin uluslararasılaşması çerçevesinde, Türk üniversitelerinin uluslararası öğrenciler için çekim merkezi haline getirilmesi projesi kapsamında çeşitli engellere değinilmiştir. Projede mevzuat yetersizliği ve bürokrasinin caydırıcılığı, yabancı öğretim elemanlarının Türkiye'yi tercih etmeleri önündeki önemli engeller olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu projede, diploma denklik ve yeterlilik

uygulamasındaki sorunlar nedeniyle yabancı akademisyenlerin çalışma izni alması konusunda da bürokratik engeller olduğu saptanmıştır (KAM, 2014).

Bürokratik engellerin yanı sıra yabancı dil, üniversitelerin uluslararasılaşma sürecinde karşılaştıkları engellerdendir. Çalışma kapsamında yabancı dil engeline ilişkin öğretim üyesi ve öğrencilerin düşük yabancı dil düzeylerinin uluslararası etkinliklere katılım oranlarını olumsuz etkilediği ve bazı öğretim üyelerinin yabancı dilde öğretim yapacak düzeyde yeterliğe sahip olmadıkları için, uluslararası öğrencilerin ders seçmekte zorlandıkları yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Alan yazında yapılan çalışmalarda birey kaynaklı engeller olarak ele alınan yabancı dil bariyerinin öğretim üyesi ve öğrencilerin uluslararası etkinliklere katılım düzeylerini büyük oranda etkilediği (Gacel-Avila, 2007), etkileşimi azaltarak kültürel kaynaşmayı geciktirdiği (Hou & McDowell, 2013), öğretim etkinliklerinin niteliğine zarar verdiği (Beatty, 2010) yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra çalışma bulgularına paralel olarak, KAM (2014) projesinde, Türk üniversitelerinde İngilizce başta olmak üzere yabancı dilde eğitim verilen program sayısının az olması ve bu programları verebilecek nitelikteki akademisyen eksikliği, öğrenci çekilmesi önündeki önemli engeller olarak saptanmıştır. Diğer yandan Avrupa Üniversiteleri Birliği'nin (EUA) uluslararasılaşma stratejilerine ilişkin 2013 yılında yapmış olduğu bir çalışmada, katılımcı ülkeler, öğretim üyesi ve öğrencilerin dil becerilerinin yetersiz olduğunu ve geliştirilmesi gereken bir alan olarak değerlendirdiklerini bulgulamıştır. Bu çalışmalar dikkate alındığında, yabancı dil bariyerinin uluslararasılaşma sürecini farklı boyut ve derecelerde olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Ancak, yabancı dilin amaç olmaktan çok, bir araç olarak görülmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Uluslararasılaşma sürecinde karşılaşılan engellere ilişkin katılımcıların belirttiği bir diğer sorun, insan kaynağının nitelik ve nicelik yönünden yetersizliğine ilişkindir. Çalışma kapsamında katılımcılar, buldukları kurumlarda insan kaynağının nicelik bakımından yetersiz olduğunu, diğer üniversitelerde ise nitelik bakımından da çeşitli problemlerin yaşandığını belirtmişlerdir. Bu çerçevede insan kaynağının yetersizliği uluslararasılaşma sürecinde yaşanan bir engel olarak öne çıkmaktadır. Bu bulguya dayanarak süreci daha etkin hale getirebilmek için, ofis çalışanlarının nitelik ve nicelik yönünden geliştirilmesi gerektiği söylenebilir. Mergner (2011) bu konuda yaptığı çalışmada, finansal kesintiler sonucu ofis çalışanlarının sayısını azaltan bir üniversitenin akademik ve kurumsal stratejilerini yürütmekte büyük sorunlar yaşadığını bulgulamıştır. Bu çalışmaya paralel olarak Dewey & Duff (2009) uluslararası girişimlere öncülük yapması beklenen personelin yetersiz sayı ve kalitede olmasını süreçte yaşanan önemli bir bariyer olarak değerlendirmektedir. Sonuç olarak, uluslararasılaşmayı benimseyen yükseköğretim sistemlerinin akademik ve kurumsal stratejileri etkili şekilde uygulayabilmeleri için, sürecin temel aktörleri olan ofis çalışanlarının nicelik ve nitelik bakımından geliştirilmesine önem vermeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Ahn, S. E. (2014). A good learning opportunity, but is it for me? A study of Swedish students' attitudes towards exchange studies in higher education. *Journal of Research in International Education*, 13 (2), 106-118.
- Beatty, K. L. M. (2010). *Selected experiences of international students enrolled in English taught programs at German universities*. Dissertation, Ohio University.
- Beerens, M., Souto-Otero, M., de Wit, H., & Huisman, J. (2015). Similar students and different countries? An analysis of the barriers and drivers for ERASMUS participation in seven countries. *Journal of Studies in International Education*, 20 (2), 184-204.
- Creswell, J. W. (2002). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Second edition. SAGE Publications, International Educational and Professional Publisher. Thousand Oaks London, New Delhi.
- Delgado-Márquez, B. L., Hurtado-Torres, N. E. & Bondar, Y. (2011). Internationalization of higher education: Theoretical and empirical investigation of its influence on university institution rankings. *Universities and Knowledge Society Journal*, 8 (2), 101-122.
- Dewey, P. & Duff, S. (2009). Reason before passion: Faculty views on internationalization in higher education. *Higher Education*, 58 (4), 491-504.
- Egron-Polak, E. (2012). Higher education internationalization: Seeking a new balance of values. Trends & Insights For International Education Leaders. Erişim: http://www.nafsa.org/File/ti_new_balance.pdf
- Gacel-Avila, J. (2007). The process of internationalization of Latin American higher education. *Journal of Studies in International Education*, 11 (3-4), 400-409.
- Green, M. F. (2007). Internationalizing community colleges: Barriers and strategies. *New Directions for Community Colleges*, (138), 15-24.
- Hou, J. & McDowell, L. (2013). Learning together? Experiences on a China-UK articulation program in engineering. *Journal of Studies in International Education*, 18, (3), 223-240.
- KAM: Kalkınma Araştırmaları Merkezi. (2014). *Yükseköğretimin uluslararasılaşması çerçevesinde Türk üniversitelerinin uluslararası öğrenciler için çekim merkezi haline getirilmesi*. Araştırma Projesi Raporu. Kalkınma Bakanlığı.
- Knight, J. (2006). *Internationalization of higher education: New directions, new challenges*. 2nd Global Survey Report. Paris Cedex, France: UNESCO.
- Lipsett, A. (2009). *Overseas students now 20% of UK graduates*. Education Guardian. Erişim: <http://www.theguardian.com/education/2009/jan/29/overseas-students-british-degrees>
- Mergner, J. (2011). *Internationalization strategies in South Korean higher education: An explanatory analysis of the internationalization efforts of four Korean universities through the lenses of resource dependency and normative match*. Master Thesis, University of Twente.
- Urias, D. & Yeakey, C. C. (2009). Analysis of the US student visa system misperceptions, barriers, and consequences. *Journal of Studies in International Education*, 13 (1), 72-109.
- Van Aken, D. (2001). The time and the trouble: Mobility obstacles for incoming students from outside Europe. *Journal of Studies in International Education*, 5 (4), 291-316.

Balkans and Turkey: The East of The Europe, The West of The Asia

Selma AYTÜRE
Assoc. Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University,
Turkey,
sayture@ybu.edu.tr

Abstract

The paper aims to look at the concept of the west of the east, east of the west from the perspective of Turkey and the Balkans and to evaluate it from this perspective. It is seen that the European Union is closely interested in Balkan countries, has started membership negotiations with some of them and has a close relationship with some of them. In this study, the Balkan policy of the European Union examined firstly. After than, Turkey-Balkan Countries, European Union-Balkan Countries trade relations and the region's position and potential on Trans European networks discussed. Developments in TRACECA and Modern Silk Road works took place in terms of importance. The scanning and evaluation method used in this study.

The concept of the west of the East and east of the West depends on where it is looked. This also shows different insights. The Balkans represent an intermediate point in both a geographical point and in terms of comprehension. It is located in the east of Europe, west of Asia. Turkey also has similar characteristics. In this respect, the historical proximity between the two provides a convergence in many areas today. There are important similarities in the spirit, understanding and cultural areas. This similarity brings all sorts of exchanges.

The Balkans are at the center of the enlargement process of the European Union. The door was opened for membership in six Balkan countries. The leading countries of this process are Serbia and Montenegro. These countries have been targeted for 2025 for membership. Turkey has close relations (on political, social, historical, commercial, economic) with the Balkan Countries. The Balkans and Turkey are two important rings on the passage corridor from Asia to Europe. This situation has shown itself as Silk Road route in the historical process. Today, Modern Silk Road construction is ongoing.

Keywords: *Europe, Turkey, the Balkans, Trade Relations, International Relations*

JEL Classification: F13, P45, R42, R48

Balkanlar ve Türkiye: Avrupa'nın Doğusu, Asya'nın Batısı

Öz

Bildiri, uluslararası doğunun batısı, batının doğusu konseptine Türkiye ve Balkanlar perspektifinden bakmayı ve bu açıdan değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Avrupa Birliği'nin Balkan Ülkeleri ile yakından ilgilendiği, bir kısmı ile üyelik müzakerelerine başladığı, bir

kısmı ile yakın ilişki içinde olduğu görülmektedir. Bu çalışmada öncelikle Avrupa Birliği'nin Balkan Politikası incelenmiştir. Daha sonra Türkiye-Balkan Ülkeleri, Avrupa Birliği-Balkan Ülkeleri ticaret ilişkileri ve bölgenin Trans Avrupa Ağları üzerindeki konumu ve potansiyeli ele alınmıştır. Konunun önemi bakımından TRACECA ve modern ipekyolu çalışmalarındaki gelişmelere de yer verilmiştir. Çalışmada araştırma ve tarama yöntemi kullanılmıştır.

Uluslararası doğunun batısı, batının doğusu kavramı bakılan yere göre değişir. Bu aynı zamanda bir anlayışı da gösterir. Balkanlar, hem coğrafi anlamda, hem de kavrayış anlamında bir ara noktayı temsil etmektedir. Avrupa'nın doğusunda, Asya'nın batısında yer almaktadır. Türkiye de bu anlamda benzer özellikleri taşımaktadır. Bu bakımdan ikisi arasındaki tarihsel yakınlık, günümüzde birçok alanda yakınlaşma sağlamaktadır. Ruh, anlayış ve kültürel alanlarda önemli benzerlikler vardır. Bu benzerlik her türlü alışverişi de beraberinde getirmektedir.

Balkanlar, Avrupa Birliği'nin genişleme sürecinin odağındadır. Altı Balkan Ülkesine üyelik için kapı aralanmıştır. Bu sürecin önde giden ülkeleri Sırbistan ve Karadağ'dır. Bu ülkelere üyelik için 2025 yılı hedefi verilmiş durumdadır. Türkiye'nin de bölge ülkeleri ile yakın ilişkileri (siyasi, sosyal, tarihi, kültürel, ticari, ekonomik) bulunmaktadır. Balkanlar ve Türkiye, Asya'dan Avrupa'ya geçiş koridoru üzerindeki iki önemli halkadır. Bu durum tarihi süreçte ipekyolu güzergahı olarak kendini göstermiştir. Günümüzde de modern ipekyolu inşa çalışmaları sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa, Türkiye, Balkanlar, Ticaret İlişkileri, Uluslararası İlişkiler*
Jel Kodu: F13, P45, R42, R48

GİRİŞ

Balkanlar ve Türkiye, Asya ve Avrupa kıtalarının birleşme noktasındadır. Bu ara nokta hem coğrafi, hem de sosyal, kültürel anlamdadır. Bu konum Balkanlar ve Türkiye'yi tarih boyunca yakınlaştırmıştır. Günümüzde hem Balkan Ülkeleri, hem de Türkiye, AB'ye adaylık yolunda yürümektedirler. Bu konum hem enerji nakil hatları bakımından önemlidir, hem de ticaret ve modern ipekyolu çalışmalarında yeni bir misyon yüklemektedir.

AB, Balkanlara özel bir önem vermektedir. Bu ülkelerin bir kısmı halihazırda AB üyesidir. Slovenya 2004'te, Bulgaristan ve Romanya 2007'de, Hırvatistan 2013'te AB üyesi olmuşlardır. Geri kalan Balkan ülkeleri ile değişik düzeyde üyelik hazırlıkları yürütülmektedir.

Balkan ülkeleri, Türkiye'nin de Avrupa'ya ulaşmada kullandığı ana arter durumundadır. Bu durum bölge ülkelerini tarihsel süreçte de yakınlaştırmıştır, günümüzde de bu yakınlık hem sosyal, hem de ekonomik alanlarda hızla gelişmektedir. Nitekim Balkan ülkeleri ile Türkiye'nin ticareti son yıllarda büyük bir artış göstermiştir.

AB'nin önem verdiği politika alanlarından biri de Trans Avrupa Ağları'dır. Trans Avrupa Ağları (TEN)'nin 3 komponenti vardır. Bunlardan birincisi ulaştırma, ikincisi enerji ve üçüncüsü telekomünikasyondur. AB'nin bu amaçla belirlediği öncelikli koridorlar vardır. Bu koridorlar AB'nin hem iç ulaşımını artırmak, hem de AB'nin ana ticaret ortakları ile ticaretini kolaylaştırmak amacıyla planlanmıştır ve AB bütçesi ile desteklenmektedir. Aday ülkeleri Trans Avrupa Ağları-Ulaştırma (TEN-T) ile eklemlenmek üzere TINA projesi yürütülmekte ve aday ülkelerin Avrupa'nın ulaşım ağına birleşmesi için destek verilmektedir.

TRACECA, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerini Kafkasya ve/veya Karadeniz üzerinden Avrupa'ya bağlamak amacıyla Avrupa Birliği (AB) önderliğinde üye ülkeler tarafından oluşturulan bir Doğu-Batı koridorudur. Bu koridor da Balkan ülkeleri için hayati önem taşımaktadır. Ancak Balkan ülkeleri henüz TRACECA'ya taraf olmamışlardır.

“Modern İpekyolu: Bir kuşak, bir yol” projesi kapsamında, tarihi İpekyolu güzergahında bulunan bütün ülkeleri bu projede yer alamaya davet eden Çin, Asya, Afrika ve Avrupa’yı kapsayan büyük yatırımlar hedeflemektedir. Türkiye ve Balkan Ülkeleri bu projede yer almışlardır. Asya ve Avrupa’nın hem karadan, hem de denizyolundan bağlanması düşünülmektedir. Bu hat boyunca, özellikle kara ulaşımında Türkiye ve Balkanların kritik önemi vardır. Konu bu çerçevede ele alınmıştır. Çalışmada araştırma ve tarama yöntemi kullanılmıştır.

AB’NİN BALKAN ÜLKELERİ POLİTİKASI

Balkanlar, AB’nin genişleme sürecinin odağındadır. Hırvatistan’la yürütülen müzakereler 2013’te tam üyelikle sonuçlanmıştır. Altı Balkan Ülkesine üyelik için kapı aralanmıştır. Bu Ükelere 2025 yılı hedefi verilmiştir.

AB’nin Balkanlar ile ilişkisinin 2003 yılından bu yana genel bir değerlendirilmesi yapıldığında şu hususlar dikkati çekmektedir: AB’nin bölgenin ya da bölge ülkelerinin kavramlaştırılması konusunda farklı bir jargon kullanmayı tercih ettiği görülmektedir. AB, bu coğrafyayı tanımlamak üzere “Balkanlar” yerine, “Batı Balkanlar” kavramını kullanmaktadır.

AB’nin Balkan ülkeleri ile ilişkisi genel yaklaşım ve uygulama araçları açısından önemli ölçüde benzerlikler taşısa da, AB’nin her bir Balkan ülkesi ile söz konusu ülkenin kendine has siyasi, ekonomik, sosyal, tarihsel dinamiklerini göz önüne alarak geliştirdiği farklı ilişkisi mevcuttur. İşte bu birebir ilişkiler yüzündendir ki, üyelik sürecinde her ülke kendi performansına göre değerlendirilmektedir. 2004 yılında yaşanan “grup halinde üyeliğin” Balkan ülkeleri için tekrar edebilmesi mümkün görünmemektedir. AB ile Balkanlar’ın ilişkisi tarihsel süreç içerisinde hem Balkan ülkelerinin kendi iç dinamikleri, hem de AB’nin “derinleşme-genişleme” arasında yaşadığı gelgitler yüzünden çoğu zaman yavaş ve sorunlu ilerlemektedir.

Balkan ülkelerinin genel durumu ve AB’ye üyelik kistaslarını yerine getirmede yaşadıkları zorluklar yanında, AB’nin hali hazırda içinde bulunduğu durum (ekonomik kriz, Lizbon Anlaşması’nın onay ve uygulama süreci vs.) nedeniyle kendi sorunlarına odaklanmak istemesi de genel olarak genişleme sürecini, özelde de Balkan ülkelerinin AB’ye üyelik sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. Ekonomik sorunlarla uğraşan ve kendi içine kapanan bir AB, gittikçe “yumuşak güç-cazibe merkezi olma” özelliğini kaybetme durumuyla karşı karşıya kalmakta, bu kayıp Balkanlar açısından da açıkça gözlenmektedir.

AB-Balkanlar ilişkisi her iki taraf için de kolayca vazgeçilebilecek bir ilişki değildir. Balkanlar AB açısından bölge olarak hem taşıdığı riskler ve sorunlar, hem de fırsatlar bakımından önemlidir. Bölgeden kendi sınırlarına yayılabilecek her türlü sorun AB’nin mevcut koşullarda zaten oldukça kırılgan olan istikrarını etkileyebilecek niteliktedir. Balkanlar açısından da AB önemli bir açılım alanı ve mevcut sorunların çözümünde kullanılabilecek önemli bir dışsal araçtır.

AB-Balkanlar ilişkisinin bundan sonraki seyri öncelikle AB ülkelerinin birçoğunda yaşanan ekonomik sıkıntıların çözümü konusunda izlenecek yollar ve bunun AB’nin mevcut genişleme süreci ve hazmetme kapasitesine etkisi çerçevesinde şekillenecektir. Bunun yanında önümüzdeki dönemde AB’nin Balkan ülkeleri arasında bölgesel işbirliğini, siyasi, etnik vs. sorunların çözüm süreçlerini teşvik edip, edememesi, üyelik sürecinde uyguladığı “koşulluluk” prensibini somutlaştırıp, somutlaştıramayacağı, bölgeye karşı uyguladığı çoğu zaman tutarsız olarak değerlendirilen politikaları daha tutarlı ve net hale getirip getiremeyeceği de oldukça önemli olacaktır.⁸³

⁸³ https://tasam.org/tr-TR/Icerik/28838/ab_genisleme_surecinde_balkanlarin_yeri_genel_degerlendirme

Avrupa Komisyonu 6 Şubat günü, Başkan Juncker'in Birliğe Sesleniş 2017 konuşmasında duyurduğu "Batı Balkanlar'la güven veren bir genişleme perspektifi ve AB ile ilişkilerin artırılması" stratejisini kabul etti (COM (2018) 65 final).⁸⁴ Strateji, bölgenin Avrupa'daki geleceğini teyit etmektedir. Yüksek Temsilci/Başkan Yardımcısı Mogherini, Batı Balkanlar'ın altı üyesinin tamamının Avrupa Birliğine nihai katılımı yönünde net bir yol belirlendiğini ifade etti.⁸⁵

Strateji kapsamında ortak güçlendirilmiş işbirliği alanları ve öncelikleri ortaya konulurken Batı Balkan ülkelerinin karşı karşıya olduğu belirli güçlükler ele alınmaktadır. Hukukun üstünlüğü, temel haklar, yolsuzluk ve organize suçla mücadele gibi önemli alanlarda çabaların ve geri dönülmez reformların sürdürülmesinin yanı sıra ekonomik reformların hayata geçirilmesi güven veren bir genişleme perspektifi için gereklidir. Tüm ülkelerin Avrupa Birliği'ne katılım öncesinde uzlaşma ve sorunların çözülmesi konusunda kesin surette kararlılık sergilemesi gerekmektedir. Sırbistan ile Kosova arasında kapsamlı, hukuki bağlayıcılığı bulunan bir normalleşme anlaşması, bu ülkelerin Avrupa yolunda ilerleme kaydetmeleri için gereklidir.

Avrupa Birliği'nin, bölgenin AB'ye entegrasyon perspektifine bağlılığı, ortak menfaat alanlarında Batı Balkanlar'ın dönüşüm çabalarını desteklemek üzere önümüzdeki yıllar içerisinde, AB'nin uygulamaya koyacağı altı öncü adımın Komisyon tarafından açıklanmasıyla teyit edilmiştir. Bu öncü girişimler hukukun üstünlüğü, güvenlik ve göç, sosyo-ekonomik kalkınma, ulaştırma ve enerji bağlanabilirliği, dijital gündem, uzlaşma ve iyi komşuluk ilişkilerini kapsayan belirli ortak menfaat alanlarını hedeflemektedir. Strateji aynı zamanda AB'nin kriterleri yerine getirmelerinin ardından yeni üyeleri kabul etmeye hazır olması gerektiğinin de altını çizmektedir.

Bölgenin Avrupa geleceği, ortak değerlere bağlı istikrarlı, güçlü ve birleşik bir Avrupa'ya yapılan jeostratejik bir yatırımdır. AB Yüksek Temsilcisi Mogherini, mülteci krizi sırasında işbirliği yapılmasından ekonomik ilişkilere kadar çeşitli alanlarda bölge ile bağlantılı bir dizi alana örnek vererek "birlikte çalışma fırsatlarından insanların nasıl yararlandığını" belirtti.

AB, bölgenin en önemli donörü ve yatırımcısı olmasının yanı sıra Batı Balkanlar'ın başlıca siyasi ortağıdır. AB aynı zamanda, Batı Balkanlar'ın en büyük ticaret ortağıdır. Karadağ ve Sırbistan katılım müzakerelerine başlamıştır. Eski Yugoslav Kuzey Makedonya Cumhuriyeti aday ülkeler, Bosna-Hersek ve Kosova ise aday aday ülkelerdir.

Batı Balkan ülkelerinin AB çatısı altında bulunmaları, etrafında bulunan tüm bölgelere ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerde pozitif kazanım olarak sirayet edecektir. Batı Balkanlar, AB'nin genişleme perspektifinde tamamlanması gerekli olan puzzle parçalarından biridir. Batı Balkan coğrafyasında bulunan; Arnavutluk, Bosna Hersek, Karadağ, Makedonya, Sırbistan ülkelerinin ekonomik, siyasi ve hukuki sisteme sahip olan AB çatısı içerisinde bulunmaları elzemdir. AB'nin siyasi genişlemesini tamamlayacak olan Batı Balkanlar ile uzlaşma kültürünü esas alması, üyelik yolunda olan bölge ülkelerinin uyumunu daha da kolaylaştıracaktır.⁸⁶

Fransa'nın Arnavutluk ve Kuzey Makedonya'nın üyelik müzakerelerinin başlamasına yönelik vetosu, Batı Balkanların istikrar kazanması çerçevesinde değerlendirildiğinde, AB'nin güvenilirliğini ve inandırıcılığını sarsan bir gelişme olarak öne çıkmaktadır. Veto, görünüşte Arnavutluk ve Kuzey Makedonya'ya karşı yapılmış olsa bile gerçekte, halen müzakerelerin yürütüldüğü Sırbistan, Karadağ ve potansiyel üyeler olarak ifade edilen Bosna Hersek ve Kosova için de olumsuz bir mesaj verilmiş oldu. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel

⁸⁴ https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf

⁸⁵ <https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/bati-balkanlar-stratejisi-ab-katilim-icin-net-bir-yol-belirliyor-7425>

⁸⁶ http://www.ibaness.org/bnejss/2017_03_special_issue/04_Ozgoker_and_Bati.pdf

Macron'un 7 Kasım 2019'da The Economist dergisine verdiği mülakatta NATO'nun "beyin ölümünün gerçekleştiğini", Avrupa'nın dünyada stratejik bir güç olarak hareket etmeye başlaması gerektiğini ve daha da ileri giderek Bosna Hersek'in "saatli bir bomba" olduğunu söylemesi, Batı Balkan ülkeleri arasında hayal kırıklığını artıran bir etken olmuştur. Bu bağlamda Bosna Hersek, AB'nin, çoğunluğu Müslüman olan ülkeleri tam üye yapmak istemediğini ileri sürmektedir. Arnavutluk ve Karadağ'ın NATO üyesi olduğu, Kuzey Makedonya'nın da üye olmaya çalıştığı bölge için, Macron'un NATO üyelerinin birbirini koruyup koruyamayacağını sorgulanmasına varan bu ifadeleri, Batı Balkan devletlerinin hem AB üyeliği, hem de NATO üyeliği açısından olumsuz bir yaklaşımın göstergesi olarak algılanmaktadır.⁸⁷

Bu ülkelerin AB üyeliğinin gerçekleşmesinde; Hukukun üstünlüğü, demokratik kurumların düzgün şekilde işlemesi, temel hakların ve azınlık haklarının korunması, ekonomik yönetişimin güçlendirilmesi ve ikili anlaşmazlıkların çözümü en önemli konular olarak öne çıkmaktadır.

Batı Balkan ülkeleri için Birliğe üyelik kriterleri, 1993 Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen siyasi ve ekonomik kriterlere ek olarak, bölgesel iş birliği, ICTY (Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi) ile eksiksiz iş birliği ve yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşünün garanti edilmesi gibi koşulları da içeriyor. Bu nedenle bunlar, Kopenhag Artı Kriterleri (Copenhagen Plus Criteria) olarak da adlandırılıyor (Şahin, 2013:15).

AB'nin ekonomik krizle imtihanı, işleyen piyasa ekonomisi olarak nitelendirilemeyecek kadar kırılmalı olan, yüksek işsizlik oranları, düşük rekabet gücü ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ile karakterize edilen ve adeta "periferinin periferisi" 15 ya da "süper-periferi" 16 olarak nitelendirilen Batı Balkan ülkelerinde ekonomik yönetişimin güçlendirilmesi gerekliliğinin de önemini artırdı. Halen, Hırvatistan dışındaki Batı Balkan ülkeleri, AB üyeliğine başvuran en fakir ülkeler olarak öne çıkıyor (Şahin, 2013:15).

AB, BALKAN ÜLKELERİ VE TÜRKİYE TİCARET İLİŞKİLERİ

Balkan ülkeleri hem AB, hem de Türkiye için kritik öneme sahiptir. Türkiye için gerek coğrafi, siyasi ve ekonomik açıdan; gerekse kültürel ve insani bakımdan oldukça önemli olmakla birlikte, Avrupa ile kara bağlantısı yalnızca Balkanlar üzerinden sağlandığı için, stratejik olarak da büyük öneme sahiptir.

Türkiye de Balkan Ülkeleri gibi AB'ye üyelik yolunda ilerlemektedir. 14 Nisan 1987'de üyelik başvurusu yapan Türkiye, 2005 yılında müzakerelere başlamışsa da Kıbrıs meselesi yüzünden 8 fasıl bloke edilmiş ve müzakereler durma noktasına gelmiştir.

Balkan Ülkeleri ve Türkiye, AB'nin Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) dan yararlanmaktadırlar. AB, Batı Balkanların en büyük ticaret ortağı olmaya devam etmektedir, ithalat (% 73,5) ve ihracat (% 80,6). AB şirketleri bölgedeki en büyük yatırımcılar olup, doğrudan yabancı yatırımın % 73'ünü sağlamaktadırlar. Dolayısıyla, büyümenin ana dış itici gücü onlardır.

Çin'in Batı'daki iş ve yatırım faaliyetleri Balkanlarda yükselişe geçmiştir ve prensip olarak bölge için fırsatlar sunmaktadır.

Türkiye, halihazırda iki ayrı adet çapraz menşe kümülasyonu sistemine taraf bulunmaktadır:

- Pan Avrupa Akdeniz Menşe Kümülyasyonu Sistemi (PAAMK): PAAMK sistemi; Türkiye, Avrupa Birliği (AB), EFTA ülkeleri (İsviçre, Lihtenştayn, İzlanda ve Norveç), Cezayir, Fas, Filistin, İsrail, Lübnan, Mısır, Tunus, Ürdün ve Faroe Adaları'nın dahil olduğu

⁸⁷ <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ab-bati-balkanlarda-da-verdigi-sozleri-tutmuyor-1648662>

çapraz menşe kümülasyonu esasına dayalı serbest ticaret alanı sistemidir. Bu kapsamda, ülkemiz; serbest ticaret anlaşması ağını tamamladığı AB, EFTA ülkeleri, Fas, İsrail, Mısır, Tunus ve Ürdün ile tercihli ticarete çapraz menşe kümülasyonu uygulayabilmektedir.

- Batı Balkan Menşe Kümülyasyonu Sistemi: Batı Balkan menşe kümülasyonu sistemi; Türkiye, AB, Batı Balkan ülkeleri (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan)'nin dâhil olduğu çapraz menşe kümülasyonu esasına dayalı serbest ticaret alanı sistemidir. Bu kapsamda, Türkiye, AB (sadece Gümrük Birliği kapsamındaki ürünler için), Arnavutluk, Bosna-Hersek, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan arasında çapraz menşe kümülasyonu uygulanabilmektedir. Batı Balkan menşe kümülasyonu sistemi, Türkiye'nin 4 Kasım 2011 tarihinde imzaladığı Pan Avrupa Akdeniz Tercihli Menşe Kuralları Hakkında Çok Taraflı Bölgesel Sözleşme (Bölgesel Konvansiyon) ile PAAMK sisteminin bir parçası hale gelmektedir.⁸⁸

Aşağıdaki Tablo 1'de AB'nin Batı Balkan ülkeleri ve Türkiye ile olan ticaretteki payları ve bu ticaretin GSYİH içindeki payları gösterilmiştir.

Tablo 1 : AB'nin Batı Balkan Ülkeleri ve Türkiye ile Ticareti

Dış Ticaret	Karadağ	Kuzey Makedonya	Arnavutluk	Sırbistan	Türkiye	Bosna Hersek	Kosova	AB-28
	2017	2017	2017	2017	2017	2017	2017	2017
AB-28 ülkelerinin toplam ihracat değerindeki payı (%)	34.8	81.1	77.2	67.6	47.0	71.2	24.9	-
AB-28 ülkelerinin toplam ithalat değerindeki payı (%)	47.4	62.9	61.7	58.9	36.4	60.9	43.1	-
Ticaret dengesi (milyon Euro)	-1932	-1818	-2622	-3194	-67771	-3646	-2669	21099
Uluslararası ticaretin GSYİH içindeki payı								
İthalat (GSYİH %si)	64.5	69.2p	46.6p	57.1	29.3	-	52.5	42.0
İhracat (GSYİH %si)	41.1	55.4p	31.6p	50.5	24.8	-	26.7	45.7

Kaynak: AB Komisyonu

⁸⁸ <https://ticaret.gov.tr/data/5b872d6c13b8761450e18f5f0dce311c3e6057ce5e7faca73994056f.pdf>

Tablo 1'in incelenmesinden Balkan ülkelerinin ihracat ve ihracatında AB'nin ne kadar büyük bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2'de, Batı Balkan ülkeleri ile Türkiye'nin dış ticaret rakamları verilmektedir.

Tablo 2. Batı Balkan Ülkeleri ile Türkiye'nin Dış Ticareti (2018)

Ülke	İhracat (USD)	İthalat (USD)
Arnavutluk	408.708.280	22.163.047
Bosna-Hersek	430.223.216	241.221.411
Kosova	300.560.084	9.387.624
Kuzey Makedonya	396.838.336	107.928.375
Karadağ	79.413.811	14.217.303
Sırbistan	867.704.533	526.295.670

Kaynak: TÜİK

Tablo 2'nin incelenmesinden, Türkiye'nin en fazla ticareti Sırbistan ile yaptığı, Sırbistan'ı, Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Kuzey Makedonya'nın takip ettiği, bütün ülkelerle yapılan ticarete ihracatın ithalattan fazla olduğu görülmektedir.

TRANS AVRUPA AĞLARI

Avrupa'da ulaştırma altyapısı için seçilmiş öncelikli 30 hat ve proje bulunmaktadır. Balkan Ülkeleri bu ağların dışındadır. Ancak, Deniz otobanları projesi 2007-2013 döneminde daha fazla önem kazanmış, hibe fonları için ayrı bir bütçe oluşturulmuştur. Deniz Otobanları projelerinin üzerinde geliştirilmesi için dört koridor belirlenmiştir. Bunlardan ikisi:

- Güney-Doğu Avrupa Deniz Otobanı: Adriyatik Denizi'ni Ege ve Doğu Akdeniz'e bağlayan hat,

- Güney-Batı Avrupa Deniz Otobanı: İspanya, Fransa, İtalya ve Malta'yı kapsayan Batı Akdeniz'i, Karadeniz'i de kapsayacak şekilde Güney-Doğu Avrupa'ya bağlayan hat.

TEN-Ulaştırmanın amacı, aday ülkeler ve AB arasında kişilerin, malların ve hizmetlerin serbest dolaşımını kolaylaştırmak amacıyla iyi bir ulaştırma altyapısı oluşturarak, bunun Trans-Avrupa Ulaştırma Ağlarına eklenmesini sağlamaktır.

AB'nin Kıbrıs'la beraber Doğu Avrupa ülkelerinin adaylığıyla yeniden genişleme sürecine girdiği 1996 yılında Komisyon, üyelik için başvuran 11 devlet arasındaki entegre ulaştırma ağının geliştirilmesini kontrol etmek ve koordine etmek ve AB içinde TEN-T ile uyumunu sağlamak için TINA'yı (Transport Infrastructure Needs Assessment- Ulaştırma Altyapı İhtiyaç Analizi) kurdu. TINA'da temel hedef, AB'de olduğu gibi, aday ülkelerde de, mevcut parçalı ulaştırma bağlantıları dışında uyumlu bir ağ oluşturmak için var olan altyapıyı geliştirmek ya da yenilerini inşa etmek ve ülkeler arasında, Tek Pazar'ın etkinliğinin artırılması ve Avrupa'nın ticaret potansiyelinin en üst düzeye çıkarılması için gerekli olan güvenli ve hızlı bağlantılar gerçekleştirmektir (Köktaş, 2016:532).

Türkiye, hızlı ve güvenilir ulaştırma altyapısının ve multi-modal ulaştırma ağının oluşturulmasına ve Karadeniz, Asya, Orta Doğu ve Akdeniz bölgeleri ile Avrupa arasında gerekli ulaştırma bağlantılarının sağlanmasına büyük önem vermektedir. Bu çerçevede, ilgili AB mevzuatı ile uyumlu "Ulaştırma Altyapı İhtiyaçları Değerlendirme (TINA)" Çalışması yapılmış ve bu çalışma baz alınarak "Çekirdek Ağ Veri Güncelleme Dosyası" hazırlanmıştır.

TINA çalışması ile ülkemizin Avrupa altyapısı ile bağlantılandırılması için öncelikli altyapı yatırım ihtiyaçları belirlenmiştir. Ülkemizin TEN-T ile bağlantısının güçlendirilmesi ve kendi çekirdek ağının inşasını amaçlayan altyapı projeleri IPA (2007-2013) altında Ulaştırma Operasyonel Programı kapsamında yürütülmektedir. Dolayısıyla, “Ulaştırma Operasyonel Programı” kapsamındaki projeler de TINA çalışması temel alınarak önceliklendirilmektedir.

Halkalı – Kapıkule Demiryolu Hattı Projesi’nin IPA II (2014-2020) kapsamında finanse edilmesi planlanmıştır. AB-Türkiye arasında bugüne kadarki en büyük ölçekli mali yardım projesine ilişkin ikili proje finansman anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında AB’nin, Halkalı-Kapıkule demir yolu hattı için 275 milyon Euro hibe desteği vermesi öngörülmüştür. Projenin temel atma töreni 18 Temmuz 2019’da gerçekleştirilmiştir. Böylece, Londra’dan Pekin’e uzanan Demir İpek Yolu’nun Türkiye bölümü tamamlanmış olacaktır.⁸⁹

Batı Balkan ülkelerinin TEN-T’ye eklenmesi ile ilgili çalışmalar da AB Komisyonunca yapılmaktadır.

TRACECA

Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerini Kafkasya ve/veya Karadeniz üzerinden Avrupa’ya bağlamak amacıyla Avrupa Birliği (AB) önderliğinde üye ülkeler tarafından oluşturulan bir Doğu-Batı Koridorudur. Üye Ülkeler: Avrupa Komisyonu, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Romanya, Tacikistan, Türkiye, Özbekistan, Ukrayna’dır. Türkiye, ulaşım altyapısıyla TRACECA’nın en aktif üyelerindendir.⁹⁰

Türkiye ulaşım potansiyelini Avrasya ulaşım ağının hizmetine sunmak amacıyla çalışmalar yürütmekte, uluslararası trafik ve sınır geçişlerinde yaşanan tıkanıklarının giderilmesine öncelik vererek bu amaçla Marmaray, BTK demiryolu, hızlı tren projeleri, çift yol yapımı, Karadeniz Sahil Yolu, İstanbul’a ikinci tüp geçit ve ülke sathında 12 lojistik merkezi kurulması gibi birçok projeyi uygulamaya koymaktadır.

İpek Yolunun yeniden canlandırılması amacıyla çok modlu ulaşım için şekillendirilen ve geliştirilen bir doğu-batı koridorudur.

Kara ulaştırmasının gelecekteki modernizasyonu açısından, pazara girişteki Avrupa Direktifleri ve düzenlemeleri, mali uyumlaştırmalar, sosyal yasama, teknoloji ve güvenlik de AB ve TRACECA açısından değerli bir tecrübedir. Batı Balkan Ülkelerinin TRACECA’ya üye olmalarında fayda vardır.

1998 yılında ilk adımları atılan ve İpek Yolu’nun canlandırılması kapsamında ele alınan Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru (TRACECA) projesinin oluşturulmak istenen yeni kara ve demir yolu hattıyla entegre edilmeye çalışılması atılacak adımların başında gelmektedir.

Avrupa Birliği - Doğu Ortaklığı Programı kapsamında süregelen işbirliği çerçevesinde 28 AB ülkesi ile Azerbaycan, Ukrayna, Belarus, Gürcistan, Ermenistan ve Moldova’nın ulaştırma bakanları, ulaştırma alanındaki işbirliğini görüşmek üzere 6 Haziran 2019 tarihinde Lüksemburg’da bir araya geldiler. Genişletilmiş Trans-Avrupa ulaştırma ağına (TEN-T) ilişkin yatırımları da içeren karayolu güvenliği ve altyapısı ile ilgili alanlarda görüşmeler gerçekleştiren bakanlar, ortak bir bildiri onaylayarak kamuoyu ile paylaştılar. Karayolu ulaşımında güvenlik, geleceğe dönük yatırımlar, AB Komşuluk Politikası kapsamında Genişletilmiş Trans-Avrupa ulaştırma ağına (TEN-T) ilişkin olarak 6 Doğu Ortaklığı ülkesine teknik yardım sağlamak amaçlı bir mekanizma kurulması ve ulaştırma konusunda uluslararası gündem kapsamında iş birliğinin sürdürülmesi bakanların kabul ettiği ortak bildirge içerisinde

⁸⁹ <https://www.ab.gov.tr/86.html>

⁹⁰ <http://www.traceca.org.tr/>

yer aldı. Bu gelişme, Türkiye'nin bulunduğu güney hattı yerine, TRACECA projesinin kuzey hattını bir an önce devreye alma girişimi olarak okunabilir.⁹¹

Küresel ölçekte, üretimin Çin, Hindistan, Malezya, Güney Kore gibi ülkelerde gerçekleştiği büyük tüketici kesiminin ise batı Avrupa ülkelerinde yoğunlaştığı bilinen bir gerçek. Böyle bir coğrafyada doğu-batı taşımacılık hattının en kritik noktasında bulunan TRACECA ülkeleri intermodal taşımacılık ile bu hattaki yükün taşınmasından mümkün olan en büyük payı kapmaya çalışmaktalar. Hem Türkiye, hem Balkan Ülkelerinin bu gelişmelerin dışında kalmamak için gerekli çalışmaları yapmaları gerekmektedir.

MODERN İPEKYOLU

2013 yılında 'Bir Kuşak, Bir Yol' adıyla Çin lideri Şi Jinping tarafından sunulan modern İpek Yolu projesi, Çin'in kara ve denizden Batı'ya ekonomik atılım hamlesi olarak şekillenmiştir. Tarihi İpek Yolu güzergahında bulunan bütün ülkeleri bu projede yer alamaya davet eden Çin, Asya, Afrika ve Avrupa'yı kapsayan büyük yatırımlar hedeflemektedir. Pekin, proje kapsamında şu ana dek 300 milyar dolardan fazla yatırım anlaşmasının yapıldığını açıklamıştır. Önümüzdeki dönem için de tahmini yıllık yatırım tutarının 125 milyar dolar civarında olması beklenmektedir.

Çin, bu proje için 2014 yılında İpek Yolu Ekonomik Kuşağı Fonu'nu kurmuş ve bu fona 40 milyar dolar kaynak ayırmış, projeye destek için de Kasım 2014'te 100 milyar dolar yatırımla Asya Altyapı Yatırım Bankası'nı kurmuştur. Türkiye de bu bankada kurucu üye olarak yer almıştır.

Projede Türkiye dahil 65 ülke yer almaktadır. Proje kapsamındaki ülkeler: *Doğu Asya*'da; Çin, Moğolistan, *Güneydoğu Asya*'da; Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland, Timor-Leste, Vietnam, *Orta Asya*'da; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, *Ortadoğu ve Kuzey Afrika*'da; Bahreyn, Mısır, İran, Irak, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Filistin, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, *Güney Asya*'da; Afganistan, Bangladeş, Bhutan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan, Sri Lanka, *Avrupa*'da; Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Çekya, Estonya, Gürcistan, Macaristan, Letonya, Litvanya, Makedonya, Moldova, Karadağ, Polonya, Rusya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, Türkiye, Ukrayna'dır.

Projeye dâhil olan ülkeler incelendiğinde büyük bölümünün gelişmekte olan ekonomilere sahip olduğu görülmektedir ve bu ülkelerin toplam ekonomik büyüklüğü 21 trilyon doları bulmaktadır. Oldukça geniş ölçekli olan İpek Yolu projesi, ülkelere altyapılarını geliştirme ve bununla birlikte daha büyük bir ekonomiye sahip olma imkânı vadetmektedir. Uzun vadeli düşünüldüğünde bu ülkeler sadece bir geçiş noktası değil küresel bir ticaret yolu zincirinin de bir parçası olacaktır.⁹²

Tarihî İpek Yolu, kıtalar arası transferi sadece kara yolu ile sağlamıştır. Ancak bu yeni proje ile ticaretin kara, deniz ve hava yolundan gerçekleşmesi planlanmaktadır. Modern İpek Yolu projesi, jeopolitik etkilerinin yanında büyük bir ekonomik potansiyeli barındıran bölgeleri kapsamaktadır.

Asya ülkeleri ile Avrupa arasında yapılacak ticaretin bağlantı noktasını oluşturacak olan Türkiye ve Balkan Ülkeleri, Asya sermayesini çekme açısından da önemli bir fırsat elde edecektir.

2008 küresel ekonomik krizinden sonra sermaye birikimi konusunda dünyanın yeni merkezlerinden biri haline gelen Asya ülkelerinin sahip olduğu yüksek tasarruf oranları

⁹¹ <http://www.yesillojistkiciler.com/yazarlar/cahit-soysal/ab-trans-avrupa-ulasim-agi/56>

⁹² https://insamer.com/tr/cinin-yeni-ipek-yolu-projesi_1111.html

gözönüne alındığında Türkiye ve Balkanlar, bu tasarrufların yatırıma dönüştüğü ülkelerin başında gelme potansiyelini barındırmaktadır.

Tarihte farklı medeniyetleri bir araya getiren İpek Yolu günümüzde de hem küresel ekonomiye hem de Türkiye ve Balkan Ülkeleri ekonomilerine önemli fırsatlar sunmaktadır. Çin'in son yıllarda küresel ekonomideki konumuyla birlikte düşünüldüğünde proje, Çin-Türkiye-Avrupa hattında yer alan ülkeler açısından önemli bir ticari pazar alanı açmaktadır.

SONUÇ

Türkiye'nin katılım sürecindeki durağanlığın aksine, AB, Batı Balkan ülkeleri ile ilişkilerini hızlandırmış bir tempoda sürdürmektedir. Fransa'nın son hamlesi ile Arnavutluk ve Kuzey Makedonya'nın önü kesilmiş olsa da diğer ülkeler bakımından üyelik süreci hızla ilerlemektedir.

AB bölgenin ana ticari partneridir. Bu durum Türkiye bakımından de benzer özellikler göstermektedir. Türkiye'nin Balkan Ülkeleri ile olan ticareti de son yıllarda önemli bir artış göstermiştir. Ticaret hacminin artması ve ticaret yapısının çeşitlendirilmesi iki tarafın da menfaatindedir.

Bölgenin AB açısından başka bir önemi de Trans Avrupa Ağları ve TRACECA bakımındandır. Bölge, Avrupa'nın Asya'ya bağlantı noktasındadır. Bu bakımdan ulaşım ağının ve ticari ilişkilerin hızla geliştirilmesi gerekmektedir.

Çin'in son yıllarda ortaya attığı Modern İpekyolu projesinde hem Türkiye, hem de Balkan Ülkelerinin yer almış olmaları, konunun öneminin bütün taraflarca kavrandığı ve ele alındığını göstermektedir. Bu konudaki çalışmaların ilerlemesi tarafların ilişkilerinin geliştirilmesini sağlayacaktır.

Türkiye ve Balkan Ülkeleri, zorlu AB'ye katılım yolunda yılmadan, hızla ilerlemelidir. Batı Balkan Ülkelerinin TRACECA'ya taraf olmaları gerekmektedir. Ticaret ilişkileri hem AB bağlamında ve hem de AB dışında hızla geliştirilmelidir. Modern İpekyolu'nun inşası AB, Çin, Balkan Ülkeleri ve Türkiye için hayati öneme sahiptir. Türkiye ve Balkan Ülkelerinin bu bilinçle hareket etmeleri ve üyelik gerekliliklerini hızla yerine getirmeleri, her konuda işbirliğini artırmaları, bölge ve Dünya ticaretinde hak ettikleri yeri almalarını sağlayacaktır.

REFERANSLAR

Köktaş, A. (2016). “Ulaştırma Politikası”. Avrupa Birliği. Seçkin Yayınları. Ankara. s.527-547.

Şahin, Y. (2013). Batı Balkanlar AB Yolunda. İKV Yayın No:267. İstanbul.

https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/bati_balkanlar_ab_yolunda-web.pdf

İnternet Referansları:

<https://tasam.org.tr->

[TR/Icerik/28838/ab_genisleme_surecinde_balkanlarin_yeri_genel_degerlendirme](https://tasam.org.tr-TR/Icerik/28838/ab_genisleme_surecinde_balkanlarin_yeri_genel_degerlendirme).10.11.2019

https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf.11.11.2019

<https://www.avrupa.info.tr/tr/eeas-news/bati-balkanlar-stratejisi-ab-katilim-icin-net-bir-yol-belirliyor-7425>.10.11.2019

http://www.ibaness.org/bnejss/2017_03_special_issue/04_Ozgoker_and_Bati.pdf.10.09.2019

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ab-bati-balkanlarda-da-verdigi-sozleri-tutmuyor-/1648662>. 01.12.2019

<https://ticaret.gov.tr/data/5b872d6c13b8761450e18f5f0dcc311c3e6057ce5e7faca73994056f.pdf>.05.12.2019

<https://www.ab.gov.tr/86.html>.02.12.2019

<http://www.yesillojistickiler.com/yazarlar/cahit-soysal/ab-trans-avrupa-ulasim-agi/56>.10.11.2019

<http://www.traceca.org.tr/>.10.11.2019

https://insamer.com/tr/cinin-yeni-ipek-yolu-projesi_1111.html.02.12.2019

<https://www.tuik.gov.tr>.01.12.2019

RURAL TOURISM POTENTIAL AT TUZ GÖLÜ (SALT LAKE) AND SURROUNDINGS

Selma AYTÜRE
Assoc. Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University,
Turkey,
sayture@ybu.edu.tr

Abstract

Rural tourism which has nearly one century history at the Europe and developed countries, becoming increasingly important in recent years, is a concept that has recently been heard in Turkey. For this purpose, it needs to be explained and disseminated well.

There is the opportunity to develop economy and to create new job opportunities using rural tourism in the vicinity of Tuz Gölü. However, even though “Tuz Gölü” is located on the way to an important tourism destination such as Cappadocia, it can not make use of tourism opportunities and can not benefit from rural tourism facilities at all. Şereflikoçhisar, located on the edge of the lake, is the farthest town of Ankara and therefore has not developed much. In addition, people are emigrating out.

This study is aimed to contribute to the development of the “Tuz Gölü” and surroundings and aims to contribute to the enhancement of attractiveness. Scanning and compilation methods are used. In general, what should be understood from rural tourism has been examined, the content and applications of the concept in the European Union evaluated, in light of this information, rural tourism proposals for the environment of Tuz Gölü and surroundings.

Keywords: Tuz Gölü, Salt Lake, Tuz Gölü Surroundings, Rural Development, Rural Tourism, EU,
Jel Classification: R11

Tuzgölü ve Çevresi Kırsal Turizm Potansiyeli

Özet

Avrupa’da ve gelişmiş ülkelerde yaklaşık bir asırlık bir geçmişi olan, son yıllarda önemi giderek artan kırsal turizm, Türkiye’de son zamanlarda duyulmaya başlamış bir kavramdır. Türkiye’de henüz yeterince anlaşılammış ve gelişmemiştir. Bu amaçla iyi anlatılması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Tuz Gölü ve çevresinde kırsal turizm ile ekonominin gelişmesi ve yeni iş imkanları yaratılması imkanı bulunmaktadır. Ancak Tuz Gölü, Kapadokya gibi önemli bir turizm destinasyonu yolu üzerinde bulunmasına rağmen, turizm imkanlarından yeterince yararlanamamakta, kırsal turizm imkanlarından hiç yararlanamamaktadır. Göl kenarında yer alan Şereflikoçhisar, Ankara’nın en uzak ilçesi olması dolayısıyla fazla gelişme gösterememiştir. Ayrıca göç vermektedir.

Bu çalışma ile Tuz Gölü ve çevresinin gelişimine katkıda bulunulması amaçlanmakta ve cazibenin artırılmasına katkı sağlanması hedeflenmektedir. Çalışmada tarama ve derleme yöntemi kullanılmıştır. Genelde kırsal turizmden ne anlaşılması gerektiği incelenmiş, Avrupa Birliği’nde kavramın içeriği ve uygulamaları değerlendirilerek, bu bilgiler ışığında Tuz Gölü ve çevresi için kırsal turizm önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tuz Gölü, Tuz Gölü Çevresi, Kırsal Kalkınma, Kırsal Turizm, AB.

GİRİŞ

Yakın zamana kadar Türkiye'nin ikinci büyük gölü olan Tuz Gölü, kuraklık, kirlilik ve yanlış kullanım gibi sebeplerle günümüzde Van Gölü ve Beyşehir Gölü'nden sonra üçüncü sıraya gerilemiştir. Tarih boyunca göl insanlara ve tüm canlılara hayat vermiştir. Tuz Gölü yaklaşık olarak M.Ö. 3000'lerden beri yerleşim alanı olarak bu topraklara hayat vermiştir. Hitit, Asur, Frig, Pers, Roma, Bizans, Abbasi, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçuklular, Karamanoğulları ve Osmanlı bölgede hâkimiyet kurmuşlar ve Tuz Gölünden yararlanmışlardır. Göl çevresinde ülkenin değişik kısımlarından gelen insanların kurduğu pek çok yeni köy vardır. Burada çiftçilik ve hayvancılık yapılır. Kıyı kesiminde özellikle kavun ve karpuz tarlaları dikkat çekicidir. Göl sularına batırılan herhangi bir nesnenin kısa sürede tuz tabakasıyla kaplanmasına rağmen, göl kıyısına yakın büyüyen kavunlar tatlıdır. Burada pek çok çömlekçi bulunur ve ustaların Türkiye'nin ve dünyanın başka hiçbir yerinde üretilmediğini iddia ettiği su kavanozları üretilir.

Tuz Gölü, yüzölçümü bakımından Türkiye'nin üçüncü büyük, en sığ ve tuzlu gölüdür. İç Anadolu Bölgesi'nde Ankara, Konya ve Aksaray illerinin sınırının kesiştiği bölgede yer alır. Türkiye'nin tuz ihtiyacının % 55'i Tuz Gölü'nden karşılanır. Kuzeyden güneye 80 km, doğudan batıya ise 60 km boyutundadır. Tuz Gölü, dışarıya akıntısı olmayan kapalı bir havza gölüdür. Tuz Gölü ve çevresi 2001 yılında özel koruma alanı ilân edilmiştir.

Kırsal turizm, Türkiye'de son zamanlarda duyulmaya başlamış bir kavramdır. Bu amaçla iyi anlatılması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Tuzgölü ve çevresi fazla gelişme gösterememiştir. Kırsal turizm ile ekonominin gelişmesi ve yeni iş imkanları yaratılması imkanı bulunmaktadır. Bu çalışma ile bölgenin gelişimine katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

Bölgede tuzcul stepler ve endemik türlerden oluşan ekolojik açıdan hassas bitki toplulukları bulunmaktadır. Bir ekosistem bütünlüğü arz eden Tuz Gölü ve yakın ilişkide olan çevresindeki göller (Tersakan Gölü, Düden Gölü, Bolluk Gölü, Eşmekaya Gölü, Köpek Gölü, Akgöl) sayısız kuş türü ve özellikle Avrupa'da nesli tükenmekte olan flamingolar (*Phoenicopterus ruber*) için yaşam alanı niteliğindedir. Tuz Gölü, flamingoların ülkemizdeki en önemli kuluçka alanı olup, Gölün orta kesimlerinde herbiri 5-6 bin yuvadan oluşan dev kuluçka kolonileri bulunmaktadır.

Bölge, Kapadokya gibi önemli bir turizm destinasyonu yolu üzerindedir. Ancak, ne turizm, ne de kırsal turizm imkanlarından yeterince yararlanamamaktadır. Kırsal turizm bilinmemekte ve uygulanmamaktadır.

TUZGÖLÜ

Yağış alanı 11.900 km² olan Tuz Gölü, dışarıya akıntısı olmayan kapalı bir havza gölüdür. Yağış alanının genişliğine rağmen beslenme kaynakları zayıftır. Göle su getiren akarsular, yazın suları iyice azalan ya da tamamen kuruyan derelerdir. Bunlar Şereflikoçhisar'dan gelen Peçenek Çayı, Aksaray'dan gelen Melendiz Çayı, güneyden ve batıdan gelen İnsuyu, Karasu, Kırkdelik çaylarıdır. Bunlardan başka Beyşehir Gölünün fazla sularını Konya'nın atık sularıyla beraber Tuz Gölü'ne boşaltan DSİ tahliye kanalı da Tuz Gölü'nün su seviyesinin yükselmesine sebep olmaktadır.

Gölün ortalama su seviyesi 40 cm. civarında, yağışın arttığı mayıs ayında ise yaklaşık 110 cm'dir. Ağustos ayında göl büyük ölçüde kurur. Tuz oranının fazla oluşu, buharlaşma sonucunda göl sahasının büyük kısmında her yıl yenilenen 10-30 cm.lik tuz tortulaşmasına neden olmaktadır. Yaz sonlarına doğru Kaldırım Tuzlası ile karşı kıyı arasında yürümek

mümkündür. Bu mevsimde tuzluluk oranı binde 329 gibi dikkat çekici bir orana erişmektedir. Kimyasal bileşim itibariyle burada mutfak tuzu (sodyum klorür) karakterinde bir tuzluluk hakimdir ve sodyum klorür oranı, magnezyum klorür ve sodyum sülfat oranlarından yüksektir.

Çevrede jips ve tuz tabakaları içeren Oligosen formasyonunun bulunuşu gölün tuzlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Fakat gölün tabanındaki kaynaklardan da tuzlu sular geldiği tespit edilmiştir. Gölün sığ oluşu ve buharlaşmanın şiddetli oluşu tuz birikmesinin diğer faktörleridir. Yazın buharlaşma sonucu tortulanan tuz tabakası makinalarla kazılıp tuzlalarda toplanır (Şereflikoçhisar Belediyesi, 2016). Kışın kapladığı çok geniş su alanı su kuşları için önemli bir kışlama alanı oluşturmaktadır. Tuzlu ortamlara uyum sağlamış olan flamingo, kılıçgaga, angıt ve benzeri kuşların yanı sıra yağmurcunlar, turnalar, yaban kazları ve yaban ördekleri gölde büyük topluluklar halinde yaşamaktadır. Göl çevresinin nispeten ıssız oluşu nedeniyle kuşlar, etraftaki su birikintilerinde, meralarda ve ekili alanlarda rahatça beslenmekte, kışın en soğuk günlerinde dahi donmayan göl sularında yüzebilmektedir. İlkbaharda göl içinde oluşan adalar ve bataklıklar Bataklık Kırlangıcı (*Glareola pratincola*), Suna (*Tadorna tadorna*), Angıt (*Tadorna ferruginea*), Çamurcun (*Anas crecca*), Kılıçgaga (*Recurvirostra avocetta*), Kocagöz (*Burhinus oedicnemus*) ve martı türlerinin (*Larus sp.*) kuluçka yapmalarına imkân sağlamaktadır.

Tuz Gölü havzası ülkemizde biyolojik çeşitliliğin korunması açısından büyük önem taşıyan ve uluslararası kriterlere göre A sınıfı bir sulak alandır. Tuz Gölü kuş varlığı yönünden Türkiye'nin en zengin göllerinden birisidir. Bölgede 85 kuş türü, 4 tanesi endemik 129 böcek türü, 15 memeli türü ve 38 tane endemik bitki türü bulunmaktadır. Göl 1992'de I. Derece Doğal Sit olarak tescil edilmiştir.

Tuz Gölü ve çevresi 02.11.2000 tarih ve 24218 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan, 14.09.2000 tarih ve 2000/1381 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi ilan edilerek yürürlüğe girmiş, daha sonra 08.08.2002 tarih ve 24840 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4.07.2002 tarih ve 2002/4512 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi sınır değişikliği yapılarak son halini almıştır. 7.414 km² büyüklüğündeki Bölge, kendine özgü doğal yapı ve tarihi değerlere sahiptir. Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi idari olarak Ankara, Konya ve Aksaray illeri sınırları içindedir.

2013 yılı Nisan ayında Türkiye adına Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ilk kez Dünya Doğal Miras Alanına dahil edilmek üzere UNESCO Dünya Miras Komitesine bir doğal alanı, Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesini aday olarak göstermiştir. Bunun sonucunda Haziran 2013 tarihinde yapılan 37. Dünya Miras Komitesi toplantısında Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi UNESCO Dünya Miras Alanları Geçici listesine resmen dahil edilmiştir. Doğal Miras Alanlarının bu listeye dahil edilmesi ile birlikte bu alanların sadece biyoçeşitlilik açısından önemli alanlar değil, aynı zamanda küresel ölçekte de özel bir öneme sahip oldukları, dünyada doğa koruma açısından orijinal ve yeryüzünde eşsiz oldukları tescil edilmektedir. Bu alanlar ülkemizin etkin bir şekilde tanıtımına, turizmin çeşitlendirilmesine ve turizmden elde edilen gelirin artmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Yurtdışı turizm envanterinde ülkemizdeki korunan alanların da yer alması, bu alanlara ilgi duyan doğa izlemeyi, dinlenmeyi, kuş gözlemlemeyi bilinçli olarak seçen ve programlarını buna göre düzenleyen hedef kitlenin ülkemize çekilmesi için önemli bir gelişme olacaktır (ÇŞB, 2014:167,168).

Aday alanların UNESCO Dünya Miras Alanları Asıl Listesine dahil edilebilmesinin ön koşullarının başında, alana ilişkin "Yönetim Planının" hazırlanmış olması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planının olması önemli bir avantajdır. Ancak Yönetim Planının uygulanması aşamasında UNESCO Dünya Miras Alanlarının yönetimine ilişkin önceliklerin göz önünde bulundurulması ve uygulamaların bu önceliklere göre yapılması önem arz etmektedir.

Tuz Gölü'nde 129 çeşit böcek yaşamakta olup, bunların 4 tanesi endemiktir. Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesinde tespit edilen sürüngenler ve iki yaşamlılar 21 çeşit olup, Türkiye genelindeki bu türlerin % 13'ünü oluşturmaktadır. Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesinde 86 çeşit kuş türü tespit edilmiştir. Bunların bir kısmı yerli, bir kısmı yaz göçmeni, bir kısmı da kış göçmenidir. Tuz Gölü ve çevresinde yaşayan kuşlar, Türkiye genelinde yer alan kuşların % 19'unu oluşturmaktadır. Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesinde 20 çeşit de memeli türü yaşamaktadır (ÇŞB, 2014:182-189).

Buz mavisi rengiyle bilinen Tuz Gölü'nün güneybatı kıyılarının kızıl renge boyanmasının nedenini araştıran bilim adamları, renk değişikliğine toplu iğne ucunun binde biri büyüklüğündeki *dunaliella salina* adı verilen bir tür su yosununun (alg) neden olduğunu belirledi.⁹³

Tuz Gölü, Aksaray Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Semih Ekercin tarafından yapılan bir çalışmaya göre, 1915 yılından beri % 85 oranında küçülmüştür. Alan üzerindeki en büyük tehdit, su seviyesindeki düşüştür. Aşırı ve plansız yeraltı suyu kullanımı Konya Kapalı Havzası'nda yeraltı su seviyesini yılda ortalama 50 cm düşürmektedir. Bu durumun sonucu Tuz Gölü son yıllarda yaz başında kurumaktadır. Alandaki pınarlar ve sulak çayırlar neredeyse kaybolmuştur. Semih Ekercin'in tespitlerine göre mevcut şartların devam etmesi durumunda Tuz Gölü, tamamen yok olma tehdidi ile karşı karşıyadır. WWF Türkiye, Konya Kapalı Havzası'nda akılcı su kullanımı için entegre havza yönetimi yaklaşımının uygulanması için çalışmaktadır.

Çumra Sulaması'ndan dönen suları toplayan ve 1974'te tamamlanan yaklaşık 150 km uzunluğundaki Konya atık su ana tahliye kanalı, Bolluk ve Tersakan göllerine teğet geçtikten sonra, flamingo üreme adalarının hemen on kilometre uzağından Tuz Gölü'ne karışır. Kanal, geniş bir alanın tarımsal atıklarının yanı sıra, nüfusu 1,5 milyona yaklaşan Konya şehir merkezinin ve çok sayıda endüstri tesisinin hiç arıtılmamış atıklarını taşır. Çumra Ovası'nda bir yılda kullanılan 1.105 ton tarım ilacıyla 446 ton gübrenin artıkları, mandıraların, alüminyum ve bakır fabrikalarının, deri sanayi bölgesinin ve LPG dolum tesislerinin atıkları kanaldan akar. Bu yolla büyük miktarlarda göle karışan maddelerin arasında azot, yağ, fosfor, kükürt ve organik atıklar ile boraks, demir, kurşun, arsenik, çinko, kadmiyum ve cıva gibi ağır metaller bulunur. Çeşitli raporlarda göldeki hakim akıntıların, kirletici ve tortuların büyük bölümünü gölün güneyinde topladığı ve tuzlalarda henüz tehlikeli boyutta bir kirliliğin görülmediği kaydedilmiştir. Ancak, su seviyelerindeki artışların bu atıkları tüm göle yayacağı da belirtilmektedir. Ayrıca, tuzlu bir sulak alana bu kadar çok ek tatlı su girişinin nasıl bir etki yarattığı bilinmemektedir. Bu arada tuzlalardan birinde, tuz konsantrasyonunda % 95'ten % 85'e varan düşüşler olduğu rapor edilmiştir. Çumra Ovası'nda daha fazla alan sulandığında ve Konya'daki nüfus ve endüstriyel tesis sayısı arttığında-arıtma tesisleri kurulmadığı takdirde-Tuz Gölü üzerindeki baskılar çok daha fazla artacaktır.

Kirliliğin etkilerini arttıran bir etken de, göle akan başlıca kaynakların üzerine 165,8 hm³ 'lük Mamasın Barajı (1962) ile 8,5 hm³ 'lük Cihanbeyli Göleti'nin (1992) inşa edilmesiyle temiz su girişinin azalmış olmasıdır.⁹⁴ Tuz Gölünden daha fazla yararlanabilmek için bir taraftan turizm ve kırsal turizmi geliştirmeye çalışırken, diğer taraftan gölün kirlenmesine ve özelliğinin bozulmasına müsaade edilmemelidir.

Tuz Gölü Efsanesi:

Efsaneye göre, çok çok eskiden tuz gölünün yerinde koskoca bir bağ varmış. Efsaneye göre bu bağ kötü ve cimri bir yaşlı kadına aitmiş. Bir gün yaşlı bir derviş, susuzluktan ölüren yolunun üzerinde ki bu bağı görmüş. Çıkrıkla ip dokuyan bu yaşlı kadına, "Çok susadım, bağından birkaç salkım üzüm ver" demiş. Ama yaşlı ve kötü kadın ona üzüm vermemek için "Bu yıl bağım kurudu, hiç üzüm vermedi" diyerek ona yalan söylemiş. Kadının bu hareketine kızan derviş ona "İnşallah tuz ile

⁹³ <https://www.sabah.com.tr/tuz-golu>, 17.06.2019

⁹⁴ <http://www.turkiyesulakalanlari.com/tuz-golu-aksaray-konya-ankara/>, 17.06.2019

buz olsun, geçen seni taşlasın da hayır yüzü görmeyesin!” diye beddua etmiş. Rivayete göre yaşlı kadın o anda taş kesilmiş ve tüm bağı tuz gölüne dönüşmüştü.⁹⁵

KIRSAL TURİZM

Son zamanlarda turizmde yeni bir eğilim ortaya çıkmıştır. Çevre duyarlılığının artmasıyla doğayı bozmadan kaynakları tüketmeden gerçekleştirilen bu turizm türüne kırsal turizm (tarımsal turizm, çiftlik turizmi, kır ve orman turizmi, yeşil turizm, eko turizm, kültürel turizm, macera turizmi, aktivite turizmi) denilmektedir. El değmemiş doğada yapılan tüm faaliyetleri içine alan bir turizm çeşididir. Kırsal turizm doğal çevreyi ve yerel halkın yaşantısını yerinde yaşayarak küçük gruplar halinde yapılan seyahatleri kapsamaktadır. Yapılan bazı istatistikler bu eğilimin Avrupa’da yükseldiğini göstermektedir. Günümüzde kır tatilini deniz tatiline tercih edenlerin sayısı gitgide artmaktadır (GTHB, 2015:84).

Kırsal turizm; kırsal alanda doğal ve/veya tarihi çekiciliklerin belli bir ölçüde bulunduğu yörelerde ana ekonomik uğraşısı tarım olan nüfusun, tarımsal uğraşlarını sürdürmekle birlikte evlerinin uygun bölümlerini profesyonel amaçla ziyaretçi ağırlayabilecek yalın bir konaklama tesisine dönüştürerek ek iş olarak küçük turizm işletmeciliği yapmasının sağlanmasıdır. Bir yerleşimde kırsal turizm aktiviteleri geliştirilirken belli ortalama standartların sağlanması gerekmektedir (Bal, 2012:14).

Kırsal turizm, kitle turizminin aksine daha geniş bir alanda, yerel bir atmosferde, yapılaşma ve nüfusun daha az olduğu bir bölgede, az sayıda turist katılması nedeniyle yoğunlaşmanın daha az yaşandığı, geleneksel ve kendine has mimarisi ile yerel halk tarafından oluşturulan küçük çaplı turistik işletmelerde mal ve hizmetlerin sunulduğu ve turistlerin kendi özgür seçimleriyle istediği miktarda ve çeşitte aktiviteyi gerçekleştirmesine olanak sağlayan bir turizm türüdür (Albayrak, 2013:133).

Kırsal turizm, rahatlatan atmosferi, temiz hava, suçun azlığı (güvenlik), sessizlik, samimi insanlar nedeniyle tercih edilir. Dünya’daki örnekler bakacak olursak kırsal turizmde insanların ne denli katılımcı, ne denli doğayla iç içe olduğunu görürüz. Kırsal turizm, kültürü, çevreye saygıyı, yöre halkını aktif biçimde içine alarak yarar sağlar. Birçok durumda kırsal bölgeler; geleneksel kültürlerin, ulusal kimliklerin ve “otantik” yaşam tarzlarının muhafaza edildiği bir kap olarak tasvir edilir (Haberal, 2015:67).

Kırsal turizm kırsal kalkınmayı destekleyecek en önemli faaliyet olacaktır. Kırsal turizm sayesinde bölgede var olan tarımsal üretim desteklenirken, gelirin artması sağlanacaktır. Kırsal turizm kırsal alana hem ekonomik, hem de sosyal katkı sağlayacaktır (GTHB, 2015:85).

Sürdürülebilir kırsal kalkınma araçlarından biri olarak ön plana çıkan kırsal turizm iyi planlandığında, kırsal alanın kaynak değerlerinin korunması için bir umut olmasının yanı sıra koruma ve sürdürülebilir kullanım konusunda toplum desteğini artırmakta, yerel halk için gelir üretmekte ve çevre korumanın önemini vurgulayan eğitim imkanları ile toplumsal farkındalık yaratmaktadır (Güneş, 2012:16).

Doğayı temel alan turizm yaklaşımı içinde hızla büyüyen ve sürdürülebilir turizmin alt kategorisi olarak adlandırılabilen ekoturizm, yerel halkın refahının sürekliliğini sağlama ve çevre koruma amacıyla doğal alanlara yapılan sorumlu bir seyahattir. Ekoturizmin yanı sıra özellikle çiftlik ve tarım turizmi, kırsal turizmle iç içe geçmiş iki turizm türü olarak ön plana çıkmaktadır. Kırsal alanlarda konaklama ve etkinlikler, köy yerine çiftliklerde yapılıyorsa, bu çiftlik turizmi olarak adlandırılmaktadır. Herhangibir kırsal yerleşimde ekonomik etkinlik tarım ise ve turistik uygulamalarda ağırlıklı olarak tarıma dayalı plan ve projeler yer alıyorsa, bu turizm türü de tarım turizmi olarak anılmaktadır. Tarım turizmi bir etkinlik olarak sürerken, aynı zamanda doğal çevre ile geleneksel kırsal coğrafi görünümün korunmasına yardım etmekte ve çevre-tarım-turizm arasındaki bağın oluşturulmasını sağlamaktadır. Sonuçta, kırsal turizm, köy turizmi, tarım turizmi ve çiftlik turizmi aynı amaca hizmet eden turizm türleri olup, aralarında önemli bir fark yoktur (Güneş, 2012:17).

Türkiye’de yöresel zenginliği bulunan kırsal destinasyonlar sayıca fazla olduğu halde, kırsal turizm henüz yaygınlaşmamış ve kurumsallaşmamıştır. Ülkemizde tarım ve hayvancılık yapılan

⁹⁵ <https://www.gezilesiyer.com/tuz-golu.html.17.06.2017>

köylerin doğal güzellikleri, tarihi özellikleri, kültürü ve kırsal yaşamı değerlendirildiğinde yerli ve yabancı turistler için ilgi çekici özelliklere sahiptir. Tarım sektöründe istihdamın azalması, kırsal alanlar için alternatif gelir kaynakları bulma çabalarına yol açmıştır. Ülkemizin tarım potansiyeli ve gelişen doğal yaşam, sağlıklı beslenme bilinci dikkate alındığında, çiftlik turizmi faaliyetleri hem işletmeler, hem de tüketiciler açısından zengin fırsatlar sunmaktadır. Bu potansiyeli kullanmasını öğrenen girişimciler, kırsal turizmin lokomotif bir sektör olarak bölgeyi kalkındıracak bir duruma gelmesini sağlayacaktır (Zurnacı, 2012:39).

AVRUPA'DA KIRSAL TURİZM

Avrupa'da kırsal turizm 1950'lerden sonra başlamıştır. Bugün Avrupa'da Fransa, Avusturya, İtalya, Almanya, İsviçre, İngiltere gibi kırsal turizmde faaliyet gösteren eski ülkelerin yanı sıra AB'nin program ve projelerinden yararlanarak kırsal turizmde gelişme gösteren ülkeler de bulunmaktadır. Kırsal turizm bu ülkelerde iç ve dış turizme hizmet verir bir düzeye ulaşmıştır.

Kırsal turizm, Avrupa ülkelerinin çoğunda, turizm gelişiminin öncelikli konusudur. Kırsal kesim insanına iş sağlama ve hatta yeni iş olanakları yaratması, doğa ve peyzaj koruma, kırsal sanatların ve el sanatlarının korunarak turistik çekiciliğin artırılması yoluyla kırsal alanların hayata döndürülmesinin ve sürdürülebilirliklerinin garantiye alınmasının uygun bir aracı olarak görülebilir. Kırsal turizm, kırsal alanlarda, diğer ekonomik aktivitelerin büyümesine katkıda bulunarak altyapı tesislerinin geliştirilebilmesi için genellikle teşvik edici olmaktadır. Kırsal turizmin gelişiminin özel bir faydası da, tarımsal toplumlarda yaşayan, nispeten toplumdandan izole olmuş insanların sosyal etkileşim fırsatlarını arttırmaktadır (Haberal, 2015:68).

Kırsal yollar Fransa'da kırsal alanlarda turizmin temel çekiciliklerinden birisidir. Agroturizm İtalya için çok özel bir turizm türüdür. İngiltere'de çiftliklerin kırsal turizmde kullanılması çok yaygındır. Avusturya'da, özellikle büyük kent yakınları ile dağlık bölgelerde, göl kenarlarında, büyük kentlerin ve kayak merkezlerinin yakınlarında yaygınlık kazanmıştır. Almanya'da ülkenin her tarafında kırsal turizm ya da çiftlik turizmi örnekleri görülmektedir. İsviçre, yüksek dağları, vadileri, korunmuş doğal alanları, ormanları, gölleri, köyleri ve çiftlikleri, Alp hayvancılığı, yürüyüş yolları, açık hava gezi-eğlence-spor olanakları, zengin ulaşım altyapısı ve kırsalda konaklama hizmetleri ile Avrupa'da kırsal turizmin en seçkin örneklerini sunmaktadır. Fransa, İsveç, Hollanda, İtalya ve İspanya gibi Avrupa Birliği ülkelerinde yerel ürünlerin turizm pazarında önemli bir paya sahip olduğu gözlemlenmektedir. Stockholm'da çok sayıda yerel ürünlerin satışının yapıldığı, irili ufaklı, satış noktaları bulunmaktadır.

Romanya, AB'ne katılım öncesi programlardan kırsal turizm için önemli derecede yararlanmıştır. Ülkenin kuzey yarısında çok sayıda köy kırsal turizme açılmıştır. Romanya için kırsal turizm, kırsal kalkınmada çok önemli bir araç, ülke turizmi için en önemli turizm türüdür (Baykal, 2012:20-23).

Hollanda'da, yerel ürün pazarları kadar turizm acenteleri ile mikro ölçekte üretim yapan üreticiler arasında yapılan protokol kapsamında özellikle Amsterdam'da başlangıç noktası olan, bisiklet ve otobüs turlarında, üreticilerin ziyaret edilmesi program kapsamında ele alınmaktadır. Bu üreticiler, üretilen kaşar peyniri ve odun ayakkabının nasıl yapıldığını anlatmakta, göstermekte ve peyniri tattırmaktadırlar. Çıkış yerindeki satış noktasında da ürünler pazarlanmaktadır. Böylece yerel ürünlerin doğrudan tüketici ile buluşturulmasına öncelik verilmiş ve başarılı sonuçlar alınmıştır (Şerefoğlu, 2012:35).

AB içinde kırsal turizmin geliştiği ülkelerin vatandaşlarının 1/3'ü, seyahatlerini kırsal bölgelere doğru gerçekleştirmektedirler. AB'de turistik talebin giderek farklılaşması ve Avrupa dışı turistik ürünlerin rekabet gücünün artması üzerine yeni, kaliteli ve değişik ürünler sunmak zorunluluğu hisseden Birlik ülkeleri, kırsal turizmi ve bu çerçevede özgün turistik ürünlerin geliştirilmesini desteklemeye yönelmişlerdir (Avcıkurt ve İlban, 2016:154).

KIRSAL TURİZM DESTEKLERİ

Kırsal turizmin geliştirilmesi için gerek devletin, gerekse konuya ilişkin eğitim alan turizmcilerin ve özel sektör girişimcilerinin eşgüdüm halinde çalışması gerekmektedir. Bu noktada öncelikle kırsal alanların sahip oldukları turizm potansiyelleri saptanmalıdır. Belirlenen potansiyele bağlı olarak özellikle devlet ve özel sektör girişimcilerinin mevcut potansiyeli karşılamak üzere konuya ilişkin yapılandırma, yasal düzenlemeler ve ilgili politikalar konusunda çalışmaları gerekmektedir. Diğer taraftan yerel halkın konuya ilişkin bilgilendirilmesi ve desteklenmesi de önem taşımaktadır (Albayrak, 2013:138).

Avrupa Birliği'nde Kırsal Turizm, Ortak Tarım Politikası kapsamında, Kırsal Kalkınma Programı kapsamında AB bütçesinden desteklenmektedir (1305/2013 Sayılı AB Tüzüğü, Md.19,20). Böylece geri kalmış yörelerin ekonomik aktivitelerinin çeşitlendirilmesi ve kırsal alanların kalkındırılması amaçlanmaktadır.

Avrupa Birliği, aday ülkelerde de benzer tedbirleri destekleyerek, hem aday ülkelerin uyumunu kolaylaştırmaya çalışmakta, hem de aday ülkelerin kalkınmışlık düzeylerini yükselterek, bölgeler arası farklılıkları azaltmayı amaçlamaktadır.

Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde hazırlanmış olan Ulusal Kırsal Kalkınma Planı 2007-2013 kapsamında ve Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPARD) kapsamında kırsal turizmin destekleneceği belirtilmiştir. 2014-2020 dönemi Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve buna bağlı olarak hazırlanan IPARD 2 programlarında da kırsal turizme yer verildiği görülmektedir (GTHB, 2016).

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020'de; " Stratejik Amaç 1: Kırsal Ekonominin Geliştirilmesi ve İstihdam İmkanlarının Artırılması" başlığının altında, "Öncelik 1.2. Kırsal Ekonominin Çeşitlendirilmesi" kapsamında, "Tedbir 1.2.1. Kırsal Turizmin Geliştirilmesi" yer almaktadır.

Kırsalda yürütülen çalışmalarda kadının rolünün güçlendirilmesi ve girişimci kadınların teşvik edilmesi de önemsenmesi gereken bir konudur. Nitekim IPARD programlarında da kadın girişimcilere özel bir önem verilmektedir.

Tuzgölü çevresinde kırsal turizmi geliştirebilmek için yararlanılabilecek iki kaynak bulunmaktadır. Bunlardan birisi AB desteği ile yürütülen IPARD programıdır, diğeri de Kalkınma Ajansları tarafından desteklenen projelerdir.

BÖLGEDE KIRSAL TURİZM POTANSİYELİ

Öncelikle bir Tuz Gölü markası oluşması ve tanıtımı gerekmektedir. Tuz Gölü'nün özellikleri henüz yöre halkı ve halkımız tarafından tam olarak bilinmemektedir. Bu farkındalığın oluşturulması, halkın bilinçlendirilmesi ve Tuz Gölü'nün tanıtımı için bir "Tuz Gölü Festivali" düzenlenerek işe başlanabilir. Bu festivalin geleneksel hale getirilmesi ve her yıl tekrarlanması, daha ileriki aşamada uluslararası hale getirilmesi, turistik hareketliliği artıracaktır. Turistik bazı yerlerde olduğu gibi göl üzerinde balonla tur düzenlenmesi, Tuz Gölünün tanıtımına katkı sağlayacaktır.

Tuz Gölü'nde sağlık turizmine yönelik işletmelerin nitelik ve kapasitelerinin artırılması ve tuz tedavisinin tanıtılması suretiyle turist akımının artırılmasının yanı sıra, Kapadokya Bölgesi'ni ziyaret eden turistlerin konaklamalarını sağlayabilmek, bölge ekonomisine büyük katkılar sağlayacaktır. Ayrıca yörede yapılabilecek kongre turizmi, genel turizm sezonu dışındaki ölü dönemi canlandıracaktır. Bölgenin Ankara'ya yakınlığı dikkate alındığında, pek çok yerli turist hafta sonu günübirlik aktiviteler için yöreye getirecek çözümler üretilmelidir (Köylü, 2016:38).

Tuz Gölü'nün korunması, kollanması, turizm açısından tanıtımının yapılması, göçmen kuşlar açısından öneminin vurgulanması ve üretim dengesinin sağlıklı bir hale getirilebilmesi için zaman geçirmeden ve çok ciddi bir anlamda Tuz Gölü'nün çevresel veri envanteri hazırlanmalı ve göl için alınması gereken önlemlerin açık olarak belirlenmesi gerekmektedir (Gündüz, 2015:33).

Bu bakımdan göl kenarında birkaç yerde yapılacak kuş gözlem kuleleri yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekecektir. Ayrıca gölde yaşayan canlıların tanıtıldığı bir resim müzesi de

ilginç olabilir. Göl kenarına ve yoldan görülebilecek yerlere leyleklerin konaklayabileceği sütunlar konularak, hem estetik bir güzellik kazandırılabilir, hem de hayvanların konaklama kapasiteleri artırılarak, turistlerin bölgeye ilgisi çekilebilir.

Tuz Gölü kenarında Dünya standartlarında günü birlik konaklama alanları oluşturularak, turist artışını karşılayabilecek potansiyel oluşturulmalıdır. Kuş gözlemciliği için gelenlerin ve yoldan geçenlerin konaklayabileceği bir kamping-karavan işletmesi de düşünülmelidir. Bu yol Kapadokya'ya giden turistlerin de yolu olduğundan hem otel, hem de kamping-karavan işletmesi, ilçede konaklayan turistlerin sayıca artmasını sağlayacaktır. Ayrıca göl kenarında yürüyüş yolları, bisiklet yolları yapılmalı, bu amaçla bisiklet kiralama yerleri ve kapasitesi oluşturulmalıdır (Aytüre, 2019).

Tuzgölü ile ilgili yapılacak çalışmalarda, Tuzgölü'nü çevreleyen Ankara, Konya ve Aksaray illerinin işbirliği yapması gerekmektedir.

Şereflikoçhisar ile ilgili yapılan bir çalışmada ilçede önemli bir kırsal turizm ve agro turizm potansiyeli olduğu belirtilmiş, bu potansiyelin değerlendirilerek ilçenin tanıtımının yapılması ve yerli-yabancı turistlerin ilçeye gelmesi ve konaklamasının sağlanması gerektiğinden bahsedilmiştir. Bunun için gerekli tesislerin bir an önce planlanması ve yapılması önerilmiştir. Bu çerçevede manda sütü ve yoğurdu turistlerin ilgisini çekebilecek bir ürün olarak önerilmiş, bu amaçla Tarım ve Orman Bakanlığı'nın mandacılığı teşvik programlarından yararlanılması tavsiye edilmiştir (Aytüre-Gündüz, 2017:19).

Tuz Gölü civarında bazı münferit kırsal kalkınma çabalarına rastlanmaktadır. Bu çabalardan bazıları şunlardır;

*Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Bankacılık ve Finans Kulübü öğrencileri, Tuz Gölü'nde dilek feneri festivali düzenledi.⁹⁶ Dilek Feneri Festivalinin öncülüğünü yapan Uygulamalı Bilimler Fakültesi Öğrenci Temsilcisi Baki Kirik amaçlarının; "Dünya çapında Tuz Gölü'nü tanıtmak olduğunu, öğrencilerin sınavlardan önce stres atma fırsatı bulduklarını ve mezun olan öğrencilere hoş bir seda bırakmak olduğunu" belirtti. Ankara, Aksaray ve Konya sınırları içinde bulunan Tuz Gölü'nde bu yıl ikincisi düzenlenen festival renkli görüntülere sahne oldu. Üniversite öğrencileri, halay çekerek çıplak ayakla Tuz Gölü üzerinde yürüdü. Öğrenciler, Tuz Gölü üzerinde karanlık çökünce dilek feneri uçurdu.

*Eskil Belediye Başkanlığı tarafından 11 km. uzunluğundaki "Tuzgölü Turizm Yolu" hizmete açılmıştır.⁹⁷ Akit Gazetesinin 19 Ağustos 2019 tarihli haberine göre, Türkiye'nin en büyük ikinci gölü olan ve birçok turistin uğrak noktası haline gelen Tuz Gölü'ne doğanın şartlarına uygun yol yapıldı.⁹⁸ Aksaray'ın Eskil ilçesi sınırlarını da kapsayan ve Türkiye'nin ikinci büyük gölü olan Tuz Gölü'ne Eskil İlçe Belediyesi tarafından yol yapıldı. Kültür ve Turizm Bakanlığının Özel Çevre Koruma Kanunu kapsamında izin verilen şartlarda stabilize yol yapıldı. Projenin ilk etabında 11 kilometrelik yol açılırken, özellikle klip, reklam ve düğün çekimleri için yapımcı ve vatandaşların sıkça kullandığı bölgeye kadar açılan yolla birlikte Tuz Gölü'nün saf bir beyazlık olan kısmına ilginin daha fazla olacağı düşünülüyor.

*Sultanhanı Gazetesinin 22 Ağustos 2019 tarihli haberine göre: "Tuzgölü Doğalgaz Depolama Projesi" çalışmaları nedeniyle yer altından çıkarılan tuzlu su, farklı bir yerde turizm amaçlı kullanılmaya başlandı. Sultanhanı İlçesindeki Doğalgaz Depolama Tesisleri'nde yer altından çıkarılan tuzlu su, Eskil ilçesi yakınlarına dökülerek Tuzgölü'yle buluşuyor. Tuzlu suyun döküldüğü Eskil ilçesi yakınlarındaki Kuş Gözlem Evi son günlerde yerli ve yabancı turist akınına uğruyor. Birçok ayak hastalıklarına iyi geldiği ifade edilen tuzlu su için, Türkiye'nin bir çok noktasından vatandaşlar bölgeye ziyarete geliyorlar.⁹⁹

⁹⁶ <https://www.internethaber.com/tuz-golunde-dilek-feneri-festivali-2020622h.htm>

⁹⁷ <http://www.haberfark.net/eskil-tuzgolue-turizm-yolu-hizmete-acildi-72508h.htm>

⁹⁸ <https://www.yeniakit.com.tr/haber/aksarayin-eskil-ilcesinden-tuz-golune-yol-acildi-891349.html>

⁹⁹ <https://www.sultanhanigazetesi.com/antalya-dan-gelen-bile-var-eskil-de-tuz-golu-turizmi/13740/>

*Haberfark Gazetesinin 27 Eylül 2019 tarihli haberinde: “Turizm konusunda çalışmalarına hız veren Eskil Belediyesi, Tuzgölünü turizme açmak için çalışmalarını sürdürüyor. Son günlerde Tuzgölü'nün ön plana çıkmasının ardından, bölgeye gidecek yerli ve yabancı turistlerin bölgeyi rahat bulabilmeleri için yön levhaları dikildi. İlçe merkezinden Tuzgölü bölgesine gidilecek olan yollar üzerine konulan tabelalar sayesinde, ilçemize gelen yerli ve yabancı turistlerin Tuzgölü'ne kolay ulaşım yapmalarının sağlanması planlanıyor” denilmiştir.¹⁰⁰

*Eskil'de daha önce de, ralli yarışları düzenleyen Transanatoli Ekibi, yine Tuz Gölü'nde çok ender görülen görüntülere sahne hazırlayarak bir yarışma düzenledi (26.08.2019).¹⁰¹

Görüldüğü gibi Tuzgölünün bazı bölgelerinde kırsal kalkınma faaliyetleri başlamıştır. Bu faaliyetlerin yaygınlaşması ve çeşitlenmesinde fayda vardır.

SONUÇ

Tuz Gölü ve civarında alternatif turizm türlerinin faaliyete geçirilmesi; bu bölgenin kalkınmasına önemli katkıda bulunacaktır. Bölgede önemli bir kırsal turizm potansiyeli vardır. Bu potansiyel değerlendirilememektedir. Kırsal turizm anlatılmalı, farkındalık yaratılmalı, halk bilinçlendirilmeli, entegre kırsal turizm rotaları oluşturulmalı ve mevcut desteklerden yararlanılmalıdır. Bu alanda yapılabilecek şeyler şunlar olabilir;

- Tuzgölü ile ilgili yapılacak faaliyetlerde, Tuzgölü'nü çevreleyen Ankara, Konya ve Aksaray illeri arasında işbirliği yapılmalıdır, bu amaçla “Tuz Gölü Platformu” oluşturulabilir.

- Tuz Gölü markası oluşması ve tanıtımı gerekmektedir. Tuz Gölü'nün özellikleri henüz yöre halkı ve halkımız tarafından tam olarak bilinmemektedir.

- Farkındalığın oluşturulması, halkın bilinçlendirilmesi ve Tuz Gölü'nün tanıtımı için bir “*Tuz Gölü Festivali*” düzenlenmesi düşünülmelidir. Bu festivalin geleneksel hale getirilmesi ve her yıl tekrarlanması, daha ileriki aşamada uluslararası hale getirilmesi, turistik hareketliliği artıracaktır.

- Göl üzerinde balon turu düzenlenebilir.

- Tuz Gölü kenarında kuş gözlem kuleleri oluşturulabilir (Eskil tarafında var, ancak diğer taraflara da yapılmasında fayda var).

- Gölde yaşayan canlıların tanıtıldığı bir resim müzesi oluşturulabilir.

- Göl kenarına ve yoldan görülebilecek yerlere leyleklerin ve göçmen kuşların konaklayabileceği yerler yapılabilir.

- Sağlık turizmine yönelik işletmelerin nitelik ve kapasiteleri artırılabilir ve tuz tedavisinin tanıtımı yaygınlaştırılabilir.

- Göl kenarında birkaç noktada günübirlik ve birkaç günlük konaklama tesisleri, Kamping-karavan işletmeleri oluşturulabilir.

- Kongre turizmi, genel turizm sezonu dışındaki ölü dönemi canlandırabilir.

- Göl kenarında yürüyüş yolları, bisiklet yolları yapılabilir, bu amaçla bisiklet kiralama yerleri ve kapasitesi oluşturulabilir.

- Aynı zamanda bölgede yetişen yöresel ürünlerin tanıtımı ve pazarlaması yapılabilir.

Görüldüğü gibi bölgede kırsal turizmi geliştirmek için yapılabilecek pek çok şey vardır. Bu potansiyelin harekete geçirilmesi halinde bölge ekonomisine önemli bir katkı sağlanmış olacak, halkın gelir düzeyi artacak, bölgenin ve bölgede yer alan 3 İle bağlı 4 İlçenin cazibesi artırılmış olacak, böylece göç azalarak, tersine göç yaşanabilecektir. Ayrıca bu gelişme diğer bölgelere de örnek teşkil ederek kırsal turizmin yaygınlaşmasına ve kırsal kalkınmanın sağlanmasına katkıda bulunabilecektir.

¹⁰⁰ <http://www.haberfark.net/hersey-turizm-ugruna-73213h.htm>

¹⁰¹ <http://tuzgolugazetesi.com/eskil-tuz-golu-nde-ralli-yarisleri-duzenlendi-video-haber-1151>

REFERANSLAR

- Albayrak A. (2013). *Alternatif Turizm*. Ankara: Detay Yayıncılık.
AB Komisyonu Resmi Web Sayfası,
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:347:0487:0548:en:PDF>, 23.04.2017.
- Avcıkurt C. ve İlban M.O. (2016). *Avrupa Birliği'nde Turizm ve Türkiye*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aytüre, S. ve Gündüz, V. (2017). Şereflikoçhisar'da Ekonomi. Ankara
- Aytüre, S. (2019). Kırsal Turizm ve Şereflikoçhisar. Ankara
- Bal C. (2012). Kırsal Turizmin A B C'si. *Türktarım*, 206,14-15, Ankara: GTHB Yayını..
- Baykal F. (2012). Avrupa'da Kırsal Turizm Uygulamaları ve Kırsal Turizm Örgütlenmeleri. *Türktarım*, 206, 20-23, Ankara: GTHB Yayını.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2014). *Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planı 2014-2018*, Ankara.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi*,
<http://kkp.tarim.gov.tr/ADMIN/App Upload/UKKS.pdf>, 12.12.2016.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, *IPARD 2*, <http://www.tkd.gov.tr/Content/File/Ipard/IPARD2.pdf>, 12.12.2016.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. (2015). Türkiye'de Kırsal Turizm. *Türktarım*, 225, Eylül-Ekim 2015,84-88. Ankara.
- Gündüz, V..(2015). Tuz Gölü'nün Yok Olma Riski Var!. *TEMA*, 139, Ağustos 2015, 32-33. Ankara.
- Güneş, G..(2012). Kırsal Turizmin Sürdürülebilir Kalkınmadaki Rolü. *Türktarım*, 206, 16-19. Ankara: GTHB Yayını.
- Haberal H. (2015). *Ekolojik Turizm-Doğa Turizmi-Kırsal Turizm-Yayla Turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Köylü, M.K..(2016). Şereflikoçhisar'ın Pıriltılı İncisi Tuz Gölü'nün İlçe Ekonomisine ve Tanıtımına Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme. *Tuz Yolu*, Mart 2016. Ankara.
- Şereflikoçhisar Belediyesi, Resmi Web Sayfası,
<http://www.sereflikochisar-bld.gov.tr/tuzgolu.html>,
<http://www.sereflikochisar-bld.gov.tr/kochisar.html>, 04.1.2016.
- Şerefoğlu C. (2012). Yerel Ürünlerin Kırsal Turizm Açısından Önemi. *Türktarım*, 205,34-39. Ankara: GTHB Yayını.
- Zurnacı N. (2012). Kırsal Turizmin Önündeki Engeller. *Türktarım*, 206, 38-39. Ankara: GTHB Yayını.

İnternet Referansları:

- <https://www.sabah.com.tr/tuz-golu>.17.06.2019
- <http://www.turkiyesulakalanlari.com/tuz-golu-aksaray-konya-ankara/>.17.06.2019
- <https://www.gezilesiyer.com/tuz-golu.html>.17.06.2017
- <https://www.internethaber.com/tuz-golunde-dilek-feneri-festivali-2020622h.htm>.01.12.2019
- <http://www.haberfark.net/eskil-tuzgolu-turizm-yolu-hiznete-acildi-72508h.htm>.05.12.2019
- <https://www.yeniakit.com.tr/haber/aksarayin-eskil-ilcesinden-tuz-golune-yol-acildi-891349.html>.11.11.2019
- <https://www.sultanhanigazetesi.com/antalya-dan-gelen-bile-var-eskil-de-tuz-golu-turizmi/13740/>.05.12.2019
- <http://www.haberfark.net/hersey-turizm-ugruna-73213h.htm>.01.12.2019
- <http://tuzgolugazetesi.com/eskil-tuz-golu-nde-ralli-yarisleri-duzenlendi-video-haber-1151>.05.12.2019

ABSTRACTS

INCLUSIVE EDUCATION IN MULTICULTURAL ENVIRONMENTS IN EUROPE AND THE BALKANS*

Vedat BAJRAMI,
Ph.D
University "Ukshin Hoti" in Prizren, Kosovo
vedat.bajrami@uni-prizren.com

Abstract

The paper is a result of a research of education systems, systems of support, legislation and evaluation of positive practice in the nine countries of the European Union and three countries in the Balkans: Montenegro, Macedonia and Kosovo. The condition for the research countries to be included in the sample is based on the population number not being larger than 8 million. Because of the relevance of the comparative analysis, two older state members of the European Union were chosen (Austria, the Flemish and the French region of Belgium), four recent EU member states (Estonia, Cyprus, Latvia and Slovenia), three Scandinavian countries (Iceland, Finland and Norway) and three countries in the Balkans: Kosovo, Macedonia and Montenegro. The aim of the research, besides defining the current and basic definitions in exploring the description of the education systems of individual countries, is to present practices of inclusion of children with disabilities and multi-lingual children to carry out the processes of inclusion. The aim was achieved through the tasks of including children with SEN and multi-lingual children in individual countries in Europe and in the Balkans, through the analysis of the legal framework and the organization of the education system in the individual countries enabling inclusive processes, by determining differences in relation to the systems of individual countries which are inclined to mainstream or special education, by identifying the support the particular groups of learners: children with SEN and multi-lingual children receive within the school system, by bringing out examples of good practices.

Keywords: *Education system, children with special educational needs, children with disabilities, inclusive education, European Union.*

* This paper was published in **AWARENESS** journal within the scope of the conference's facilities.

ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE JURIDICAL SYSTEM IN THE REPUBLIC OF KOSOVO DURING 1999/2019

Florim SALIHU
Albania
flori1679@hotmail.com

Abstract

In June 1999, Kosovo won the war for freedom, exactly in June of this year Kosovo installs another political and legal system. Kosovo's legal system in this 20-year period faces various challenges. After the end of the war Kosovo, comes with a dilapidated legal infrastructure, theas a result of this conswquences, in Kosovo operate several international and domestic mechanisms within the juridical system, such as UNMIK, EULEX, and local juridical mechanisms. The support and assistance that these international mechanisms have provided for the establishment and development of the juridical system is inevitable, but also this proces was counter with failure and are evident.

So in this matter we will address the challenges of the establishment and development of the juridical system, factors, influences and serious and mitigating circumstances in the way of establishing and developing the system of the Law of the Republic of Kosovo.

Keywords: *Establishment, Development, System, Challenges, Kosovo, Justice, Success, Failure, UNMIK, EULEX, International, Local.*

SPEAKING ACTIVITIES IN TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE (EFL) TO YOUNG LEARNERS*

Ma.Nazli TYFEKÇI
PhD,
University of Gjakova

Leuandra SHEHU
English Language and Literature Teacher

Abstract

The following research paper deals with “Speaking activities in teaching English as a Foreign Language (EFL) to young learners”. The increased demand of all peoples to learn English as a second or foreign language has influenced professionals to pay more attention to teaching English as such. After numerous researches conducted on the possibility and importance of bilingualism from an early age, countries all around the world are incorporating teaching and learning of EFL from the first grade. By using questionnaires and observation of first, second and third grade learners of English Language in two different schools, this research tries to find out how young students in Gjakova learn English by using speaking activities. The findings help us understand the major methodologies and activities that teachers use mostly, such as audio- lingual activities, brainstorming or picture describing. These activities have proven successful in teaching learners the concept of communication and enhancing their speaking skills that is why teachers incorporate them in their lesson plans almost daily and try to engage all students to participate in their realization.

Keywords:

* This paper was published in **Social Paradigm** journal within the scope of the conference's facilities.

THE IMPLEMENTATION OF NEW CURRICULUM IN PRIMARY EDUCATION IN KOSOVO AND OPINIONS OF TURKISH TEACHERS*

Enis SUBİ

Abstract

The general purpose of our study is to implement the “New Kosovo Curriculum” in the selected schools from I-V classes in the Republic of Kosovo as the last pilot project which was enacted by the Ministry of Education, Science and Technology of the Republic of Kosovo. In addition to that to evaluate the effect of education on the students with the curriculum in line with the opinions of Turkish primary school teachers.

In line with this objective, the primary school classes from I – V where the new curriculum was implementing, teachers gave their opinions about their schedules and methods. This research is a descriptive study in screening model.

The research universe of this study is constituted by I-V primary school teachers working in official state primary schools in the municipalities of Prizren, Pristina, Mamusha and Gjilan where Turkish education is provided.

Keywords: *Kosovo New Curriculum, Primary School Teachers, Teacher Opinions, Curriculum Evaluation.*

KOSOVA YENİ MÜFREDATI'NIN İLK ÖĞRETİMDE UYGULANIŞI VE TÜRK ÖĞRETMENLERİN GÖRÜŞLERİ

Öz

Araştırmamızın genel amacı I.-V. sınıflarında Kosova Cumhuriyeti'nde Kosova Cumhuriyeti Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı tarafından son pilot proje olarak başlayan sonrada her okulda uygulamaya giren “Kosova Yeni Müfredatı”nın, seçilen okullarda uygulanması ve sözkonusu müfredatla eğitimin öğrenciler üzerindeki etkisini Türk sınıf öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda değerlendirmektir.

Bu amaç doğrultusunda ilköğretim okulları I. – V. sınıflarının yeni müfredatı uygulamayla ilgili öğretmenlerin kullandıkları plan programları ve yöntemleri hakkındaki görüşleri de belirlenmiştir. Araştırma tarama modelinde betimsel bir çalışmadır.

Araştırma evrenini; Türkçe eğitim görülen Prizren, Priştine, Mamuşa ve Gilan belediyelerindeki resmi devlet ilköğretim okullarında görev yapan I-V sınıf öğretmenleri oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kosova Yeni Müfredatı, Sınıf Öğretmeni, Öğretmen Görüşleri, Program Değerlendirme.*

* This paper was published in **Social Paradigm** journal within the scope of the conference's facilities.

THE IMPORTANCE OF PRE-SCHOOL INSTITUTIONAL EDUCATION IN THE OVERALL DEVELOPMENT OF CHILDREN, IN PARTICULAR IN THE DEVELOPMENT OF LANGUAGE AND COMMUNICATION SKILLS*

Shemsi MORINA
Assist. Prof. Dr.
University "Ukshin Hoti" Prizren

Abstract

The preschool age represents the most sensitive period of the all-inclusive development of children, since at this age major changes are made in physical, as well as cognitive and affective development (Morina, 2017). During this time, children are educated in their families or pre-school institutions (age 3 and age 3-5) and elementary schools or preparatory classes (age 5-6). As a result of a series of socio-economic factors in our country, there is still no serious approach to the first and most important level of institutional pre-school education respectively. The level of pre-school education is still not a priority, the desirability and the place that deserves within our education system and our society as a whole. Regarding the inclusion of children in pre-school education, the situation is not satisfactory. The lack of research to date of this problematic work will help and contribute to the findings and recommendations that can help parents of pre-school children to establish the most appropriate form of institutional or family education, to the benefit of the socio-emotional, cognitive and motor skills of children. The theoretical treatment of the problem based on the most contemporary literature of the most eminent authors and the findings will provide information to the parents of preschool children that this age is very important and that it is in their hands if the children will start the first grade prepare or start formal schooling unprepared with the fear of failure and distinct from others. If inclusion of all children in kindergartens is impossible for our socio-economic conditions, at least the awareness of the parents about the importance of pre-school education is paramount. In this context, we conclude that the role and importance of pre-school institutions in the overall development of children, in particular in the development of language and communication skills, is the primary, and the key to good development in later periods.

Keywords: *Families, Kindergartens, Preparatory Classes, Preschool Institutions, Sustainable Development And All-Things Personality*

* This paper was published in **HOMEROS** journal within the scope of the conference's facilities.

ARNAVUTÇA İNTERNET GAZETE HABERLERİNDE KULLANILAN TÜRKÇE KELİMELER: (KOSOVA ÖRNEĞİ)*

Enis KERVAN

Dr. Sc.

*Prizren "Ukshin Hoti" University
eniskervan@yahoo.com, Kosovo*

Öz

Türk dili tarih boyunca farklı dillerle ilişki içinde olmuştur. Bu ilişkilerin en yoğun yaşandığı diller sıralamasında Arnavut dili de yerini almıştır. Eski çağlardan itibaren Türkler Balkanlara dolayısıyla Kosova'ya da gelmişlerdir. Buraya ilk Türk akınları Hunlarla başlamış, Avarlar, Peçenekler, Kumanlarla devam etmiştir. Son olarak Osmanlıların Balkan yarımadasına geçmesi ve bu topraklarda hakimiyet kurması Türk kültürünün Balkan milletlerinin kültürlerini etkilemesine sebep olmuştur.

Özellikle Osmanlı hakimiyeti döneminde Arnavutçaya da Türk dilinden pek çok kelime geçmiştir. Bu kelimeler Balkan dilleri arasındaki ilişkilere de tesir etmiştir. Arnavutçanın farklı dil ailesinden olmasına rağmen Türkçeyle etkileşime girmesini kolaylaştırmıştır. Bu etkileşim eğitim, ticaret, kültür, din, sosyal ve kültürel yaşam, turizm ve medya aracılığıyla oluşmuş ve halen sürmektedir.

Türkçeden Arnavutçaya geçen unsurlar üzerinde birçok araştırma yapılmış makale, eserler yayımlanmıştır. Kimi girişimlerle Arnavutçada kullanılan Türkçe kelimelerden arındırılmaya çalışılsa da Türkçe kelimelerin halen canlı bir şekilde kullanıldığı çalışmamızla anlatılmaktadır. Böylece Kosova'daki Arnavut basınında yer alan haberlerde kullanılan kimi Türkçe kelimeleri derleyip bu etkileşimle Arnavutçaya geçen ve halen kullanılan Türkçe kelimelerin varlığına yer verilmiştir. Başka bir deyişle Türkçe kelimelerin sadece halk dilinde değil medyanın tüm alanlarında kullanıldığı görülmektedir. Çalışmamızda Kosova'daki Arnavutça internet haber sitelerinde de belirgin bir şekilde kullanılışının önemi dile getirilmiştir. Böylece çalışmamızın bundan sonraki araştırmalara da kılavuzluk edeceği düşüncesindeyiz.

Yabancı dil öğretiminin temel ilkelerinden olan bilinenden bilinmeyene, kolaydan zora ve basitten karmaşığa ilkesi kapsamında Arnavutçadaki Türkçe kelimelerden faydalanılarak söz varlığı öğretiminde nasıl başarı sağlanabileceği derlenen kelimelerle gösterilmeye çalışılmıştır. İnternet haber gazetelerinde derlenen Türkçe kökenli Arnavutça kelimelerin veya kelime grubunun yanında Türkçe karşılığı verilip, kelimelerin derlendiği Arnavutça haber linki de dipnot olarak verilmiştir. Bir anlamda sözlük işlevi gören bu listelerle kelimelerin sayısal olarak değil, yapısal olarak Arnavutçada kullanılışlarının gösterilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Gazete Haberi, Arnavutça, Türkçe Kelimeler*

* This paper was published in **Social Paradigm** journal within the scope of the conference's facilities.

Turkish Words Used in Albanian Internet Newspaper News ”(Kosovo Case) Summary

Abstract

The Turkish language has been associated with different languages throughout history. The Albanian language has also taken place in the list of the languages with the most intense relations. From ancient times, Turks came to the Balkans and thus to Kosovo. The first Turkish invasions started with the Huns and continued with Avars, Pechenegs and Cumans. Finally, the transition of the Ottomans to the Balkan and establishing dominance in these lands caused the Turkish culture to affect the cultures of the Balkan nations.

Especially during the Ottoman rule, many words were passed from Albanian to Turkish. These words also influenced the relations between Balkan languages. It has made it easier for him to interact with Turkish, although he is from a different language family. This interaction has been and continues through education, trade, culture, religion, social and cultural life, tourism and media.

Many researches and articles have been published on the elements passing from Turkish to Albanian. Although some attempts were made to remove the Turkish words used in Albanian, Turkish words were still used in a vivid manner. This ,in this study, some Turkish words used in the news in the Albanian press in Kosovo were compiled and the Turkish words used in this interaction were transferred to the Albanian language. In other words, the importance of using Turkish words vividly not only in the public language but also in news sources has been expressed. This, we believe that our study will also guide future research. In the scope of the basic principles of foreign language teaching, from the known to the unknown, from easy to difficult and from simple to complex principles, it is tried to show how to achieve success in vocabulary teaching by using Turkish words in Albanian. In addition to the Albanian words of Turkish origin compiled in the Internet news newspapers, the Turkish language link is given and the Albanian news link where the words are compiled is given as a footnote. In a sense, these lists, which function as a dictionary, aim to show the use of words structurally in Albanian rather than numerically.

Keywords: *Newspaper New, Albania, Turkish Words.*

TEACHER'S ATTITUDES TOWARDS EDUCATIONAL RESEARCH: AN CROSS-CULTURAL COMPARISON

Mustafa ÖZGENEL

Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey
mustafa.ozgenel@izu.edu.tr

Esin METLİLO

Istanbul Sabahattin Zaim University, Turkey
metliloesin@gmail.com

Abstract

It is possible for teachers to believe in the necessity of educational research, to value educational research and to develop positive attitudes towards the applicability of educational research in order to educate individuals who are suitable for society, to update innovations, to update information and to obtain useful information in the changing technology world. Research in the field of education helps teachers to be aware of the developments in the field of education, to improve the quality of their education and to implement innovations and to contribute to the professional development of teachers. However, there is not a lot of research about the cross-cultural comparison of teachers' attitudes towards educational research. In this context, it is thought that teachers' attitudes towards educational research will contribute to the cross-cultural comparison of teachers' attitudes towards cultural differences.

The aim of this research is to investigate the attitudes of teachers working in different cultures according to some variables (culture, gender, seniority, education level, age, type of school). In the study, the survey design used in quantitative research methods was preferred. The study group of this current study consist of teachers from 2018-2019 academic education year in Turkey (Istanbul + Batman teachers = 179) and in Kosovo (Prizren teachers = 145) working in primary, secondary and high schools, a total of 324 teachers. In order to determine the attitudes of the teachers who participated in the research towards education research "The Scale of Teacher Attitude for Educational Research" was used. According to the findings of the study the attitudes of both teachers in Turkey and Kosovo towards the need of educational research and valuation of educational research were found to be "high", while their attitudes towards the practice of educational research were found to be "medium" level. Teachers' attitudes towards educational research show a significant difference between cultures. The attitudes of the teachers in Turkey towards the applicability of educational research are higher than the teachers in Kosovo. However, the attitudes of the teachers in Kosovo towards the necessity of educational research are higher than the teachers in Turkey. The attitudes of the teachers in Turkey towards educational research showed significant different according to their gender, while the attitudes of the teachers in Kosovo does not show any significant difference according to their gender. The attitudes of male teachers in Turkey are more positive than female teachers attitudes toward educational research. When making a cross-cultural comparison of teachers' attitudes towards educational research, the attitudes of teachers in Turkey did not show a significant difference according to their educational level, the attitudes of teachers in Kosovo with postgraduate degrees are higher than those with undergraduate degree. In the cross-cultural comparison of teachers' attitudes towards educational research, there was no significant difference according to variables like age, professional seniority and school type. The reasons why both the attitudes of teachers' in Turkey and Kosovo towards the applicability of the educational research are medium can be searched. Because in order to gain appreciation and spread, education researches should be

applied by teachers. This cross-cultural study compares the attitudes of teachers towards educational research is limited by Turkey and Kosovo, in further research different cultures can be compared.

Keywords: *Educational Research, Cross-Cultural Comparison, Turkey, Kosovo*

Öğretmenlerin Eğitim Araştırmalarına Yönelik Tutumları: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma

Öz

Toplum yapısına uygun bireyler yetiştirmek, yenilikleri takip etmek, bilgileri güncellemek ve değişen teknoloji dünyasında faydalı bilgileri elde etmek için öğretmenlerin eğitim araştırmalarının gerekliliğine inanmaları, eğitim araştırmalarına değer vermeleri ve eğitim araştırmalarının uygulanabilirliğine yönelik olumlu tutum geliştirmeleri ile mümkündür. Eğitim alanında yapılan araştırmalar, öğretmenlerin eğitim alanında ortaya çıkan gelişmelerden haberdar olmalarını, verdikleri eğitimin niteliğini geliştirilmelerine ve yenilikleri uygulamalarına yardımcı olmakta ve öğretmenlerin profesyonel gelişmelerine katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte öğretmenlerin eğitim araştırmalarına yönelik tutumlarının kültürlerarası karşılaştırılmasına yönelik çok fazla araştırmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda öğretmenlerin eğitim araştırmalarına yönelik tutumlarının kültürlerarası karşılaştırılması, öğretmenlerin kültürel farklılık boyutunda kendilerini değerlendirmeleri açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın amacı, farklı kültürlerde görev yapan öğretmenlerin eğitim araştırmalarına yönelik tutumlarını bazı değişkenlere (kültür, cinsiyet, kıdem, eğitim düzeyi, yaş, görev yapılan okul türü) göre incelemektir. Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinde kullanılan tarama deseni tercih edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim-öğretim yılında Türkiye (İstanbul + Batman=179 öğretmen) ve Kosova'da (Prizren=145 öğretmen) ilkökul, ortaokul ve liselerde görev yapan toplam 324 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin eğitim araştırmalarına yönelik tutumlarını belirlemek için "Eğitim Araştırmalarına Yönelik Öğretmen Tutum Ölçeği" ve öğretmenlerin demografik özelliklerini belirlemek için araştırmacılar tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre hem Türkiye'deki hem de Kosova'daki öğretmenlerin eğitim araştırmalarının gerekliliğine ve eğitim araştırmalarına değer vermeye yönelik tutumları "yüksek" düzeyde iken; eğitim araştırmalarının uygulamasına yönelik tutumları "orta" düzeyde olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin eğitim araştırmalarına yönelik tutumları, kültürlerarası anlamlı farklılık göstermektedir. Türkiye'deki öğretmenlerin eğitim araştırmalarının uygulanabilirliğine yönelik tutumları Kosova'daki öğretmenlere göre daha yüksektir. Ancak Kosova'daki öğretmenlerin eğitim araştırmalarının gerekliliğine yönelik tutumları, Türkiye'deki öğretmenlerin tutumlarından daha yüksektir. Eğitim araştırmalarına yönelik Türkiye'deki öğretmenlerin tutumları cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık gösterirken; Kosova'daki öğretmenlerin cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Türkiye'deki erkek öğretmenlerin eğitim araştırmalarına yönelik tutumları kadın öğretmenlerin eğitim araştırmalarına yönelik tutumlarından daha olumludur. Öğretmenlerin eğitim araştırmalarına yönelik tutumlarının kültürlerarası karşılaştırılmasında eğitim düzeylerine göre Türkiye'deki öğretmenlerin tutumları anlamlı farklılık göstermezken; Kosova'daki lisansüstü mezun olan öğretmenlerin eğitim araştırmalarına yönelik tutumları, lisans mezunu öğretmenlere göre daha yüksektir. Öğretmenlerin eğitim araştırmalarına ilişkin

tutumlarının kùltùrlerasası karşılaştırmasında yaş, mesleki kıdem ve okul türü değişkenlerine göre anlamlı farklılığın olmadığı gör÷lmüştür. Hem Kosova'daki hem de Türkiye'deki öğretmenlerin eğitim araştırmalarının uygulanabilirliğine yönelik tutumlarının orta düzeyde olmasının nedenleri araştırılabilir. Çünkü yapılan eğitim araştırmalarının değer kazanması ve yaygınlaşması için öğretmenler tarafından uygulanması gerekir. Bu araştırmada öğretmenlerin eğitim araştırmalarına yönelik tutumları kùltùrlerasası karşılaştırılması Türkiye ve Kosova ülkeleri ile sınırlı olup, gelecekte yapılacak araştırmalarda çok farklı kùltürlerin karşılaştırması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: *Eğitim Araştırmaları, Kùltùrlerasası Karşılaştırma, Türkiye, Kosova.*

GÖLLER BÖLGESİ SERAMİK GÜLABDANLARI

Serap ÜNAL
Assoc. Prof. Dr.,
Süleyman Demirel University, Turkey
serapunal@sdu.edu.tr

Öz

Göller Bölgesi kapsamında yer alan Isparta ili Anadolu gül bahçesi olarak bilinmektedir. Orta Asya'dan bu yana Türk kültürü içinde önemli bir yeri olan gül, gülsuyu ve gülyağı geleneği Anadolu'ya geldiklerinde sürdürmeye devam etmişler, Kaşgarlı Mahmudun Divan-ı Lügat'daki anlatımında Türkler tarafından gülsuyu üretildiğini, gülsuyu üretimi hakkında en eski kaynaklardan biri İbn-i B. (1304 – 1396) seyahatnamesidir.

Gül kokusu, kimi zaman dinsel, kimi zaman cezp edici özellik olarak binlerce yıl öncesine dayanan çok eski gelenek olarak kullanılmış ve kullanılmaya devam etmektedir.

Isparta 'ya Bulgaristan'ın Kazanlak şehrinden İsmail Efendi tarafından getirilmiş olan gül, yapısal olarak pembe renkli, yarım katmerli, kuvvetli kokulu kış koşullarına uyumu yüksek, gülyağı bakımından zengin bir bitkidir. Gülyağı elde edilirken yan ürün olarak gülsuyu'da üretilmekte buna da Isparta yöresinde "Gülab" denilmektedir. Yörede elde edilen gülsuyun içine konulan ve üst kısmındaki ince ağız bakımından gülsuyu serpmekte kullanılan özel kaplara'da "Gülabdan" adı verilir. Gülabdan şekil olarak bir kaide üzerinde yükselip gövdesi soğan formunda, boyun kısmı dar ve uzun olup; boyunun uç kısmındaki delikli emzikten gülsuyu serpilen formlardır.

Boyutları 20-25 cm olan gülabdanlar çini, cam, gümüş, altın örnekleri bulunmaktadır. Günümüzde seramik gülabdan gülsuyunun daha uygun ortamda muhafaza edilmesi sağlanarak ergonomik, estetik açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gülabdan, seramik, gülsuyu, Isparta

Lake District Ceramic Waxes

Abstract

Isparta, which is within the scope of the Lakes Region, is known as the Anatolian rose garden. Rose, rose water and rose oil tradition, which has an important place in Turkish culture since Central Asia, continued to continue when they came to Anatolia. i B. (1304 - 1396). The fragrance of roses has been used and continues to be used as an ancient tradition dating back thousands of years, sometimes religious and sometimes attractive. Rose, which was brought to Isparta by Ismail Efendi from Kazanlak city of Bulgaria, is a structurally pink colored, half-layered, high-fragrant plant with high odor and rich in rosewood. While producing rose oil, it is produced in Gülsuyu as a by-product and it is called "Gülab esinde in Isparta region. The special containers put into the rose obtained in the region and used for sprinkling the rose in terms of the fine mouth on the upper part are called "Gülabdan.. Rising

from a gulab on a pedestal in the form of an onion body, the neck is narrow and long; These are the forms which are sprinkled from the perforated spout at the end of the neck. There are samples of tile, glass, silver and gold. Nowadays, it is tried to be evaluated in terms of ergonomics and aesthetics by ensuring that rose water from ceramic gulab is kept in a more suitable environment.

Keywords: *Gülabdan, Ceramics, Rose Water, Isparta*

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN EMPATİK YÖNELİMLERİNİN İNCELENMESİ (PRIZREN İLİ ÖRNEĞİ)

Sema SPAHİ
Universiteti i Prizrenit “Ukshin Hoti”, Kosovo
sspahi20@gmail.com

Öz

Bu araştırmanın amacı, ilköğretim okulu I. kademedede görev yapan sınıf öğretmenlerinin empatik yönelimlerinin incelenmesi yapılmıştır. Araştırmanın evrenini, Prizren ilinde bulunan ilköğretim okullarında (öğretim yılında) görev yapan sınıf öğretmenleri, örnekleme ise Prizren ilindeki 6 ilköğretim okulunda görev yapan 50 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan yöntem nicel araştırma yöntemidir. Veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anketin yorumlanması aşamasında, frekanslar SPSS paket programıyla istatistiksel analizler yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak; empatik yönelimlerini belirlemek için Koçak ve Önen tarafından geliştirilen ‘‘Empatik Yönelim Ölçeği’ ’ uygulanmıştır. Prizrende görev yapan sınıf öğretmenlerinin büyük bölümününün kadın olduğu genel olarak cinsiyete göre anlamlı farkın olmadığı, sınıf öğretmenlerin empatik düzeyleri yüksek olduğu gibi sonuçlar saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sınıf Öğretmenleri, Empati, Kosovo, Prizren

İLKÖĞRETİM'DE GÖREV YAPAN SINIF ÖĞRETMENLERİNİN SINIF İÇİ DİSİPLİNİ SAĞLAMADA KULLANDIKLARI YÖNTEMLER (Prizren ili örneği)

Erkan KRASNİÇ
Prizren "Ukshin Hoti" University
erkankrasnic@gmail.com

Öz

Bu araştırmanın amacı, ilköğretimde görev yapan sınıf öğretmenlerinin sınıf içi disiplini sağlamada kullandıkları ödül ve ceza yöntemlerinin ortaya çıkarılmasıdır.

Araştırmanın evrenini, Prizren ilinde bulunan ilköğretim okullarında (2017-2018 öğretim yılında) görev yapan sınıf öğretmenleri, örneklemini ise Prizren ilindeki 6 ilköğretim okullarında görev yapan 55 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışmada, sınıf öğretmenlerine nicel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Veri toplama aracı olarak ise anket formu kullanılmıştır. Anketlerin yorumlanmasında, frekanslar SPSS paket programıyla istatistiksel analiz yapılmıştır.

Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgularda, ilköğretimde çalışan sınıf öğretmenlerinin sınıf içi disiplini sağlamada ödül yöntemini daha çok kullandıkları tespit edilmiştir. Sınıf öğretmenlerinin sınıf içi disiplini sağlamada kullandıkları ödül yöntemlerinden, psikolojik ödül uygulamalarını kullandıkları gözlenmiştir. Aynı şekilde sınıf içi disiplini sağlamada kullandıkları ceza yöntemlerinden ise sosyal ceza uygulamalarını gerekli buldukça kullandıkları sonucuna varılmıştır.

Ayrıca sınıf öğretmenlerinin sınıf içi disiplini sağlamada kullandıkları ödül ve ceza yöntemlerini seçme ve uygulama bakımından bir fark olmadığı, çoğunluğunun aynı yöntemleri kullandıkları anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Disiplin, Ödül, Ceza*

ANADOLU ÇAY KÜLTÜRÜNDE SERAMIĞIN YERİ

Serap ÜNAL
Süleyman Demirel University, Turkey
serapunal@sdu.edu.tr

Dilek DEMİR
Süleyman Demirel University, Turkey
seramik1978@hotmail.com

Öz

Anadolu coğrafyasının birçok ulusa, birçok kültüre ev sahipliği yapmış köklü bir geçmişe sahip olması ve bereketli Anadolu topraklarında yerleşmiş ulusların yaşamlarını sürdürmeleri için gereksinimin duydukları yeme-içmede zengin bir kültür olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanoğlunun yaşamını sürdürebilmek için kullandığı yiyecek ve içecekler arasında yerini alan çay bitkisi tam olarak M.Ö 2737 yılında Çinliler tarafından keşfedildiği bilinmekte olup, ilk çay kelimesi de M.Ö 350 yılında hazırlanan Çince sözlük Erh Ya'da görülmektedir.

Çay bitkisinin içime hazır hale getirilmesi için kullanılan kaplar, örneğin Çin ve Japonya'da kama adı verilen ince porselen. Avrupa'da önce metal sonrasında seramikten, Ruslarda iki parçada oluşan semaverler kullanılmıştır. Çay yapımında kullanılan kaplar gibi ülke kültürlerine göre çay içim şekilleri de farklılık gösterir. Örneğin Japonya'da Chawan denilen kase çanakla içilirken, İngiltere'de kulplu fincanla, Amerika'da büyük kulplu kupalarda ülkemizde ise ince belli cam bardaktan içilmektedir. Anadolu'ya çayın ipek yolunu takip ederek geldiği düşünülmekte olup, ilk çayı içen Türk'ün, Hoca Ahmet Yesevi olduğu bilinmektedir. Dünya'da ulusların toplumsal yaşamında oldukça önemli yer tutan çay kültürü yaşanan ülkelerin sosyo-kültüre yapısı içinde önemli yer bulmaktadır. Bu araştırma Anadolu halk kültüründe ve etnografyasında önemli yer tutan çay kültüründe seramiğin yer, estetik, işlevsel değerleri açısından incelenip ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Çay Kültürü, Seramik, Çaydanlık, İnce Belli Bardak.

The Place of Ceramics in Anatolian Tea Culture

Abstract

It is a rich culture in food and drink that the geography of Anatolia has a long-standing history that has hosted many nations and many cultures and that the nations settled in fertile Anatolian lands need to survive. It is known that the tea plant, which takes its place among the foods and beverages used by mankind to survive, was discovered exactly by the Chinese in 2737 BC and the first tea word is seen in the Chinese dictionary Erh Ya in 350 BC.

Containers for the preparation of the tea plant, such as fine porcelain in China and Japan called wedge. In Europe, metal was used first, then ceramics, and Russians used samovars in two parts. Tea pots used in tea making also vary according to country cultures. For example, while drinking in Japan with Chawan bowls, cups with handles in the UK, cups with big handles in the United States are consumed from certain glass cups in our country. It is thought that the tea came to Anatolia by following the silk route and the first Turkish tea was known as Hoca Ahmet Yesevi. Tea culture, which has an important place in the social

life of nations in the world, has an important place in the socio-cultural structure of the countries. This research has been examined in terms of place, aesthetics and functional values of ceramic in tea culture which has an important place in Anatolian folk culture and ethnography.

Keywords: Anatolia, Tea Culture, Ceramics, Teapot, Fine Cup.

KËRKIMI SHKENCORË NË KOSOVË

Fidan KOZHANI
MASHT, Kosovo
fidan.kozhani@rks-gov.net

Abstract

Kur flasim për kërkime shkencore, në këtë temë do e trajtojmë në rrafshin e përkrahjes institucionale, kërkimin shkencorë. Ne në MASHT/DSHT, ne momentin kur bëjmë hapjen publike për projekte shkencore, të gjithë përfituesit nga kjo kategori janë të obliguar që produktin final të projektit punën e tyre shkencore ta plasojnë në tregun global të dijës në revista të ndryshme nderkombetare me faktor ndikimi, jemi të lumtur që vitet që lamë pas një numër i konsiderueshëm i stafit tonë akademik të Universitetit të Prishtinës dhe kolegjeve private, kanë arritur me sukses që punën e tyre shkencore ta plasojnë në institucione kredibile nderkombetare të shkencës, dhe falë kësaj mbështetje që MASHT ka ofru për këtë kategori të hulumtuesve edhe Universiteti i Prishtinës ka arritur që të rangohet më lartë në ranglistën e Universiteteve botërore webometrics. Në kuadër të këtij bashkëpunimi, janë të inkurajuar edhe studentet që të jenë pjesë e këtyre projekteve në mënyrë që të familjarizohen me punën hulumtuese/shkencore. Lidhja e tregut të punës me punën shkencore po ashtu ofron një dimension tjetër inkurajues, ofrimi i skemave inovative siq është tek ne Skema Voucher ku i ofron mundësi sipërmarrsëve që përmes ideve të tyre kreative të zhvillojnë një biznes të ri apo ndonjë që është ekzistues. Buxheti për kërkime shkencore në nivel vendi edhe me tutje mbetet sfidues por mundësit janë që stafi ynë akademik në vend si në universitete publike po ashtu edhe në kolegje private të jenë më aktiv në fusha të ndryshme të kërkimit/hulumutimit shkencorë sepse në këtë mënyrë ne mundë të jemi të krahasueshëm me vendet në rajon dhe më gjerë.

Keywords: *Kërkimi Shkencorë, UP, Tregu i punës, Buxheti.*

PEĆKA OBLAST (1912-1914) [PECH'S AREA (1912-1914)]

Hivzo GOLOŠ
Univerziteti
„Ukshin Hoti“
Prizren

Ahmed BIHORAC
Univerziteti „Ukshin Hoti“
Prizren,
ahmed.bih61@gmail.com

Kemal DŽEMIĆ
Univerzitet u Novom Pazaru,
Serbia
kemal.dzemic@uninp.edu.rs

Abstract

Istorija Peći je duga i bogata. U svojoj dugoj istoriji često je menjao ime. U doba Osmanlija dobio je ime Ipek što u prevodu znači svila. U Prvom balkanskom ratu pripao je Kraljevini Crnoj Gori i postao je centar Pećke oblasti.

Pećka oblast postojala je u period (1912 – 1914). U Pećkoj oblasti su osnovana kapetanstva (kapetanije) Pećka, Đakovačka, Istočka, i varoši Peć i Đakovica. Organizovane su vojne i civilne vlasti . U radu su predstavljeni prvi organi vlasti u Pećkoj oblasti. Pored organa vlasti, u Pećkoj oblasti opisane prve škole osnovne i srednje, njihovi prvi učitelji i profesori i način rada.

Za pisanje ovog rada korišćena je bogata historiografija: neobjavljena i objavljena arhivska građa, monografije, članci, enciklopedije, leksikoni i internet izvori.

Ključne Reči: Peć, oblast, gimnazija, učiteljska škola, osnovna škola, zanati i emigranti.

INTERNATIONAL CYBER NETWORK CRIMES AND ITS IMPACT ON OUR SOCIETY

Halim BAJRAKTARI
University "Ukshin Hoti" of Prizren, Kosovo
halim.bajraktari@uni-prizren.com

Agon KOKAJ
University "Ukshin Hoti" of Prizren, Kosovo
agon.koka@gmail.com

Abstract

It has been more than a decade since our life and our society has become totally reliant on the IT world. This has convinced humanity that not only are we totally depended in the world wide web, but we are becoming addicted. Our personal data and information have a become a significant aspect in our way of life. The personal information that we give to our employees and the company that we work has changed our way of thought. This has now made life difficult for our personal privacy. IT crimes and a new cyber war has changed the way we think, behave and the way we consolidate our thoughts and our creativeness. This has also brought rise to financial crimes and IT crimes in on unlawful purposes. Cybersecurity has therefore become a key asset to our field of personalization and trust. The war on terror and the challenges that the west and the east are covering is starting to take a new turn in the twenty first century.

Keywords; *Cyber Security, IT-Crimes, Cyber War, Trust, War on Terror, Lawful.*

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN STRES KAYNAKLARI VE STRESLE BAŞ ETME YOLLARINA İLİŞKİN TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Berna BİBA
University "Ukshin Hoti" of Prizren, Kosovo
bernabiba8@hotmail.com

Öz

Bu araştırmanın amacı, ilköğretim okulu I. kademe görev yapan sınıf öğretmenlerinin stres kaynakları ve stresle baş etme yollarına ilişkin tutumlarının incelenmesi yapılmıştır.

Araştırmanın evrenini, Prizren ilinde bulunan ilköğretim okullarında (öğretim yılında) görev yapan sınıf öğretmenleri, örnekleme ise Prizren ilindeki 6 ilköğretim okulunda görev yapan 50 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan yöntem nicel araştırma yöntemidir. Veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anketin yorumlanması aşamasında, frekanslar SPSS paket programıyla istatistiksel analizler yapılmıştır.

Araştırmanın sonucunda alt boyutlar incelendiğinde en fazla strese neden olan alt boyut "yönetim" boyutu olurken, en az strese neden olan alt boyut "öğretmenlik mesleği" şeklinde belirlenmiştir. Öğretmenlerin en sık kullandıkları stresle baş etme yolu, "stresimle baş edebilmek için olayların iyi tarafını ararım" olurken, en az başvurdukları yol ise, "stresimle baş edebilmek için uzman kişiden yardım alırım" maddesi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Stres, Stres Kaynakları, Sınıf Öğretmeni, Stresle Baş Etme

A VALUABLE MECMÛ'A WRITTEN in 19TH CENTURY

Hüsniye KORO

University "Ukshin Hoti" of Prizren, Kosovo
husniyekoru@hotmail.com

Abstract

This study was carried out on Abdülmâlîk Hilmi's Magazine Mecmi. It is the nineteenth century. Abdulmalik Hilmi was born in 1865 in the village of Kopiloglava around Rahophy Rahovec. At a young age he and his family settled in the town of Rahoph. After completing his first college in Rahoph, he went to Prizren and was written in Mehmed Pasha Medresi. Abdülmâlîk Hilmi completes his education in Mehmed Pasha Madrasah in Prizren and returns to Rahoph. He makes a madrasah in Rahophah with his own financial contribution. He worked as a teacher at the medrale. This medresa is later converted into a monkey. Today it is known as the monastery of the Melâmî order. This poet, who is a scholar, speaks many languages such as Albanian, Arabic, Persian and Bosnian. Abdülmâlîk Hilmi dies in Rahophah in 1928 and is buried in this treadmill. XIX. Abdülmâlîk Hilmi, who lived in the transition period to the centuries, was influenced by the old period with the knowledge of a respectable person, with a right and honest spiritual direction, and continued to write works in the new period.

This period is a valuable imam teacher that is loved by the society and educated students in the medrese. He is a poet who grows up between two periods. He left two counters and magazines behind him. Abdülmâlîk Hilmi received Mecmû in the 19th century. In our work, we took this Majmu as a basis. The work, which has not been studied until now, is among the sources of mystic literature and language collection of that period. Mecmû'a: Poems read in tekkeler are collected in a magazine. These poems are written in the hymnal and gazel style with the hareless ta'liq writing. Outside is 15 cm x 13.7 cm; It measures 13 cm x 12 cm from the inside and consists of 124 pages and 64 fingers. Skin cover is cardboard cover. In this issue, there are 3 languages in Arabic, Persian and Turkish. The number of poems in the work is 97.

Keywords: *Turkey Turkish, Hilmi Abdul malik Mecmû'a, the Kosovo mouth*

* This paper was published in **Social Paradigm** journal within the scope of the conference's facilities.

19.YÜZYILDA YAZILMIŞ DEĞERLİ BİR MECMÛ'A ESERİ

Öz

Bu çalışma Abdülmâlik Hilmi'nin Mecmû'ası üzerine yapılmıştır. Elimizdeki nüshanın yazıldığı dönem 19. yüzyıldır. Osmanlının bu topraklardan çekilmesiyle yazıldığı dönemi kapsamaktadır. Abdülmâlik Hilmi Rahofça etrafında Kopiloglava köyünde 1865 yılında doğmuştur. Küçük yaşta iken ailesiyle birlikte Rahofça kasabasına yerleşir. İlk tahsilini Rahofça'da tamamladıktan sonra Prizren'e gidip Mehmed Paşa Medresesi'ne yazılmıştır. Abdülmâlik Hilmi Prizren'de Mehmed Paşa Medresesi'nde öğrenimini tamamlayıp Rahofça'ya döner. Kendi maddi katkısıyla Rahofça'da bir medrese yaptırır. Bu medresede hoca olarak çalışmıştır. Bu medreseyi daha sonraları tekkeye dönüştürmüştür. Bugün de Melâmî tarikatının tekkesi olarak bilinmektedir. Âlim olan bu şâir Türkçeden başka Arnavutça, Arapça, Farsça, Boşnakça gibi birçok dili bilmektedir. Abdülmâlik Hilmi 1928 yılında Rahofça'da vefat eder ve bu tekkenin içine defnedilir. XIX.yüzyıldan XX. yüzyıla geçiş döneminde yaşayan Abdülmâlik Hilmi, saygın kişiliğiyle bilgili, doğru dürüst manevi yönüyle, eski dönemin etkisinde kalmış ve yeni dönemde de eserler yazmaya devam etmiştir. Bu dönemde medresede öğrenciler yetiştirerek toplum tarafından sevilen hürmet edilen değerli bir hocadır. İki dönem arasında yetişen bir şairdir. Arkasında iki divan ve mecmû'alar bırakmıştır. Abdülmâlik Hilmi Mecmû'ayı 19. yüzyılda kaleme almıştır. Çalışmamızda bu Mecmû'ayı esas aldık. Bugüne kadar üzerinde çalışılmamış olan eser, o dönemin tasavvuf edebiyatının ve dil hazinesinin kaynakları arasındadır.

Mecmû'a: Tekkelerde okunan şiirler bir mecmû'aya toplanmıştır. Bu şiirler harekesiz ta'lik yazıyla ilahi ve gazel tarzında yazılmıştır. Dıştan 15 cm x 13,7 cm; içten 13 cm x 12 cm ölçülerindedir ve 124 sayfa 64 varaktan oluşmaktadır. Cilt kapağı karton kaplamadır. Bu nüshada Arapça Farsça ve Türkçe olmak üzere 3 dilde ilahileri bulunmaktadır. Eserdeki şiir sayısı 97'dir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye Türkçesi, Hilmi Abdul malik Mecmû'a, Kosova Ağzı*

MOTIV POBUNE U ROMANIMA PROKLETA AVLIJA IVE ANDRIĆA, TVRĐAVA MEŠE SELIMOVIĆA I FENIKS MUHAMEDA ABDAGIĆA

Kemal DŽEMIĆ
Internacionalni Univerzitet u
Novom Pazaru, Serbia
kemal.dzemic@uninp.edu.rs

Ahmed BIHORAC
University "Ukshin Hoti" of
Prizren, Kosovo
ahmed.bih61@gmail.com

Hivzo GOLOŠ
University "Ukshin Hoti" of
Prizren, Kosovo
goloshivzo@gmail.com

Apstrakt

Pisci Ivo Andrić i Mehmed Meša Selimović su u najznačajnijoj mjeri obilježili književno-kulturne tokove južnoslavenske literature druge polovine XX stoljeća, dok manje poznat pisac sandžačkobošnjače književnosti Muhamed Abdagić, koji je također stvarao u ovom vremenskom periodu, predstavlja izvjesno književnonaučno otkrovenje današnjice ponajviše zahvaljujući romanu Feniks kao neobično kompleksnoj i u značenjskom smislu inovativnoj i slojevitoj umjetničkoj građi. Rad se, komparativnim metodom, bavi motivom pobune analizirajući sudbine Andrićevog junaka Ćamil efendije u romanu Prokleta avlija, Selimovićevog junaka Ahmeta Šaba u romanu Tvrđava i Abdagićevog neobičnog junaka studenta Šaćira. Andrić tragizmom studenta Ćamil-efendije gradi univerzalnu metaforiku proganjanog mislećeg čovjeka, koji će se usprotiviti naravi totalitarističkog društva i nemogućnosti da se oženi voljenom djevojkom, bjekstvom u svijet knjige, snova i iluzija. Tragizam Ahmeta Šaba, Selimovićevog intelektualca u romanu Tvrđava, takođe proističe iz nametnutog mu života i njegovim nemirenjem sa nepravednim sistemom koji je nehuman i surov za individualca koji misli i djela u skladu sa moralnim normama, svjetonazorom i vlastitim osjećanjima. Šabu je nametnut besmisleni rat na Hoćinu u kome je preživljavao razne strahote i poniženja. Po dolasku u domovinu umjesto počasti doživljava sumnjičenje, proganjanje i ponižavanje od strane vlasti, koja je izuzetno surova prema svima koji joj se ne povinuju. Abdagićev junak Šaćir, svojeglavi intelektualac bogate misaonosti, revolucionar, melanholik i pobornik južnoslavenskog bratstva, suprotstavljen je odlazećoj Otomanskoj imperiji i potpuno predan ideji bratstva Južnih Slavena i prosperitetu u njihovoj zajedničkoj državi, na kraju suočen sa iznevjerenim idealima u novoj državnoj zajednici, razočaran doživljava duhovni slom i tumara mističnim i iracionalnim lelujavim predjelima nošen maštom, spiritualizmom i okultizmom.

Keywords: Južnoslavenska književnost, Ivo Andrić, Mehmed Meša Selimović, Muhamed Abdagić, roman, motiv pobune

GARANCIONET QE OFRON KODI I PROCEDURES PENALE TE KOSOVES, PERKITAZI ME TE DREJTAT E TE PANDEHURIT NE PROCEDUREN PENALE

Armend Podvorica
University "Ukshin Hoti" of Prizren, Kosovo
armendi_537@hotmail.com

Adelina Rakaj
University "Ukshin Hoti" of Prizren, Kosovo
rakaj.adelina1@gmail.com

Abstract

Punimi "Garancionet që ofron Kodi i Procedurës Penale të Kosovës, përkitazi me të drejtat e të pandehurit në procedurën penale" ka për qëllim të trajtojë statusin e të pandehurit në procedurë penale duke analizuar garancitë juridike që ofron Kodit i Procedurës Penale të Kosovës (KPPK) për të pandehurin.

Garancionet juridike që reflektojnë në statusin e të pandehurit në procedurë penale do të trajtohen në dy dimensione, ku në njërën anë do të trajtohen parimet procedurale penale që paraqesin garanci juridike për mbrojtjen e të drejtave të të pandehurit në procedurë penale dhe në anën tjetër do të analizohen të drejtat e të pandehurit të cilat janë të numëruara në mënyre taksative.

Një dimension tjetër i cili trajtohet në kuadër të këtij punimi është shkalla e zbatimit praktik të këtyre garancioneve nga gjykatat e rregullta, duke iu referuar praktikës gjyqësore në Republikën e Kosovës dhe rasteve ku janë identifikuar shkelje të këtyre garancioneve.

Keywords: *të drejtat e të pandehurit; procedurë penale; garancione; KPPK, praktikë gjyqësore*

ÇINARLAR SAYGI BEKLER

Semra Yelken

Samsun Kazım Orbay Primary School İlkadım, Turkey

semra-yelken@hotmail.com

Bayrağına, vatanına, şehidine, atalarına, milletine, tarihine, dedesine, ninesine saygılı nesil yetiştirmek; geçmişten güç alıp, geleceğe güvenle bakmayı sağlamak amacıyla çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma ilkokul 2. sınıfa giden 32 öğrenci ile başlamıştır. Çalışmalarımıza bayramlarda büyükleri ziyaretin anlam ve önemini anlatan hazırlayıcı çalışma ile başlandı. Bunu takiben sınıfa öğretmenin anne ve babası davet edildi. Geçmiş bayramlar ve kültürel değerler aktarıldı. Çalışmalara süresince Huzur evi ve Gaziler derneği ile ortak etkinlikler yapılmıştır. Huzur evi ile yapılan çalışmalardan sonra çocuklar mahallede diğer büyük değerlerimizin de varlığı ve büyüklüğü anlatıldı. Örneğin Mevlana anlatıldı, araştırıldı, Sem'a grubu oluşturuldu. Şehitlikler ziyaret edildi. Sahne oyunları tertiplendi. türk büyükleri konulu duvar resimleri öğrencilerle birlikte yapıldı. Projeye başlarken ön test, biterken de son test uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılara saygı, Gazi ve Şehitlere saygı, Kültürel öğeler

RURAL TOURISM POTENTIAL AT TUZ GÖLÜ (SALT LAKE) AND SURROUNDINGS

Selma Aytüre
Ankara Yıldırım Beyazıt University, Turkey
sayture@ybu.edu.tr

Rural tourism which has nearly one century background at the Europe and developed countries, becoming increasingly important in recent years, is a concept that has recently been heard in Turkey. For this purpose, it needs to be explained and disseminated well.

There is the opportunity to develop economy and to create new job opportunities using rural tourism in the vicinity of Tuz Gölü. However, even though Tuz Gölü is located on the way to an important tourism destination such as Cappadocia, it can not make use of tourism opportunities and can not benefit from rural tourism facilities at all. Şereflikoçhisar, located on the edge of the lake, is the farthest town of Ankara and therefore has not developed much. In addition, people are emigrating out.

This study is aimed to contribute to the development of the Tuz Gölü and surroundings and aims to contribute to the enhancement of attractiveness. Scanning and compilation methods are used. In general, what should be understood from rural tourism has been examined, the content and applications of the concept in the European Union evaluated, in light of this information, rural tourism proposals for the environment of Tuz Gölü and surroundings.

Keywords: Salt Lake, Tuz Gölü Surroundings, Rural Development, Rural Tourism, EU,

Tuz Gölü ve Çevresi Kırsal Turizm Potansiyeli

Öz

Avrupa'da ve gelişmiş ülkelerde yaklaşık bir asırlık bir geçmişi olan, son yıllarda önemi giderek artan kırsal turizm, Türkiye'de son zamanlarda duyulmaya başlamış bir kavramdır. Türkiye'de henüz yeterince anlaşılammış ve gelişmemiştir. Bu amaçla iyi anlatılması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Tuz Gölü ve çevresinde kırsal turizm ile ekonominin gelişmesi ve yeni iş imkanları yaratılması imkanı bulunmaktadır. Ancak Tuz Gölü, Kapadokya gibi önemli bir turizm destinasyonu yolu üzerinde bulunmasına rağmen, turizm imkanlarından yeterince yararlanamamakta, kırsal turizm imkanlarından hiç yararlanamamaktadır. Göl kenarında yer alan Şereflikoçhisar, Ankara'nın en uzak ilçesi olması dolayısıyla fazla gelişme gösterememiştir. Ayrıca göç vermektedir.

Bu çalışma ile Tuz Gölü ve çevresinin gelişimine katkıda bulunulması amaçlanmakta ve cazibenin artırılmasına katkı sağlanması hedeflenmektedir. Çalışmada tarama ve derleme yöntemi kullanılmıştır.

Genelde kırsal turizmden ne anlaşılması gerektiği incelenmiş, Avrupa Birliği'nde kavramın içeriği ve uygulamaları değerlendirilerek, bu bilgiler ışığında Tuz Gölü ve çevresi için kırsal turizm önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Tuz Gölü, Tuz Gölü Çevresi, Kırsal Kalkınma, Kırsal Turizm, AB.*

ORTA DOĞUDAN GELEN KIZ ÖĞRENCİLERDE ELEMENTLER KONUSUNUN ANLAŞILMA DÜZEYİ

Nuray Zan
Çankırı Karatekin University,
Turkey
nurayzan@karatekin.edu.tr

Halil İbrahim Şanverdi
Çankırı Karatekin University,
Turkey
halilbrahim@hotmail.com

Gürkan Dağbaşı
Çankırı Karatekin University,
Turkey
gurkandagbasi@hotmail.com

Öz

Türkiye 2014 yılından itibaren orta doğudan göç ile gelen çocukları okullandırmak için yoğun bir şekilde çalışmaya başlamış ve kurumsal yapıyı oluşturmaya çalışmıştır. Yabancı Öğrenciler Bilgi Sistemi'nin (YÖBİS) kurulması ile birlikte öğrencilerin kayıt, başarı, devam-devamsızlık takibi kolaylıkla yapılmaya başlanmıştır. Türkiye'ye Orta doğudan göç ile gelen bireylerin yarısını okul çağında olan çocuklar oluşturmaktadır. Bu çocuklar devlet okulu ve Geçici Eğitim Merkezlerinde eğitim görmektedir. Türkiye, orta doğudan gelen çocukları Türk eğitim sistemine tam anlamıyla dâhil etmeyi hedeflemektedir. 2016-2017 öğretim yılından itibaren 1., 5. ve 9. Sınıf çağındaki çocukların kaydı devlet okullarına yapılmaktadır. Bu uygulama da karşımıza sorunlar getirmektedir. Bu çocukların eğitimden yoksun kalması ve nitelikli bir eğitim alamamaları bireysel olarak önemli olduğu kadar ülkemizin sosyal yapısı içinde oldukça önemlidir. Öğrencilerin eğitim sistemine dâhil olmaları bu sistemle bütünleşmeleri yeni bir umuda sahip olmaları için yeterli olmamaktadır. Ortaöğretim dokuzuncu sınıf ortak dersleri tüm okul türlerinde aynıdır. Bu çalışma orta doğudan göç ile gelen çocukların MEB bağlı olan okullara devam ederken genelde fen eğitimi özelde kimya eğitimi kapsamında karşılaştıkları güçlüklerin neler olduğunu tespit etmeyi hedeflerken bu çerçevede ilk 20 elementin adları, sembolleri ve kullanım alanları konusunda başarılarını değerlendirerek alan dersi için öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Çalışma üç aşamalı olarak gerçekleşmiştir. İlk aşamada öğrencilerin doğrudan eğitimi ile ilgilenen MEB ile görüşme yapılmış bu görüşmeler sonucunda araştırmanın çerçevesi, araştırma soruları ve örnekleme belirlenmiştir. İkinci aşamada verilerin toplanması için kullanılan veri toplama araçları; alan konusuna yönelik Kimya Başarı Testi, Kimya Dersi İlgisi ve Tutum Ölçeği, öğrencilerin demografik yapısını öğrenebilmek için bir form uygulanmıştır. İlgili formlar alanında uzman Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyeleri tarafından Arapçaya çevrilerek hazırlanmış, iki dil ile birlikte öğrenciye verilmesi planlanmıştır. Böylece öğrencilerin dil alanında olan farklılıktan dolayı güçlük yaşamamaları bildiği soruları kendi dillerinde cevaplamaları amaçlanmaktadır.

Üçüncü aşamada ise iki ilde farklı türdeki liselerde 9. Sınıfa giden 69 öğrenciye ulaşılarak veriler toplanmıştır. Araştırmada geniş bir katılım sağlanmasına çalışılmıştır. 9. Sınıf öğrencilerine elementler, elementlerin sembolleri ve adları, kullanım alanları ve periyodik cetveli okumaya yönelik alanın temel bilgilerini ölçmek için 24 soru sorularak öğrenme düzeyleri ölçülmüştür. Arapça verilen cevaplar Doğu Dilleri Edebiyatı alan uzmanları tarafından değerlendirilmiş ve başarı düzeyleri belirlenmiştir. Testin sonuçları kimya dersi ilgi ve tutum ölçeği ile ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Göç ile gelen ve

MEB sınıflara alınan 9. Sınıf öğrencilerinin kimya öğretiminde yaşadıkları güçlükler tartışılarak araştırma; kimya eğitimi, oryantasyon ve eğitim dili başlıkları altında analiz edilerek verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Mülteci, Kimya Eğitimi, Elementler Ve Sembolleri

RELATIONSHIP BETWEEN HEALTH EXPENDITURES AND GROWTH IN TURKEY: COINTEGRATION ANALYSIS

Selim Demez
Hakkari University, Turkey
selimdemez@windowslive.com

Oktay Kızılkaya
Hakkari University, Turkey
o.kizilkaya.4@gmail.com

Burak Ökde
Hakkari University, Turkey
burakokde@gmail.com

Abstract

Recently, growth literature emphasizes the importance of human capital and focuses on its contribution to economic growth. In general, countries are making efforts to increase health expenditures for a healthy society.

In this study, the impact of health expenditures on economic growth is analysed for Turkey. The data used in this study are the annual observations from 1975 to 2017. As a result of the analysis, it was found that there is a cointegration relationship between health expenditures and economic growth. These results show that there is a long-run relationship between health expenditures and economic growth in Turkey.

Keywords: *Health expenditures, Economic growth, Cointegration*

THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON THE DEVELOPMENT OF TOURIST BUSINESSES (CASE STUDY-RUGOVA REGION)

Hana Gashi
University of Prishtina, Kosovo
gashihana5@gmail.com

Abstract

Just like developed countries, the ones that are under development, tourism is a very important segment. Kosovo, as a transitional country, tourism plays a major role. Considering the area that is part of this research, Rugova region, where all the economical enterprises are small and medium, information and communication technology, plays an important role in promoting these businesses. In the Rugova region, just like in the other touristic areas of Kosovo, marketing has an extraordinary impact in their functionality. Apart from traditional marketing that is used nowadays, a much greater space is being given to marketing via social media. Social networks have a huge impact in attracting the local tourists as well as international ones. Through these networks, this region with its beauty and culture is being promoted more and more every day. Based on this, in technologies Web 2.0, the access to destination is easier. This technology has left and is still leaving positive traces even in the touristic places of Kosovo.

So the growth of the social media users obliges businessmen, including those of the tourism sector, that every advertisement or business activity to be done through social media. Otherwise, the success of these businesses would be lacking in comparison to those who are active in social networks.

Keywords: *Social Networks, Businesses, Development, Rugova Region*

RELATIONSHIP BETWEEN EXPORTS AND OIL PRICES: THE CASE OF TURKEY

Selim Demez
Hakkari University, Turkey
selimdemez@windowslive.com

Abstract

In recent years, the impact of changes in oil prices on macroeconomic variables has been the subject of many studies. World oil reserves are gradually decreasing and prices fluctuate unexpectedly periodically. This situation can cause big problems especially in non-oil-rich countries. As is known, oil is used as a raw material or input at many stages of production on goods subject to export determinant has an impact in Turkey.

In this study, the impact of oil prices on export is analysed for Turkey. The data used in this study are the monthly observations from 1989:01 to 2019:02. As a result of the analysis, it was found that there is a cointegration relationship between oil prices and exports. These results show that there is a long-run relationship between exports and oil prices in Turkey.

Keywords: *Oil Prices, Export, Cointegration*

BALKANS AND TURKEY: THE EAST OF THE EUROPE, THE WEST OF THE ASIA

SELMA AYTURE

Ankara Yıldırım Beyazıt University, Turkey

sayture@ybu.edu.tr

Abstract

The paper aims to look at the concept of the west of the east, east of the west from the perspective of Turkey and the Balkans and to evaluate it from this perspective. It is seen that the European Union is closely interested in Balkan countries, has started membership negotiations with some of them and has a close relationship with some of them. In this study, the Balkan policy of the European Union will be examined under a heading. In another heading, Turkey-Balkan Countries, European Union-Balkan Countries trade relations and the region's position and potential on Trans European networks will be discussed. The third heading will be developments in modern Silk Road works. In the light of this information, predictions will be made about the future of the region. The scanning and evaluation method will be used in the study.

The concept of the west of the East and east of the West depends on where it is looked. This also shows different insights. Western and eastern concepts should also be mentioned in this context.

The Balkans represent an intermediate point in both a geographical point and in terms of comprehension. It is located in the east of Europe, west of Asia. Turkey also has similar characteristics. In this respect, the historical proximity between the two provides a convergence in many areas today. There are important similarities in the spirit, understanding and cultural areas. This similarity brings all sorts of exchanges.

The Balkans are at the center of the enlargement process of the European Union. The door was opened for membership in six Balkan countries. The leading countries of this process are Serbia and Montenegro. Serbia also has very close relations with Russia. These countries have been targeted for 2025 for membership. Turkey has close relations (on political, social, historical, commercial, economic) with the Balkan Countries.

The Balkans and Turkey are two important rings on the passage corridor from Asia to Europe. This situation has shown itself as Silk Road route in the historical process. Today, modern Silk Road Construction is ongoing.

Anahtar Kelimeler: Europe, Turkey, The Balkans, Trade Relations, International Relations

AKADEMİSYENLERİN ÇOKKÜLTÜRLÜ EĞİTİME İLİŞKİN TUTUMLARI (KOSOVA ÖRNEĞİ)

Serdan Kervan
University "Ukshin Hoti" of Prizren, Kosovo
serdan.kervan@gmail.com

Bu araştırmanın amacı, Kosova'nın Prizren "Ukshin Hoti" Üniversitesi eğitim fakültesinde görev yapan akademisyenlerin çokkültürlü eğitime ilişkin tutumlarını incelemektir. Bu amaçla oluşturulan çokkültürlülük tutum ölçeği eğitim fakültesindeki Türkçe ve Arnavutça dilinde eğitim veren hocalarla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecinde toplam 45 hoca ankete katılmıştır.

Çokkültürlü Eğitim Tutum Ölçeği'ne verdikleri cevaplar puanlandırılmış ve bu puanlar sonucunda çeşitli analizler elde edilmiştir. Bulgu kısmında elde edilen puanların aritmetik ortalamaları hesaplanmış ve, çokkültürlü eğitime ilişkin tutumlarının yüksek düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Sonuçta Kosova'da farklı değişkenler gözönünde bulundurularak; cinsiyet, yaş aralığı, etnik köken, kıdem ve üniversite değişkenlerine bağlı olarak çokkültürlü eğitime ilişkin tutumda anlamlı bir fark olduğu gözlemlenmiş ve bunun sonucunda Kosova'nın çokkültürlü toplum yapısı akademisyenlerin tutumlarına da yansıdığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok kültürlülük, Çok kültürlü Eğitim, Çokkültürlülük Tutumları

SHKATHËSITË KOMUNIKUESE TË DREJTORIT NË MIRËMENAXHIMIN E SHKOLLËS

Valdete KRASNIQI
ShFMU “Mustafa Baku” Prizren, Kosovo

Veprimet e rëndësishme në reformën në sektorin e arsimit përbëjnë padyshim një hap cilësor drejt lehtësimit të komunikimit, duke e bërë punën komplekse të menaxhimit të shkollës, mësimdhënies e mësimnxënies sa më efikase dhe më profesionale. Komunikimi duket të jetë i rëndësishëm në inaugurimin e reformimeve të përbashkëta për një sistem arsimor transparent dhe me cilësi, ku do të jenë vetë drejtuesit e arsimit që me vullnetin e tyre të lirë të zgjedhin në një kohë të shpejtë dhe me një kosto efektive të ulët komunikimin ndërmjet tyre. Përmirësimi i komunikimit dhe bashkëpunimi në procesin e reformimit të sektorit të arsimit është sfidë e rëndësishme, sepse komunikimi gjithëpërfshirës është rruga e vetme drejt përmirësimit të cilësisë në arsim. Shkëmbimi i informatave, komunikimi në mes niveleve është preferencë dhe mënyrë e komunikimit institucional në Republikën e Kosovës.

Me këtë punim projektohet gjuha e komunikimit, qëllimet e porosive, vlerat themelore të komunikimit, afatet kohore. Për më tepër, me shqyrtohet rrjedha e informacionit, pjesëmarrja efikase e publikut dhe shoqërisë civile, si dhe rekomandohet platforma e komunikimit të drejtorëve të shkollave.

Trendet e komunikimit formal e joformal, të brendshëm e të jashtëm, ndërpersonal e publik, të komunikimit të drejtëpërdrejtë e të tërthortë, vertikal e horizontal janë parime udhëzuese që iu dedikohet të gjithë atyre që në çfarëdo mënyre janë të ndërlidhur me sektorin e arsimit.

Në punim rekomandohet që nxënësit, mësimdhënësit dhe sidomos drejtuesit e institucioneve të arsimit të krijojnë mundësi për të qenë më të informuar dhe për t’u bërë pjesë e zhvillimeve dhe proceseve euro-perëndimore.

Fjalë Kyçe: Menaxhim, Drejtore\ Shkolla

HOW DO SUBSIDIES AFFECT THE PERFORMANCE OF THE FARM FROM THE THEORETICAL AND EMPIRICAL ASPECTS? EVIDENCE FROM KOSOVO

Anera Alishani
University "Ukshin Hoti" of Prizren, Kosovo
anera.alishani@gmail.com

Abstract

Subsidies/direct payments, grants and other kinds of support are provided in order to increase the incomes of the farms and to increase their competitiveness. This in one of the main reasons that the government of each state support the agricultural sector though different forms of support policies because it is believed that without some form of assistance the farmers cannot compete with foreign imports. However, on the other hand these supports are a huge burden for the budget of a country. As a result, many research works have been conducted in order to analyze whether these agricultural support policies have achieved the desired goals. The effects are not clear and are very complex because the results may be either positive or negative. The effect of policy support on performance of the farm can be positive if the money received will serve as an incentive to innovate or to switch to new technologies or can have a negative effect if the money received increase the income of the farms and as a result prefer to have more leisure time.

In general, the effect of subsidies on farm's economic performance has become one of the main interest for many policy makers who want to evaluate the effect of their decisions. As the farm performance can be analyzed through efficiency measures, then the impact assessment can be conducted through the investigation of subsidies on efficiency (technical efficiency).

As a result, this paper will present firstly the theoretical background of the effect of subsidies on farm performance. Then, will be presented some of the studies conducted by different researchers in different countries and for different sectors of agriculture but who used either parametric or non-parametric techniques for the measurement of technical efficiency. In the end of the paper, will be analyzed the effect of subsidies on the technical efficiency of farms for the case of Kosovo. The data used are cross-section data from FADN and will be used to investigate the performance of Kosovo farms which is considered of substantial policy relevance because contributes to better policy making.

Keywords: *Subsidies, Performance, Technical Efficiency, Transition Countries, Kosovo*

TAKSA 100% KUNDËR SERBISË DHE BEH, LUFTË EKONOMIKE APO PRESION POLITIKO-DIPLOMATIK

Artan NIMANI
University "Ukshin Hoti" of Prizren, Kosovo

Mirgeta HOXHA
University "Ukshin Hoti" of Prizren, Kosovo

ABSTRAKT

Qeveria e Kosovës miraton Vendimin 01/71 më datë 21.11.2018, ku gjitha mallrat e importuara nga Serbia dhe Bosna e Hercegovina i nënshtrohen taksës prej 100%. Gjithashtu obligon Ministrinë e Tregtisë dhe Industrisë, inspektoratin e saj të tregut, inspektoratet komunale të tregut, Doganën e Republikës së Kosovës që të largojnë nga tregu dhe të ndalojnë importin dhe hyrjen potenciale në treg të të gjitha produkteve të cilat në etiketën apo deklaracionin e tyre kanë përmbajtje e importues, distributor, përfaqësues, prodhues apo edhe ndryshe për, dhe në Kosovo Metohija, UNMIK1244 apo emërtime të tjera të cilat janë në kundërshtim me emërtimin zyrtar dhe kushtetues të Republikës së Kosovës. Qeveria e Republikës së Kosovës, gjithashtu obligon Doganat e Kosovës, Agjencisë e Ushqimit dhe Veterinës, si dhe institucionet tjera relevante të zbatojnë masa të njëjta ndaj Serbisë dhe Bosnjës sa i përket dokumenteve dhe certifikatave që kërkohen gjatë të bërit treg

Taksa doganore prej 100% nënkupton që çdo mall që ka origjinë nga Serbia dhe Bosna e Hercegovina që hyne në Kosovë, vlerës së tij i shtohet masa 100%. Ta zëmë një mall që kushton 1 euro me taksën 100% bëhet 2 euro, një mall që kushton 10 euro bëhet 20 euro dhe një mall që kushton 50 euro bëhet 100 euro. Domethënë vlerës së mallit i shtohet edhe taksa 100% në pikat kufitare të Kosovës.

Ky vendim hasi në një vendosëshmeri dhe mbeshtetje të të gjithë akerve në Kosove dhe ka pasur shumë reagime nga vendet perëndimore duke aluduar se po shkel Marrëveshjen e Tregtisë së Lirë të Evropës Qendrore (CEFTA) dhe Marrëveshjes së Stabilizim Asociimit ndërmjet Bashkimit Evropian dhe Kosovës,

Brenda pesë muajve pas vendosjes së taksës 100%, importet nga Serbia shënuan një rënie prej 88% (160 million euro), kurse importet nga BiH u zvogëluan për 83% (24 milionë euro). Gjatë periudhës: Nëntor-2018 dhe Mars-2019, importi në Kosovë ka vazhduar të rritet krahasuar me periudhën e njëjtë të vitit paraprak. Përfituesit më të mëdhenj gjatë kësaj periudhe ishin shtetet si Sllovenia, Izraeli dhe Turqia të cilat patën ngritje të madhe të eksportit në Kosovë.

Dilema se kush fitoj dhe kush humbi nga kjo takes? Kosova këte vendim e mori si pasoj e luftës ekonomike,(mbrojtjes së produkteve vendore) apo si një "masë disiplinore" politico-diplomartike kunder Serbisë (rrezikimi i sigurisë kombëtare) është hulumtuar sipas standardeve të njohura hulumtuese dhe është argumentuar se Vendimi ishte i drejtë.Ky vendim ishte edhe ekonomik, edhe politik po ashtu edhe një mesazh diplomatik.

Fjalë Kyçe: Taksa, 100%, Kosova, Serbia, BeH

NARRATORI GRUA NË ROMANIN “BOLERO NË VILËN E PLEQVE”

Gjylë TOTAJ
University “Ukshin Hoti” of Prizren, Kosovo
gjyla_totaj@hotmail.com

Abstrakt

Rrëfimtaria është një degë aktive e teorisë letrare dhe studimit të letërsisë që mbështetet mbi “teoritë e strukturës rrëfyese, mbi nocionin e fabulës, të llojeve të ndryshme të rrëfyeseve dhe teknikave rrëfyese.”¹⁰² Njohësi botëror i artit dhe teorive letrare, Xhonatan Kaller, ndër të tjerash, shprehet se poetika e rrëfimit përpiket t’i kuptojë dhe t’i analizojë përbërësit e rrëfimit dhe efektet e tyre në rrëfime të veçanta.”¹⁰³ Narracioni është një nga faktorët kyç dhe determinant në zhvillimin e strukturës së një romani. Një funksion të tillë natyrshëm se e ka edhe në romanet e Fatos Kongolit, të njërit prej shkrimtarëve më prodhimtar dhe më specifik në letërsinë bashkëkohore shqiptare. Narracioni është një aspekt me të cilën edhe shquhet ky autor në letrat tona. Romani “Bolero në vilën e pleqve”¹⁰⁴ i Fatos Kongolit na shfaqet me një gamë të gjërë motivesh tematike, duke e zgjeruar horizontin e problematikave me të cilat merret ky autor. Pikë e parë specifike e këtij romani në raport me romanet e tjerë të këtij autori është posedimi i personazhit kryesor dhe narratorit grua, që është pikë e veçantë edhe në prozën tonë bashkëkohore në përgjithësi.

Fjalët Çelës: Kongoli, Romani, Narracioni, Gruaja, Etj.

---

¹⁰²Xhonatan KALLER, “Teori letrare: Një hyrje shumë e shkurtë”, përktheu Blendi Kraja, *Era*, Prishtinë, 2001, f. 92.

¹⁰³*Po aty*, f. 92.

¹⁰⁴Fatos KONGOLI, “Bolero në vilën e pleqve”, roman, *Toena*, Tiranë, 2009.

BETEJA E KOSOVËS E VITIT 1389 NË BURIMET E KOHËS

Bedri MUHADRI
Instituti i Historisë “Ali Hasdri” Prishtinë

Abstrakt

Beteja e Kosovës e viti 1389 shënon ngjarje me ndikim të theksuar në historinë ndërmjet trevave të Ballkanit dhe të Mbretërisë osmane të saj kohe. Përballja e ushtrive ballkanike dhe asaj osmane është shënuar në kronikat osmane, bizantine, shqiptare, sllave etj, dhe flitet për një betejë e cila ka ndodhur me 28 qershor 1389 sipas kalendarit gregorian, kurse sipas kalendarit Julian beteja është zhvilluar me 15 qershor 1389. Shënimet historike flasin për pjesëmarrjen e shumë popujve nga të dyja anët, ku zënë vend dhe pjesëmarrja e arbërve në këtë betejë. Burimet e kohës kryesisht e përshkruan betejën në aspekte ushtarake, si për pjesëmarrjen e numrit të forcave ushtarake, strategjia ushtarake e zbatuar etj. Po në mesin e burimeve historike për betejën e Kosovës flitet dhe për vendin ku është zhvilluar në kuptim të gjerë gjeografik.

Sipas njërit nga burimet më të hershme të kohës Filip Mezierit, i cili në tetor të vitit 1389 në librin e tij *Ëndërra e Pelerinit*, shënon se Beteja e është zhvilluar në Albani. Pra ky autor i kohës thekson se beteja e Kosovës e vitit 1389 është zhvilluar në Shqipëri duke e parë territorin e Kosovës si pjesë të njësuar të konceptit gjeografik Albani. Po ashtu edhe udhëpërshkruesi Bertandon de La Brociere, i cili në vitin 1433 viziton Kosovën dhe ai konstaton se Kosova është Albani dhe se popullsia e saj quhej Alban.

Fjalët Çelës: 1389, Kosova, Beteja, ëndërra e Pelerinit

THE 1389 BATTLE OF KOSOVO IN TIME RESOURCES

Abstract

The 1389 Battle of Kosovo marks events with a strong influence on the history between the Balkans and its Ottoman Kingdom. The conquest of the Balkan and Ottoman armies is marked by the Ottoman, Byzantine, Albanian, Slavic chronicles, and is about a battle that occurred on June 28, 1389 according to Gregorian calendar, and according to the Julian calendar the battle was held on June 15, 1389. Notes Historically we talk about the participation of many peoples from both sides, where the Arber's participation in this battle is concerned. The sources of time mainly describe the battle in military aspects, such as the participation of the number of military forces, the military strategy implemented, and so on. Even among the historical sources for the Kosovo battle is the place where it is developed in a broad geographical sense.

According to one of the earliest sources of the time, Philip Mezierit, who in his book *Pelerin's Dream*, in October 1389, notes that Battles was developed in Albania. Thus, the author of the time emphasizes that the 1389 battle of Kosovo was developed in Albania by

looking at the territory of Kosovo as a united part of the Albany concept of geography. Also the track woman Bertandon de La Brociere, who in 1433 visits Kosovo and finds that Kosovo is Albania and that its population was called Alban.

Keywords: *1389, Kosovo, Battle, Pelerin's Dream*

ETHICAL INVESTIGATION OF CONSUMER BEHAVIOR: THE CASE OF YALOVA VOCATIONAL SCHOOL

Tuğrul AKTAŞ

Yalova University, Yalova/Turkey

tugrulaktas@gmail.com

Abstract

Consumers in the consumer society consume goods and services that often not needed for happiness and pleasure. Research shows that this feeling of happiness and pleasure disappeared very quickly. The consumer repeats the act to achieve these feelings, and this action continues in a vicious circle. The consumer sometimes acts outside the ethical behaviors, sometimes knowing or ignoring them in the process of consumer consumption.

This study was carried out on the students of Yalova Vocational School and it was made to determine whether the consumer behavior ethics scale and five sub-dimensions differ significantly according to gender, type of learning and monthly spending independent variables. According the data obtained from 129 students, it was determined that unaware non-ethical behaviors were more frequent than others, and the learning style did not cause any significant difference for any sub-dimension. When the average score of pirated software, pirate music copy, etc. is considered, it is determined that the sample group did not perceive these actions as unethical.

Keywords : Ethics, Consumer Behavior, Yalova University

Tüketici Davranışlarının Etik Açısından İncelenmesi: Yalova Meslek Yüksekokulu Örneği

Öz

Tüketim toplumunda tüketicilerin mutluluk ve haz alması amacıyla çoğu zaman ihtiyacı olmadıkları mal ve hizmetleri tüketmektedir. Yapılan araştırmalar bu mutluluk ve haz duygusunun çok çabuk kaybolduğunu göstermektedir. Tüketicinin tekrar bu duygulara erişmek için yeniden tüketim eylemini gerçekleştirdiği ve bu eylem kısır döngü şeklinde devam etmektedir. Tüketici, tüketim eylemini yaparken kimi zaman bilerek kimi zaman bilmeyerek yada önemsemeyerek etik davranışlar dışında hareket eder.

Bu çalışma Yalova Meslek Yüksekokulu öğrencileri üzerinde yapılmış olup, cinsiyet, öğrenim şekli ve aylık harcama tutarı bağımsız değişkenlerine göre tüketici davranışı etiği ölçeği ve alt beş alt boyutunun anlamlı farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek üzere yapılmıştır. Toplam 130 öğrenciden alınan veriler ışığında, Korsan yazılım, korsan müzik kopyalama, internette müzik indirme, taklit ürün alma gibi eylemlerinde ortalama puanına bakıldığında örneklem grubu tarafından tümüyle etik dışı davranış görülmediği sonucuna

varılmıştır. Ayrıca cinsiyet ve aylık harcama tutarlarına göre alt boyutlarda herhangi bir farklılık görülmemişken, öğrenim şekline göre istatistiksel olarak alt boyutlarda anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Etik, Tüketici Davranışı, Yalova Üniversitesi

* This paper was published in **Social Paradigm** journal within the scope of the conference's facilities.

IMPACT EVALUATION OF LEADING BY EMOTIONAL INTELLIGENCE IN PERFORMANCE IMPROVEMENT

Dr. Sc. Luan VARDARI

University of Prizren “UKSHIN HOTI”

luan.vardari@gmail.com

Abstract

This research aims to describe the impact of leading by emotional intelligence in performance improvement in public and private financial sectors. This research has updated interesting points and numerous data such as:

- Review and presentation of importance in performance improvement;
- Impact of leading by emotional intelligence in performance improvement;
- Aims and objectives of leading by emotional intelligence;
- Concrete case studies in different countries;
- Case studies in Kosovo.

Each of these points will be reviewed and will be elaborated more widely, hence their importance will be shown.

Our research is based on the literature, publications and articles. Also, we are going to do questionnaires for public and private institutions. In this research, we are going to use analytical and descriptive methods. As a conclusion, we can conclude that the emotional intelligent leaders with high competency skills have a great impact on performance improvement.

Keywords: *Emotional Intelligence, Performance Improvement, Leader, Personal competencies, Social competencies, Public and Private Institutions.*